

DÂHİ KADINLAR

kuraldışı

JANICE KAPLAN

DÂHİ KADINLAR

Dikkate Alınmayan Kadınlardan
Dünyayı Değıştiren Kadınlara

Janice Kaplan

Türkçesi: Selin Toparlak

kuraldışı

© KURALDIŞI YAYINCILIK

26 Yaşında

Janice Kaplan

Dâhi Kadınlar

The Genius of Women

Türkçesi: Selin Toparlak

Yayın Yönetmeni: Nil Gün

ISBN 978-975-275-525-3

Haziran 2021, İstanbul

Nurcihan Kesim Ajans aracılığıyla

© 2020, Janice Kaplan

Yayıncının yazılı izni olmadan herhangi bir alıntı yapılamaz

İnkılâp Kitabevi Baskı Tesisleri

Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8 Yenibosna-Bahçelievler-İstanbul

Tel: 0212 496 11 11

Sertifika No: 44066

Kuraldışı Yayıncılık

Fener Kalamış Cad. No: 93/8 34726 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0216 449 98 05 pbx Faks: 0216 348 00 69

kuraldisi@kuraldisi.com

Sertifika No: 43891

Dağıtım

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.

No:25 Çatalçeşme Han Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0212 513 81 57 Faks: 0212 511 62 52

İnternet Satış: www.kuraldisi.com

Pauline, Annie, Matt ve Zach'e.

*Sizin dâhi zihinleriniz ve cömert kalpleriniz
bana her gün ilham veriyor.*

İçindekiler

Önsöz	9
-------------	---

BİRİNCİ KISIM

Deha Düşündüğünüz Şey Değil	19
-----------------------------------	----

Bölüm 1: Neden Daha Önce Lise Meitner

Adını Duymadınız?	21
-------------------------	----

Bölüm 2: Mozart'ın Kardeşine Duyulan Acımasız Önyargı

38

Bölüm 3: Einstein'ın Eşi ve İzafiyet Teorisi.....

56

Bölüm 4: Son Akşam Yemeği Tablosunun

Genç Bir Rahibe Tarafından Resmedilmesi	77
---	----

Bölüm 5: İtalyan Kadınlar Neden Matematikte

Sizden Daha İyidir?.....	97
--------------------------	----

Bölüm 6: Rosalind Franklin ve Kadın Beyni Hakkındaki

Gerçekler.....	115
----------------	-----

İKİNCİ KISIM

Aramızdaki Dâhiler.....	127
-------------------------	-----

Bölüm 7: Neden Fei-Fei Li *Vanity Fair* Dergisinin

Kapağına Çıkmalı?.....	129
------------------------	-----

Bölüm 8: Tom Cruise'a İhtiyacı Olmayan Bir Astrofizikçi ...

145

Bölüm 9: Broadway'den Tina Landau Kalabalıkları

İçinde Barındırıyor	163
---------------------------	-----

Bölüm 10: RBG ve Sevimli Bir Keçinin Dehası	179
Bölüm 11: Kadın Bilim İnsanlarını Öldürmeye Çalışan Karanlık Lord.....	192

ÜÇÜNCÜ KISIM

Kadın Dâhiler Nasıl Savaşır ve Nasıl Kazanır?	209
Bölüm 12: Ariel-Külkedisi Kompleksi ile Mücadele	211
Bölüm 13: Oprah Neden Güzellik Kraliçesi Olmak İstedi? ...	225
Bölüm 14: Geena Davis ve İyi j1Olma Sorunu	243
Bölüm 15: Frances Arnold Haklı Olduğunu Biliyordu (Sonra Nobel Ödülü'nü Kazandı)	260
Bölüm 16: Şık Fularlar Takarak İş Dünyasında Nasıl Başarılı Olunur?.....	275
Bölüm 17: Neden Sally Michel Dâhi Bir Ressamdı ve Milton Avery Değildi?	289
Bölüm 18: Dâhi Kadınların Kartları Yeniden Dağıtan Gücü....	310
Teşekkür.....	319
Notlar	321
Yazar Hakkında	335

DÂHİ KADINLAR

Önsöz

Hepsi erkeklerden meydana gelen bir akademisyen kadrosu, yıllar önce okunması gereken temel kitaplar olarak gördükleri bir dizi eseri seçerek derlediler. Bu Temel Eserler eğitilmiş insanları belirleyen kitaplar haline geldi ve Columbia Üniversitesi ve Şikago Üniversitesi de dahil olmak üzere birçok okul bu kitapları müfredatlarının temelini oluşturacak şekilde kullandı.

Listede yüzden fazla kitap yer alıyordu. Bu kitaplardan hiçbirinin yazarı kadın değildi.

Temel Eserleri oluşturan erkekler, iyi fikirleri barındıran kitapları seçtiklerini, kitapları kimlerin yazdığını umursamadıklarını büyük bir inançla savundu. Bu erkeklerin kendilerini kandırdıklarını anlamak için psikoloji yüksek lisansı yapmaya gerek yok. Neyin iyi ve değerli olduğuna dair kararlarımız en azından kısmen sosyal beklentilere dayanmaktadır. İster entelektüel fikirler ister cep kitapları, isterseniz gayrimenkul olsun, değeri sosyal bir bağlamda ele alırız. Listeyi yapan erkek akademisyenler ve ayrıca onlardan önce ve sonra gelen birçok akademisyen için beklenti, çalışmaya değer dâhilerin erkekler olduğuydu.

Tanınmış kamuoyu araştırmacısı ve stratejist arkadaşım Michael Berland, birkaç yıl önce insanların dehaya karşı tutumlarını anlamak için bir anket düzenledi. Mike uzun zamandır anket yapıyor ve sonuçları tahmin etmede ve daha sonra bulguları ilerlemek için nasıl kullanacağını bilmede, neredey-

se herkesten daha iyi. Ama deha anketi onu yerle bir etti. Bir soruda, kimin bir dâhi olabileceğini sordu ve Amerikalıların yüzde 90'ı dâhilerin erkek olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyledi. Bir kadın dâhi adını vermesi istendiğinde, neredeyse herkesin aklına gelen tek isim Marie Curie idi.

Kadınların olağanüstü yeteneklerini nasıl görmezden gelebildik, küçümseyebildik veya gözümüzden kaçırabildik? Cinsiyet konusunda bilinçlendiğimizi varsaydığımız bu dönemde, neden hâlâ kadınlar ve erkekler topluma katkı sağlayanların yalnızca erkekler olduğunu düşünüyor?

Bu kitap için onlarca matematikçi, fizikçi, sanatçı, yazar, filozof ve Nobel Ödülü sahibiyle röportaj yaparken, kadın ve erkeği ayıran asıl konunun yetenek, başarı, doğuştan gelen zekâ ya da sıkı çalışma olmadığını fark ettim. Kadın ve erkeği asıl ayıran şey, kuralları koyan konumunda olmak. Bu zamana kadar kadınlar değil, erkekler bu gücü elinde tuttu. Neyin iyi ve değerli olduğu konusunda kararları erkekler alıyordu; erkeklerin önyargıları herkes için mevcut durum ve kabul edilen etik kurallar haline geldi.

Dehayı kabul etmek için iki taraftan birini seçmek zorunda değiliz ama bize genellikle durum böyleymiş gibi hissettiriliyor. Nobel ödülllerinin sayısı da Harvard'da açık pozisyonların sayısı da sınırlı. Müzelerde sergilenebilecek harika eserler için de müfredatta yer alabilecek yazarlar için de belli bir sayı var.

Son yıllarda artan farkındalığın Temel Eserler gibi bir listeyi geçmişte kalan bir olguya dönüştüreceğini beklerdik, ancak her türlü değişiklik öfkeli dirençle karşılanıyor. Columbia Üniversitesi okunması gereken kitaplar listesini Sappho, Virginia Woolf, Toni Morrison ve Jane Austen gibi kadın yazarları da içerecek şekilde değiştirmeye başladığında en liberal erkek öğretim üyeleri bile öfkelendi. Tabii ki Virginia Woolf okumaya değer ve belki de roman türünü, o zamanda yaşayan herkesten daha büyük ölçüde değiştirdi. Ama ona yer vermek için hangi erkekten vazgeçmek gerekiyor?

İşlerinin ve kahramanlarının değıştirilebileceği tehdidiyle karşılaşan erkekler, kadınların başarılarına açık olmaktan vazgeçiyorlar. Açık mevkileri kapatıyor ve dehayı yeniden tanımlıyorlar. Açıkça söyleyeyim. İktidardaysanız ve bir dâhiyi çığır açan, gelecek nesillere etki eden ve bir penisi olan kişi olarak tanımlarsanız, büyük bir açık vermiş olursunuz. İstedığınız kadar eşitliğe inandığınızı, yalnızca performansa göre yargıladığınızı iddia edin, şike yapıyorsunuz.

Kadınlar kuralların nasıl belirlendiğinin farkında olmalıdır. Tanımlar hiçbir zaman az önce açıkladığım kadar net olmadı; bunu görmek için satır aralarını okumanız gerekiyor. Donna Strickland 2018’de lazer ışınları üretimi için yeni bir yöntem geliştirmede çığır açan araştırmalarından ötürü fizik alanında Nobel Ödülü’nün sahibi oldu. Strickland zekiydi, özgündü, harika başarılarla sahipti, fakat Vikipedi’de bir sayfası yoktu. Strickland hakkında birkaç ay önce sayfaya bir giriş yapılmıştı, fakat çoğunluğu beyaz erkek denetçilerden oluşan bir grup tarafından bu giriş reddedildi.

Vikipedi etkileyici bir oluşum, onun açığını arama niyetinde değilim. Vikipedi’nin denetiminden sorumlu kâr amacı gütmeyen grubun yöneticisi Katherine Maher, Strickland hikâyesi ortaya çıktığında biraz utandı. Ancak Vikipedi’nin dünyadaki önyargıların nedeni değil, bir yansıması olduğunu belirten bir açıklamada bulundu. Bu dev çevrimiçi ansiklopedi, toplumun değerlerini temsil eden bir gönüllüler topluluğunca oluşturuldu. Erkeklerden farklı yeteneklere sahip kadınların neden alkışlardan mahrum bırakıldığından bahsedebiliriz, bahsedeceğiz de... Ancak sözünü ettiğimiz bu Vikipedi sayfasının olmayışı, daha da derin bir sorunu ortaya çıkardı. Erkek meslektaşlarıyla aynı yeteneklere veya onlardan daha fazlasına sahip olan kadınlar (Nobel Ödülü kazansalar bile) hâlâ göz ardı ediliyor. Vikipedi’nin kılavuz ilkeleri fizik dâhilerinin Y kromozomuna sahip olması gerektiğini söylemiyor. Ancak Strickland’in girişinin reddedilmesiyle bunu söylemiş oluyor.

Vikipedi sayfasına sahip olmak için dâhi olmanız gerekmez, gerçekten çok yüksek bir standart olmayan “kayda değer” seviyeye ulaşmanız yeterlidir. Ancak 2014 itibariyle Vikipedi’deki biyografilerin sadece yüzde 15’i kadınlara aitti. Strickland’ın gözden kaçtığı döneme geldiğimizde bu sayı yüzde 18’e yakındı. Yüzde 3’lük bir artış kulağa pek hoş gelmeyebilir, ancak Maher bunun “son üç buçuk yılda her gün yetmiş iki yeni makale” demek olduğunu söylüyor. Tüm bunlara rağmen hâlâ kendi alanında en yüksek ödülü alan kadını sayfaya eklemeyi başaramamışlardı.

Anlatmaya çalıştığım şeyi anlıyor musunuz? Harika şeyler başarabilirsiniz. Alanınızda bir dâhi olabilirsiniz. Ancak mevcut kurulu güçler hâlâ size karşı işleyebilir. Kadınsanız ve toplumun yüzde 85’i (artı/eksi yüzde 3) erkekleri değerli görüyorsa önünüzde zorlu bir yol var.

Strickland’ın (a) göz ardı edildiği ve (b) Nobel Ödülü kazandığı paradoks dolu dönemde, Philadelphia Barnes Foundation, empresyonist ressam Berthe Morisot’nun eserlerinin bulunduğu bir sergi açtı. Normalde 19. yüzyıldan bir sanatçıyla 21. yüzyıldan bir fizikçi arasında bir bağlantı bulmayı beklemesiniz. Fakat dâhi kadınların karşılaştığı sorunlar nesilden nesle baki kaldı. Değerli sanat eleştirmeni Peter Schjeldahl, Morisot’yu, aralarında Manet, Degas, Renoir ve Monet gibi muazzam yeteneklerin de yer aldığı kendi neslinin en ilgi çekici sanatçısı olarak nitelendiriyor. Bu sanatçılar Morisot’yu kendi küçük gruplarına dahil etmiş ve çalışmalarına epey değer vermişti. Ancak bazı sanatçılar, Morisot’nun çalışmalarındaki güçlü form ve anlamla pek ilgilenmemiş, daha çok onu sık sık resmeden Manet’nin de ona âşık olup olmadığı konusunu ele almışlardı. (Morisot daha sonra Manet’nin erkek kardeşi ile evlendi.) Schjeldahl, çalışmalarının nefes kesen kalitesine rağmen Morisot’nun “standart sanat tarihinde göz ardı edilmeyi bırakın, adından hiç bahsedilmediğini” şaşkınlık ve üzüntüyle belirtiyor.

Neler oluyor? Çalışmayı yalnızca kalitesiyle yargıladığımızı düşünmek istesek de kararlar bir fanus içinde verilmiyor. Bir resim, fizik denklemini ya da harika bir romanı bir kadının mı, yoksa erkeğin mi yarattığını bilmek, eserin değerine bakışınızı değiştirir. Hatta Barnes'ın Morisot sergisine verdiği Kadın Empresyonist isminde bile kasıtlı olmayan cinsiyetçi küçümsemeyi görebiliyoruz. Kadın Empresyonistle Gerçek Empresyonist birbirinden farklı şeyler midir? Eleştirmen Schjeldahl buna paralel bir olay olarak "Georges Braque: Erkek Kübist" isimli bir sergi açıldığını hayal ediyor esprili bir şekilde. Bu, komik bir varsayım, çünkü böyle bir şeyi asla görmeyiz. Harika eserleri yapan, bir erkek olduğunda cinsiyetten bahsetmek kimsenin aklına gelmiyor. Bahsedilen dâhi bir kadın olduğunda ise cinsiyet belirtiliyor. Bu inanılmaz, değil mi? Morisot yaratıcı bir dâhi olabilir. Fakat erkek merkezli bir bakış açısından bakınca Morisot yalnızca bir şekilde büyük adamlar gibi resim yapabilen, eli fırça tutan bir kızcağız.

"Balık suda yaşadığının farkında değildir" diye eski bir laf vardır. Balık neden bunun farkında olsun ki? İster balık olun ister kuş, ister şehirde yaşayın ister taşrada, her gün etrafınızda gördüğünüz şeyler artık görünmez hale gelir. Başka bir şey bilmezsiniz. İçinde bulunduğunuz durum, mümkün olan tek gerçeklik gibi görünür. Aynı şekilde çoğumuz için erkeklerin yargıları ve bakış açılarıyla kuşatılmış bir dünyada yaşadığımızı (ya da içinde yüzdüğümüz suyu) fark etmek zordur.

Son zamanlarda #MeToo hareketi konusunda kafası karışık olan birçok erkekle sohbet ettim. Açıkça işlenen suçları anlıyor ve sınırlara her zaman saygı duyuyorlar. Ama bir erkeğin "dans" olarak da tanımladığı, kadınlar için kapıyı açmak, akşam yemeğini ödemek, iltifat etmek gibi şeylerden neden vazgeçmeleri istendiğini anlamıyorlar. Bu kitap için röportaj yaptığım yaşça büyük bir erkek, restoranda ilk buluşmamızda

montumu çıkarmama yardımcı oldu ve sonra konuşmak için masamıza yürürken koluna girmemi teklif etti. Reddettim. Sandalyemi çekmek için hızlıca hamle yaptı. Açıkçası ben bir yetişkinim. Yıllarca yardım almadan oturmayı başardım.

Birçok kadın bu “dans”tan hiç rahatsız olmaz ve bir erkeğin birkaç küçük şeyde kontrolü ele almasına ve yardım etmesine izin vermek eşit olmayan bir dünyada yaşarken makul bir yöntem gibi görünebilir. Ancak bundan türeyen şeylerin farkında olmalıyız. Gücünüzden vazgeçip onu teslim etmek, işinizin ve başarılarınızın dışarıdan nasıl görüldüğünü değiştirir. Artık eşit değilsinizdir.

Empresyonist, Kadın Yazar ya da Kadın “Nokta Nokta”sınızdır. Benim için sandalyemi çeken erkek yalnızca centilmenlik yaptığını söyleyebilir. Fakat bu erkek aynı zamanda normalde röportaj yapan olarak benim güce sahip olduğum bir durumda kontrolü ele alıyor. Ona bir şey söylemedim, çünkü onu utandırmak istemedim. Bu kararın doğru mu, yanlış mı olduğunu bilmiyorum. Kadınlar her zaman sistemle nasıl başa çıkılacağını, çok tehditkâr görünmeden nasıl var olabileceklerini öğrenmek zorunda kaldı. Bunun nasıl yapılacağını bilmek de biraz dâhice.

Bu kitap için araştırma yaptığım aylar boyunca, yıllar içinde kadınların sahip olduğu büyük potansiyel gözden kaçtığı ve olağanüstü başarılar göz ardı edildiği için çılgına döndüm. Erkekleri suçlamak kolay, ancak kadınlar da sistemi benimsemiş durumda. Erkeklerin hâkim olduğu, içinde yüzdüğümüz bu suların yaşamamızın mümkün olduğu tek ortam olduğunu varsayıyoruz; bu yüzden sudan çıkıp temiz havayı içimize çekmiyoruz. Kendi başarılarımızı küçümsüyoruz ve erkekler kadar başarılı olmayı beklemiyoruz. Başkaları bizi caydırma- dan çok daha önce kendimiz başarıdan korkuyoruz.

New York’ta Broadway dışında sahnelenen *Gloria: A Life* isimli yeni bir oyun var. Oyunda başlangıçta yazarlığı memleketi Toledo, Ohio’dan ayrılmanın bir yolu olarak gören Gloria

Steinem'in uyanışını izliyoruz. New York'a taşındığında seçkin dergilerle çalışma fırsatı bulan Gloria, beklenmedik bazı engellerle karşılaşılıyor. Bir keresinde röportaj için bir ünlüyle buluşacağı Plaza Hotel'in lobisinde beklerken, kayıtlı olmadığı ve yalnız olduğu için oradan atılıyor. Röportajı kaçırıyor. Kendini savunmayı ve savaşımayı öğrenmesi biraz zaman alıyor. Bir dahaki sefere otel müdürü onu bir erkekle birlikte olmadığı için dışarı atmaya kalkıştığında otelden ayrılmıyor. Steinem'i canlandıran aktris Christine Lahti (ona çok benziyor), uyanış anını bizlere sunuyor. "Sonunda kadınların insan olduğu radikal fikrini anladım" diyor ve ekliyor: "Sadece ataerkilli bir toplumda yaşamıyoruz, aynı zamanda yaşarken ataerkilliği içimizde barındırıyoruz."

Yaşarken ataerkilliği içimizde barındırıyoruz. Bu epey güçlü ve etkili bir yorum, çünkü 1960'ların sonlarından beri yaşanan rol değişimi ayaklanmasında belki de kadınların karşı karşıya kaldığı en büyük zorluk, kendi değerlerine inanmak oldu. Şu an bile kadınlar, uzun süredir hayatımıza işlemiş ikinci sınıf stereotiplerle boğuşuyor. Otel lobisine, ofisteki yönetici pozisyonuna ya da Nobel Ödülü seremonisine ait olmadığı mesajını açıkça ya da üstü kapalı şekilde aldığı anda, tüm dünyanın haksız olduğuna ve senin dehanın bu dünyada bir yer edinmesi gerektiğine yüzde yüz inanarak ilerlemek zor.

Mike Berland'ın dâhi anketindeki bir başka soru, bu sorunun hâlâ çözülmediğini gösteriyor. Bir dâhi olup olmadıkları sorulduğunda erkeklerin yüzde 15'i "evet" yanıtını vermiş. Ama tek bir kadın bile bu soruyu "evet" diye yanıtlamamış. Ankete katılan bazı erkekler kendi yetenekleri hakkında sanrılar görüyor olabilir, ama burada önemli olan bu değil. Bu soruya verilen yanıtlar, kendinizle ilgili olasılıkları nasıl gördüğünüz hakkında bir mesaj veriyor. Ancak bir şeyin mümkün olduğuna inanırsanız bunu gerçekleştirebilirsiniz.

“Sence sen bir dâhi misin?” Mike bana sonuçları söylerken bu soruyu sordu.

“Tabii ki hayır!” dedim. “Akıllıyım belki. Ama dâhi değilim.”

Mike başını iki yana salladı. “Bence sen bir dâhisin. Bence tanıdığım birçok kadın birer dâhi. Neden öyle düşünmüyorlar?”

Ne kadar iyi olduğumuzu neden bilmiyoruz? Neden güçlü yanlarımızı ve potansiyel dehamızı kabul etmiyoruz?

Çünkü yaşarken ataerkilliği içimizde barındırıyoruz.

Herhangi bir zamanda dâhi olarak tanınmak için kendi gücünüzü aşağı görmemeli veya ondan korkmamalısınız. Şartlar ne olursa olsun kabul edilen normlara meydan okuyabilmeli, durumu yeni bir bakış açısıyla görebilmeli, kendi yolunuzu açmalı, kendi kurallarınızı koymalısınız. Kadınlar şu an dehalarını göstermek için önceki nesillere kıyasla daha fazla fırsata sahip olsa da bu kitabın araştırma aşamasında çitanın hâlâ yüksek olduğunun ve çok sayıda engel olduğunun farkına vardım.

Dâhiler önemlidir çünkü dâhiler dünyayı sarsan yenilikleri yapan ve vizyonları geliştiren kişilerdir. Muhtemelen, Leonardo da Vinci, Galileo, Michelangelo, Albert Einstein ve Isaac Newton’u tanıyorsunuz. Peki, Emmy Noether, Émiliedu Châtelet, Clara Peeters ya da Ada Lovelace’i tanıyor musunuz? Tüm bu isimler önlerindeki engellere rağmen olağanüstü özgün fikirler geliştirdi ve dünyaya yeni bir bakış açısı getirdi. Güzel aktris Hedy Lamarr, İkinci Dünya Savaşı’nda kullanılan ve şu an kullandığımız Bluetooth teknolojisinin temellerini atan bir radyo kılavuz sistemi geliştirilmesine yardımcı oldu. Film sektörünün önde gelen isimlerinden Louis B. Mayer, Lamarr’ı dünyanın en güzel kadını olarak tanıtırken havacılık sektöründe öncü işadamı Howard Hughes, Lamarr’dan bambaşka bir sebeple hayli etkilenmişti. Hughes, Lamarr’a uçakları için yeni aerodinamik kanatlar tasarlanması konusunda güveniyordu. Hughes, Lamarr’ın bir dâhi olduğunu söylerdi.

Her nesilde kadın dâhilerin var olduğunu bilmek içimi hem umutla hem de hayranlıkla dolduruyor. Onların bunu nasıl yaptığını anlamak, yani bir kadının İtalyan Rönesansı'nda nasıl harika resimler yaptığını veya 19. yüzyılda evde yemek yapması beklendiği halde fiziği nasıl yeniden tasarladığını anlamak, hepimizin hayatlarımızdaki sınırlara ve olasılıklara yaklaşımını değiştirebilir. Dâhi olmak için matematikçi, NASA'da çalışan bir bilim insanı veya akademisyen olmanız gerekmiyor (ama ben tüm bu kategorilerde birçok kadınla görüştim). Birçok kadın dâhi hemen yanınızdaki ofiste sıkı şekilde çalışıyor, ama bugün bile yetenekleri tanınmıyor. Kadınların yeteneklerini yeni bir şekilde görmenin ve değerlendirmenin, bakış açımızı değiştirmenin zamanı geldi.

Dâhi olmak için doğuştan gelen zekâ, tutku ve sıkı çalışmaya olan bağlılığın bir kombinasyonu gerekir. Dâhiler geniş bir yelpazede yeteneklere sahiptir; bilim ve sanatı bir araya getirirler, ayrıca çalışmalarına duyguyu da katarlar. Steve Jobs, Albert Einstein ve Benjamin Franklin gibi isimlerin etkileyici biyografilerini yazan Walter Isaacson, dâhilerde bulunan ortak özelliklerden birinin “hem insanlık hem de bilim için çalışan bir yaratıcılığın güçlü bir kişilikte bir araya gelmesi” olduğunu fark etmiş. Bu tanıma uyan matematikçiler, fizikçiler, mucitler, girişimciler, sanatçılar ve gökbilimciler bulabilirsiniz. Çok yönlü özellikleri sıralamaya başladığınızda kadınlar bu listede çok rahat uyum sağlıyor.

Platon bir sözünde “bir ülkede saygı gören şey o ülkede yeşerir” demiş. Kadın dâhilerin bu ülkede veya başka birçok ülkede yeterince yeşerme fırsatı bulamadığını söylesek abartmış olmayız. Hatta kadın dâhilerin sosyal anlamda teşvik edilmediğini ya da yetiştirilip desteklenmediğini bile söyleyebiliriz. İnsanın neler yapabileceğinin birer örneği olarak dâhiler, başkalarına yaratıcı ve geniş kapsamlı düşünmek için ilham kaynağı olurlar. Yeni yollar düşünürler ve başkalarından aldıkları akılla yetinmezler. Kadın dâhilerin parlamasına izin vermiş olsaydık bu kadınlar siyaset, iş dünyası ve eğitimde dönüşüm yaratabilirlerdi.

Kadınları potansiyel dehalarını keşfetmekten alıkoyan birçok önyargı ve engeli sıralasak bir, iki belki de üç kitap yazılabilir. Ama bende daha çok hayranlık uyandıran ve bu kitabın çoğunda ele alınacak kadınlar, sadece durdurulan kadınlar değil, aynı zamanda yavaşlatılmayı bile reddeden kadınlar. Ne kadar geriye ya da dönüp bugüne kadar bakarsam bakayım, engellerin üstesinden gelen ve onları aşıp geçen kadınları buluyorum. Benim için deha hakkında asıl soru şudur: Nesiller boyunca, mükemmel olmayan koşullarla karşı karşıya kaldıklarında bile, nasıl bazı kadınlar bu kadar yükseliyor, bu kadar şeyi başarıyor ve bu kadar ileri gidebiliyor? Ve bu durum, ileride yapabileceğimiz şeyler hakkında bize neler söylüyor?

Alanında etkili bir eleştirmenin “edebiyatı yeni yerlere yönlendirdiğini” söylediği genç yazar Sheila Heti’nin bir kitabına denk geldim. “*How Should a Person Be?*” (Bir Kişi Nasıl Olmalı?) adlı kitabın başlarında yazar, kadın dâhiler konusuna akıllıca bir şaşırtmaca ekliyor.

“Kadın olmanın iyi yönlerinden biri, henüz dâhinin nasıl bir şey olduğu hakkında pek fazla örnek görmememiz. Ben de bir dâhi olabilirim” diyor. Bu satırlar beni güldürdü, çünkü bundan daha iyi bir yaklaşım olamazdı. Arkadaşım Michael’ın, insanların dâhilerin erkek olacağını düşündüğünü gösteren anketi hakkında istediğiniz kadar şikâyet edebilirsiniz. Ya da bunun olumlu yanını görebilirsiniz. Kadınların eskiden göz ardı edilmesi, ilerideki kimliklerini kendilerinin yaratabilmesi, yeni olasılıklar ve tanımlar keşfedebilmesi anlamına geliyor. Kadının dâhilerin nasıl olduğu fikri insanları şaşkına çeviriyorsa bu dâhileri kendi imajınızla oluşturabilirsiniz.

Kadın dâhi modeli ben olabilirim. Ya da siz olabilirsiniz. Kızınız da olabilir.

Öyleyse bu zorlu, heyecan verici ve bazen de eğlenceli maceramda Platon’un tavsiyesini dinleyip kadınların gerçek dehasını nasıl keşfedeceğimizi, ona nasıl saygı gösterip, nasıl yeşerteceğimizi ararken bana katılın.

BİRİNCİ KISIM

Deha Düşündüğünüz Şey Değil

İsmi belirtmeden bu kadar çok şiir yazan

Anon'un kadın olduğunu düşünüyorum.

—VIRGINIA WOOLF

Özel bir yeteneğim yok. Sadece tutkulu bir şekilde merak ediyorum.

—ALBERT EINSTEIN

BÖLÜM 1

Neden Daha Önce Lise Meitner Adını Duymadınız?

Dokuz yaşına bastıktan kısa bir süre sonra aile doktorumuz annemi fazla kitap okuduğum için uyarmıştı. Doktora şaşkınlık içinde baktığımı hatırlıyorum. Açgözlülüğe varan kitap tutkum o zamana dek ailemin gurur duyduğu bir şeyken şimdi annem endişeli bir şekilde okumamın gözlerime zarar verip vermediğini soruyordu. “Hayır” dedi doktor, gözlerim iyi durumdaymış. Ama belki kızlara uygun aktiviteler yaparak biraz zaman geçirebilirmişim. Doktor, kitap heyecanımın fazla ileri gitmesinden ve yeni fikirler öğrenmemin umulmadık sonuçlar doğurmasından kaygılanıyordu.

Korku dolu bir ses tonuyla, “Bir kızın fazla zeki olması kendine zarar verebilir” dedi.

Fazla zeki olması kendine zarar verebilir... Annem başını salladı -o anlamıştı, ama ben şok içindeydim. Benim için bu an, çocukluğunuzda yaşadığınız sonsuza kadar aklınıza kazınan ve en uygun zamanlarda kafanızda dönüp duran sarsıcı anlardan biriydi. Bu yorumu, artık bir kadın süper kahraman filminin milyar dolarlık gişe gelirini aştığı ve erkeklerin *#MeToo*'nun gücüyle sallanmaya başladığı bir dünyada, geçmişte bıraktığımız bir bakış açısı olarak görüp reddetmek istiyorum. Ama bu, fazla iyimser bir hayalden ibaret. Bir kültürde onlarca

yıl, hatta yüzyıllar boyunca yerleşmiş fikirler, akıllı bir kız büyürken geçen zaman içinde kaybolmaz.

Fazla zeki olması kendine zarar verebilir... Kadınların dâhi olma ve standart fikirleri bozma konusunda potansiyel gücünü derinlemesine incelerken, bu ifadeyi sık sık düşündüm. Kadın rolünün değiştiği bir zamanda büyüdüm. Şu anda yaşayan ya da hatırladığımız bir geçmişte yaşamış her kadın için bu durum geçerli. Kadınlar yüz yıl öncesine kadar Amerika'da oy kullanma hakkına sahip değildi. Bu beni şoka uğratmaya devam ediyor ve bu hak tanınmadan önce yaşasaydım yürüyüşlere katılıp protesto edeceğimi düşünüyorum. Ama belki de bunu yapmazdım. Bazı şeylere alışıyor insan. Kadınların oy kullanmasının, bilim insanı, ressam, matematikçi olmasının doğal olmadığı söyleniyor. Derinlere kök salmış sosyal beklentiler, içten içe bu durumun doğru olmadığını hisseden size karşı vahşi bir savaş halinde.

Gençken katıksız bir özgüvenim vardı ve o doktorun sözlerine rağmen hiçbir zaman kadınların, erkeklerin yaptığı şeyleri yapamayacağını düşünmedim. Eskiden sadece erkeklerin okuduğu bir Ivy League* üniversitesinde okudum ve gazeteci ve TV yapımcısı olarak kendime güzel bir kariyer yolu çizdim. Ülkedeki en büyük dergilerden birini yönettim ve eşimle birlikte iki harika erkek evlat yetiştirdim. Fakat bu yolda ilerlerken kadınların potansiyelinin ne kadar büyük bir kısmının kaybolduğunu, göz ardı edildiğini ya da terk edildiğini fark ettim. Bunu hâlâ görmeye devam ediyorum. Ayrımcılıkta gördüğümüz özellikler yıllar içinde değişti. Kadın tenisçiler spor muhabiri olarak başladığım zamana nazaran artık daha fazla kazanıyor. Fakat daha büyük sorunlar varlığını sürdürüyor. Her alanda yetenekli ve hırslı bir kadın olmak, hâlâ biri sizi dizginlerinizden tutup geriye çekerken at yarışı pistinde yarışmak gibi bir his. Gücünüzün ve yeteneğinizin olduğunu biliyorsunuz, pistte harika bir atırsınız. Peki, sizi durdurmaya çalışan o görünmez el ne?

* Ivy League üniversiteleri ABD'nin en önde gelen okullarıdır -ç.n.

Fransız yazar ve filozof Simone de Beauvoir, 1900’lü yılların ortalarında, erkeklerin kendilerini norm, insanlığın tanımı olarak görüp, bu nedenle “doğru kişi” olarak konumlandırdıklarından, kadınların “öteki” haline geldiğini söylüyor. Bu düzene, özgüvensiz erkekler için “mucizevi bir balsam” adını veriyor, çünkü en vasat erkek bile kendini, aşağı görülen kadınlara göre üstün hissediyor. Kadınlar genellikle bu anlaymayı kabul ediyor, çünkü bunun potansiyel avantajları da var. Çalkantılı geçmişte hükümdar erkekler sizi kalabalığın izdihamından koruyabilir ve eşit ücret ödenmeyen günümüzde yönetici erkekler, kendi başınıza karşılayamayacağınız güzel bir evin parasını ödeyebilir. (Bunu kendiniz karşılayamazsınız, çünkü erkekler hak ettiğiniz ücreti ödemez; işte size kısır döngünün tanımı.)

Ancak herkes anlamaya dahil olmaz. Çocukken benimle ilgilenen doktor bunu bir dereceye kadar biliyordu. Kendine zarar verecek kadar fazla zeki olmak bu anlamayı reddettiğiniz anlamına gelir. Erkeklerin illaki daha zeki ya da daha yetenekli olmayacağını bilirsiniz ve kendi sesinizi bulup onu kullanmaya kararsınsınızdır. Bu kararın hem avantajları hem de riskleri vardır. Konumlarının tehdit altında olduğunu algılayan erkekler köşeye sıkışmış vahşi bir köpek gibi hissedebilir. Onların boş boş havlamalarıyla başa çıkabilerseniz bile, daha tehlikeli saldırılardan kaçınmak istersiniz.

Tarih boyunca kadın dâhiler farklı olma riskini alarak yollarına devam etti. Kendi yollarından gittiler, alayları ve hor görmeleri kabul ettiler; çünkü başkaları anlamasa bile onlar dâhi olmanın cinsiyetle hiç ilgisi olmadığını anlamıştı. Geçmişteki kadın dâhilere bakınca zekâlarına, ayrıca sonsuz engellere rağmen ileri gitmek için kendilerini zorlama yeteneklerine hayran kaldım. Günümüzdeki olağanüstü kadınlarla konuşurken (ve bu kitap için dâhiler seçerken) bu engellerin hâlâ ortadan kalkmadığını fark ettim. Sahip olduğunuz bir yetenek olsa bile iz bırakmak için ciddi bir cesaret ve güce ihtiyacı-

nız var. Sosyal ve kültürel baskılar, kim olduğumuzu genler veya kromozomlardan daha çok belirliyor. Bir kadın dâhi olarak doğmuyorsunuz, bir kadın dâhiye dönüşüyorsunuz. Fakat dünya sizi durdurmaya çalıştığında, fazla zeki olmanızın size zarar vermeyeceğini nasıl kanıtlarsınız?

Kadın dâhileri anlama yolculuğuma her zaman birçok akıllı insana ev sahipliği yapan Oxford Üniversitesi'nde başladım. Ancak 1879'a kadar bu insanların hiçbiri kadın değildi. Oxford'da öğrencilerin çalıştığı ve okuduğu otuz kolej var. Sonbaharın başlarında güneşli bir günde, Oxford'da kadınları kabul eden ilk kolej olan Lady Margaret Hall'de ağaçlıklı güzel bir sokakta yürüyüşe çıktım. Kurucularının "Yanlış düzeltmek için kurulmuş" bir kolej olarak tanımladığı Lady Margaret Hall, 1879'da kadınları kabul etmeye başladıktan sonra bile, 1920'ye kadar kadınlara üniversite derecesi vermedi.

Lady Margaret Hall'ün kırmızı tuğlalı binaları geniş bir alanda bahçeler içinde yer alıyor. Girişteki görevlilerce dostça bir tavırla karşılanıyorum. (Üniversite girişinde görevlilerin bulunduğu bu küçük alanı siz de seviyorsunuz, değil mi?) Biraz sonra, Profesör Susan Wollenberg avludan geçerek beni karşılamaya geliyor. Uzunca bir etek ve sıcak tutan bir hırkayla minyon yapılı vücudunu sarmalamış, saçını da arkadan dağınık bir şekilde toplamış... Bir elinde bir tomar kâğıtla beni tüm zarafetiyle karşıladığında şunu düşünüyorum; ileri yaştaki Oxford öğretim üyeleriyle ilgili bir film yapacak olsam, ona kesinlikle bir rol verirdim.

Wollenberg, Oxford'da müzik öğretim üyesi olan ilk kadındır. Ayrıca standart müzik kanonlarından uzaklaşan ve kadın besteciler üzerinde çalışan ilk kişi. Birçok ilke imza atmış, değil mi? Bu güzel kolejde kısa bir yürüyüşün ardından, konuşmak için Wollenberg'in ofisinde oturduğumuzda neredeyse öğleden sonra olmuştu. Sohbetimizde Wollenberg'in ne kadar

cesur olduğunu fark ettim. Alçakgönüllü ve yumuşak tavrına rağmen Wollenberg muhtemelen kendisi için bu kelimeleri kullanmazdı. Konuşurken çalışmalarının kültürel engelleri nasıl yerle bir ettiğine veya bir kenara attığına değinmeden yalnızca yaptıklarına odaklanıyor. Ama diyor ki “engelleri kenara atın.” Dâhilerin özelliklerinden biri devrimci ve özgün yollarla düşünmekse, kendisine Oxford müziğinin isyankâr dâhisi diyebiliriz.

Hiç terk etmediği Oxford’daki öğrenciliğinin ilk yıllarını düşününce Wollenberg, o günlerdeki tüm çalışmalarının erkeklere odaklandığını söylüyor. Erkeklerin yaptığı müziği dinlemiş. Erkekler hakkında makaleler yazmış. Hiç kimse kadın bestecilerden bahsetmemiş. “Kadınların da olması gerektiğini düşündüm. Peki, ama neredeler? Sadece gözden kaçtılar ya da yok sayıldılar.”

Fakültede çalışmaya başlayınca antik çağlardan, ortaçağdan günümüze kadar uzanan kadın bestecilere yönelik bir ders vermeye başlamış. Her dönemde büyük yetenekleri olan kadın bestecilerin, bu kadınların müziklerini çalmayı reddeden erkekler tarafından hor görüldüğünü fark etmiş. Kendini ortaya koyan kadınlarsa seslerini duyurmak için alışılagelmiş yöntemlerin dışına çıkmış. 12. yüzyılda Bingenli Hildegard çok fazla beste yapıp dikkat çekmeyi başarmış. Wollenberg bunu şöyle açıklıyor: “Başrahibe olduğu için kendi rahibe manastırında kendi korusu için beste yapabilmiş.” Kadınların olanaklarının sınırlı olduğu zamanlarda rahibe olmak dünyadan kaçmak anlamına gelmiyor olabilir. Rahibelik insanlarla etkileşime girip yaratıcılığını ortaya çıkarmanın bir yolu gibi kullanılabilir. Kadın dâhi olarak Tanrı’nın gücünün yanında olması da işini kolaylaştırmıştır. Ya da hiç olmazsa yanında onu destekleyecek birçok kadının olduğunu söyleyebiliriz. Kadın dâhiler her zaman bir alternatif yol bulmak zorunda kaldı. Bingenli Hildegard ve onu izleyen herkes için alternatif yol kadınlar manastırı oldu.

Wollenberg “dâhilerin cinsiyeti her zaman erkek olmuştur” diye açıklıyor, bu nedenle insanlar kadınların yaptığı harika işleri görmezden geliyor. Wollenberg, onun gibi geleneksel düşünceyi yeniden yönlendirmeye ve Clara Schumann ve Fanny Mendelssohn Hensel gibi tarihteki kadın bestecilere dikkat çekmeye çalışan diğer üniversitelerin öğretim üyelerinden bahsediyor. Daha sonra, Wollenberg’in bahsettiği tüm öğretim üyelerinin kadın olduğunu fark ediyorum, bu da bir sürpriz sayılmaz. Kadın dâhiler diğer kadın dâhileri fark edebilir. Çünkü erkeklerin bunu yapmasını beklersek, herhalde uzun süre sonuç alamazdık.

Ertesi gün, Londra’da Covent Garden’da bir süre dolaştıktan sonra, 1798’de açılan ve Charles Dickens’tan Kral VII. Edward’a kadar herkese yemek servisi yapan Rules adlı restorana gittim. Öğle yemeğinde bana eşlik edecek arkadaşım Charles Jones, İngilizlere özgü bir şeyler içerek barda bekliyordu. Daha önce tanışmıştık, ama Charles’ın akıllı ve bilge iyi adamlardan biri olduğunu fark etmek için birkaç dakika konuşmamız yeterli oldu. İyi adamlar da var ve kadın dâhilerin varlığını kabul etmek, erkeklerden aldığımız tüm içgörülerden vazgeçmek anlamına gelmiyor. Herkes birbirinin bilgeliğine ve yeteneğine güvenebilirse her şey daha güzel olur. Bu yüzden Charles’ın projelerinden biri hakkında konuşmak için buluşsak da benim projem hakkındaki bakış açısını da konuya dahil etmeye karar verdim.

Çeşitli alanlarda donanıma sahip ve Cambridge Üniversitesi’nde öğretim üyesi olan Charles, konuşmayı kolaylıkla tarihten etiğe, etikten dış ilişkilere getirdi. Öğle yemeği için masamıza geçtiğimizde şarap konusunda da uzman olduğunu keşfettim. O da benim uzman olmadığımı fark etti.

“İkimizin de hoşuna gidecek bir şeyler seçeyim mi?” diye sordu, şarap listesini incelerken. Bu sırada benden duygusal zekâ için ekstra puanları da kaptı.

Başlangıç tabağımız gelince somon tartarımla ilgilenirken, dâhi olmak için gerekli özellikler hakkında düşündüğümden bahsettim. Bu konuda bir düşüncesi var mıydı?

Charles, Chardonnay şarabından bir yudum aldı. “Dâhi” dedi düşünceli bir şekilde: “Sanırım bu, olağanüstü yeteneğin ünlülerle bulunduğu yer.”

Ona şaşkınlıkla baktım, çatalım havada kaldı. Ünlü olmak ve dâhilik mi? Charles’ın yoğun İngiliz aksanı ağzından çıkan her şeyi daha zekice gösteriyordu. Ama aynı zamanda birçok şeyi açıklayan önemli bir konuya parmak basması beni etkiledi. Buna Profesör Wollenberg’in bahsettiği, bestelerini çalmak için orkestra bulamayan (o zamanlar orkestralar sadece erkeklerden oluşuyordu) olağanüstü yetenekli kadınlar da dahildi. Elbette bu kadınlar tarihe gömüldü. Beethoven konçertolarını sadece evde çalsaydı bir dâhi sayılır mıydı? Birçok insan harika işler çıkarıyor. Ama dâhi etiketini yakıştırma eğilimi gösterdiklerimiz, dikkatimizi çeken ve hayal gücümüzü yakalayanlar oluyor.

“Bu doğruysa, neden bu kadar az sayıda kadın dâhi olduğunu düşünüyorsun?” diye sorup yanıtını merakla bekledim.

Charles içini çekti ve düşüncelerimi doğruladı: “Tarihsel olarak kadınlar denklemin sadece yarısına sahipti. Yetenek vardı, fakat ünlü değillerdi. Yetenekleri fark edilmedi.”

Ah. Şimdi şarabıma uzandım. (Seçimi harikaydı). Dâhiliği sabit bir durum gibi düşünme eğilimi gösteriyoruz; ya dâhisin ya da değilsin. Ama dâhi olmak sınıf başkanı olmak gibi oylama yapılan ve adının sonsuza kadar okul yıllığında yer aldığı bir şey değil. Kimleri dâhi olarak gördüğümüz ve bu hikâyelerin nasıl anlatıldığı zaman içinde değişiyor.

Charles klasik ve geleneksel bir akademisyen, bu yüzden ünlü dediğinde Kardashian’ları kastetmediğini anladım. Muhtemelen realite şovların ne olduğunu bile duymamıştır. Fakat her zekâya eşit şekilde yaklaşılmadığını bilecek kadar uzun süredir akademi dünyasındaydı. Bazı insanlar yeteneklerinin

vaat ettiğinden çok daha fazla şöhret sahibi olabiliyor. Bazılarının başardığı olağanüstü işlerse yalnızca küçük bir grup tarafından alkışlanıyor. Büyük başarılarının tamamen gözden kaçtığını görerek şaşkına dönen bir başka grup insan da var.

Tarih boyunca kadınlar kendilerini bu son kategoride buldu. Dehaları ister sanatta ister bilimde olsun, kendilerini fark ettirmekte zorlandılar. Bu durum bazen Donna Strickland'ın Vikipedi sayfası konusunda olduğu gibi daha az belirgin yaşansa da genellikle, erkekler devreye girip övgüleri kendileri toplamak istedi ve spot ışığı altındaki kadınları ortadan kaldırmaya uğraştı.

En eski örnekler için, yaklaşık MÖ 350'de doğan Hypatia'ya kadar gidebilirsiniz. Kendisi astronomi ve felsefede dâhiyane bir düşünür ve bildiğimiz ilk kadın matematikçiydi. (Muhtemelen çalışmaları kaydedilmemiş başkaları da vardı.) Onunla aynı dönemde yaşayan Konstantinopolisli Sokrates*, Hypatia'nın çalışmalarının o dönemde diğer herkesin yaptıklarının üzerinde olduğunu yazmış. İnsanlar onun konuşmasını dinlemek için evinin etrafında toplanırmış ve birçoğu onu zamanının en seçkin bilginlerinden biri olarak görmüş. Hristiyan teologların muhalif sesleri susturmaya çalıştığı bir zamanda, Hypatia dinleyicilerine şunu söylemiş: “Düşünme hakkınızı saklı tutun. Çünkü yanlış düşünmek bile hiç düşünmemekten iyidir.” Gerçek yazılarının çok azı günümüze ulaştığından, bu kelimelerin güncellendiğinden (veya belki de uydurma olduğundan) şüpheleniyorum. Ama kesinlikle o zaman yaşayan diğer kadınlar için bir örnekmiş ve kabul edilen dogmanın dışında düşünmüş, potansiyel gücünü fark etmiş. Birçok insan bundan hoşlanmamış ve Hypatia'nın matematikteki bazı başarıları babası İskenderiyeli Theon'a atfedilmiş. Fakat sonrasında korkunç bir son yaşanmış. Hypatia öfkeli bir dindar çete tarafından saldırıya uğramış, tüm vücudu parçalara ayrılmış ve ondan kalan tüm parçalar ateşe verilmiş.

* Klasik Yunan filozofu Sokrat ile karıştırılmamalı -ç.n.

Hypatia'ya yapılan saldırıya kimin liderlik ettiği konusunda uzun süredir belirsizlik olsa da bu konunun bir dâhi kadının kabul edilen düşünce kalıplarına meydan okumasıyla gelen kinle çok ilgisi var. Yüzyıllar boyunca Hypatia, hakkında yazılan oyunlar, romanlar ve yapılan sanat eserleriyle feminizm ikonu haline geldi. 2009'da Rachel Weisz'ın rol aldığı filme de konu oldu. Fakat tüm bu öfkeli çete konusunu düşününce, onu kadın dâhiler için bir rol model olarak görmek endişe verici. Hypatia'nın erkeklerden daha iyi işler çıkarıp onları öfkeliendirmesinden neredeyse iki bin yıl sonra erkekler kadınlara vahşice saldırmanın daha ince yollarını öğrendi. Fakat erkek hâkimiyetini tehdit etme hatta sorgulama cesareti gösteren kadınlara yönelik genelleştirilmiş öfke korkutucu olmaya devam ediyor. Bu durum, erkeklerin kendi kendilerine tanıdıkları ayrıcalıklarının mümkün olan her yolla kabul ettirme konusundaki pervasızlığının değişmediğini üzücü bir şekilde bize hatırlatıyor.

Öğle yemeğinden sonra bir süre Londra'da dolaştım ve düşündüm; kimden bahsederek bahsedelim ya da nerede olursak olalım, anladım ki dehaların desteklenmesi ve tanınması gerekiyor.

Bir kadın mükemmel bir iş çıkarmış ama bunu kimse fark etmemişse, ona dâhi diyebilir miyiz? Bu konu biraz ormanda devrilen ağaç sorusuna benziyor. Eğer bu ağacın devrildiğini dünyada kimse duymazsa, ağaç gerçekten ses çıkarmış olur mu?

Dâhi denkleminin ünlü olma kısmında birçok farklı yönde alt kırımlar var. Son zamanlarda kadın dâhileri neden yeniden keşfettiğimizi açıklamaya yardımcı oluyor; bu dâhiler hep vardı, ama biz onları görmedik. 2016 yapımı *Hidden Figures* (Gizli Sayılar) filmi, bizi NASA'nın ilk zamanlarında kilit rol oynayan üç siyahi kadın matematikçi ile tanıştırdı. Bu kadınlardan biri Katherine Johnson uçuş yörüngelerini hesaplarken, John Glenn 1962'de dünya yörüngesinde tur atan ilk insan oldu.

Hepimiz John Glenn'in adını duyduk. Ama Katherine Johnson adını duyduk mu? ABD'nin uzay programının başlatılmasına çok büyük katkıları olan, matematik dehası bu kadınların adını duymamız için, birkaç dalda Oscar'a aday olan bir film yapılması gerekti.

Dâhi kategorisine ekleyeceğim gerçek bir deha seçmem gerekseydi, çekirdek bölünmesini keşfedip fiziğin temellerini sarsan Lise Meitner'ı gösterirdim. Bu çok büyük bir işti ve ardından ısı ve elektrik üretebilen nükleer reaktörlerin yolunu açtı*. Meitner uranyum çekirdeğinin bölünebildiğini ve bölündüğünde ne olduğunu anlamasıyla çığır açtı.

Ama bunun için takdir edildi mi? Pek değil.

Meitner, yıllar boyunca Otto Hahn adlı bir kimyagerle birlikte radyoaktivite ve füzyon üzerinde çalıştı. Bu ikili sıklıkla Nobel Ödülü için düşünüldü ve beklendiği gibi 1944'te İsveç Kraliyet Bilim Akademisi "atom çekirdeğinin bölünmesinin keşfi" için bir ödül verdi. Ama sonra kazananın Otto Hahn olduğu açıklandı.

Otto Hahn! Lise Meitner değil. Otto Hahn ve Lise Meitner değil. Takımın sadece yarısı ve sadece erkek yarısı, şeref, takdir ve ödül parası aldı.

Yıllar sonra, bazı fizikçiler Nobel Komitesi'nin (kamuya daha yeni açılmıştı) çalışma şeklini gözden geçirdi ve Lise Meitner'ı hariç tutmanın bir mazereti olmadığı sonucuna vardı. "Önyargı, siyasi anlayışsızlık, cehalet ve acelenin" bir araya gelerek bu kararı oluşturduğunu açıkladılar. Bu, durumun kibarca bir açıklamasıydı.

Hahn iyi bir kimyacıydı ve okuduğum kadarıyla, Nobel Ödülü'nü hak etmişti, ama bu ödülü değil. Hahn, çekirdek bölünmesinin teorik temelini hiç anlamamış ve Meitner'ın bu konudaki açıklamalarına dayanarak çalışmalarını sürdürmüştü.

* Nükleer füzyonun keşfi, II. Dünya Savaşı'nı sona erdiren ve o zamandan beri dünyayı korkutan nükleer silahlara da yol açtı. Meitner, ilk atom bombasını geliştirme çabasının bir parçası olmayı reddetti.

tü. Meitner bu saygısızlıktan sonra kibarlığını korudu. Fakat atomun bölünmesiyle ilgili yazdığı bir mektupta nokta atışı yaparak konuyu şöyle açıkladı: “Nasıl başladığı ve ne kadar güç ortaya koyduğu... Hahn’ın uzak olduğu bir konuydu.”

Öyleyse neden gerçek fizik dehası olan Meitner göz ardı edilmişti? Bunu doğrulama veya onaylama önyargısına bağlayabiliriz. Araştırmalar, bir konuda zaten bir fikrimiz varsa, bunu destekleyecek bilgiler aradığımızı gösteriyor. En iyi ve en güvenli otomobil olduğunu düşünerek bir Volvo satın alırsanız Volvo’ların avantajları hakkında makaleleri hemen fark etmeye başlarsınız. Bu izleniminize ters düşecek yeni bilgiler geldiğinde bunları göz ardı etmek için nedenler bulmanız da muhtemeldir. Volvo kullanan komşunuz otomobilin görüş alanının kötü olduğunu vebu yüzden kaldırımı çarptığını mı söylüyor? Bu onun problemi! Pek iyi bir sürücü de değildi zaten!

İnsanlar genellikle objektif ve adil olduklarını düşünürler; ancak uzun zamandır sahip oldukları izlenimleri ve her şeyin nasıl olması gerektiğine dair algıları onları bile bile yönlendirir. İnanmak istedikleri şeye ikna olurlar. 16. yüzyılda rasyonel açıklamaların ve ampirik yaklaşımın ilk savunucularından, ünlü düşünür Francis Bacon şunu söylüyor: “İnsan bir fikri bir kez kabul ettiğinde bunu destekleyen ve aynı yönde olan diğer her şeyi toplar.” Savaş ve Barış ve Anna Karenina gibi eserlerinde, büyük Rus yazar Leo Tolstoy, insanların hem kendi inançları hem de toplumda yerleşik bunaltıcı gelenekler tarafından nasıl tuzağa düşürülebileceği temasını araştırmıştır. (Zina yaptığı için ölmek zorunda kalan zavallı Anna!) Tolstoy makalelerinde, adil bir perspektifi sürdürme sorunu hakkında daha doğrudan bir üslup kullanmış. Bir yazısında birçok erkeğin, eğer bu gerçek “gururla vardıkları ve hayatlarını bunun üzerine kurdukları sonuçların yanlış olduğunu gösteriyorsa” en basit gerçeği bile anlamakta güçlük çektiğini söylüyor.

Evet, üzerine bir hayat kurduğun inanışlara meydan okumak zor. Ancak konu kadınların yeteneklerini kabul etmekse,

artık bunun zamanı geldi de geçiyor. Yüzyıllar boyunca erkekler kadınların başarılarının kendilerinininkiyle yarışamayacağına inandı. İşin üzücü tarafı, çoğu kadın da bu şekilde hissetti. Meitner'ın uğradığı haksızlığa karşı kimse öfkelenmedi, çünkü bu olay kadınların bilimde en üst seviyelerde başarılar gösteremeyeceği inancını destekledi. Bu duruşun zemini sağlam olmayabilir, fakat bu inanç bir kez insanların içine işledi mi bunu yıkmak zordur. Bacon'ın, fikirleri değiştirmenin zorluğu hakkındaki sözleri bana 1950'lerde yapılan bir araştırmayı hatırlattı. Sosyal psikolog Leon Festinger, kıyamet gününün geleceğine inanan bir tarikata dahil olmuştu. Tarikat lideri, gerçek inananları yaklaşan bir selden kurtarmak için bir uzay gemisinin geleceğini iddia ediyordu. İnsanlar bunu beklemek için akın etti. Ne uzay gemisi geldi ne de sel oldu. Lider, uzaylıların geleceği yeni bir tarih ilan etti ve takipçileri yine oraya gidip bekledi. Aynı şey tekrar tekrar yaşandı. İnsanlar dördüncü kez önlerindeki gerçekleri (ve uzay gemisinin bir türlü ortaya çıkmadığını) görmezden gelmeye devam edince, Festinger şu sonuca vardı: "İnançlı bir adamı değiştirmek zordur."

Benzer şekilde, Nobel Komitesi'ndeki erkeklerin de kendilerine göre bir uzaylı vakaları vardı. Bu vakada, bir kadının dünyadaki en prestijli bilim ödülünü hak edemeyeceği inancına saplanmışlardı. Bu yüzden ellerinde Meitner'ın harika bir keşif yapması gibi yeni bir bilgi olmasına rağmen bu bilgiyi reddettiler. Bir kadın sadece bir erkeğin ondan daha üstün bir işini destekleyebilirdi. Haklı olmalıydılar; uzay gemisi gelecekti!

Meitner tüm kariyeri boyunca benzer durumlarla karşılaştı. Doktorasını Viyana'da fizik alanında yaptı, ancak iş bulamadı. Bu yüzden Berlin'e taşındı. Durum burada biraz daha iyiydi ve Almanya'da fizik alanında öğretim üyesi olan ilk kadın oldu. Ama yine de bulunduğu konuma rağmen Berlin Üniversitesi'nin ana laboratuvarlarına alınmayan Meitner, bir marangoz atölyesinin bodrum katında çalışmaya başladı. Bodruma en yakın kadın tuvaleti sokağın sonundaydı. Meitner, Otto-

Hahn ile yolda yürürken iş arkadaşları yalnızca Hahn’a selam vererek Meitner’ı insan yerine koymuyorlardı. “Kötü Kızlar” lafını unutun. Asıl kötü olanlar erkekler.

Hayat epey karmaşık ve cinsiyet dışındaki konular da işin içine girebiliyor. Meitner, Viyanalı bir Yahudi’ydi ve Nazi rejimi etrafı kuşatmaya başladığında işine gömülen Meitner laboratuvarından çıkmak istemiyordu. Ancak Almanya 1938’de sınırlarını kapatırken kaçması gerektiğini fark etti. Yaşadıkları duygusal ayrılık anında Otto Hahn, Meitner’a annesinin elmas yüzüğünü hediye etti. Bunu aşk için değil para için vermişti. Meitner’ın sınır muhafızlarına rüşvet vermek için yüzüğe ihtiyacı olabilirdi. Meitner sonunda sınırı aşarak Hollanda’ya vardı, oradan da İsveç’e geçerek çalışmalarını sürdürdü. Tam da Nobel Komitesi’nin gözü önünde çalışmaya başladığını söyleyebiliriz.

Günümüzde birçok bilim insanı Meitner’in gördüğü muameleden duydukları utançla bunu telafi etmek istedi. Ay üzerindeki bir krater ve Venüs üzerindeki bir başka kraterin yanı sıra binalara, okullara, caddelere ve ödüllere Meitner’ın adı verildi. Meitner’ın Berlin’de bir heykeli de bulunuyor. Hayatı boyunca bir yıldız olarak tanınmamış olabilir, ama şimdi o bir asteroit-6999 Meitner, güneşin etrafında dönen ana asteroit kuşağının bir parçası.

Meitner şerefine yapılan, benim en sevdiğim olay ise başka bir şey. Bunun onu özellikle mutlu edeceğini düşünüyorum. Lisede kimya dersinizde duvarda asılı olan periyodik tabloyu hatırlıyor musunuz? Bu tablo tüm kimyasal elementleri atom numaralarına göre düzenler. Bir yazar periyodik tabloya yeni bir kutu eklemeyi “bilimdeki en ikonik varlık” olarak tanımlıyor. Yeni bir element bulmak çok önemli ve 1917’de Meitner ve Hahn, şimdi tabloda 91 numaraya sahip protaktinyum kimyasal elementini keşfettiler.

Yıllar boyunca, elementler adlarını mitolojik yaratıklardan veya keşfedildikleri yerlerden aldı. Fakat yaklaşık yüz yıldır yeni element isimlerinde Albert Einstein, Niels Bohr ve Enrico

Fermi gibi önemli bilim adamları onurlandırılıyor. Bir element, adını Dünya'nın Güneş'in çevresinde döndüğünü keşfederek evrene dair görüşümüzü baş aşağı eden Kopernik'ten aldı. Ve 1997'de element 109, meitneryum olarak adlandırıldı.

Çığır açan buluşlar ve orijinal düşünceler ortaya koyan bir kadın olarak, Lisa Meitner'ın Einstein ve Kopernik ile birlikte anıldığını görmek güzel. Kendisi periyodik tabloda yüceltilen bir dâhi.

Bunun beraberinde getirdiği dev değişimi küçümsemeyelim. Bir inancı yıkıp yeni bir duruş yaratmak zordur. Çoğu insan kadınların başarabileceği şeyler konusundaki yanlış inançlarına sarılır, çünkü bu, araya gerçeklerin girmesine izin vermekten daha kolaydır. Meitneryumu keşfeden (ve ona isim veren) bilim insanları, Meitner asteroidini bulan (ve ona isim veren) bilim insanları ve Berlin'deki heykeli inşa eden sanatçılar, statükoyu yıkmayı kabul ettiler. Bu insanlar, dikkatleri bu harika işler çıkaran kadına yöneltmeye ve erkeklerin kadın bilim insanları konusundaki çıkarımlarının yanlış olduğunu vurgulamaya istekliydiler. Lisa Meitner'ın bir dâhi olduğunu kabul edebildiler. Onlara büyük hayranlık duyuyorum.

Kadınları ve dâhileri düşünürken, aklıma ödüllü Hamilton müzikalinden bir şarkının bir bölümü takıldı. Dillere pelesenk olan şarkılar konusunda Lin-Manuel Miranda hayli iyi işler başarıyor. Ama müzikal sırasında nakarat olarak birkaç kez tekrarlanan şu sözleri aklımdan atamıyorum:

Yaşayanlar

Ölenler

Hikâyenizi anlatanlar.

Dâhilerin tek başlarına olmadıklarını artık iyice anlıyorum. Başarıların hem şu anda hem de tarihin seyrinde nasıl

görüldüğü büyük ölçüde hikâyenizi kimin anlattığına -ya da hikâyenizin anlatılıp anlatılmadığına bağlı. Hikâyenin akışını uzun süredir olduğu gibi erkekler kontrol ettiğinde, kadın dâhilerin hikâyesi genellikle konudan uzak kalıyor. Kadınlar, kimin bir şeyler başarıp kimin başarmaması gerektiğine dair, tüm dünyada geçerli imaj, algı ve inançlara uymuyor.

Yaşayanlar, ölenler, hikâyenizi anlatanlar.

En sevdiğim yazarlardan biri olan Joan Didion, yaşamak için kendimize hikâyeler anlattığımızı yazmış. Ayrıca dünyadaki yerimizi ve yeteneklerimizi anlamak için de kendimize hikâyeler anlatıyoruz. Dâhi kadınlar yaşadılar ve öldüler; ama kimse onların hikâyesini anlatmasaydı, sanki hiç yaşamamış gibi olacaktı.

Kendini söz sahibi bir gazete olarak tanımlayan *The New York Times*, yakın zamanda kadınlara hakkını verme konusunda kayıtlarının tam olmadığını kabul etti. Gazetenin 1850’lerde kuruluşundan bu yana yayımlanan ölüm ilanlarının sadece yaklaşık yüzde 10’u kadınlar için. 2018’de editörler, yeterince önemli görülmediği için ölümlerinden bahsedilmeyen kadınlar anısına, “Göz Ardı Edilenler” adlı bir dizi başlattı. İlk grupta kesinlikle kendi alanlarında dâhi olarak nitelendireceğimiz kadınlar yer alıyordu. Charlotte Brontë, Jane Eyre kitabının yazarı. Şair Sylvia Plath. 1852’de ölen ve şu anda daha Bill Gates doğmadan yüz yıl önce bilgisayarları (ve programlamayı) öngördüğü kabul edilen Ada Lovelace. Fotoğrafçı Diane Arbus.

Hepsinin olağanüstü bir yeteneği vardı, ancak on yıllar sonra dâhi olarak kabul edilecek üne sahip olabildiler. Plath ölmeden önce *Sırça Fanus* romanını ABD’de yayımlayamadı. Yayımlanmasının ardından üç milyondan fazla satan kitap, yazarına da Pulitzer Ödülü kazandırdı. Plath, otuz yaşında intihar etti. Daha önce tanınsaydı bu onu kurtarır mıydı? Plath

ileri düzeyde depresyonla savaşıyordu, bu yüzden bu sorunun cevabı bilinmiyor. Fakat yeteneklerinin fark edilmediğini ve onun da artık pes ettiğini hayal etmek hayli trajik.

Başka birçok kadın asla vazgeçmedi. Charlotte Brontë henüz yirmi yaşındayken yazdıklarının bir örneğini, o zamanın İngiltere kraliyet şairi Robert Southey'ye gönderdi. Yanıt olarak gönderdiği ünlü mektupta Southey, Brontë'nin şiir yeteneğini övüyor. Fakat sonrasında onu "edebiyat kadın hayatının bir parçası olamaz ve olmamalıdır" diyerek azarlıyor.

Charlotte ona tavsiyesi için teşekkür ediyor -ve sonra bu tavsiyeyi görmezden geliyor. Bu kitabın o zaman için sarsıcı ve önemli bir eser olduğunu kabul etmek için JaneEyre'i sevmenize gerek yok (ben de pek sevmediğimi itiraf edeyim). Charlotte'un kız kardeşi Emily, *Uğultulu Tepeler*'i yazdı. Üçüncü kız kardeş olan Anne ise sıklıkla feminist romanlardan biri sayılan *Şatodaki Kadın*'ı yazdı. Bu kadınlar erkek mahlasları kullanarak başladılar, ancak sonrasında cesurca kendi kimliklerinin arkasında durdular. Son olarak Anne, erkekle kadın arasında bir fark olmadığını düşündüğünü açıkça belirtti. "İyi bir kitabın, yazarının cinsiyeti ne olursa olsun iyi bir kitap olduğuna inanıyorum" diye görüş belirtiyor yazılarında Anne.

Kadınların dehası, kimse onlara inanmadığında bile varlığını sürdürür.

Londra'da yürürken ve onları bastırmaya yönelik tüm çabalara rağmen dehalarını geliştiren kadınları düşünürken, yolumu değiştirip Westminster Abbey'e doğru yöneldim. İçeri girdikten sonra, kralların ve kraliçelerin etkileyici mezarlarını hayranlıkla izleyerek bir saat geçirdim. Sonra Kate Middleton'un Prens William ile evlendiğinde yürüdüğü uzun koridorda yürüdüm. Ancak prenses olma hayalleri Kate (ve belki Meghan) dışındaki kadınların büyük işlere ulaşmasına asla yardımcı

olmaz. Bu yüzden büyük yazarların ve diğer yaratıcı sanatçıların anıtlarının yer aldığı Şairler Köşesi'ne gittim.

Charlotte Brontë'nin cesaretini kırmaya çalışan Robert Southey'nin anıtını bulmam biraz zaman aldı; ama oradaydı işte. Sanırım bir kadın düşmanı mektup onu Westminster'dan uzak tutmaya yetmedi. Hemen yakınında William Shakespeare'in anıtını gördüm. Hemen yanında ise Charlotte, Emily ve Anne Brontë'nin isimlerinin yazılı olduğu büyük taş vardı. Geri dönüp Southey'e baktım ve büyük kadın yazarları durduramadığını, hatta onların ününün kendisinininkini geçtiğini bilseydi nasıl hissederdii diye merak ettim. Sonsuza dek bu kadınların mezar taşındaki şu yazıya bakacaktı: Dayanma cesaretiyle.

Yüzyıllar boyunca çoğu dâhi kadına hem yetenek hem tanınma bir arada gelmedi. Cinsiyetçi ve baskıcı nesillerin parçası olarak bizim ödediğimiz sarsıcı bedel ise onların kaybolan potansiyelleri oldu. Ve Hypatia'dan Charlotte Brontë'ye ve Lise Meitner'a kadar gidip, geriye baktığımızda olağanüstü kadınların bilim ve matematikte büyük keşifler yaptıklarını, harika sanat ve müzik eserleri yarattıklarını ve evreni Kopernik'in aklına bile gelmeyecek şekillerde açıkladıklarını görüyoruz. İnsanlar bu kadınların dehalarını bastırmaya çalıştı, ama onlar yine de harika kitaplar yazdı ve Westminster Abbey'de yer aldı. Nobel komiteleri onları yok saydı, ama onlar çalışmaya ve keşfetmeye devam edip asteroitlere adlarını verdiler. İdeal olmayan koşullarda kendilerini yetiştirmeleri beni neden bazen, ama sadece bazen, dâhi kadınların durdurulamayacağını öğrenmeye sevk etti.

BÖLÜM 2

Mozart'ın Kardeşine Duyulan Acımasız Önyargı

Dehanın beslenmesi ve tanınması gerektiğini, tamamen olgunlaşmış şekilde ortaya çıkmadığını net bir şekilde anlamaya başladığımda bile, filmlerde ve pop kültürde romantikleştirilen bunun tam karşıtı olan fikre geri dönüp durdum. Artık bu konuyu Matt Damon sorununa benzetmeye başlamıştım. Damon genç bir aktörken *Can Dostum* filminde, Boston'da zorlu bir mahallede geceleri sınıfları temizleyen bir hademe rolünde oynadı. Bir öğretim üyesinin tahtada bıraktığı derin matematik problemlerini gören Damon, elindeki paspası bırakıp problemleri çözmeye başlıyor. Doğuştan bir dâhi! Eğitim almamış ama zeki.

Film çok tuttu ve bunun tek nedeni Damon'ın iyi bir aktör olması değildi. Bu dâhi hademe, büyük fikirlerin şimşek gibi birden çıktığına, bazı insanlarda olup geri kalanımızda eksik olan açıklanamaz ani bir algı ışığı şeklinde geldiğine dair popüler inanca uyuyordu. Mozart'ın 5 yaşında konçertolar yazması ya da matematikçi John von Neumann'ın 6 yaşında aklından karmaşık hesaplamalar yapması gibi hikâyelere bayılıyoruz. (Neumann Antik Yunanca da konuşabiliyordu.) Sonra karşımızda, çocukluk arkadaşı Ben Affleck'le birlikte filmin senaryosunu yazmak için Harvard'ı bırakan ve Akademi Ödüllü alan Damon vardı. Doğuştan bir dâhiyseniz kim üniversite diplomasına ihtiyaç duyar ki!

Kendiliğinden gelişen deha kavramı, filmler için harika olsa da pek doğru bir tanım değil. Hemen her alandaki dâhiler, etraflarındaki insanlar, fırsatlar ve beklentilerle yeşeriyor. En parlak zihin bile teşvik edilmezse sönüp gider. Damon'ın dâhi hademesi bile olgunlaşmış dehasıyla arasında duran duygusal sorunları aşması için, Robin Williams tarafından canlandırılan merhametli bir terapistte ihtiyaç duyuyor. Damon'ın senaryosu da hiçbir yardım almadan birden var olmuş değil. Damon senaryoyu ilk kez Harvard'da bir ders için yazıyor, ardından yönetmen Rob Reiner ve yazar William Goldman gibi Hollywood dâhilerinden tavsiyeler alıyor.

Damon ilk Oscar'ını aldıktan on yıl sonra, hakkında yazdığım iki dergi hikâyesi için onunla biraz zaman geçirdim. Damon, o zamana kadar Geçmiş Olmayan Adam (ve devam filmleri), *Ocean's Eleven* (ve devam filmleri) ve *Er Ryan'ı Kurtarmak* (devam filmi yok) gibi gişe rekortmeni filmlerle dev bir yıldız haline gelmişti. Damon'ı sevdim, çünkü zeki ve onunla konuşmak eğlenceli; aynı zamanda odaklı, kararlı ve çalışkan biri. Ona hikâyelerden birinin taslağını gösterdikten sonra küçük noktaları netleştirmek için beni üç kez aradı. Bir film çekimindeydi, bu yüzden çok fazla vakti olduğunu söyleyemem; ama her detayı düzeltmeye kararlıydı. Yani, belki de Matt Damon sorununa cevap, dehanın gerçek yüzünün görüldüğünden farklı olduğudur. Başınızda zekâ ve yetenekten bir haleyle doğmuş olsanız bile bu ışığın her yeri aydınlatması için bunu her gün parlatmalı ve başkalarının da parlatmasını sağlamalısınız. Nihayetinde kimi beslediğimiz ve kime hakkını verdiğimiz, kimin dâhi olduğunu belirlememize yardımcı olur.

Bu, Mozart gibi bir dâhi için bile geçerli. Evet, 3 yaşındayken klavye ve keman çalmaya başladı ve 5 yaşında kraliyet için bir gösteri yaptı. Senfoni No.1 E Flat Major onun en iyi senfonisi olmayabilir ama üstüne gitmeyin; bunu yazdığında daha 8 yaşındaydı. Bunu 40 senfoni ve 600 eser daha izledi.

Ancak Mozart'ın erken yaştaki bu yeteneği ustalıklı beslenmişti. Babası ona müziği öğreten bir besteci ve kemancıydı ve genç Mozart sonsuz saatlerce çalıştı. Babası onu gençken Avrupa turnesine çıkardı. Mozart daha gençken babası onu, kendisini teşvik eden ve yardımcı olan diğer besteci ve müzisyenlerle tanıştırdı. Salzburg'da saray müzisyeni olan Mozart, bu işten kazandığı para yeterli gelmeyince Paris, Münih ve Viyana'da daha iyi fırsatlar aramaya başladı. 35 yaşında öldüğünde hayatının her anında enerjisiyle ve bir amaç doğrultusunda çalışmış, yaratıcılığının körelmesine izin vermemek için köklü pozisyonlara bağlı kalmamıştı. Salzburg'da şöyle bir şaka vardır: Eğer biriyle Mozart'ın evinde buluşmak için sözleşerseniz asla buluşamazsınız. Çünkü Mozart'ın çok evi var.

Şimdi bir de 18. yüzyılda yaşayan bu genç dâhi kız olsaydı neler olacağını düşünelim. Kadın bir Wolfgang olarak pek tabii beş yaşında beste yapmaya başlayabilir. Ama babasının onu Avrupa turuna çıkarması pek muhtemel değil. Kraliyet için bir gösteri yapamazdı, opera işleri verilmezdi ya da Salzburg'un yöneticisi tarafından saray müzisyeni olarak davet edilmezdi. İnsanlar onu teşvik etmek veya ona mükemmelleşme şansı sunmak yerine, evde kalmasını ve belki de tığ işi öğrenmesini isterdi. Bu dehanın kıvılcımı her şeye rağmen tutuşmuş olabilir, ama tamamen yok da olabilir.

Bu anlattıklarım uydurma değil. Mozart'ın, Nannerl olarak bilinen, olağanüstü yetenekli, klavsen çalan ve her ikisi de gençken erkek kardeşi ile tura çıkan Maria Anna adında bir ablası vardı. Bazı kayıtlar onun kardeşinden daha iyi olduğunu ve Mozart'ın onu idol olarak aldığını, ondan çok şey öğrendiğini söylüyor. Ama bunun pek bir önemi yoktu. Maria Anna gençlik yıllarına geldiğinde, babası artık gösteri yapmasının uygun olmadığını düşündü ve evlenmesi için onu eve yolladı. Viyana ve Paris sahnelerinde yetenekleri için övgüler aldıktan sonra, uysal ve itaatkâr bir yaşam sürmek için, dönüp evde oturmanın ne kadar sinir bozucu olduğunu hayal edebiliyor

musunuz? Yine de bu toplumda herhangi bir seçeneği yoktu. Bu yüzden birkaç çocuğu olan bir dulla evlendi, kendisi de birkaç tane daha doğurdu ve belki de mükemmel derecede güzel bir hayat sürmeye devam etti. Ama deha potansiyeli yüzyıllar sonra öğrenildi. Bu konuda tüm şansı sona ermişti.

Bence Maria Anna babasına ve tüm topluma karşı gelip müziğini çalmaya devam edebilirdi. Belki de bu gerçek bir dehainin işareti olabilirdi. Ama olağanüstü yetenekli bir kadınsanız ve sesinizi duyurmak istiyorsanız aynı zamanda isyankâr ve metanetli bir kalbinizin de olmasını beklemek çok fazla. Hiçbir zaman Wolfgang'dan tüm dünyayı karşısına almasını beklemedik. Yalnızca yapmayı sevdiği işi yapması için onu kendi haline bıraktık. Kız kardeşinin asla böyle bir şansı olmadı.

Kadın ve erkek arasında ne gibi içsel farklılıklar olursa olsun, her birinin nasıl beslendiğini ve teşvik edildiğini sorguladığımızda, bu farklılıklar belirginliğini kaybediyor. İster müzik ister resim, isterseniz ileri fizik alanında ya da istediğiniz alanda yeteneklere baktığınızda, insanlar genellikle basit bir çan eğrisinde konumlanıyor. Birkaç kişi bu alanda çok kötü, daha çok insan orta bölümde toplanıyor. En tepede ise bazı aykırı insanlar oluyor.

Bu eğrileri kadınlar ve erkekler arasında boy gibi ölçülebilir bir fark için çizersek ortalama erkek, ortalama kadından uzun olduğundan tepe eğrileri farklı yerlerde olacaktır. Peki. Ancak bu, sizin, benim veya Notre Dame'da basketbol oynayan kuzeniniz Jennie'nin boyu hakkında kesinlikle hiçbir şey söylemez. Burada örtüşen alanlar çok fazlayken erkek grupları içinde ve kadın grupları içindeki farklılıklar bireyler arasındaki farklılardan daha büyük.

İnsanlar düzenli olarak erkekler ve kadınlar arasında genelgeçer ayrımlar yapmaya çalışır. Ama bunu yapmak sizi çikıştı olmayan bir kara deliğe sürükler. Kadınlarla erkeklerin

özellikleri arasındaki muazzam örtüşme, herhangi bir özelliği veya başarıyı cinsiyete göre doğru bir şekilde ve tamamen ayırmanın hiçbir yolu olmadığını gösteriyor. Kadınların anlayışlı ve duygusal olma konusunda daha iyi olduğunu söylersem, şüphesiz bana romantik komedilerde ağlayan ve İran şiirleri okuyan heteroseksüel erkeklerden bahsedebilirsiniz. Ya da soğuk ve kalpsiz kadın patronunuzu anlatabilirsiniz. Genellemeler işe yaramaz.

Eşim ve ben yakın zamanda Florida’da bir akşam yemeği partisine katıldık. Genç bir çift aspiratörlerini değiştireceklerinden bahsediyordu. “Anlaşamıyoruz” dedi koca. “Erkeklerin beğendiği aspiratör kadınların beğendiği aspiratörden farklı oluyor.” Karısı karamsar bir şekilde bu bariz gerçeği başıyla onayladı, masadakiler de buna katıldıklarını belirten bazı sözler ettiler. O akşam daha sonra eşime ne demek istediklerini sordum.

“Hiçbir fikrim yok, ama diğer herkes ne olduğunu anlamış gibi görünüyordu” dedi.

“Bizim aspiratörümüz kadın aspiratörü mü, erkek aspiratörü mü?”

“Öğrensek iyi olur. Bilmemek utanılacak bir şeymiş” dedi. Gülmeye başladık ve havayı emme konusunda kadın aspiratörün mü erkek aspiratörün mü daha iyi olduğuna dair (bazıları müstehcen) şakalar yaptık. Çok saçmaydı, ama masadaki kimse bu konuda tereddüt etmedi. Eşit derecede saçma olan diğer cinsiyet temelli ayrımlar da saçmalık yerine gerçek bilgi muamelesi görüyor.

Bazen de en berbat yorumlara karşı çıkılıyor. Akademik çevreler yıllardır deha ve zekâ hakkında tartışıyor ve neden bazı alanlarda erkeklerin kadınlardan daha başarılı olduğu sorusu hâlâ hayli hararetli bir tartışmaya yol açabiliyor. Eski Harvard Rektörü Larry Summers, 2005 akademik konferansında “içsel yeteneğin” neden bilimle ilgilenen erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğunu açıklayıp açıklayamayacağını

sorduktan sonra, birçok meslektaşı arasındaki tüm güvenilirliği kaybetti (ve unvanına “eski”yi ekledi). MIT’den moleküler biyolog Nancy Hopkins, onun yorumlarının ortasında konferansı terk etti.

“Nefes alamadım, çünkü bu tür önyargılar beni fiziksel olarak hasta ediyor” dedi Dr. Hopkins daha sonra. “Unutmayalım ki insanlar eskiden kadınların araba kullanamayacağını söylerdi.”

Eskiden mi? Kadınların 2018’e dek otomobil kullanmasının yasak olduğu Suudi Arabistan’da bunun için yaygın açıklamalardan biri, otomobil kullanmanın kadınların yumurtalıkları için çok fazla baskı yaratacağı, üreme organlarını tehlikeli pozisyonlara sokacağı ve bunun da çocuk yapmalarına engel olacağıydı. Üst düzey devlet yöneticilerinden birinin 2016 yılı gibi yakın bir zamanda böyle bir argüman ortaya koyması, Suudi Arabistan’ın doğurganlık oranı planlarını kadınları tüm gün ayakta tutmak üzerine yaptığını düşündürüyor. Ama gülmeyin; benzer bir açıklama henüz yüz yıl önce Amerika ve İngiltere’de kadınları üniversitelere almamak için kullanılıyordu. “Kan, kadınların beynine giderse üreme organlarına gidecek kan kalmaz” diye açıklıyordu erkekler. Erkekler, kadınları koruma görüntüsü altında hiçbir şeye dahil etmeme uygulamasını uzun zamandır sürdürüyorlar. Bu sırada da herhangi bir bilimsel temeli olmayan ya da gerçek olmayan hayali bilgiler kullanıyorlar.*

Bu yüzden Nancy Hopkins’in neden Larry Summers’ın ifadelerini duyduğunda fiziksel olarak hasta hissettiğini anlayabiliyorum. Çünkü birçok kadının bilimde, matematikte ve fizikte birer yıldız olma potansiyeli olduğu aşikâr. Fakat Suudi Arabistan’da otomobil kullanamayan kadınlar gibi bu kadınlara eğitim ve fırsat verilmezse bu potansiyel hiçbir za-

* Bu uygulama ortadan kalmış değil. Kadınları bedenlerini kontrol ederek aşağı görmeye kararlı olan erkekler arasında bu hikâyenin birçok farklı versiyonunu duymaya devam ediyoruz.

man gerekleŖemez. Kültürel beklentiler, cesaretlendirme ve motivasyon nihayetinde dâhiler yaratmada, basketbolcular yetiŖtirmede ve otomobil yariŖıları yaratmada her Ŗeyden nemli.

Yüzyıllar öncesine baktığımızda, yetenekli kadınları herhangi bir alanda yetiŖtirmek ve onlara hak ettikleri Ŗansı vermek için ne kadar az Ŗey yapıldığını görmek Ŗoke edici. Londra’dayken gördüğüm bir posterde, kadınların Londra niversitesi’ndeki 150’nci yılı, bu niversiteye giden ve topluma katkı sağlayan kadınların glen yüzleriyle kutlanıyordu. Büyük bir Ŗehrin merkezinde kadınların bu Ŗekilde tanınıp takdir edildiğini görmek güzeldi. Ama aynı zamanda 150 yılın uzun bir süre olmadığının farkına vardım. Bundan ncesinde İngiliz kadınların niversite eğitimine eriŖimi yoktu. Oxford niversitesi’ne yaptığım harika ziyaret bana buranın 1167 yılına kadar giden, en eski üniversitelerden biri olduğunu hatırlattı. Ama kadınların 1879’a kadar niversiteye giremediğini, 1920’ye kadar derece alamadığını ve 1948’e kadar ğretim yesi olamadığını da öğrendim. Bu neredeyse sekiz yüz yıla tekabül ediyor! Bu süre içinde kaç harika kadın gözden katı ve kaç yetenek boŖa gitti?

Bir Amerikalı olarak demokratik ülkemizden memnun hissetmek isterim; ama övünmeye hiç hakkımız yok. Harvard niversitesi’nin, bir kadını kadrolu ğretim yesi olarak iŖe alması 312 yıl sürdü. Bu da United Fruit Company’nin baŖkanının “kıdemli bir kadın akademisyene” verilecek bir pozisyon için bol miktarda para vermesi sayesinde 1948’de gerekleŖti. Pozisyonu doldurmak için Harvard, Helen Cam isimli bir akademisyeni Cambridge’ten kaptı. Bundan ancak on yıl sonra Harvard, aynı kıdeme sahip meslektaŖları arasından bir kadına kadro vererek terfi ettirdi. Bundan da ancak on yıl sonra kadınların Fakülte Kulübü’ne girmesine izin verildi.

Hesaplamanıza yardım edeyim. 1968'e kadar kadınlar Harvard'daki Fakülte Kulübü'nün ana girişini kullanamadı. Bayanlar Bekleme Odası'na götürüldüler. 1968 çok uzun zaman önce değildi, bu yüzden tüm kadın dâhilerin nerede olabileceğini merak ediyorsak olasılıklardan biri şu: Yakın zamana kadar, yandaki odada sıkışıp kalmış, bir kez daha kenara atılmış olabilirler.

Gençken sınırların çoğundan habersizdim ve neyse ki, üniversiteye başvurduğumda, kadınlar tüm Ivy League okullarına kabul ediliyordu. Yale'de benden önce bu kampusun koridorlarında etkileyici insanların yürüdüğünü bilerek mutlulukla dört yıl geçirdim; artık ben de onlardan biriydim. Bu grubun bir parçası olmak bana büyük hayaller kurma cesareti verdi. Ama bir nesil (hatta on yıl) önceki ortamda büyümüş olsaydım olasılıkları nasıl algıladım? Birçok üniversiteye gidebilir ya da hiç üniversiteye gitmeden başarılı olabilirsiniz. Ama buraya ait olmadığınızı ve yeterince iyi olmadığınızı söyleyen, davul gibi çalan bir sesin üstesinden gelmek daha zor: *Kadınlar giremez!*

Mezun olduktan sonra Manhattan'a taşındım ve birçok arkadaşımınla birlikte New York City Yale Kulübü'ne katıldım. Bu noktada Yale'deki tüm lisans ve lisansüstü programlara kadınlar kabul ediliyordu ve biz de Yale Kulübü'nün ön kapısından giriyorduk. Fakat yine de bana inanılmaz gelen bir şey vardı: Havuza girmemize izin verilmiyordu. Birkaçımız bu konuda olay çıkarsak da kulüp müdürü işgüzar bir şekilde bu kuralın değiştirilemeyeceğini, çünkü erkek üyelerin havuzda çıplak yüzdüğünü açıkladı.

Arkadaşlarımdan biri "Belki erkek üyeleri Speedo'dan slip bir mayo ile kapatabilirsiniz" diye öneride bulundu.

"Ya da en azından Brooks Brothers'tan rahat bir şey" diye ekledim.

Müdür bizim mizahımızı pek sevmedi, ama araya da girmede.

Kulüp üyeliğimi iptal ettim ve erkeklerin şort giymesi konusunda sorun yaşamadığım Central Park'ta koşmaya başladım. Kadınların 1987'ye kadar Yale Kulübü havuzuna girmelerine izin verilmedi ki bu son derece ürkütücü. (Kocamın bundan daha önce aldığı kravatları var ve onları hâlâ takıyor.) Tüm hikâyeyi bir perspektife oturtacak olursak Yale Kulübü aykırı bir yer değildi. 2009'a kadar Kongre'nin havuzuna kadınların -milletimizin seçilmiş vekillerinin!- girmesi yasaktı. Hikâye yine aynı; bazı erkek vekiller çıplak yüzmeyi seviyor. Kongre'nin sarkık, pörsük, yaşlı erkeklerine baktığınızda, bunun açık bir kadın düşmanlığı için saçma bir bahane olması gerektiğini fark ediyorsunuz. Onlar bile kendilerini çıplak görmek istemez!

Kadınların okul, kulüp ya da etkinliklere katılmaması için argümanlar bir noktaya kadar makul görünüyor; ama bir noktaya kadar. Erkeklerin çıplak yüzmelerinin gerekmesi komik görünüyor, ama o zamanlar bu bir gereklilikmiş gibi davranılıyordu. Bununla savaştığım zamanlarda bu havuz konusunu sinir bozucu olmaktan çok gülünç buluyordum. Ama şimdi, bu kadın-erkek ayrımının ciddi yansımaları olduğunu ve derinlemesine bir bölünme yarattığını fark ediyorum. Herhangi bir alanda dâhi olarak takdir edilmeniz için fark edilmeniz gerekir. Bir yerlere alınmadığınızda fark edilmek zordur. Ya da erkekler kelimenin tam anlamıyla sizinle oynamak istemediği için havuza girmeniz yasaklandığında. Şimdi geriye dönüp baktığımda, çocukken hissettiğim zihinsel coşkunluğun ne kadarının sosyal beklentiler yüzünden bastırıldığını merak ediyorum. Biri beni tüm engelleri göz ardı etmem konusunda teşvik etseydi daha akıllı veya daha başarılı olur muydum? Bence olurdu. Yaptıklarımın gurur duyuyorum ama tüm dünyaya geri çekilmesini söyleyip daha fazlasını yapmadığım için de kendime biraz kızıyorum.

Bizi o kilitli kapılardan alıp bu günlere getiren kısacık sürede yaşanan değişim hayret verici. Nasıl bundan başka bir şeyin kabul edilebilir olduğuna inandığımızı merak ediyoruz. Yale Kulübü spor salonunu yeniledi ve kadın soyunma odalarını genişletti. (Tekrar üye olduğum için mutluyum.) IvyLeague okullarının yarısından fazlasına kadın rektörler atandı. Ülke çapında erkeklere göre daha fazla kadın üniversitelere gidiyor. Drew Gilpin Faust, Harvard’a istediği herhangi bir ön kapıdan girebiliyor. Ayrıca 2007’de rektör olduktan sonra o da birkaç kapı açtı. O zaman şu ifadeyi kullanmıştı: “Ben Harvard’ın kadın rektörü değilim. Ben Harvard’ın rektörüyüm.”

Yıllar ve yüzyıllar boyunca örgün eğitimden menedilmiş ve yine de dâhi entelektüeller olmayı başarmış kadınlara hayranım. Fransız-İsviçreli muhalif Madame de Staël, 1700’lerin sonunda tartışmasız bir şekilde “dehanın cinsiyeti yoktur” dedi. Ve sonra kanıtlamak için yola çıktı. Zamanındaki tüm kadınlar gibi örgün eğitime kabul edilmeyen Staël beklentileri defedip kendi öğrenim merkezlerini kurmak için pratik zekâsını kullandı. Standart akademik binalar yerine evinde “salonlar”* oluşturdu ve o zamanlar çoğu erkek olan en iyi düşünürleri bu salonlara çekmeyi başardı. Etrafına topladığı harika insanlarla hem içgörü hem de siyasi güç kazandı.

Madame de Staël’in hikâyeleri kalp atışlarımızı hızlandırdı, çünkü zihinsel cesaret diğer cesaretler kadar harekete geçirici olabiliyor. Varlıklı bir aileden gelmenin avantajını kullanan Staël, bu sayede sosyal sınırlamaları aşabildi ve orijinal, teşvik edici bir hayat yarattı. Babası banker ve XVI. Louis’nin ekonomi bakanıydı. Annesi de rağbet gören salonlara ev sahipliği yapmıştı. Fakat Madame de Staël’in vahşi zekâsı ve tutkulu hırısı onu diğerlerinden ayırdı. Güçlü arkadaşlarını bir araya toplayarak Fransız Devrimi’ni destekleyen politik saflarda yer aldı ve Napolyon’a karşı büyük bir örgütlenme yarattı. Mada-

* Eskiden entelektüel kesimin bir araya gelerek yaptığı parti benzeri toplantılara ve bu toplantıların yapıldığı yerlere İngilizce “salon” adı verilirdi -ç.n.

me de Staël ne kadar mı önemliydi? Fransız anı yazarı Madame de Chastenay ünlü bir sözünde, Avrupa’da Napolyon’a karşı savaşan üç önemli gücün olduğunu söylüyor: İngiltere, Rusya ve Madame de Staël.

Napolyon, Madame de Staël’in yaptıklarına güceniyor ve onu Fransa’dan birkaç defa sürgün ediyor. Bir kadın tarafından incitilmek onu özellikle örselemiş. Fransa’dan sürgün edilen Madame de Staël, İtalya’da salon işletmeye devam ediyor. Madame de Staël’in dehası biraz da içinde yaşadığı dünyanın sınırlarını tanımak ve onların etrafından dolaşacak bir yol bulma gayretinden kaynaklanıyordu. Enerjisi ve dehası onu çoktan diğerlerinden ayırdığı için parlak tavus kuşu tüyleri olan renkli ipek türbanlar giyerek gösterişi stiline bir parçası haline getirdi. Madame de Staël’in biyografisini yazanlardan biri olan Oxford öğretim üyesi Angelica Goodden, onu “kadınların edebinin ve erkeklerin otoritesinin toplumsal paradigmasını” izlemeyi reddeden “tartışmacı ve iddialı bir yaratık” olarak nitelendiriyor. Gerçek mutluluğun kocasına hizmet etmekten geçtiğini sonsuz kez duyan Madame de Staël, yirmi yaşındayken Paris’teki bir İsveç elçisiyle anlaşmalı bir evlilik yapmayı kabul etti. Bu evliliği, kendini dünyaya kapatmak, itaatkâr ev hayatına kaçış ve kocasına “tüm dünyada ünlü olabilir, erkeklerin alkışlarını toplayabilirdim; ama beni bir tek sen ilgilendiriyorsun” demek için bir yol olarak hayal etti. Böyle düşündü, ama böyle davranmadı.

Bunun yerine evli kaldı, ama çoğu zaman entelektüel ve etki sahibi insanlar arasında kocasından ayrı bir hayat sürdü. Çocukları oldu ve birçok zeki kadın gibi o da kimliğinin kişisel ve halk içindeki yanlarını dengelemeye çalıştı; kadınların sosyal normlara uymasını talep eden bir toplumda bireyselliğinin arkasında durdu. Erkek egemen bir toplumda yaşadığı için oyunu kuralına göre oynaması gerektiğini biliyordu. İnsanlar onu “hoş sohbet” olarak niteliyordu; pratik zekâsı ve akıllıca düşünceleriyle insanları etrafında toplamayı başarıyordu.

“Hoş sohbet” etiketi bana her zaman biraz küçümseyici gelir; sanki akşamları herkesi salonunda toplayıp eğlendiren şey onun güçlü zihni değil de yüzeysel bir cazibeymiş gibi. Yazarlar ve büyük düşünürler salonuna gelip ondan ilham alırdı, karşılığında da Madame de Staël gelenlerden çok şey öğrendi. Dâhi zihniyle baştan çıkardığı zamanın bazı büyük entelektüelleriyle tutkulu ilişkiler yaşadı. Cesurca ortaya koyduğu sınır bilmeyen coşkusundan ve özgürlük ve eşitlik konusundaki tutkulu fikirlerinden daha seksi bir şey olamazdı.

Erkekler Madame de Staël’e güç sahibi olamayacağını söyledi, Napolyon ona Fransa’da yaşayamayacağını söyledi ve tüm dünya ona evine gidip itaatkâr bir kadın olmasını söyledi. Aksine o, erkeklere ona inanmaları ve fikirlerini dinlemeleri için ilham veren, kendi kurallarını kuran orijinal biri oldu. İşte sorunların etrafından dolaşmanın harika bir örneği. 18. yüzyılda bir kadın olarak dünya sahnesinde kendinize yer bulup parlamak istiyorsanız, yüksek topuklu ayakkabılar ve kabarık etekleri giyerek tüm engellerin etrafında dans etmek zorundasınız. Bunu kimse Madame de Staël gibi yapamadı. Kadınların dehasının harika bir örneğiydi ve ne pahasına olursa olsun zamanının zorluklarını aştı.

Dâhinin ne olduğunu tanımlamak her dönemde karmaşıktır. Antik Romalılar deha ile kutsallık arasında bağ olduğuna inandı. Yani bir dâhiyi saygıyla selamlamak, başarı getiren bir tür koruyucu melek olan kutsal ruhu tanımak demektir. 1600’lü yıllarda kutsallık daha seküler hale gelince dâhileri tanımlayan erkekler, tam da beklendiği üzere bu kavramı kendi imajlarına uygun şekilde yarattılar. Dartmouth’ta tarih profesörü olan ve Aydınlanma Çağı’ndaki fikirleri araştıran Darrin McMahon, 18. yüzyılda dâhiliğin “erkek olarak neredeyse özel bir seviyede zamana meydan okuyan bir önyargıya sahip olmak” şeklinde görüldüğünü söylüyor.

Bu zamana meydan okuyan önyargı, günümüze kadar gelerek gerçekten zamana meydan okuduğunu kanıtlıyor.

Bazı akademisyenler, dâhi fikrini maç kazanan futbol koçları ya da moda tasarımcılarına övgü olarak kullanıp fazla demokratikleştirdiğimizden kaygılanıyor. Apple'ın finansal anlamda dünyadaki en başarılı perakende şirketi haline gelmesine yol açan bir pazarlama hilesi olan *Genius Bar* (Dâhi Barı) her Apple mağazasında var. Şirket, bilgisayarınızın ekranı karardığında, klavyenizdeki tuşlara basan kişinin üstünde bir tişörtle rasgele bir teknik destek görevlisi yerine, sembolik bir Genius'ın olmasını tercih edeceğinizi fark ederek zekice davrandı.

Dâhi kavramının birçok farklı yöne uzanması fikrine açık olmamıza rağmen bu dâhinin ismen bile olsa kadın olmasına pek ikna olmuş değiliz. Bir Genius Bar'da çalışan Sandy adında bir kadın, meslektaşlarının çoğunun erkek olduğunu ve müşterilerin onu zaman zaman zaman küçümsediğini söyledi. Birkaç kez, erkeklerden birinin onun yaptığı işi kontrol etmesi istenmiş. "Hepimiz aynı prosedürleri ve yönergeleri izliyoruz" diyor, ancak müşterinin memnun olması için, erkek Genius'lardan birinin gelmesi ve tam olarak söylediklerini tekrarlaması gerekiyormuş. "Sorun ancak böyle çözülüyor" diyor Sandy, gözlerini devirerek.

Mini kriz anında bile ("iPhone'um bozuldu!" krizi) temeli olmayan cinsiyet beklentileri tüm mantığı yerle bir ediyor. Genius Bar'da teknoloji uzmanının erkek olmasını bekliyorsunuz. Şükran Günü'nde Hindi Danışma Hattı'nı aradığınızda ise hindiyi kendi suyuyla yumuşatmanın gizemini çözmek için bir kadından yardım almak istersiniz. Bunların hiçbirisi mantıklı değil. Erkekler hindiden bahsedebilir, kadınlar da teknolojiyi öğretebilir. En önemli bilgisayar programcılarında bazıları kadındı. Bunlar arasında 1940'larda Deniz Kuvvetleri'nde tuğamiral olan Grace Hopper da yer alıyor. Kendisi bugün hâlâ kullanılan programlama dillerinin geliştirilmesine yardımcı

oldu. Kodlama ve bilgisayar dilinde bir dâhiydi ve fikirlerini duyurmak için sabrı vardı. Kısa zaman önce Yale Üniversitesi'nde bir koleje, artık hepimizin elinin altında olduğunu düşündüğü, bilgisayar dünyasında yaptığı öncülük nedeniyle *Amazing Grace* (Muhteşem Grace) adı verildi.

Hepimiz Grace Hopper'ın bir dâhi ve Genius Bar'daki insanların da iyi eğitim almış teknisyenler olduğu konusunda hemfikir olabiliriz. Fakat Antik Roma'dan bu yana kimin dâhi olduğunu belirleme çabaları, birbiri ardına saçma ve kibir dolu fikirleri moda haline getirdi. Birçoğu kadınları dışlamayı amaçlıyordu ve bunu yaptı da... 1800'lerdeki popüler bir fikre göre, kafatasınızın şekli ne kadar akıllı olduğunuzu belirliyordu. Sonra dışarıdan ziyade kafanın içini ölçmenin bir versiyonu geldi; bazıları beyin kütleniz ne kadar büyükse, zekânızın o kadar fazla olduğunu iddia ediyordu. Erkekler ortalama olarak kadınlardan daha iri, bu nedenle vücudun böbrek, karaciğer, beyin ve ayak gibi bölümleri daha büyük. Beynin ağırlığını zekâya bağlarsanız erkeklerin kadınlardan akıllı olduğunu iddia edebilirsiniz. İşte size kanıt! Fakat bu çok mantıksız. Profesör McMahon'un sinsice belirttiği gibi, "Eğer büyüklük tek başına zekâ konusunda önemli olsaydı, balinalar hepimizin efendisi olurdu."

Beynin büyüklüğünün deha anlamına geldiği düşüncesi çok uzun süre ciddiye alındı ve bunu söylediğim için üzgünüm ama hâlâ zekânın nasıl ölçüleceğini anlatan bazı makalelerde bu konu gündeme geliyor. Hâlâ erkeklerin hipokampusünün ya da serebellumunun daha büyük olduğu için beynin bu bölümlerinde meydana gelen aktivitelerde erkeklerin daha iyi olması gerektiğini savunan makaleler okuyabilirsiniz. Artık tüm ölçümlerin MRI yoluyla yapılması da bu konuyu onaylıyor gibi görünüyor. Ama bu bayat teorinin doğru olduğuna dair bir kanıt yok. Belki de balinalara sormalıyız!

Varlığını sürdüren bir diğer tartışmalı teori de dâhiliğin tamamen genlere bağlı olduğu. Bir fail arıyorsanız Charles

Darwin'ın kuzeni olan Viktorya dönemi istatistikçisi ve polimat* Sir Francis Galton'ı suçlayabilirsiniz. Galton'ın suçları çözmek için parmak izi kullanılması gibi bazı iyi fikirlerinin yanında, toplumu genetik manipülasyonla iyileştirmek gibi berbat öjenik** fikirleri de vardı. *Hereditary Genius* (Kalıtsal Deha) kitabı zamanında büyük yankı getirdi, fakat kafatasının boyutunu ölçen büyücülerle yaşanan sorun burada da vardı. Galton fikri üzerinde çalışmaya sonuç kısmından başlamıştı.

Galton dâhinin içindeki ünlü ögesini kabul ediyordu. Ama ünlü olmayı, miras alınan yetenek hakkındaki görüşlerini sorgulayan bir konu olarak görmek yerine bunu kanıt olarak aldı. Dönüşel bir düşünme harikasını kullanan Galton, temelde dehanın sizi ünlü yaptığını ve şöhretin bir deha olduğunuzu kanıtladığını iddia etti. Tüm ünlüleri saydı ve seçkin ailelerden geldiklerini keşfetti (sürpriz!). Profesör McMahon, tek başına ünü bir deha işareti olarak değerlendirmenin “onu sağlayan güç yapılarını tamamen görmezden gelmek” olduğuna dikkat çekiyor.

Uzun zamandır süren “doğuştan mı, çevresel mi?” tartışması Galton ile başladı, ancak o bunu hiç tartışma olarak görmedi. Onun için burada konu tamamen insanın doğasıydı. Bu noktada, hemen hemen her makul bilim insanının yanıtı basit olur. Galton yanıldı. Kişinin doğasının ve büyüme şeklinin bileşenleri olan genler ve çevre birlikte çalışır ve onları ayırmaya çalışmanın bir anlamı yoktur. Yetenek, sıkı çalışma, doğal beceriler, sosyal teşvik ve ortamın bir karışımıdır. Deha için tek bir gen yoktur, tıpkı sizi iyi bir aşçı yapan tek bir gen olmadığı gibi. Alışılmadık seviyede iyi bir koku veya tat alma duyusuyla doğabilirsiniz, ama yeteneklerinizin beslenmesi ve teşvik edilmeniz gerekir. Kimse size yumurta kırmayı öğretmezse hiçbir zaman mükemmel bir sufle yapamazsınız.

* Polimat: Pek çok farklı disiplinde engin bilgiye sahip kişi ç.n.

** Öjenik: İnsan ırkının, “sağlıksız” ve “kötü” bireylerinin ayıklanması ve “çiftleşmenin” düzenlenmesi yoluyla ıslahını öngören görüş. Sir Francis Galton görüşü ilk savunan kişi -ç.n.

Galton'ın kadınların zekâsını hiçe sayması özellikle tehlikeliydi, çünkü şimdi nasıl beyin MRI ölçümlerine güveniliyorsa o zaman da bilimde güvenilen isimler soylulardı. Galton bir keresinde sokakta yürürken kadınları saymış ve bunu temel alarak İngiltere'nin "güzellik haritasını" çıkarmış. Gülünç, değil mi? Galton'ın en çirkin bölge dediği Aberdeen'de genç bir kız olmanın nasıl bir duygu olduğunu düşünün. Gerçeklerin bile apaçık aptallık olduğu bir dönemde bunlar kendimizi nasıl gördüğümüzü ve başkalarının bizi nasıl gördüğünü etkiliyor.*

Evrimsel biyolog Stephen Jay Gould, *The Mismeasure of Man* (İnsanın Yanlış Ölçümü) adlı ses getiren kitabında, eşitsizlik için genetik temel olduğunu savlayan bu uydurma argümanları hedef alıyor. Gould, sözde "genetik determinizm" üzerine bu argümanların gerçek bilimden çok sosyal silah olduğunu gösteriyor. İster kadınları ister etnik azınlıkları hedef alsın, genetik gerekçelerin tamamen beyaz adamların yine beyaz adamların üstünlüğünü kanıtlamayı çabaladığı fikirler olduğunu söylüyor Gould.

Dâhileri tanımlamak için bir sonraki yöntem olan IQ testleri de içinde birçok hata ve kusur barındırıyor. Büyük çeşitliliğe sahip yeteneklerin tek bir testle belirlenemeyeceği aşikâr. Ölçebileceğiniz tek şey, birisinin bu belirli soruları ne kadar iyi cevapladığıdır. Bunlara olan büyük inanca rağmen, IQ testlerinin öngörülleri pek doğru değil. 1900'lerin başında, psikolog Lewis Terman, "geleceğin dâhileri" dediği bir çalışma için IQ'ları yüksek olan bin çocuk belirledi. Nihayetinde bu sözde dâhilerin neredeyse hiçbiri önemli bir başarı elde edemedi. Profesör McMahon çalışmanın Nobel Fizik Ödülü alan iki erkeği öngöremediğini ortaya koydu.

IQ testleri eskiden (ve hâlâ) yaşla bağlantılı olarak belirlenen sonuçlarla veriliyor. Ama sekiz yaşındayken yüksek puan

* University College London'daki Galton Koleksiyonu'nun küratörü, kısa bir süre önce Galton'un çalışmalarını inceledikten sonra "bazılarının saçmalığın danskası olduğunu" fark ettiğini yazdı.

almanız, bundan sonra hep dâhi olacağınız anlamına mı geliyor? Guinness Dünya Rekorları eskiden dünyanın en yüksek IQ'sunun kaydını tutardı, ama sonunda güvenilir olmadığı için bu kategoriyi bırakmak zorunda kaldı. IQ'yu kutsal bir sayı olarak görmemiz çılgınlık. Yüksek bir puan alıp hayatın boyunca hiçbir şey başaramayabilirsin ya da IQ'na hiç yansımasa da bir dâhi olabilirsin. Araştırmacılar çoğumuzun, puanları olduğundan daha belirleyici gördüğünü söylüyor. Sebat, cesaret, motivasyon gibi faktörler nihayetinde IQ ile ölçülebilen yeteneklerden daha önemli hale geliyor. Aynı IQ'ya sahip iki insanı alıp birini kendine inanması, iyi okullara gitmesi için teşvik ederseniz; diğeri ise evlenirse ve zekâsını saklarsa, hayatının daha iyi olacağını düşünürse, IQ burada hikâyenin gidişatını en az belirleyen kriter olacaktır.

Sekiz yaşındayken, okul tarafından zorunlu tutulan IQ testine girdim. Birkaç hafta sonra annem sınıfıma çağrıldı. Öğretmen ona ciddi bir şekilde 150 puan aldığımı söyledi.

“Bu dâhice bir düzey” dedi öğretmen hafif bir şaşkınlıkla.

Annem omuz silkti. Üç çocuğu vardı ve hepimiz zekiydik, ama aralarından biri dâhi olacaksa, o ağabeyimdi. IQ skoru benimkinden birkaç puan düşüktü, bu yüzden annem teste önem vermedi ve sayıların anlamsız olduğunu düşünerek göz ardı etti. Bana aylarca IQ sonucunu söylemedi. Sonunda 150 puan aldığımı duyduğumda sonuçtan gizli bir zevk aldım. Ama sonunda annemle hemfikir oldum. Akıllı olan ağabeyimdi.

Hâlâ ağabeyime hayranım ve benden akıllı olduğunu düşünüyorum. Ama değerlendirmeme giren tüm konu dışı etkileri fark etmem yıllar (belki de şu ana kadar) aldı. O bir erkekti. En büyüğümüz oydu. En akıllısı o olmalıydı.

Kafatası şekli. Beyin kütlesi. Ne kadar ünlü olabileceğin. Kutsallığı. IQ. Erkek olma. Eskiden dâhiler tüm bu ölçütlerle değerlendiriliyordu. Belki de nihayetinde bunların hiçbirinin bir anlamı yok. Hangi boy şapka takarsa taksın, akıllı birini doğru çevreye koyduğunuzda ve doğru fırsatları tanıdığınızda,

özgüvenini ve yeteneklerini beslediğinizde bir dâhi olabilir. Ama bu yeteneğin kendi başına ayakta kalmasını beklemeyin. Mozart'ın kız kardeşi Maria Anna, dünyanın görüp görebileceği en sıra dışı doğal yeteneklere bile sahip olsaydı bunun bir önemi olmazdı. Çünkü bir kez sahnedeki arkadaşlarından ayrılmaya zorlanıp ev hayatına geri çekildiğinde yaratıcı dehası için hiç şansı kalmamıştı. Tarihin büyük çoğunluğunda kadınların trajedisi, dehalarının desteklenmek yerine bir kıyıya atılıp trajik bir şekilde körelmesi oldu.

Einstein'ın Eşi ve İzafiyet Teorisi

Güneşli bir günde Princeton'a giden trene binip, ikonik dâhi Albert Einstein'ın yıllarca yaşadığı ve çalıştığı yerde gezmeye gittim. Einstein'ın izafiyet teorisiyle fiziği tamamen değiştirdiğini ve kütle ve enerji arasındaki ilişkiyi açıklamak için ünlü $E = mc^2$ denklemini bulduğunu bilmek için bilim insanı olmanıza gerek yok. Şimdiye dek başarıları etrafındaki efsanevi hale o kadar güçlü parladı ki onun da evlenen, boşanan, sonra tekrar evlenen gerçek bir insan olduğunu hatırlamak zorlaştı.

İlk evliliği bir gençlik aşk mıydı, yoksa bundan daha karmaşık bir durum muydu? Einstein'ın ilk karısı Mileva Marić, matematik ve fizikte bir yıldızdı. Bu ikili Zurich Polytechnic Institute'te tanıştı. Marić okula kabul edilen az sayıda kadından biriydi. Bazıları, Einstein'ın 1905'te yazdığı çığır açan makalelerde bu ikilinin işbirliği yapmış olabileceğini öne sürüyor. Kanıtlardan biri, Einstein'ın birkaç yıl önce “işimiz” ve “bizim” izafiyet teorimiz şeklinde yazılar yazdığı birçok mektup olması. Bir raporda, Marić'in isminin Einstein'ın en ünlü el yazılarının* orijinal versiyonlarında yer aldığı belirtiliyor. Ayrıldıklarında Einstein eşine kazanmayı umduğu Nobel Ödülü'nün gelirlerini vereceğini söyledi ve sözünü tuttu. Katkıları nedeniyle bunu hak etmeseydi, neden ona nafaka veya çocuk desteği yerine ödül parası teklif etsin ki?

* 1905'te henüz 26 yaşındayken çığır açan 4 makale yazdı ve bu makalelerden biri ona 1921 Nobel Ödülü'nü getirdi.

Evliliklerin gizemlerini çözmek zordur ve Albert ve Mileva'nın fizik ve matematik hakkında yaptığı kaç tane heyecanlı konuşma olduğunu bilebilmek mümkün değil. Fakat böyle bir işbirliğinden söz edilmesinin, başından beri Albert'in destekçisi olan erkeklerde yarattığı ölçüsüz öfke daha ilginç bir konu. Makalelerde ve akademik yazılarda, çoğu insan Mileva'nın teorileri dinleyip değerlendirdiğini ve Albert'in çalışmalarına aşına olduğunu kabul ediyor. Fakat bu kişiler Albert'in "ikimiz izafiyet konusundaki çalışmamızı zafer dolu bir sonuca bağladığımızda" diye yazdığı gurur ve mutluluk dolu mektubu ısrarla göz ardı ediyorlar. Bu mektupta yazılanları anlamak istemiyorlar. "Bizim" kısmını âşık bir genç adamın atıp tutması olarak görüp dikkate almıyorlar. Belki gerçekten öyledir. Ya da belki "bizim çalışmamız" bizim çalışmamız demektir.

Einstein büyük fikirleri olan bir dâhiydi, fakat teorilerinde ortaya çıkan karmaşıklığı aşmaya yardımcı olmaları için zamanının büyük matematikçilerine başvurdu. Albert destekçileri bu tür bir işbirliğinin olabileceğini anlıyorlar. Ama karısıyla çalışmış olabilir miydi? Birçok saygın bilim insanı ve tarihçi, Mileva'nın Albert'e 1905'te yazdığı özel izafiyet makalesinde yardım ettiğini yazdı. Bu, büyük bir olay olmalı; incelikli teoriler geliştirirken destek almak yaygındır. Mileva'nın bu makale özelinde yardım ettiği de genellikle kabul ediliyor. Fakat bir kadının büyük izafiyet teorisine dahil olması fikri bazı insanları çıldırtıyor. Mileva'nın Polytechnic Institute'te matematik notlarının, Einstein'ınkiler kadar iyi olmadığı hakkında, internette çok fazla abartılı yorum bulabilirsiniz. Fakat kimse Albert'in ilk üniversiteye giriş sınavında başarısız olduğundan bahsetmiyor. Einstein'ın bir dâhi olduğunu, ama karısının da olağanüstü yeteneklere sahip olduğunu söylemek neden bu kadar zor? Marić hiçbir zaman dehasını tam olarak geliştirme şansı bulamadı. O ve Einstein 1903'te evlendikten ve iki erkek çocuk sahibi olduktan sonra, bilimsel çalışmalarını sürdürmenin bir yolunu bulamadı. Mozart'ın kız

kardeşi gibi arka plana çekildi, kendini çocuklarına adadı, büyük yetenekleri kayboldu ve içine kapandı.

Marić'in yaşadığı dönemde kadının rolü bir erkeğin arkasında yer almaktı. Bu durumu bu şekilde sürdürmek isteyen birçok insan var. Nesillerdir kadınlar tehdit unsuru gibi görünmeyerek ve yaptıklarını kimseye belli etmemeye çalışarak başarılı oldu. Kadınlar çareyi ustalıktan çok "manipölasyonda" buldu. Belki de dâhi kadınların özelliklerinden biri, ne kadar yapay olursa olsun, gerçekleri ve sınırları tanımak ve bunların etrafından dolanmak. Napolyon döneminin Fransa'sındaki Madame de Staël gibi kendi salonlarını kurarak güç elde edebilir, Mileva Marić gibi kocalarının kulağına fikirler fısıldayıp onların büyümesini izleyebilirler. Fakat bu kadınlar kendilerini ilgi odağına çok nadir koydu.

Bunun sona erme zamanı geldi. Gerçek bir dâhi dünyayı değiştirerek diğerlerinin onu izlemesini sağlar. Bu da ancak göz önünde durup fark edilirse mümkün olur. Bir dâhi bize zaman ve mekân, sanat, hareket veya roman alanlarında yeni bir yol sunar. Kabul görmez veya göz ardı edilirse bu dâhinin açtığı yol, hak ettiği yankı yansılar boyunca bulamaz. Kadınların kendi dalgalarını yaratmaktan korkmaması gerekir. Dâhi olmak diğer insanlardan biraz farklı olmak demektir. Bu, sürekli olarak diğerleriyle uyum sağlamalarını söyleyen bir mesaj alan genç kadınlar için zor olabilir. Filozof Rebecca Newberger Goldstein'in dediğı gibi, "Eğer dâhilik bir sapma ise, kadın dâhiler kadınlığın özelliklerinden bir sapma olarak görüldüğünden, çok daha sapkın olarak algılanır."

Ama durum böyle olmak zorunda değil. Bazı olağanüstü kadınlar dâhilikle kadınlığı birbirine entegre ederek ikisinin çelişen şeyler olmadığını kendi varlıklarıyla kanıtlıyor. Princeton kampusunda bu modern kadın dâhiyi aramak için astrofizik ve kozmolojide birçok ödöl kazanan, kadrolu fizik öğretim üyesi astrofizikçi Jo Dunkley'nin ofisine gittim. Çok önemli bulgularını inceleyerek röportajımıza hazırlanmaya

çalışmıştım, ama konuşmaya başladığımızda hiç de hazırlıklı olmadığımı fark ettim.

Çoğumuz dâhi stilini Albert Einstein gibi çılgın beyaz saçlar, salaş bir görünüm, kırışık bir yüz ve dalgın gözler olarak hayal ederiz. Ama Jo Dunkley bir dâhi olarak hiç de bu kalıplara uymuyordu. İnce ve zarif yapısı, güzel kabarık sarı saçları ve şeftali-krem tonlarındaki teniyle beni içeri davet ederken, yüzünde ışıltı saçan bir gülümseme vardı. Meslekleriyle bağlantılı olmadığı sürece genellikle insanların görünümünü betimlemem. Modeller ve film yıldızlarını anlatırım. Bilim insanlarını anlatmam. Bu yüzden umarım Dunkley bu yüzeysel detaylardan söz ettiğim için beni affeder, çünkü bu durumda görüntü konuyla ilgili. Filozof Goldstein'in dâhiliğin kadınlıktan sapma olduğunu söylediği formül, bilinçaltımızın derinliklerine yerleşmiş durumda. Ben bu konu üzerinde çalışıyorum ve inceleme yapıyor olsam bile, bu konseptten tamamen sıyrılmış değildim. Kendimi Dunkley'nin dâhi bilim insanı gibi görünmediğini düşünürken buldum. Sonra Gloria Steinem'in, yıllar önce bir doğum günü partisinde bir gazetecinin ona kırk yaşında görünmediğini söylediğinde verdiği cevabı hatırladım.

"Kırk yaş böyle görünüyor" demişti. "O kadar uzun zamandır yalan söylüyoruz ki kim bilecek?"

Jo Dunkley'e bakarken "dâhi böyle görünüyor" diye düşündüm. Dâhi kadınları o kadar uzun zamandır görmezden geliyoruz ki kim bilecek?

"Gelmene çok sevindim, sana çay getireyim mi?" diye sordu Dunkley. Çiçekli elbisesiyle sıcak ve samimi duruşuna baktığınızda, şehirdeki en iyi golf kulübünde bir bahçe partisinden gelmiş olmalı diye düşünürdünüz.

Hayır, golf külünden değil, doğrudan Oxford'dan Princeton'a gelmişti. Otuz dört yaşında kadrolu bir öğretim üyesi oldu ve dönemin en parlak genç fizikçilerinden biri olarak görülüyordu. İşe giriş duyurusunda, Princeton fizik bölümü

başkanlığındaki öğretim üyelerinden biri onu “muhteşem bir bilim insanı ve harika bir insan” diye tanımladı.

Birçok akademisyen bana en olağanüstü kadın öğretim üyelerinin bile referans mektuplarında genellikle bu kadınların kişiliğinden ve ne kadar çalışkan olduğundan bahsedildiğini söylemişti. Erkekler ise doğrudan başarılarının kalitesiyle tanımlanıyor. Yani “harika bir insan” yorumunda nihayetinde kadınlara zarar veren minik bir kasıtsız cinsiyetçilik söz konusu olabilir.

Diğer taraftan Dunkley gerçekten harika bir insan gibi görünüyor. Çalışmaları hakkında büyük bir heyecan duyuyordu ama bana iki küçük kızından bahsetmekten de mutluluk duydu.

“Anne olmayı seviyorum!” dedi, küçük kızlarının geçen gün yaptığı bazı sevimli şeylerden bahsederken. Dunkley’nin Mileva Marić problemini çözmüş olduğunu fark ettim. Hem işine hem çocuklarına kendini adamayı başarmıştı.

Dunkley “Neden buradayız? Hangi süreç bizi buraya getirdi? Bizden çok daha büyük uzayda nerede yer alıyoruz?” gibi geniş kozmik soruların yanıtlarını araştırıyor. Doktora sonrası araştırmalarında Dunkley bir NASA uydusundan (Wilkinson-Microwave Anisotropy Probe - WMAP) gelen verileri kullanarak evrenin yaşını diğer herkesten daha doğru tahmin etti.

“Evren 13.8 milyar yaşında, diyen insan bendim” diyor mutlulukla.

“Evrene resmi bir tarih mi verdin” diye şaşkınlıkla sordum. “Evet” dedi.

“Bu çok havalı, değil mi?”

“Kesinlikle.” Gülümsedi. “O zamandan beri ilerleme kaydettik ama en büyük teleskoplarımızdan yeni veriler alırken bu tahminlerde ön sıralarda yer almaya çalıştım.”

Dunkley, evren sadece 400 bin yaşındayken gelen ışığı analiz ediyor, bu da yaklaşık 13,8 milyar yıl önceki bir sahneyi gözlemlediğini gösteriyor. Işığın çok çok uzak galaksilerden seyahat etmesi hatta daha yakın bir yerden bile seyahat etmesi çok fazla zaman aldığı için bunu yapmak mümkün. Örneğin,

güneşe baktığınızda, onun 8 dakika önce nasıl olduğunu görürsünüz. En yakındaki yıldızlardan gelen ışığın bize ulaşmasıysa birkaç yıl alıyor. Çoğumuz bunu lisede fen dersinde öğrendik. Bu konsept hâlâ biraz akıllara durgunluk veriyor. Bu tıpkı 12 yaşındaki kızınızın onu hâlâ 6 yaşında gibi görmenezden şikâyet etmesine benziyor; demek ki haklıymış.

Evrenin ilk yıllarından gelen ışığı çalışmak inanılmaz bir aktivite. Dunkley gerçekliği açıklamak, evreni modellemek ve büyük soruları yanıtlamak için matematik araçlarını kullanmayı seviyor. Fakat Cambridge’te lisans öğrencisiyken (İngiltere’de doğdu) astrofizik üzerine çalışacağı hiç aklına gelmemiş. Üniversitenin lakros takımının kaptanı ve popüler bir kızmış. Arkadaşları da tabii ki inek bilim öğrencileri değilmiş. Üniversiteden sonra Güney Amerika’nın uzak bölgelerinde gezmek için sırt çantasıyla yola çıkmış. Geceleri açık gökyüzünün altında otururken fizik alanında popüler bir kitap okumuş ve Samanyolu’na bakınca zihninde fikirler takla atmaya başlamış. Doktora yapmaya karar vermiş ve evrene yeni bakış açıları getirmeye çalışmış.

Diplomasını aldıktan sonra alanında yükselmeye başlayan Dunkley, modern dâhinin akıllı olmaya çalışarak bir odada tek başına zaman geçirmediğini anlamış. Bilgisayar kodu yazmaktan ve soruları daha önce hiç kimsenin yapmadığı şekilde cevaplamaya çalışmaktan mutlu olsa da en başarılı bilim insanlarının hem çok akıllıca fikirlere hem de diğer insanlara ilham verme yeteneğine sahip olduğunu çabucak öğrenmiş. Bilimdeki kavramlar çok büyük ve teoriler çok geniş olduğundan bunların yalnız başına insanlara epifaniler şeklinde belirmesi mümkün değil.

Dunkley, “İnsanlar genel olarak dünyada bilimde ancak fikirleriyle başkalarını heyecanlandırabilirlerse ilerleme kaydediyorlar” diyor. “Bu alanda oluşturacağım en iyi kişiliğin, insanlarla çalışmak olacağını düşündüm. Bir takıma ilham vermek tam olarak bilimde yaptığım şey.”

Dunkley'nin dehası evren teorilerini yaratmak üzerine. Şili'deki güçlü bir teleskoptan toplanan çok miktarda veriyi evrenin kaç yaşında olduğunu, ne kadar hızlı büyüdüğünü, nasıl oluştuğunu bulmak için kullanıyor. Evrenin tatlı bir oyunu olarak, şu an verilerini aldığı teleskop, üniversiteden sonra sırt çantasıyla seyahate gittiği yerden birkaç kilometre uzaklıkta. O zamanlar dünyanın bir ucu olduğunu düşündüğü o yerleri şimdi sık sık ziyaret ediyor.

Dunkley'ye bilimle ilgilenen bir kadın olarak yaşadığı zorlukları sormayı planlamıştım. Ama konuştukça kariyerinin büyük bölümünde, kadın olmasının asıl konunun hayli dışında kaldığını fark ettim. Oraya ait olmadığı ya da kadın olmasının ona engel olacağı hiç aklına gelmemiş. Kariyerinin başlarında ödüller kazanmış ve araştırmasını sürdürmek için büyük hibeler almış. Onu destekleyen akıl hocaları olmuş ve alanında kadın olmamasını ne çok fark etmiş ne de bu konuda kaygılanmış. "Yapabildiklerim konusunda kendime güveniyorum ve bence burada bu işi yapmalıyım. Çok yakın zamana kadar bilim alanında kadın olmanın getirdiği problemler hakkında düşünmedim" diyor.

Bir kadın tüm engellere rağmen alanında bir yıldız olabiliyorsa ondan neler öğrenebiliriz? Dunkley'nin avantajı Mileva Marić Einstein'dan yüzyıl sonra yaşamasıydı; Dunkley kadın olmanın getirdiği engeller üzerine düşünmedi. Sadece bir bilim insanı olmanın istediği aileye sahip olmasını da engellemeyeceğinden emin bir şekilde yapmak istediği şeyi yaptı. Bu pozitif ruh, azmi, zekâsı ve yaratıcı düşüncesi ile birleştiğinde onu, üzerinde çalıştığı ışık kadar parlak hale getirdi. Belki de dâhi olmanın sırlarından biri buydu. Sadece yapmaya devam etmek. Dunkley coşkuyla çalışmasına daldı, onunla uğraştı ve durdurulamadı.

"Senden başka kimse seni durduramaz" der popüler bir Instagram atasözü. Öyleyse neden kendimizi durduruyoruz? Milyon dolarlık bir soru bu; ama bugünlerde bunu sorarsanız

başınız belaya girebilir. Facebook COO'su Sheryl Sandberg, birkaç yıl önce Kaliforniya'da düzenlenen bir teknoloji konferansında kadınların istemeden kendilerini başarılı olmaktan nasıl alıkoyduklarını anlatan bir TED (Technology Entertainment Design) Konuşması yaptı. Sonra bunu *Lean In* (Sınırlarını Zorla), adında çok satan bir kitaba dönüştürdü. Kitapta kendinizi nasıl bir takım oyuncusu haline getirebileceğinizi ve hem mecazi hem gerçek anlamda masada bir yer edinebileceğinizi anlatan ipuçları ve teknikler yer alıyor. Google ve Facebook'ta, teknoloji alanında yıllarca çalışan az sayıdaki yönetici kadından biri olan Sandberg, kadınlara karşı önyargıları ve ayrımcılığı çok iyi biliyordu. Bunu görmüş ve deneyimlemiş biri olarak, işyerinde var olan yapısal problemlerden sayfalar boyunca bahsetmiş. Fakat Sandberg'in genel bakışı pozitif ve birçok röportajda açıkladığı gerçek amacı "konuşmanın yönünü kadının neleri yapamayacağından neleri yapabileceğine çevirmek." Sandberg'in kitabı dört milyon sattı, yani onun tavsiyesini çok sayıda insan dinledi.

Ama Sandberg de geniş çaplı saldırılara uğradı. Neden asıl değişmesi gereken şey sistemin kendisiyken kadınlara kendilerini nasıl değiştireceklerini ve sisteme nasıl ayak uyduracaklarını anlatıyordu? Buradaki asıl kötüler, işe yeterli sayıda kadın çalışan almayan ve onlara eşit ödeme yapmayan kurum ve kuruluşlar! Onlara odaklanın! Kadınlara değil, onlara ne yapmaları gerektiğini söyleyin!

Tamam, peki. Katılıyorum. Hepimiz parmağımızı şıklatıp dünyayı eşit, adil ve dürüst bir yer haline getirmek isteriz. Fakat Sandberg kurbanları suçlamıyor ya da kuruluşların sorumluluklarını göz ardı etmiyor. Sadece değişimin nasıl gerçekleşeceği konusunda gerçekçi davranıyor. Daha fazla kadın lider olması, iktidarda daha fazla kadın olması çözümün önemli bir parçası. Ama kadınların önce oraya gitmesi gerekiyor. Ve belki de bunlar hakkında bir şeyler yapacak pozisyona gelene kadar yapısal sorunları görmezden gelmek gerekiyor. Sand-

berg, “Daha eşit bir dünyaya geçiş tek tek kişilerle gerçekle-
şecek” diyor. Patron olursanız daha fazla kadın işe alabilir ve
onlara eşit ödeme yapabilirsiniz. Fizik veya matematikte göz
ardı edilemeyecek bir atılım yaptığınızda, diğer kadınları da
yanınıza alabilirsiniz.

Bir dâhi olmak istiyorsanız, ilk gerçek hayli acı olabilir.
Kadın olduğunuz için kendinizi kurban olarak görüyor ola-
bilirsiniz. Ya da sadece bunu aşıp işinize devam edebilirsiniz.
Neden Sheryl Sandberg’in kariyerinin başında sınırları
aşma gücünün olduğunu ya da neden Jo Dunkley’nin erkek-
lerle dolu bir amfide otururken bu konuda endişelenmediğini
size açıklayamam. Kadınlar arasında en yaygın şikâyet edilen
konulardan biri, sayı olarak azınlıkta kaldıklarında seslerini
duyurmaktan korkmaları oluyor. Dunkley konuşmaktan hiç
korkmadı. Sandberg sınırları aşmaktan korkmadı.

Dunkley için bu basitti. Aşın bunu. İşe koyulun. Kurban
olmayın. Ama şimdi sistemi değiştirecek pozisyonda olan
Dunkley, işe koyulmakta zorlanan kadınları cesaretlendirmek
için elinden gelen her şeyi yapıyor. Harika bir bilim insanı
olabilir ve onun cesaret ve özgüvenine sahip olmayabilirsiniz.
Dunkley şimdi diğer kadınları desteklemek için önemli çalış-
malar yapıyor. Bir zamanlar ona anlamsız gelen bilimde kadın
etkinliklerine gidiyor, hatta sık sık bunları kendisi organize
ediyor. Bilimdeki (veya çoğu alandaki) en olağanüstü kadınlar
sesini duyurmak için bir yol bulacak, fakat sonraki yüzde 20,
30 veya 40’lık kesim kolaylıkla gözden kaçacak. Dunkley gibi
bir rol modelle birlikte gittikçe daha çok sayıda kadının astro-
fizik alanı hakkında düşünmeye başlaması muhtemel. İnanıl-
maz derecede heyecan verici bir alanın en tepesindeki bir dâhi
mutlu, zeki başarılı ve neşeli bir hayat sürüyor. Einstein hâlâ
Princeton çevresinde yaşıyor olsaydı, şüphesiz onunla tanış-
maktan memnun olurdu.

Hamile kaldığı iki seferde de Dunkley, olabildiğince çok
halka açık konuşma yaptı. Anneliğe adım atmak üzere olan

bir akademi süperstarı imajını seviyordu. Doğrudan bir şey söylemeye gerek yoktu; herkes anne ve bilim insanı rollerinin bir arada olabildiğini görüyordu. Dunkley, kocası Faramerz-Dabhoiwala ile birlikte “tamamen ortak ebeveynlik ettiklerini” söylüyor. “Bunu gerçekten birlikte yapıyoruz. Bu büyük bir fark yarattı.” diyor. Daha sonra kocasının seks tarihi üzerine yazan ve cinsel tutumların nasıl geliştiğine dair uzman bir sosyal tarihçi olduğunu öğrendim. Eşi, Aydınlanma Çağı’nın devrim yaratan değişimlerinden birinin, insanların seksi herhangi bir zevk olarak değil de yaşarken keyif alınması gereken önemli bir şey olarak takdir etmeye başlaması olduğunu söylüyor. Ayrıca tarihin büyük bir kısmında kadınların erkekleri yoldan çıkaran, daha seksi varlıklar olduğunun düşünüldüğünü belirtiyor. Viktorya döneminde yüzyıllar süren bu pozisyon tersine döndü. Neden tarihte daha uzun süre var olan görüşe değil de buna inanmaya devam ettiğimiz ise hâlâ belirsizliğini koruyor.

“Akşam yemeğinde ilginç konuşmalar yapıyor olmalısınız” dedim Dunkley’ye bir ara.

“Ah, her zaman konuşacak çok şey oluyor” dedi gülerek.

O anda konuyu açmadım ama Dunkley’nin eşinin akıllı bir kadının seksi olup olamayacağını hiç merak etmediğini düşündüm.

Bunu söylüyorum çünkü diğer birçok insan gerçekten akıllı insanların seksi olup olamayacağı konusunda kaygılanıyor. Filmlerde ve tiyatrolarda akıllı kadınlar saçlı topuz, uzun etekli ve ölçülü tavrılı bir kütüphane görevlisi gibi tasvir edilir. King’s College London’da yakın zamanda yapılan bir araştırmaya göre, akıllı kadınların daha iyi seks hayatları var ve daha az bilgili kadınlara nazaran iki kat fazla orgazm oluyorlar. Yerel gazeteler bunu öğrenince çıldırdı.

Gazetelerden biri “zeki kadınlar yatakta harika”, bir diğeri “akıllı kadınlar, aptallara kıyasla seksten daha çok zevk alıyor” şeklinde manşetler attı.

Çalışmaya öncülük eden araştırmacı, genetik epidemiyoloji alanında bir öğretim üyesi. Kendisi 800’den fazla araştırma makalesi yayımladı ve dünyanın çalışmaları en çok yayımlanan bilim insanları listesinde ilk yüzde 1 içinde yer alıyor. Ama diğer çalışmalarının hiçbiri bunun kadar çılgınca rağbet görmedi. Ciddi bir çalışma olmasına rağmen, haber yapıldığı her yerde mizahi bir yaklaşımla karşılandı. Akıllı kadınların da yatakta keyif aldığı fikri bir şekilde bizi güldürüyor.

Yaramazlık yapmayı seven akıllı bir kadın olarak, aptallığın ve bölnlüğün neden seksi kabul edildiğini anlamakta zorlanıyorum. Güçsüz bir erkeğin kendini daha iyi hissetmesi için daha da zayıf bir kadın isteyebileceğine inanıyorum. Ve genellikle “kadınsılık” standardını itaatkâr ve zorluk çıkarmayan olarak belirleyenlerin, kendini yetersiz hisseden ve egosunun tehdit altında olduğunu düşünen erkekler olduğuna dair bir tespitim var. Neyse ki artık bunu söyleyen çok kadın var. Geyşa tarzı çekicilik güçlü ve akıllı kadınların ortaya çıkmasına izin vermiyorsa, güle güle geyşalık. Feminist yazar Chimamanda Ngozi Adichie, kızları “erkeklerin kırılğan egolarına özel muamele gösterecek şekilde” yetiştirmeyi bırakmamız gerektiğini söylüyor. Belki bazı erkekler yetenekli, hırslı ve bir amacı olan kadınları çekici bulmayacak, ama n’apalım? Adichie ondan gözü korkan bir erkeğin “kesinlikle ilgilenmeyeceği bir erkek” olduğunu söylüyor.

Dunkley’den ayrıldıktan sonra şunu fark ettim; insanlara dâhi kadınlar hakkında kitap yazdığımı söylemeye başladığımdan beri kadınların keyifli bir ilgisiyle karşılaşıyorum. Erkeklerse yalnızca kadınlara özel bir deha unsuru bulduğumu düşünüp bana kaygıyla bakıyor. Bir erkek bana, verdiğim mesajın erkeklerin vasatlığı ve kadınların dâhiliğine dair olup olmadığını sordu! Ona bunun Washington’da yürüme eylemi yaparken güzel bir slogan olacağını söyledim; ama konu bu değil. Dâhi

özellikleri ne kadınlara ne de erkeklere özgü. Konuştuğum bazı insanlar, kadınların başkalarıyla işbirliği yapma, iletişim kurma ve onlarla ilgilenme konusunda daha iyi olduğunu öne sürdü; ancak baskı altına girince, kimse bu ifadelerin arkasında durmaya istekli değildi. Kadınların ve erkeklerin yetenekleri büyük ölçüde örtüşüyor ve tüm kadın cinsinin (veya erkek cinsinin) bir şeyde iyi olduğunu söylemeye çalıştığınızda, tüm kadınların (ya da erkeklerin) başka bir şeyde iyi olmadığını öne sürmüş oluyorsunuz. Küresel bir bakış açısından bakıldığında genellemeler sadece saçmalıktır.

Cinsiyet ve deha arasındaki, sallantıda olan bağlantıyı düşünerek bu konuda iyi bir bakış açısına sahip olacağını düşündüğüm biriyle konuşmak için kampusta yürüdüm. Bu kişi 2001’de Princeton Üniversitesi’nin ilk kadın rektörü olan moleküler biyolog Shirley Tilghman’dı. Üniversitenin zirvesinde geçen on iki yılın ardından, Tilghman fen fakültesindeki rolüne geri döndü. Tanıştığım mezunlardan biri “herkes Shirley’e bayılır” diyor. Tilghman rektörlük koltuğundan ayrıldığından beri herkes ona daha da çok bayılıyor gibi görünüyor. Tilghman’ın samimiyet, zekâ ve dürüstlük kombinasyonu o kadar güçlü ki. Güneş alan köşedeki ofisinde yaptığımız görüşmede hayli rahat ve sakin görünüyordu. Fakat kadınların dâhiler masasına farklı bir şey getirip getirmediğini sorduğumda iç çekti.

“Farklı bir yetenek grubunun var olup olmadığı konusunda karışık duygu ve düşüncelere sahibim. Bu solucan deliğine girdiğim andan itibaren sınırlarım geriliyor. Kariyerim boyunca bu konuda gelgitler yaşadım ve bilim alanında bir sonuca varamadım” dedi. Sonra duraksadı ve bana gülümsedi: “Ama konu liderliğe gelince karar vermek zor değil. Bence kadın liderler çok daha iyi.”

A-ah. Cinsiyetlerle genelleme yapmanın saçmalığı üzerine teorimin altını kazıyor olması muhtemeldi.

“Peki, neden?” diye sordum.

“İyi bir lider olmanın temelinde, bir fikir sahibi olmak, sonra insanları o fikrin asıl sahibinin onlar olduğuna ikna etmek yatar, değil mi? Bence kadınlar bunu erkeklerden daha çok yapıyor”, dedi.

Peki, haklısın. Ama kadınların bunu erkeklerden daha fazla yapmasının nedeni, muhtemelen buna erkeklerden daha çok ihtiyaç duymaları. Tilghman kapsayıcı, grup odaklı ve empati temelli bir liderlik tarzı geliştirdi. Ekip oluşturmaya odaklandı ve övgü toplamaktan çok övgü dağıtmaya istekliydi. Kadınlar bunu doğuştan gelen bir yetenek olarak değil, işe yarayacağını anladıkları bir tarz olarak yapıyor. Erkek liderler tehditkâr olmadıklarını kanıtlamaya ihtiyaç duymuyor. Birileri arkalarından kötü konuşmadan da övgü alabiliyorlar. Siyasette ve başka yerlerde kadın liderlerin sevillebilir olmaları bekleniyor. Sevillebilir olmanın anlamı belirsiz olsa da akıllı, yetenekli ve yetkin olmanın sevillebilir olmaya yetmediği açık. Kadınlar hâlâ erkekleri iyi hissettirmek ve tüm birinci sınıf fikirlerin onlara ait olduğuna ikna etmek zorunda. Övgüyü paylaşmaya istekli olmak asil bir davranıştır, ama erkeklerin de size böyle karşılık vereceğini ummaktan başka çareniz yoktur. Genellikle bunu yapmazlar. Sonuç olarak erkeklerin egoları kurtarılır, kadınların dâhi fikirleri ise kabul görmez.

Tilghman moleküler biyolog olarak çalışmaya başladığında en iyi laboratuvarlardaki kadınlara hâlâ şüpheyile yaklaşılıyordu. Korkup kaçmamaya veya stereotiplerin onu etkilemesine izin vermemeye kararlıydı. Gözlerini kapatıp harika bir bilim insanı hayal ettiği küçük bir oyun oynuyordu. Hayal ettiği erkek bilim insanı sayısı kadar kadın bilim insanı da gördüğünde artık sorun kalmadığını anlıyordu. Bunun pratikteki sonucunu bilimsel toplantılar düzenlediğinde ortaya koydu. Toplantılara katılmaları için çok sayıda kadın davet ediyordu. Eşitlik için bir şeyler kanıtlamaya çalışmıyordu; nerede olursa olsun dehayı tanımayı öğrenmişti.

Yetenek ararken cinsiyeti dikkate almayan duruşunu rektörlük ofisine de taşımıştı. Mükemmel yeteneklere sahip birçok

kadını üniversitede üst düzey görevlere getirdiğinde bunun, cinsiyet ne olursa olsun yeteneğin galip geleceğini gösteren heyecan verici bir model olması gerekirdi. Ama kampustaki çoğu insan gözlerini kapayıp bu oyunu oynamamıştı. Akademik liderler hayal etmeye çalıştıklarında akıllarına gelen insanlar yalnızca erkeklerdi. Öğrenci gazetesi 2003'te bu kadar çok kadının en nitelikli adaylar olmasının "akıl almaz" olduğunu yazdı ve siyasi yelpaze genelinde öğrenciler atamaların adillliğini tartışmaya başladı. Tilghman şaşkındı. Kadınların erkekler kadar kalifiye olması mı akıl almazdı? Bu 21. yüzyılın başında hâlâ bir argüman olarak sunuluyor muydu? Princeton'ın kadın lisans öğrencilerinin böylesine saçma, cinsiyetçi bir ifadeye karşı öfkeyle ayaklanmasını bekledi. Ama olmadı.

Kadınları dâhi olmaktan alıkoyan şeyleri bilmek istiyorsanız, cevap tam olarak burada, protesto eksikliğinde yatıyor olabilir. Tilghman, bilinçsizce ancak içtenlikle, ülkedeki en akıllı lisans öğrencilerinden bazılarının, erkeklerin en üst pozisyonları hak ettiği ve kadınların bu pozisyonlara yalnızca adaletsiz dalaverelerle gelebileceği gibi, kafamıza uzun süredir yerleştirilen sosyal mesajı sindirmiş olduğunu düşünüyor. Kampusta "kaliteye karşı çeşitlilik" konusunda bolca tartışma dönüyordu; sanki erkekler yetenekleri olduğu için işe alınıyormuş, kadınların işe alınmalarının nedeni yalnızca çeşitlilik yaratmış gibi... Ne kadar saldırganca ve ne kadar yanlış. Tilghman'ın üst pozisyonlara atadığı kadınlar hayli akıllı kadınlardı. Orijinal fikirlere sahip bu kadınlar, ülkenin en saygın akademisyenleri haline geldi.* "Onları bulmak ya da işe almak

* Tilghman'ın atadıklarından dördü üniversite rektörü oldu. Brown Üniversitesi'nden Christina Paxson, Pennsylvania Üniversitesi'nden Amy Gutmann, Harvey Mudd College'dan Maria Klawe ve Swarthmore College'dan Valerie Smith. Bir diğeri, Anne Marie Slaughter, Hillary Clinton yönetimindeki Dışişleri Bakanlığı'nda yüksek bir pozisyonda görev aldı ve hem erkeklerin hem de kadınların kariyerlerinde ve evde gelişebilmeleri için cinsiyet rollerini yeniden düşünme ihtiyacı hakkında etkili yazılar yazdı. İşe yaramaz bir grup oldukları söylenemez.

için kırk takla attığım fikri gülünç” diyor Tilghman. Fakat kadın öğrenciler bunu kutlamak yerine bundan rahatsız oldu.

Tilghman, daha önce Duke’te rektör olan fakülte üyesi Nan Keohane’den, neler olduğunu anlaması için yardım istedi. Keohane’nin yaptığı bir çalışma özgüven eksikliğini ortaya çıkararak kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla evrendeki yerlerinden daha az emin olduğunu ortaya koydu. Birçok kadın perde arkasında harika işler çıkarırken bununla ilgili övgü toplamaktan rahatsızlık duyuyordu. Ne kadar iyi olurlarsa olsunlar tehdit oluşturmamaları gerektiği dersini almışlardı. Tilghman kadınların arka planda liderlik yapmasını istemiyordu; kadınların tıpkı kendisinin yaptığı gibi ön sıralara geçmesini istiyordu.

1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarındaki cinsiyet eşitliği hareketi sırasında yetişkinliğe erişen birçok güçlü kadın gibi (zamanında onlara alaycı bir şekilde “Women’s Lib” denirdi*) Tilghman da öncü bir ruha sahipti. “Kendimizi kanıtlamamız gerekeceğini biliyorduk ve dünyayı ateşe vermek için dışarı çıktık” dedi. Güçlü bir omurgaya ve “engellerle karşılaştığında onları da yoluna katıp ilerlemeye” inanma cesareti sahipti. Şimdi genç kadınların başarıya giden yolda hiçbir engel bulmamayı beklemesi, onu kaygılandırıyor. Ebeveynler ve öğretmenler üzerlerine titreyip onları yüreklendiriyor. Sonra gerçek hayat büyük bir sürpriz şeklinde yüzlerine çarpıyor.

“Şu an kadınlara kaniş gibi davranıyoruz” diyor. “Dışarıya çıkıp engellerle karşılaştıklarında ne yapacaklarını bilmiyorlar.”

Kaniş. Bu beni güldürdü. Ama kadınların hazırlıklı olup güçlü bir şekilde ilerlemesi gerektiği konusunda kesinlikle haklı. Kendilerini korunmaya muhtaç kırılgan yaratıklar olarak gören insanlar dâhiler olarak semaya erişemiyor. Kendilerini kurban gibi görenler de öyle. Dâhi olmak için bunu iliklerine kadar hissetmen gerekiyor. Çalışmalarının önemli

* “Women’s Lib” ifadesindeki “lib”, özgürlük anlamına gelen “liberation” kelimesinin kısaltması, yani Kadınların Özgürlüğü -ç.n.

olduğuna ve diğerleri kadar iyi olduğuna inanmak zorundasın. Kadınlar sıklıkla bu histen mahrum kalıyor veya bunun için çok savaşmaya zorlanıyor. Çığır açabilen kadın dâhiler, gözlerini kapatıp aksi yöndeki her şeye rağmen kendilerini dâhi olarak görebilenler olabilir.

Tilghman'ın ofisinden ayrıldığımda cesaretinden büyük mutluluk duyuyordum. Fen fakültesinden yalnızca birkaç dakika yürüme mesafesindeki konaklama tesisli fakülteye, çevrimiçi perakendeyi sonsuza kadar değiştiren eBay CEO'su Meg Whitman'ın adı verilmiş. Whitman 1998'de işe başladığında şirketin mütevazı yıllık gelirleri vardı ve çoğunlukla Beanie Babies* bulmak için ideal bir yer olarak biliyordu. On yıl sonra ayrıldığında, şirket yıllık satışları 8 milyar dolar düzeyine ulaşan küresel bir güç merkeziydi; PayPal, Skype ve StubHub gibi şirketlere sahipti ve satın almayı hayal edebileceğiniz her şeyi satıyordu. Whitman başka etkileyici CEO pozisyonlarına geçti. Tilghman rektörken Whitman (1977 mezunu) yeni bir kolej için 30 milyon dolarlık bir bağış yapmıştı. Whitman College'in** çimenli avlusuna adım atarken harika bir heyecan hissettim. Klasik tarzda inşa edilmiş bina güçlü, geleneksel çizgilere sahip ve ezelden beri oradaymış gibi görünüyor.

Tilghman rektör olduğun ilk zamanlarda üniversiteye bağış yapan erkeklerden bazılarının tedbirli olduğunu, ancak "başlangıçta kendisinin, çılgın, radikal, liberal feminist manyak olduğunu düşünenlerin bile" bu düşüncelerinin değiştiğini söylüyor. Tilghman akıllıydı, harika bir iş çıkarıyordu, okulu seviyordu; onlar da onu sevdiler. Büyük destekçilerden yalnızca biri, rektör kadın olduğu sürece bir kuruş bile vermeyeceğini söyleyerek kararında ısrar etti. Ve vermedi. Etrafıma

* Beanie Babies bebekler çılgınca popülerdi ve perakende mağazalarında bulmak o kadar zordu ki insanlar onlara sahip olmak için bir servet ödüyorlardı. O sırada eBay'in gelirinin yüzde 10'unu oluşturuyorlardı. şimdi siteden birkaç dolara bir adet alabilirsiniz.

** Princeton ve Yale, konut komplekslerine Oxford ve Cambridge gibi "kolej" adını veriyor. Harvard bunlara "ev" diyor. Nedenini bilmiyorum.

bakınca Whitman College'ın bu adama verilen en güzel cevap olduğunu gördüm. Bir üniversiteyi yöneten insana bakıp kadın olmasından başka bir şey göremiyorsan adın tarihe gömülür. Bunun yerine kadın dâhilerin anısını yaşatan Whitman College ile Meg Whitman ve Shirley Tilghman tarihe geçecek.

Geçtiğimiz son birkaç yılda, Princeton'dan Oxford'a elit köklü okullarda yemekhane duvarlarında ve açık alanlarda yer alan, önemli mezunların resimleri hakkında hararetli bir tartışma var. Resimlerin neredeyse tamamı erkeklerden oluşuyor ve bazıları bu simaların kadın öğrencilerin burada hoş karşılanmadıklarını hissetmesine neden olabileceğinden kaygılanıyor. Ama bu tamamen sizin bakış açınız. Yale'de bir lisans öğrencisi, bunlardan gözünün korkmadığını, aksine Ortak Salon'da (Hogwarts'daki Büyük Salon'a benziyor) bu resmi portreler eşliğinde akşam yemeği yemekten hoşlandığını söyledi. Çünkü bu ünlü insanların bir zamanlar oturduğu sıralarda şimdi de o öğrenciydi. Bu ihtişam onun da geleceğinde olabilir! Yale'deki öğrencilik günlerimde ben de aynı şekilde hissettim. Jo Dunkley ve Shirley Tilghman da bir noktada duvarlardaki yağlı boya tablolarına bakıp memnuniyetle bunun bir parçası olduklarını düşünmüşlerdir. Benim resmim de orada olabilir.

İçten içe emin olduğunuz buraya aidiyet hissi, dâhi kadınların ortak noktası olabilir. Orada olmaları gerektiğine karar vermek için sınıftaki kadınları saymak yerine, orada olmaları gerektiğini düşünür ve çalışmalarından enerji alır ve bunlarla heyecanlanırlar. Bunu düşündülerse bile akranlarıyla aynı seviyedeki zihin güçlerinin ve meraklarının farkına varırlar. Geri kalanların hepsi, tıpkı taco yerine hamburger tercih etmeleri, futbol yerine tenis oynamaları ya da erkek değil de kadın olmaları gibi yaptıkları çalışmalarla ilgisiz şeylerdir.

Princeton kampusundan ayrıldığımda, aklımda Susam Soakağı'ndan başka bir şarkı çalmaya başladı. Bu şov dâhiyane

anlar sunsa da skeçlerden biri her zaman canımı sıkıyor. Dört yaşında çocuğunuz varsa (ya da bir zamanlar dört yaşında bir çocuk olduysanız) muhtemelen şu melodiyi hatırlarsınız:

*Bunlardan biri diğerlerinden farklı
Bunlardan biri buraya ait değil...*

Resimler ekranda belirir ve diğerlerinden farklı olanı seçmeniz gerekir. Üç ayakkabı ve bir yağmur botu olabilir, doğru cevap botun farklı olduğudur. Ama bir dakika... Hepsinin ne açıdan aynı olduğunu sorarsanız ne olur? Bunların hepsi ayakkabı. Şimdi, bir şeylerin nasıl birbiriyle bağlantılı olduğuna dair daha geniş bir perspektifiniz var. Bu, daha yaratıcı bir düşünme şekli değil mi? Çeşitliliği kutlayan bir program için, bu küçük oyun dünyaya sınırlayıcı bir yerden bakışı yüceltiyor. Başka bir keresinde üç güneş gözlüğü ve bir şapka hatırlıyorum. Üç yaşında bir çocuk şapkanın farklı olduğunu söyleyebilir. Ancak bir yetişkinin daha kapsayıcı bir görüşe sahip olması gerekir. Güneş gözlüğü ve şapka güneşli bir havada dışarıda giyilen kıyafetlerdir.

Botlarla ayakkabıları, güneş gözlüğüyle şapkayı ya da kadınla erkeği nasıl gördüğümüz, soruyu nasıl çerçevelediğimize bağlıdır. Ünlü davranışsal ekonomist Amos Tversky 1970’lerde insanlara iki ülkenin isimlerini verdiği bir çalışma gerçekleştirdi. “En benzer” grupta katılanların yüzde 67’si Doğu ve Batı Almanya’yı seçti. “En farklı” grupta da katılanların yaklaşık yüzde 70’i aynı seçimi yaptı.

Bu sonucun hiçbir anlamı olmadığını söyleyerek karşı çıkabilirsiniz. Nasıl bunlardan biri hem daha benzer hem de daha farklı olarak görülebilir? Cevap, neyi düşünmeye hazır olduğunuzu ortaya koyuyor. Farklılıkların sorulduğu grup, Doğu ve Batı Almanya’nın o dönemki karşıt hükümetlerini ve karşıt felsefelerini dikkate aldı. Benzerliklerin sorulduğu grup da muhtemelen iki ülke halklarının da aynı dili konuştuğunu

ve bu insanların binlerce yıl öncesine dayanan Cermen kabilelerinin torunları olduğunu hatırladı.

Farklı mı? Evet. Benzer mi? Kesinlikle.

Benzer şekilde, Dunkley bana lisansüstü eğitimi sırasında fizik alanında kadın etkinliklerine asla katılmadığını, çünkü bunların alakalı görünmediğini söyledi. Kendisini diğer tüm fizik öğrencileri gibi bir fizik öğrencisi olarak gördü ve daha fazla sınıflandırma gerekli değildi.

Kadın dâhiler için şarkının farklı olması gerekir.

Bütün bunlar tıpkı diğerleri gibi.

Bütün bunlar buraya ait.

Hepimiz bu şarkı sözlerini kafamızda çalsak güzel olmaz mıydı? Dunkley ve Tilghman böyle bir şeyin henüz olmadığını biliyordu. Bu yüzden kadınları daha fazla katmak için mentorluk ederek çok çaba harcadılar. Ama belki de Dunkley ve Tilghman gibi kadınların erkek egemen mesleklerde tepeye ulaşabilmelerinin nedeni, tüm hücrelerinde oraya ait olduklarını hissetmeleriydi. Onlar aynı diğerleri gibi olduklarını, belki de daha iyi olduklarını biliyorlardı.

Birkaç hafta önce Helen Wilson'la tanışmıştım. O da Jo Dunkley gibi iki çocuk annesi ve alanında bir yıldız. Wilson, standart Newton modeline uymayan, yani sudan farklı hareket eden sıvıları araştırıyor. Diş macunu, yumurta akı, mayonez ya da çamuru düşünün. Bu son derece karmaşık bir alan, ancak bu eğlenceli ve anlamlı olmadığı anlamına gelmiyor. O ve öğrencilerinden biri neden çikolata şelalelerinin belirli bir şekilde aktığını anlatan bir makale yazdı.

Buluştüğümüzda “Ofisimde bir süre bolca çikolata vardı” dedi.

“Bu seni zaten bir dâhi haline getiriyor” dedim gülerek.

Wilson, koşucu vücuduna sahip küçük ve zayıf biri. (“Boulder’a gitmeden önce koşucu değilseniz, ayrıldığınızda olacaksınız” diye açıkladığı fiziksel özelliklerinden, Boulder-Colorado’daki bir laboratuvarında birkaç yıl araştırma yaptığını anlıyoruz.) Wilson şu an University College London’daki matematik bölümünün ilk kadın başkanı.

Bir lisans öğrencisiyken Wilson bir gün farklı bir bölümün dersine girdi, sadece ders veren kadın öğretim üyesini görmek için. Bu durum Cambridge’de o zamanlar çok nadirdi, Wilson daha önce hiç görmemişti. Ona göre, bu derse gitmek, bir tek boynuzlu at avlamak gibiydi: “Sadece bunu deneyimlemek istiyorsunuz.”

Fakat Wilson kolej duvarlarının saygın erkeklerin yağlı boya tablolarıyla dolu olmasından ve hiç kadın olmamasından kaygılanmadı. Yeni şarkımızda öngördüğümüz gibi, gördüğü her şey tıpkı diğer şeyler gibiydi. Şimdi o da diğerleri gibiydi, duvarlardaki portrelerden bir farkı yoktu. Tabii ki oraya aitti.

“Bir sorun olduğu hiçbir zaman bilinçli olarak aklımdan geçmedi” dedi. “Cinsiyetimi işimdeki potansiyelimle ilişkilendirmedim.” Herkesin başlangıçta şüpheleri vardır, ama onun şüphelerinin kadın olmakla bir ilgisi yoktu: “Aklımdaki tek soru ‘Bunu yapabilecek kadar iyi miyim?’ oldu. Bu da hayli makul bir soru.”

Lisans eğitiminde öğretim üyelerinden birine gidip yüksek lisans için uygun olup olmadığını sormuş, profesör de sınav sonuçlarını görmek istemiş. Sınav sonuçlarına bakan profesör “Kesinlikle bunu yapmalısın” demiş. Profesörün tamamen gerçeklere dayalı ve objektif yaklaşımı ona inanılmaz derecede güven vermiş. Cesaretlendirmeye veya kibarlık yapmaya çalışmıyormuş; yalnızca Wilson’ın zekâsını değerlendirmiş, başka hiçbir şeye bakmamış.

* Wilson doktorasını çok uzun zaman önce değil, 1998’de yaptı. Fakat adil olmak gerekirse, kadın profesörler Oxford ve Cambridge’de nadiren bulunuyordu. O zamandan beri sistem değişti.

Wilson ne kadar ayakları yere basan ve dengeli biri olsa da matematikte önde gelen kadınlardan biri olmanın ve Newton kurallarına uymayan sınırları incelemenin onu biraz farklı kıldığını anlıyor. Ya da belki biraz farklı olmak, yaratıcı ve zihin açıcı işler yapmasına yol açıyor. “Okul kapılarında bekleyen annelere” benzemediğini fark ediyor ama bu onu kaygılandırmıyor. Matematikteki en iyi kadınlar kendi kendilerini seçenlerin içinden çıkıyor.

“Bu noktaya ulaşmış olan bizler için küçük şeyler, mikro saldırganlıklar fark etmenin bile imkânsız olduğu şeyler” dedi.

Fark etmemek. Ait olduğunuzu hissetmek. İşinize güvenmek. Bu özellikler tanıştığım olağanüstü kadınların çoğunda var. Araştırmalara göre kadınlar fizik, matematik, bilgisayar kodlama gibi alanlarda halen çalışan kendileri gibi insanlar görürlerse bu alanlara katılma ihtimalleri daha yüksek. Wilson, Dunkley ve onlar gibi insanları, diğer kadınları dışarıda değil de topluluğun bir parçası gibi hissettirdikleri için takdir ediyorum.

Ama belki de gerçek bir dâhinin başka insanların aklına bile gelmeyecek şeyleri görmesi için bu içten gelen benmerkezciliğe ihtiyacı vardır. Gece gökyüzüne baktığında çoğu insan, ışığı yanıp sönen bir yıldız görünce dilek tutabilir. Dunkley ise o yıldızdan gelen ışığı, evrenin yaşını hesaplamak için nasıl kullanacağını düşündü. Bir kâse domates çorbası içerken çoğumuz tada odaklanırsınız. Wilson, çorbayı karıştırıp sonra karıştırmayı bıraktığında, üst kısmının yavaşladıkça geri çekildiğini, çünkü içindeki polimerlerin esnediğini fark etti.

Kadın dâhilerin hâlâ kabul edilme konusunda alt etmeleri gereken birçok engel var. Ve evet, daha fazla rol model olması lazım, duvarlara daha fazla kadının fotoğrafını asmamız gerek. Ama dünyayı farklı yerlerden görmek üzerine düşünen bir kadın olmanın büyük avantajlarından biri, dünyanın sizi nasıl gördüğü hakkında düşünüp çok fazla zamanı boşa harcamamanız.

BÖLÜM 4

Son Akşam Yemeği Tablosunun Genç Bir Rahibe Tarafından Resmedilmesi

Clara Peeters isimli sanatçının adını hiç duydunuz mu? Sanat tarihi alanında doktora yapmadıysanız muhtemelen duymamışsınızdır. Yakın zamana kadar ben de duymamıştım. 1600'lü yılların başında resim yapıyordu ve Rembrandt ve Rubens gibi sanatçıların yaşadığı Hollanda'nın Altın Çağı'ndaki sayılı kadından biriydi. Bu isimleri duydunuz mu? Evet, ben de duydum.

Peeters'in çalışmaları olağanüstüydü. Yiyecek, balık ve çiçeklerin resmedildiği capcanlı natürmortlar ve zengin bir kültürü ortaya koyan çarpıcı bir giriftlik. Fakat 2009 gibi yakın bir tarihe kadar, onun eserlerinden birini Christie's'de yaklaşık 150 bin dolara açık artırmada satın alabilirdiniz. Kelepir diyemeyiz ama onunla aynı zamanda yaşayan erkek meslektaşlarının eserleri on milyonlarca dolara satılıyor.

2016'da Peeters için Madrid'de Prado Müzesi'nde önemli bir etkinlik düzenlendi. Prado ilk kez bir kişisel sergide bir kadına yer vermişti. Clara Peeters aniden uluslararası bir yıldız haline geldi. Şimdi resimlerinden birini almaya çalışanlara iyi şanslar. Sadece kırk tane eseri biliniyor ve çoğu müzelerde.

Prado sergisinin küratörü Alejandro Vergara, Peeters'in natürmort resimlerinin parlaklığına, zarif masalarda görkem-

li yemeklerin zengin yerleşimlerine övgüler yağdırdı. Yeterince yakından bakılırsa, resimlerin her birinde minyatür bir otoportre, yani parlak kadehlerden birinin yansımada Peeters'ın yüzünün yer aldığı fark edileceğini belirtti. "Gerçekten görülmeye çalışıyor" diyor Vergara.

Kadın sanatçılar, yazarlar, bilim insanları ve matematikçiler her zaman görülmekte zorluk yaşadı ve kendi zamanında Peeters neredeyse hiç görülmedi. Muhtemelen Antwerp ya da belki Amsterdam'da yaşamış olması dışında hayatı hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmiyor. Neden bu kadar az resim yapmış? Evlendikten sonra sosyal baskılar nedeniyle fırçalarına veda etmek zorunda kalmış olması muhtemel. Prado'dan bir küratör onu ünlü edene dek kimse eserlerinden bahsetmedi.

Prado'nun unutulmuş bir dâhiyi nihayet hatırlamış olması heyecan verici. Ama "geç olsun güç olmasın" türünden bir heyecan aynı zamanda biraz rahatsızlık da veriyor. Peeters'ın resimleri 400 yıldan uzun süredir gözümüzün önündeydi. Eğer o harika eserler veren bir dâhiyse, her zaman öyle değil miydi? Neden yeni keşfedildi?

Sorun da bu; çünkü sanat, bilim ya da başka herhangi bir alanda dehanın net bir tanımı yok. Büyük işler olarak görülen şeyler, güç sahibi olanların büyük işler olarak adlandırdığı şeyler. Erkekler yüzlerce yıldır söz sahibiydi. Onlar da kadın sanatçıları dâhi kategorisine eklemeyi düşünmeye bile zahmet etmediler. Prado'nun sonunda bunu değiştirmesi güzel. Kişisel bir sergi düzenlenmesi aslında şu anlama geliyor: Dâhi rütbesine merhaba deyin Sayın Peeters! Biraz geç olduğu için özür dileriz.

Birkaç yıl önce Whitney Museum, New York'taki yeni alanını açtığında açılış sergisine üniversiteden oda arkadaşım Anna ile gittim. Havadar ve ışık dolu bir galeride, sanatçı Lee Krasner'ın devasa bir resmine hayran kaldık. Kocasını Jackson Pollock'un çok daha küçük bir eseri hemen yakınlarda yer alıyordu. Joan Mitchell ve Georgia O'Keeffe'nin de büyük eserleri vardı.

“Sanırım sonunda kadınları bodrum katından çıkardılar” dedi Anna, biraz alaycı bir ifadeyle.

Güldüm, ama tamamen haklıymış. Birçok müze şu anda tam anlamıyla kadın sanatçıları bodrumdan alıp gün ışığına çıkarıyor. İtalya, Floransa’daki ünlü Uffizi müzesinin müdürü Eike Schmidt, 2015’te göreve geldiğinde depolarda küflenmiş erken dönem kadın sanatçıların harika eserlerini keşfetti. Onları üst kata alıp ve görülmeleri için duvarlara astı.

Aynı yıl Guerrilla Girls, sanat dünyasını derinden sarsmalarının 13’üncü yıldönümünü kutluyorlardı. Feminist-sanatçı-aktivistler, alanlarındaki cinsiyet eşitsizliğini protesto için türlü goril maskeleri takıyor. Anonim kalan bu kadınlar mahlas olarak büyük kadın sanatçıların isimlerini kullanıyor. Grubun 1980’lerden ünlü bir posterini şu soruyu soruyor: KADINLARIN MET MUSEUM’A GİRMESİ İÇİN İLLA SOYUNMASI MI GEREK? Poster, modern sanat bölümündeki sanatçıların yüzde beşinden azının kadın olduğunu, ama nü eserler söz konusu olduğunda, kadın oranının yüzde 85’e ulaştığını vurguluyor. Başka bir posterde, belirli galeri ve müzelerde sergilenen hayli az sayıda kadın sanatçıyı listelerken, yarısı boş bir sayfaya basılan bir diğer poster, kadın sanatçıların olmadan resmin yarısından daha azını gördüğünüzü gösteriyor. Kendilerine Frida Kahlo adını veren grubun kurucularından biri, kadınların eserlerini ve sesini göz ardı ettiğinizde kültürü adil bir şekilde göstermediğinizi söylüyor. Sadece iktidarda olanların hikâyesini anlatıyorsunuz.

Guerrilla Girls kurulduğunda müzelerde kendilerine yer bulamayıp dikkat çekmeye çalışan kadınlar olarak küçümse-diler, onlarla dalga geçildi. Protesto ettikleri şeyin kanıtı işte burada yatıyordu. Kimse Guerrilla Girls’teki kadınların kimliklerini bireysel olarak bilmiyordu, dolayısıyla bireysel sanatsal çalışmalarının kalitesini tahmin etmek imkânsızdı. Fakat kadın oldukları için, sıfır bilgiye sahip eleştirmenler onları baltalamakta gecikmedi. Şimdi, güzel bir şaşırtmacay-

la, Guerrilla Girls posterleri ve sanat projeleri, Whitney dahil altmıştan fazla müzenin ve kültürel kurumun koleksiyonunda yer alıyor. Kadınlar daha fazla güç kazandıkça, bir zamanlar alay edilen iş, artık deha olarak alkışlanıyor.

Guerrilla Girls bireysel olarak değil, bir ikon olarak ünlü. Abartılı kadın heykelleri yaratan Petah Coyne adlı bir sanatçı, orijinal Guerrilla Girls grubunun mensubu olan 50 kadar kadının fotoğraflarını yıllar boyunca çekti. Her fotoğraf, goril maskesi takan ve temsil ettiği, uzun süre önce ölmüş sanatçıyı tasvir eden bir diğer sanatçıyı gösteriyor. Coyne aynı zamanda her bir sanatçının maskesiz fotoğraflarını da çekti, ancak sanatçı ölünceye dek bu fotoğrafları göstermeyeceğine dair söz verdi. İnanılmaz, değil mi? Bu harika kadınlar savundukları daha büyük davaya kendilerini o kadar adamışlardı ki anonim bir hayat sürüp yalnızca öldükten sonra takdir edilmeye razıydılar. Kadınlar için dehanın bazen yalnızca arka planda takdir edilen bir şey olması üzücü. Şu an göz ardı edileceksiniz. Mücadeleniz gelecek nesiller için.

Eşimle ben yıllardır taş baskı ve asit baskı koleksiyonu yapıyoruz (orijinal eserlere paramız yetmediği için) ve büyük sanatçıların eserlerini topladık. Ben sanat dünyasındaki erkek-kadın eşitsizliğinin ayırdına vardıktan sonra, bir gün evi dolaşıp duvarlardaki kadın sanatçıların resimlerini saydım. Üç tane. Fena değil. İçim rahatladı. Sonra diğer resimleri saydım ve sayıları hesap makineme yazdım. Hay aksi.

O akşam yemekte eşime “kadın sanatçılardan daha fazla eser satın almalıyız” dedim. “Koleksiyonumuzun sadece yüzde 14’ü kadın sanatçıların. Bu çok kötü.”

Bana şüpheyle baktı. “Cinsiyete göre satın almıyorum” dedi. “Neyi beğeniyorsam onu alıyorum.”

Hepimiz seçimlerimizin bağımsız olduğunu düşünmeyi seviyoruz, ancak kararlarımızın arkasındaki güçler hem görün-

mez hem de güçlü. Bir sonraki öğleden sonra kocam ve ben sık sık ziyaret ettiğimiz yerel bir galeriye gittik ve satın almayı istediğimiz eserler arasında hayranlıkla dolaşırken, buradaki tek bir taş baskının, heykelin, resmin veya fotoğrafın bile bir kadın sanatçı tarafından yapılmadığını söyledim.

“Sizce bundan daha iyi iş yapan hiç kadın yok mu?” diye fısıldadım. Tanınmış bir erkek sanatçının ilginç olmayan bir kolajının önünde duruyorduk.

Kocamın kafası karışmıştı, özellikle de galeri sahibi bir kadın olduğu için. Masasına giderek duvarlardaki kadın kıtlığı hakkında sorular sorduk.

“Ah, biliyorum bu konu üzerine çok düşünüyorum” dedi. “Fakat bu tamamen piyasadaki güçlerle ilgili. Sadece satacak resimleri sergileyebilirim.”

Geri kalanını söylemedi, ama anladık. Diğer birçok alanda olduğu gibi sanat dünyasında da tek başınıza bir dâhi olamazsınız. Bir aracı sizin stüdyonuzdan fotoğraflar çekmeli ve bunları bir galerinin duvarına asmalı. Ardından yeterince insan bunları satın almalı ki bir pazar oluşabilsin. Sanatta kalite konusunda bir kesinlik yok. Konu tamamen algı, eleştirmenlerden alınan övgü ve açık artırmadaki fiyatlar. Bugün bir kadın sanatçı Clara Peeters’tan daha fazla görülme şansına sahip, ama genellikle erkeklerin sanata harcayacak çok parası var. Onların da bilinçaltılarındaki önyargıları epey gerçek. Bize dostça yaklaşan galeri sahibinin bildiği üzere, büyük satın alma potansiyeli olan biri, erkek bir sanatçının eseriyle ilgilendiğini itiraf etmeyebilir. Ama içten içe beklentisi önemli sanat eserlerinin erkekler tarafından yaratılmasıdır.

Daha eski zamanlarda kadın bir ressam olarak iz bırakmak istiyorsanız, büyük bir sanatçının zengin karısı veya kızı olmak size yardımcı olabilirdi. Sanatçı gruplarının hepsi erkekti. Hiçbir kadın çırak olamazdı. Sanatı yalnızca evde size öğretmeye istekli biri varsa öğrenebilirdiniz. Diğer seçenek bir rahibe olmaktı, çünkü müzikte de olduğu gibi (Bingenli Hildegard’ı

hatırlayın), manastırlardaki kadınlar, o dönem yaşayan kadınların çoğundan ironik bir şekilde daha fazla özgürlüğe sahipti ve çalışmalarını ve sanatsal çabalarını kontrol edebildiler. Plautilla Nelli adında genç bir rahibe 1570'lerde yaklaşık 7 metre uzunluğunda ve 2 metre boyunda dev bir Son Akşam Yemeği tablosu çizdi. Bu resmin bir kadının şimdiye kadar bu konuda yaptığı ilk resim olduğuna inanılıyor ve resimde diğer büyük Rönesans yapıtlarıyla aynı kefeye koyulabilecek bir zenginlik ve yetenek var. Manastırda Nelli'nin eğitim verdiği 8 rahibe-sanatçıdan oluşan kendi çırak grupları vardı. Biraz yardım almadan bu kadar büyük bir tablo yapmanız mümkün değil ve manastır o zamanlar bir kadının başka insanların onunla birlikte çalışmasını sağlayabileceği tek yerdi.

Bu büyük eser 450 yıl boyunca manastırın yemekhanesinde, sonra da rahibin özel yemek salonunda asılı kalarak halkın beğenisinden uzak tutuldu. Şimdiyse restore ediliyor ve uluslararası ilgi görüyor. En azından bir sanat eleştirmeni Nelli'nin sanatsal becerisine hayran kaldı ama havarilerin vücutlarının doğru çizilip çizilmediğini sordu. Bu soru beni güldürdü, çünkü gerçekten nasıl doğru yapabilir ki? Leonardo da Vinci, Son Akşam Yemeği'ni çizmeden önce cesetleri parçalara ayırarak anatominin detayları üzerinde çalışmıştı. Ona üzerinde çalışabileceği cesetler getirmeleri için mezar hırsızlarına ve doktorlara para verdiği biliniyor. Michelangelo kadvralar üzerinde çalışmak ve derinin altındaki kemikleri ve yapıları anlamak için geceleri gizlice Santo Spirito Kilisesi'ne girmiş. Dâhi olmak için çalışma şansın olmalı. Doğduğun anda sana vücudun yapısını öğreten bir gen yok. Bunu öğrenmen gerekiyor. Nelli 14 yaşında rahibe oldu. Bir erkek vücudunu parçalara ayırmayı bırakın, bir erkek vücudunu görmüş olması bile şüpheli.

Erkeklerin kadınlar için kendilerini siper etme çabaları genellikle onları kontrol etmek ve güçsüz bırakmak için bir paravan oluyor. Bir kadın fırçaya, perspektif dersine ya da ana-

tomiyi anlamak için bir şansa erişemiyorsa, önemli bir ressam olma işi sallantıda demektir. Tüm fırsatlarını bastıran erkekler bunu onun iyiliği için yaptıklarını iddia ettiğinde, kadının bunun ne kadar yanlış olduğunu fark edip itiraz etme olasılığı hayli düşüktür. Bu arada, insanlar bir kadına (ya da herhangi birine) resim, çizim ya da erkeklerin kontrolünde olmayan ve sevdiği bir şeyi yapmasının tehlikeli ya da yanlış olduğunu söylüyorsa, kadının bir süre sonra onlara inanması ve denemeyi bırakması oldukça muhtemel.

Bir şekilde Clara Peeters, Plautilla Nelli ve diğer yaratıcı dehalar bu mesajları görmezden geldiler. Ne kadar çok barksanız, yüzyıllar boyunca kendilerine konulan sınırların etrafından dolaşmanın ve sanattaki dehalarını parlatmanın bir yolunu bulan o kadar çok kadın sanatçı görürsünüz. Çoğu göz ardı edildi. Rönesans döneminde şu an hâlâ herkesin adını bildiği Michelangelo, Raphael ve Botticelli gibi sanatçılar ortaya çıktı. Bu listeye Sofonisba Anguissola, Elisabetta Sirani ve Artemisia Gentileschi gibi süperstarları da ekleyebilirsiniz. Bu isimleri bilmiyor musunuz? Rönesans döneminde ünlü olan bu kadın ressam, Büyük Erkek Ressamlar efsanesini oluşturan eleştirmenlerce yavaş yavaş tarihten silindi. Kadınların ürünleri artık hem sıra dışı hem de önemli eserler olarak tekrar keşfediliyor. Ama yine de bunları çoğu müzede ön kısımlarda ya da girişte görmüyorsunuz.

Kuralları çiğneyip sanatla uğraşan kadınlar kolay bir hayat sürmedi. Elisabetta Sirani'nin babası ressamdı, ama başlangıçta kızına resim öğretmeye istekli değildi. Belki de bunun için iyi bir sebebi vardı; Elisabetta resim yapmaya başlayınca babasından çok daha ünlü oldu. Yüzlerce çizim ve portre yapan Elisabetta'nın çizdiği azizler ve İncil'den sahneler çığır açacak kadar özgündü. 17. yüzyılda yaşayan bir kadın için hiç fena değil. Ama sonu iyi bitmedi. Elisabetta'nın 27 yaşında şüpheli ölümüyle yaratma süreci aniden sona erdi. Kanıtlanmamış olsa da evdeki bir çalışan onu zehirlemekle suçlandı.

Artemisia Gentileschi de 17. yüzyıl İtalya'sında muhteşem bir iş çıkardı (resim için harika bir zaman ve yerdi) ve Floransa'daki sanat akademisine kabul edilen ilk kadındı. Gençliğinde, kendisi de sanatçı olan babasının atölyesinde renk ve teknik öğrendi. Kızının muazzam yeteneği ile gurur duyan babası, ona özel olarak ders vermesi için tanınmış bir sanatçı tuttu. Bunun sonu da iyi bitmedi. Stüdyoda bir gün, öğretmen ona acımasızca tecavüz etti. Artemisia duruşma sırasında ifade verirken, bir parmak sıkıştırma aleti ile işkence gördü. Tecavüzcüsü Roma'dan sürgün edilme cezası alsa da bu ceza uygulanmadı. Artemisia Floransa'ya taşındı ve cesur ve önemli işler yapmaya devam etti, genellikle birbiriyle bağ kuran veya erkekler üzerinde zafer kazanan, meydan okuyan kadınlar çizdi. Ünlü Judith Holofernes'i Katlederken tablosu şu an Uffizi'de sergileniyor. Londra'daki Ulusal Galeride yakın zamanda Artemisia'nın bir otoportresini satın aldı ve onun için kişisel bir sergi düzenlemeyi planlıyor. Bu, galerinin bir kadın sanatçı için düzenlediği ilk kişisel sergi olacak. (2300'den fazla eserden oluşan koleksiyonlarının yaklaşık 23'ü kadın sanatçılara ait. Sizin için hesaplayayım. Yüzde 1 ediyor.)

Sanatsal başarı genellikle ciddi dertleri beraberinde getirir. Bakınız: Vincent van Gogh'un kulağını kesmesi. Fakat tecavüz, işkence ve muhtemel zehirlenme biraz ileri gitmek oluyor. Kadın dâhiler için bu, (maalesef) günlük hayatın bir parçasıydı.

Rönesans döneminden bu kadınların ürünlerini görme fırsatını bulursanız, söz konusu eserleri güzel ve ilgi çekici bulacağınızdan eminim. Bu resimleri, zamanın erkek dâhilerinininkiler kadar iyi, belki de onlardan daha iyi buluyorum. Sanat eleştirmenleri bana şaşkınlıkla tepki vermeden önce söyleyeyim; artık onların sanatın ustaları (kadın ustaları dahil etmeden) hakkında anlattıkları kabul görmüş hikâyelerine son verme zamanı geldi. Sanatta dehayı nasıl değerlendirirsin ki? Dehayı, özgünlüğü veya değeri belirlemek için bir resme baktığımızda hangi standartları kullanıyoruz?

Hollanda Altın Çağı'nda 1600'lerde eserler veren ve çok ünlü sanatçı Frans Hals'inkine benzer coşkulu figürler yapan ressam Judith Leyster'in çalışmalarını seviyorum. O zaman biliniyordu ama sonra unutuldu. Hals'in en iyi tablolarından biri olarak kabul edilen bir eser, Jolly Companions 1893'e kadar Louvre'da asılıydı ve sonra şaşırtıcı bir şey oldu. Resmin Leyster tarafından yapıldığı ortaya çıktı. Hals'in sahte imzası Leyster'in imzasının üstüne eklenmişti. Birçok dava açıldı ve utanç verici bu olay duyuldu. Bir şaheser olduğu için iki yüz yıl boyunca övülen bir resim aniden değersiz hale gelmişti, çünkü bir kadın tarafından yapılmıştı.

Bir sanat eserini değerlendirmek için nadiren kendi gözlerimizi kullanırız. Eleştirmenlerin söylediklerine ve sanatçının ününe güveniriz. Bir görseli daha önce gördüysek, onu daha çok severiz. Mona Lisa dünyanın en ünlü resimlerinden biri ve her yıl Paris'teki Louvre'un önünde yaklaşık 7 milyon insan sıraya giriyor. Fakat bu eser uluslararası ses getirmeden ve 1911'de merak uyandıran bir skandalla çalınmadan önce bu kadar popüler değildi. Picasso bile kısa bir süre töhmet altında kalmıştı. (Bu işle hiçbir ilgisi yoktu.) Hırsızın öfkeli bir çalışan olduğu ortaya çıktı. Tabloyu alıp temizlik malzemelerinin bulunduğu odada saklanmış, sonra da müzeden onunla birlikte yürüyerek çıkmıştı. Yaklaşık bir gün kadar kimse eserin ortadan kaybolduğunu fark etmedi bile.

Yakın zamanda Louvre'a gidip 6. Oda'yı ziyaret ettiğimde, Mona Lisa'nın önünde selfi çeken insanlar izdiham yaratıyordu. Kalabalığa girmemek için etrafta dolanarak aynı odada olan Veronese, Titian ve Tintoretto'nun çarpıcı eserlerini inceledim. Bunlardan bazılarını çok daha fazla beğendim. Fakat Mona Lisa özel LED ışıklar ve özel güvenlik görevlisi eşliğinde kalın kurşun geçirmez camların arkasında sergileniyordu. Sanatta büyük isim ya da dâhi olarak nitelediklerimizin, her zaman aşıkâr, objektif yetenek ya da başarıya endeksli saptanmadığını fark ettim. Ünlülük konusuna geri geldik. Elisabetta

Sirani'nin portrelerinden birini kurşun geçirmez camın arkasına koyun, artık ünlü bir eseriniz var. Kadın sanatçıların eserlerine Mona Lisa'ya yaklaştığımız gibi saygı ve ilgiyle yaklaşarak sanat konusunda görüşü değiştirebilir miyiz?

Bu soru hakkında bir öğleden sonra New York Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Linda Gordon ile sohbet ettim. 1970'lerde kadın, cinsiyet ve aileyi akademik konular olarak incelemeye başlayan öncü tarihçilerden biriydi. Kitaplarından biri, 1929 Büyük Buhran döneminde unutulmaz fotoğraf kareleri yakalayan dâhi fotoğrafçı Dorothea Lange hakkında. Gordon, kadın sanatçıların dikkat çekmesinin ne kadar zor olduğunu biliyor. Bana Dorothea Lange'in ilk kocası olan ünlü ressam Maynard Dixon ile evlendiğinde, fotoğraflarının eşinin tarzını önemli ölçüde etkilediğini, ancak tüm şöhretin eşi üzerinde odaklandığını söyledi. Eşi özgürce bir sanat dehası olabilsin diye Dorothea çalışıp kazandı, ev ve çocuklarla ilgilendi. "Şahsen onun canı bir koca olduğunu düşünüyorum ama birçok insan resimlerini beğeniyor. Bunlar da yanına kalanlar olmuş" diyor Gordon. Lange ancak yeniden evlendiğinde dehası büyüyebildi. İkinci eşi ekonomi profesörüydü. "Lange bazen zor biri olsa da eşi ona tapıyor ve onu destekliyordu." Lange öldükten sonra, eşi büyük bir tutkuyla onun eserlerini tanıttı. "Hayli sıra dışı bir adamdı" diyor Gordon.

Gordon'ın Washington Square Park yakınındaki ofisinde otururken Clara Peeters ve Mona Lisa'dan bahsettim. Ayrıca büyük eserler için kriterlerin değişmesine olan şaşkınlığımı da dile getirdim.

Gordon yüzünde bir tebessümle "Nelerin büyük eser sayılacağını kimin belirlediğini düşün" dedi. "Tabii ki her zaman erkekler."

Erkekler başkalarının başarılarındansa kendi başarılarını şişirmeye yatkın. Bu durum aynı türlerde çalışan ve erkeklerle aynı yeteneklere sahip kadınlar için bile geçerli. Gordon ayrıca bir kadının stilinin, erkeğin stilinden farklı oldu-

ğunda neler yaşanacağıyla da ilgileniyor. Her zaman kadınların iyi yapabileceği işlerdense erkeklerin iyi olduğu işleri alkışlıyor olabilir miyiz? Gordon dokuma, çömlek ve yorgan işleme sergilerine gitmeyi seviyor. Bu eserler hayli karmaşık ve çılgınca orijinal olabiliyor ve geleneksel olarak kadınlar tarafından yapılıyor.

“Peki, el sanatları neden sanat olarak kabul edilmiyor?” diye sordu Gordon. “Resmi eğitim almayan ama harika çömlekler üreten bir kadın bir dâhi mi? Bunu söyleyebiliriz.”

Gerçekten biz söyleyebiliriz. Fakat onlar, yani eleştirmenler, kanaat önderleri ve fiyatları belirleyen erkekler farklı bir görüşe sahip. El sanatları evle ilişkilendirildiği ve genellikle kadınlar tarafından yapıldığı için, sanat dünyasının peynirli makarnasıdır. Lezzetli ve çekicidir, ancak gurme mutfağına girecek kadar gurme yemeği değildir. Kadınlar Paris’teki École des Beaux-Arts gibi seçkin sanat enstitülerine kabul edilmediğinden, çalışmaları “art brüt” olarak ele alındı.* Bunu düşündüğünüzde oldukça şaşırtıcı-erkekler nüfusun yarısını herkes tarafından kabul gören bir okuldan men ediyor, sonra da onları “dışarıdakiler” olarak yaftalıyor.

Geleneksel el sanatlarıyla uzaktan bir bağlantısı olan sanatlar bile kenara atılıyor. Yakın zamanda New York galerisinde sergi açan Ruth Asawa isimli bir heykeltıraşın eserleri için New Yorker’da yazan bir sanat eleştirmeni “uhrevi” ve “yarı saydam harikalar” ifadelerini kullanarak, sanat tarihine yeniden şekil vermesi nedeniyle Asawa’yı övdü. Ancak 2013’te 87 yaşında ölen Asawa bu muhteşem eserleri için ömrü boyunca hak ettiği ilgiyi göremedi. Yanlış giden neydi? Eleştirmen Andrea Scott, Asawa’nın Meksika gezisi sırasında sepet yapımını görüp sıra dışı bir kroşe tel kullanımı tekniği geliştirdiğini söylüyor.

* Art brüt: 1948’de Dubuffet, Breton ve Tapie kurdular. Amaçları kendi kendini yetiştirenlerin, ünlü olmayanların, mahpusların ve ruh hastalarının ürünlerini ortaya çıkarmaktı -ç.n.

“Bu domestik çağrışımlar Asawa’nın işlerinin kenara atılmasına neden oldu” diyor Scott.

Sadece bir düşünün. Sanat tarihini yeniden şekillendirdiği için övülen özgün ve çarpıcı heykeller, “domestik çağrışımlar” nedeniyle hak ettikleri değeri görmüyor. Bu eserler geleneksel olarak kadınların yaptığı bir şeye başvurduğu için değerleri sorgulanıyor. Keşke Asawa eserlerini erkeklerin iyi yaptığı bir şeye dayandırsaydı. Savaş başlatmak gibi! Sonuçta müzeler kanlı savaşlarda yer alan erkek resimlerine çok düşkündür.

Kadınların ve kadınların çalışmalarının nasıl hakir görüldüğünü fark etmeye başladığınızda, öfkenin dehlizlerine düşmemek çok zor. Tabii ki, bu işe yaramaz. Ancak maalesef, ister istemez tarihi görmezden gelmenin, hakir görmenin ve yeniden yazmanın gerçekten bir makul nedeni olup olmadığını merak etmeye başlıyorsunuz.

Bu özgüvensizlik sadece sanatta değil, birçok alanda geçerli. Aktris Claire Foy, Kraliçe Elizabeth olarak rol aldığı Netflix dizisi *The Crown*’dan sonra uluslararası övgüler aldı ve ödüller kazandı. Büyük beğeni kazanan ikinci sezonun ardından Foy’un muhteşem başrol performansı için, Kraliçe’nin eşi Prens Philip’i canlandıran aktör Matt Smith’ten daha az para aldığı ortaya çıktı. Bu açıkça yanlış, haksız ve hatta şok ediciydi. Tanrı aşkına, İngiltere Kraliçesi’ni canlandıran aktris nasıl olur da kasttaki en değerli kişi olmaz? Tartışma basına yansıyınca yapımcılar özür diledi ve hatayı telafi etti. Sosyal medyada herkes neden Foy’un (ya da menajerinin) en başta daha sıkı bir anlaşma yapmadığını merak etti. Foy bir röportajda bunun aklına gelmediğini itiraf etti. O bir oyuncu. Genç kadınlara şu veya bu şekilde erkekler kadar değerli olmadıkları söyleniyor. “Onlar da ‘Haklısınız, (o kadar değerli) değilim diyor. Biri size bunu söylediğinde, siz de sindirdiğinizde kendinize böyle diyorsunuz” diyor Foy açıklamasında.

İster kadın ressam ister dokumacı, isterseniz Kraliçe Elizabeth'i canlandıran bir aktris olun, bilinçaltınızda değerinizi alçaltan mesajları sindiriyorsunuz. Foy, performansıyla Emmy ve bir Altın Küre aldığı için memnundu ama yardımcı rolde oynayan bir erkek kadar değerli olup olmadığını sorgulamadı. Bir deha olmadığınız, çalışmanızın iyi olmadığı ya da daha fazla parayı hak etmediğiniz söylendiğinde, dönüp “Yanılıyorsun” diye bağırarak kadın sayısı çok değil.

Fakat değersiz olduğumuza inandığımız ruh yıkıcı tünelden aşağıya daha fazla kadın sürüklenmeden önce, bu tabloyu değiştirmek için bazı nesnel kanıtlar sunayım. Sanat ve oyunculuk gibi müzik de uzun zamandır erkeklerce yapıldığında daha değerli sayılıyor. 1970’te Amerika’nın en iyi senfoni orkestralarından birinin konserine gitseydiniz, enstrümanları çalan siyah kravatlı bir erkek güruhu görürdünüz. Müzisyenlerin sadece yüzde 5’i kadındı ve bazı önde gelen şefler bunun çok fazla olduğunu düşünüyordu. Daha sonra New York Filarmoni’yi yönetecek olan Los Angeles Filarmoni’nin saygın müzik direktörü Zubin Mehta, patavatsızca bir değerlendirmede bulundu.

“Kadınların orkestrada yer alması gerektiğini düşünmüyorum” dedi Mehta. “Erkekler onlara eşit davranıyor, onların önünde pantolonlarını bile değiştiriyorlar. Bence bu korkunç!”

Bunu sindirmek için bir anlığına duralım. Dünyanın en iyi virtüözlerine bir şans vermekten sorumlu adam, erkek müzisyenlerin kadın meslektaşlarına eşit davranmasından şikâyet ediyor.

Adaletsizlik makul bir açıklama olmasa bile nesilden nesle sonsuza kadar aktarılabilir. Ancak mantık işin içine girdiğinde başka bir gerçek su yüzüne çıkmaya başlıyor. 1970’lerin başlarında jüri üyeleri müzikal yetenek dışında bir şeyden etkilenmesin diye birçok orkestra seçmesinde, sanatçılar bir perdenin ardında performanslarını sergiliyordu.* Tabii ki hiç-

* Başka perde arkasından seçme düzenleme fikri, norm haline gelen şeflerin sadece kendi arkadaşlarını ve öğrencilerini seçmesini engellemek için süreci şeffaf hale getirmek amacına yönelikti. Kadınlarla ilgili kısım hoş bir yan etki oldu.

bir jüri üyesi kemancının etek ya da pantolon giymesinden etkileneceğini düşünmüyordu. Tabii ki konu sadece müziğin kalitesiydi! Erkeklerin daha iyi müzisyen olması onların sorunu değildi! Ama jüri, müzik aletini çalanın kim olduğunu göremeyince tuhaf bir şey oldu. Kadın müzisyenler çok daha iyi sonuçlar alıyordu. Ekonomistler, Claudia Goldin ve Cecilia Rouse, 2000 yılında *Orchestrating Impartiality* (Tarafsızlığı Yönetmek) adlı bir akademik makale yayımladılar. Bu makalede en önemli orkestralardan gelen veriler analiz edildi. Vardıkları çarpıcı sonuca göre, bir perdenin arkasından yapılan seçmeler, bir kadının üst turlara ilerleme olasılığını yüzde 50 artırıyordu. Ve bir kadının orkestrada yer alma olasılığını “birkaç kat” yükseltiyordu.

Grafikler, çizelgeler ve karmaşık matematik hesaplamalarıyla dolu olmasına rağmen, Goldin ve Rouse’un makalesi kültürel bir etki yarattı ve büyük ilgi gördü. Makale tüm alanlardan insanları, yeteneği değerlendirme şeklimiz hakkındaki fikrimizin, aslında yaptığımız değerlendirmeden farklı olduğunu anlamaya sevk etti. Araştırmadan önce erkeklerin daha iyi çaldıkları için orkestrada hâkimiyet kurduklarını düşünmek mantıklıydı. Ama artık kendimizi daha fazla kandırmayız. Araştırma, seçmeler sırasında yalnızca bir aday sahneye çıktığında duyulan topuklu ayakkabı sesinin bile jürinin değerlendirmesini etkileyebileceğini ortaya koyuyor. Bunun çözümü oldukça basit. Perde arkasından seçme yapılan birçok orkestrada, artık ayak seslerini azaltmak için yere halı seriliyor ya da adaylardan ayakkabılarını çıkarmaları isteniyor.

Tüm bunların etkisi o kadar büyük oldu ki şu an en önemli senfoni orkestralarından birinin konserine gittiğinizde erkek ve kadınlar karışımı görürsünüz. New York Filarmoni’de, 50 erkek ve 44 kadın sahneyi paylaşıyor. 1960’ların tamamen erkeklerden oluşan orkestrasından beri muhteşem bir değişim yaşandı. Çoğu orkestrada müzisyen eklemeyip yalnızca ayrılan ya da emekli olan müzisyenlerin yerine birini aldığınız

için bu değişim daha yavaş yaşıyor. Goldin ve Rouse, bu artışın bir kısmının seçmelere giren kadın sayısının daha fazla olmasından kaynaklandığını öne sürüyor. Fakat tahminlerine göre yüzde 30 gibi önemli bir bölüm, perde arkasından yapılan seçmelerin doğrudan bir sonucu.

Yeteneği değerlendirdiğimizi düşünürken bile cinsiyetten etkilendiğimiz gerçeği o kadar inandırıcı ki diğer birçok meslekte perde arkasından seçme fikri benimseniyor. TV’deki gece talk show’larının çoğunda yazar ekiplerinin tamamen erkeklerden oluştuğu herkes tarafından bilinir. 2008’de, Comedy Central’daki (o zamanlar Jon Stewart rol alıyordu) *The Daily Show*’un yapımcısı Steve Bodow materyallerin kendisine isimsiz olarak gönderilmesini, sadece numaralarla tanımlanmasını istemeye karar verdi. İlk isimsiz turda üç yeni yazarı işe aldı, bunlardan ikisi kadındı. Kısa sürede kendini daha fazla kadın ve azınlık gruplardan insanı işe alırken buldu. Bu insanlar komikti. Harika şakalar yazmışlardı. Tüm yaratıcı işe alım düzeylerinde meydana gelen bir sorun ortaya çıkmış oldu. Bir erkek bir şakada kadın ismi gördüğünde kendini gülmeye hazırlamayabiliyor. Ancak materyal 42 numaralı adaydan geldiğinde şaka tam bir nokta atışı oluyor.

Bravo! İlerleme kaydedildi. Müzik ve komedide akıllı kadınlara şans veriliyor. Ama hemen alkışlamayın. Bu durum, Köstebeği Yakala oyunu oynamaya benziyor. Bir sorunun kafasına balyozu indirdiğimiz anda bir diğeri fırlıyor. New York Filarmoni Orkestrası’nda artık birçok kadın var, ama kadınlar hâlâ bileğe kadar siyah elbiseler ya da bol etekler giymek zorunda. Pantolonla çılamak daha kolay olmaz mıydı? Hayır. Bir müzik dehası olmaya çalışırken bir yandan da enstrümanın eteğine takılmasın diye kaygılanıyorsun. Bu, 1980’lerde San Francisco orkestrasında Julie Ann Giacobassi adlı, korno çalan bir müzisyenin başına geldi. Tekrar bu riske girmek yerine

erkeklerin giydiği gibi resmi bir kuyruklu smokin aldı. Bazı yurtdışı konserlerinde biraz alay edilse de orkestra bu yeniliği benimsedi ve kuyruklu smokini herkes için kabul edilen kıyafet kuralı haline getirdi. Dâhi mi istiyorsunuz? İşte kararlı bir kadının dehası.

Orkestralardaki kadınlar sorunu (çoğunlukla) çözüldüğünde, bir sonraki sorun orkestra şefinin güçlü konumu. Her hareket ve yüz ifadesi performansın bir parçası olduğu için bu rol için perde arkasından seçme yapamazsınız. Büyük bir Amerikan orkestrasını yöneten ilk kadın, 2007’de Baltimore Senfoni’de göreve başlayan Marin Alsop’tu. Göreve başladığında, “ilk olmakla onur duyduğunu” ama “bu yılda, bu yüzyılda hâlâ kadınlar için ‘ilkler’ yaşanmasının onu şoke ettiğini” söyledi.

İşte bu yılda ve yüzyılda yaşanan başka şok edici bir olay: Vasily Petrenko adlı bir Rus şef yakın zamanda “podyumda güzel bir kız olmasının” müzisyenlerin dikkatini dağıtmasından şikâyet etti. İnsan böyle aptalca ve bayat yorumlara gülmek (veya homurdanmak) istiyor, ancak bunlar etki sahibi insanlar. Orkestra şefi orkestranın oldukça görünür bir konumdaki lideri ve kendi konumlarını korumak isteyen erkekler kadınların yönetim kurullarında, askeri birliklerde ya da senfoni orkestralarında ön planda olmaması için tuhaf nedenler uydurmayı sürdürüyor. Ne yazık ki bu Rus şefinki kadar gülünç yorumlar bile miras alınan bilgeliğin bir parçası haline geliyor. Kadın orkestra şefi görmek hâlâ kış vakti ötücü kuş sesi duymak kadar nadir bir durum.

Kadınlar klasik müzik besteciliğinden de dışlanıyor. Ben bunu orkestra şefliğindeki durumdan daha tuhaf buluyorum. Bir sayfadaki notaların neresi cinsiyete özgü olabilir? Bunu öğrenmek için Juilliard’da uzun zamandır bestecilik bölümü başkanı olan Robert Beaser ile bir araya geldim. Robert, kendi jenerasyonunun en başarılı müzisyenlerinden biri olarak görülüyor. Ama ben yine de ona “Bobby” diyorum, çünkü liseden arkadaşım. Lincoln Center’ın karşısında bir restoranda ögle

yemeği için buluştuğumuzda ona “Bob” diye seslenmeyi kendime hatırlatmam gerekiyordu.

Beaser’ın yeteneği liseden beri aşıkârdı. 16 yaşında dev bir orkestra bestesi yazmış ve prömiyerini Boston Senfoni Orkestrası’yla yapmıştı. Prestijli Rome Ödülü’nü kazanan en genç müzisyendi. Eşi Kati Agócs da besteci ve Beaser beş yaşındaki kızı Olivia’nın çok yetenekli olduğunu gururla anlatıyor. Ama hemen ardından, yeteneği nasıl kullandığının ve onunla ne yaptığının önemli olduğunu ekliyor. İnsanlar doğuştan sahip oldukları şeyler için değil, onları en iyi şekilde kullandıkları için övölmelidir.

Beaser, “temel olarak 600 yıldır ortamın kadın besteciler için zor olduğunu” anlıyor, ancak sorunun kültörel beklentilerle ilgisi olduğuna ve doğuştan gelen yetenekle ilgili olmadığına inanıyor. İnsanlar bestecilikte kadın ve erkek tarzları hakkında genelleme yapmaya çalıştığında çılgına dönöyor. O sabah “kendinden geçiren müzikler yapan” ve aynı zamanda Singapur’dan ufak tefek bir genç kadın olan bir öğrencisiyle çalışıyormuş. “Yetenek tek bir şey değil, birçok dalı var ve bireyin benzersizliğini kutluyor” dedi.

Oxford’da tanıştığım öğretim üyesi Susan Wollenberg’den bahsettim ve yıllar önce yazılan, neden kadın Beethoven’lar olmadığını soran yazıyı anlattım. Beaser can sıkıntısıyla başını salladı. Çok saçma bir başlangıçtı bu. “Belki biraz perspektife ihtiyacımız vardır. Başka erkek Beethoven’lar da olmadı ve artık olmasını da istemeyiz” dedi. Beethoven olduğu haliyle gayet iyiydi. şu an görmeyi umduğumuz şey, kadın ya da erkek bestecilerin yeni ve özgöün çalışmalar yapması. “Onları bulalım” dedi. Beaser her dâhininin farklı bir süreci izlediğini, Mozart ve Beethoven’ın bu konuda önemli örnekler olduğunu vurguladı. Mozart rahatlıkla ve spontan bir şekilde beste yapıyordu, müzikte ilhamı su gibi akıp gidiyordu. Çok fazla revizyon yapmıyordu ve söylenene göre, Don Giovanni operasının açılış gecesinden önce sabahlayıp o muhteşem giriş müziğini

yalnızca birkaç saatte bestelemiştir. (*Figaro'nun Düğünü* için de aynı hikâyeler anlatılıyor.) Beethoven ise bunun aksine müziği doğru bir şekilde çıkarmak için titizlikle çalışıyordu. Çabılıyor, işliyor, yazıyor ve asla tatmin olmuyordu. Yaptığı sonsuz değişiklikler defterlerinde de görülür. Fakat Beethoven dâhilere olan romantik modern inanca ilham veren ilk sanatçılar arasındaydı. Beaser'ın tabiriyle “erkek hâkimiyetinin kendi kendini beslemesi sendromu” olarak doğal yeteneğin neredeyse mitolojik bir yansıması oldu.

Herhangi bir alandaki büyük sanatçılar hangi yeteneklere sahip olduklarını ve nelere sahip olmadıklarını bilirler ve zorluklar üzerinde çalışırlar. En iyi parçaları alırlar, tekniklerini ve sanatsal kişiliklerini geliştirirler. Beaser öğrencilerine sanat eseri yaratmanın engellerin etrafından dolaşmakla ilgili olduğunu söylüyor. Birçok müzik dâhisinden, neredeyse dâhi olanlardan ve yıllar boyunca gördüğü çıkış yapan bazı müzisyenlerden, herhangi bir doğal yetenek ve beceri setinin beslenmesi ve geliştirilmesi gerektiğini biliyor. Şu anda önemli orkestralar için müzik besteleyen veya baton kullanan birkaç kadın, kırılmaz bir azimle birleşen bir müzik dehasına sahip. Daha fazla engelle karşılaşabilirler, ancak bunların üstesinden gelmek işlerinin güzelliğinin bir parçası haline gelir.

Beaser'la öğle yemeğinden sonra Alondra de la Parra isimli genç bir orkestra şefini orkestra yönetirken gösteren bir YouTube videosu izledim. O kadar mutlu ve enerji doluydu ve müzik o kadar canlı geliyordu ki ona orkestra şefi dehası ismini vermekten mutluluk duyardım. Dünya genelinde prestijli orkestraları yöneten bu şef, yakın zamanda Queensland Senfoni Orkestrası'nın müzik direktörü oldu. Kendisi (hazır olun) Avustralya'da büyük bir orkestraya şeflik yapan ilk kadın.

Marin Alsop, bu yılda ve bu yüzyılda böyle bir “ilk”in haberini yapmanın ne kadar üzücü olduğunu söylerken haklıydı. Ama de la Parra kendi dâhilik yolunda ilerliyordu. Kendisi New York'ta doğup Mexico City'de büyüdü. Yalnızca 23 ya-

şındayken elinde batonuyla kadın bir dâhi olmanın, herkesin sana bir şans vereceği anlamına gelmediğini öğrendi. Latin Amerika müziğindeki büyük yetenekleriyle Amerika Kıtalarının Filarmoni Orkestrası adını verdiği bir grup kurdu. Bu grup kendi kendine bir tür dehaydı. İsmi duyunca insan bu orkestranın çok eskilerden beri var olduğunu düşünüyor. Grubun ilk albümü hem eleştirmenlerden övgü aldı hem de popüler anlamda ilgi gördü. Albüm birkaç ay içinde bir milyon sattı. De la Parra karizması, hayal gücü ve klasik müziği yeni bir stil ve enerjiyle değiştirmesi sayesinde büyük övgüler aldı.

Yeni, farklı ve cesur. Müzikal inovasyon ve yeniden yaratma dehası. Okuduğum bir makale, de la Parra'nın yaratıcılığı, müzik tarzı ve ilham veren özgünlüğünden bahsediyor ve onu yıllardır gördüğümüz en heyecan verici yeni şeflerden biri olarak niteliyordu. Ve son satırda “Onun bir kadın olduğundan bahsetmiş miydik? Hayır mı? Güzel” yazıyordu.

Gerçekten güzel. Korno çalan bir müzisyenin, orkestra şefinin veya sanatçının cinsiyetini gerçekten fark etmesek veya en azından umursamasak, bu insanların çalışmalarını ve başarılarını daha dengeli bir perspektiften görebiliriz. Ama önemsememek doğal olarak yaşanan bir şey değil ve bunu başarmak çok, çok zor. Bir hikâye daha anlatayım. Müzik eleştirmeni Alex Ross'un “okyanus genişliğinde, insanın kulağında değişen ve gizli bir hayatı anlatarak titreşen bir ses” olarak tanımladığı Kaija Saariaho, zamanımızın dâhi bestecilerinden biri. Operası L'Amour de loin o kadar harika ve özgün ki Ross bu eserin “yalnızca mekânda değil zihinde de yankılandığını” söylüyor. Bu opera, 2016'da Metropolitan Opera'da 100 yıldan uzun süredir ilk kez bir kadın besteci tarafından sahneye konulan eser oldu.

Saariaho bir şeylerin ne kadar yavaş değiştiğine dair yaşadığı şoku ifade etti. Kariyerinin başındayken Helsinki'de akademideki öğretmenini ona her gün aynanın karşısına geçerek on kez “Yapabilirim” demesini söylemişti.

Yapabilirdi. Yaptı da. Müzik dehası fark edildi. Bu akıllı ve ısrarcı kadınların ilham verdiğini düşünüyorum. Fakat onları keşfettikçe kendimi neden bu dehaların parlamasının bu kadar zor olduğunu merak ederken buluyorum. Neden perde arkasından seçmeler yapmak ya da topuklu ayakkabıların sesini azaltmak için halılar sermek zorundayız? Neden erkekler kadınların orkestra şefi olmasını istemiyor? Neden Metropolitan Opera'nın bir kadının operasını sahneye koyması yüz yıl sürüyor?

Erkekler (genellikle) daha fazla fiziksel güce sahip oldukları için, bir zamanlar dünya üzerinde hâkimiyet kurdular. Ama fiziksel boyutların tek önemli konu olduğu günlerin üzerinden yüzyıllar geçti. Müzik, komedi veya sanattaki dâhi çok farklı bir güç ister. Bu güce kadınlar da erkekler de sahip olabilir; ancak beslenip tanınabilecekleri bir foruma ihtiyaçları vardır. Yerleşik çıkarları tersine çevirmek zordur. Ama belki engelleri tanıdığınızda, onları yıkmaya başlayabilirsiniz.

BÖLÜM 5

İtalyan Kadınlar Neden Matematikte Sizden Daha İyidir?

Dünyadaki en popüler dâhi rol modellerden biri olan Sherlock Holmes en ufak kanıtlardan inanılmaz çıkarımlar yapabilen bir kurgu dedektif karakteridir. Çocukken babamın yangın sonrası satışlardan bir dolara satın aldığı kalın bir kitaptan tüm Sherlock Holmes hikâyelerini okudum. Bu, yerel kitapçıdaki büyük bir yangından sonra yapılan bir satış olduğundan, sayfalar alazlanmıştı ve karton kapak is kokuyordu. Bu kitabın, sayfalarındaki dâhi kadar benzersiz olmasını seviyordum.

Hayatınızı kurtarabilecek (ya da en azından elmasınızı bulabilecek) tuhaf, gergin dâhi Holmes, çoğu insanın karşı koyamadığı bir büyüleyiciliğe sahipti. Ve evet, birçok insanın aksi yöndeki itirazlarına rağmen kendisi kurgu bir karakter. Holmes 1893'te hikâyede öldüğünde (yazar Arthur Conan Doyle on yıl sonra onu geri getirdi) hayranları sokaklarda yas için siyah kol bantları takarak protesto etti. 1934'te önde gelen yazar ve entelektüeller sanat, edebiyat ve Sherlock Holmes'ü tartışmak için seçkin bir forum olarak Baker Street Irregulars'ı oluşturdular ve 1991'e kadar kadınları kabul etmediler. Yaşlı çocuklar kahramanlarından çok daha cinsiyetçiydi. Belki bir hikâyede Holmes'un daha akıllı ve daha kurnaz Irene Adler tarafından gölgede bırakılmasına bozulmuşlardır. Holmes

bundan sonra ona sonsuza dek “kadın” dedi. Onlardan önceki yüzyıllar boyunca olduğu gibi, *Baker Street Irregulars* da tüm kadınları dışarlarsa, bir daha asla bir Irene Adler ile yüzleşmek zorunda kalmayacaklarını fark ettiler.

Sherlock Holmes pop kültür kahramanı olmaya devam ediyor. Dehası son zamanlarda filmlerde Robert Downey Jr. ve muhteşem BBC dizisinde Benedict Cumberbatch tarafından canlandırıldı. (Cumberbatch’ı tüm gün izleyebilirim.) Geri kalanımızın kaçırdığı şeyleri gören çıkarımcı deha kolektif bilinçaltımızın bir parçası haline geldi. TV dizisi *House*’un yıldızı Dr. Greg House türünden dâhileri anında tanıyoruz. Dr. House’un hayat kurtaran Sherlock Holmes tarzı çıkarımları 8 sezon boyunca yüksek reytingler aldı.

Pop kültürde akıllı bir kadın dâhi bulmak biraz daha zor. Dâhilerin yer aldığı programların tümü erkeklere odaklanıyor. Jodie Foster’ın yönetmenliğini yaptığı ve bir dâhi olan oğlunu tek başına yetiştiren bir anneyi canlandığı *Küçük Adam Tate* filmi vizyona girdiğinde, bazı eleştirmenler bu küçük çocuğun, üstün zekâlı bir çocuk olan Foster’ın yaşadıklarını canlandırıp canlandırmadığını merak etti. Eğer öyleyse çocuğun neden kız olmadığını anlıyorum. Çünkü (a) kızlar dâhi olarak tasvir edilmez, (b) dâhi bir kız çocuğunun sosyal problemleri bir filmde ele alınamayacak kadar karmaşık olacaktır.

Son zamanlarda pop kültürde en sevilen kadın dâhi, TV dizisi *The Big Bang Theory*’deki inek dâhi Amy Farrah Fowler olabilir. Dizi 12 sezon sürdü ve yıllar boyunca en popüler komedi dizilerinden biri oldu. Başlangıçta, zeki ama sosyal açıdan garip bilim insanları Sheldon ve Leonard (müthiş aktörler Jim Parsons ve Johnny Galecki oynadılar), birkaç asosyal dâhi arkadaşına ve güzel komşu Penny’ye (yetenekli Kaley Cuoco) odaklanıyordu. Amy, birkaç sezondan sonra Sheldon’la duygusal bir ilişkisi olan bir karakter olarak geldi. Belki de farkında olmadan, dizi kadın olmanın geniş çaplı olanaklarını ortaya koydu. İzleyen bir genç kız kendini, kapı komşusu Penny

gibi *Cheesecake Factory*'de çalışan ve tüm erkeklerde şehvet uyandıran seksi sarışın bir garson olarak hayal edebilir. Veya başka kızlar kendilerini, bir dâhi olduğu için akıllı adamlarla tartışabilen, kötü bir gardıroba ama iyi bir kalbe sahip inek nörobilimci Amy olarak görebilirler.

Kim olmayı tercih ederdiniz?

Bu konudaki bakış açısını öğrenmek için Amy'yi canlandıran oyuncu Mayim Bialik'e telefon ettim. Bialik sadece TV'de bir dâhiyi oynamıyor, Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi'nde (UCLA) nörobilim alanında doktora yaptı. Aynı zamanda iki çocuk annesi, birçok kitabın yazarı ve sosyal medyada büyük etki sahibi biri. Eğlenceli, yetenekli ve düşünceli Bialik, gerçek hayatta herkesin olmak isteyeceği zeki bir kız.

Bialik gençlik yıllarında Blossomadlı bir TV dizisinde oynuyordu. Beş yıl sonra dizi bittiğinde üniversiteye gitti, eğitim aldığı ve araştırma yaptığı yedi yılın sonunda doktorasını tamamladı. Yalnızca sağlık sigortasına ihtiyacı olduğu için oyunculuga geri döndüğünü söyleyerek bir şaka yapıyor. Menajeri *The Big Bang Theory* dizisinin seçmelerine girmesi için bir randevu ayarladı; o da Amy rolü için seçmelere katıldı. Bialik'in yapımcıya verdiği fotoğrafının yanında özgeçmişinde oyunculuk deneyiminin yanında "Diğer" başlığı altında "nörobilim alanında doktora" yazmış.

"Bu bir şaka mı?" diye sormuş yapımcı.

"Hayır, gerçek. Doktora yaptım. Fakat özgeçmişimde nereye ekleyeceğimi bilemedim."

Bialik bu hikâyeyi anlatırken kahkahalar atıyor. Bilimi seviyor ve araştırmasını ciddiye alıyor (başka türlü doktora yapamazdı). Ama Hollywood'da özgeçmişindeki akademik başarıların "yoga yapmayı seviyor" ya da "kaykay kayabiliyor" gibi bir etkisi olduğunu biliyordu. Sıkı çalışması için fazladan bir puan kazandı. Rolü aldığı anda, yapımcılar Amy'yi nörobilimci yapmaya karar verdi.

“Yazarların yaptığı tüm bilimsel hataları düzeltebileceğimi düşünmüş olmalılar” diye şaka yapıyor Bialik.

Ancak Bialik rolünü ve rol modellemesini ciddiye aldı. “Kızların bana bakıp ‘Ben de bilim insanı olabilirim’ demesi benim için çok önemli” diyor. Bir noktada, bilimde kadın rol modeller hakkında konuşmalara ilham verebilmesinin, Emmy adayı olmaktan veya sahte kirpiklerin nasıl takılacağını öğrenmekten daha önemli olduğunu vurguladı. (Her ikisini de gururla yaptı.)

Bialik bir nörobilimci olarak erkek ve kadın arasında bazı farklılıklar olduğuna inanıyor. Ama “ortak duyguları, ortak psikolojik süreçleri bulmanın ve temelde aynı şeyden geldiğimizi anlamanın daha ilgi çekici” olduğunu söylüyor. Erkekleri duyguları hakkında konuşmaya veya kızları akıllı olmaya ve erkeklerin karşısında durmaya teşvik etmek “Homo sapiens’in düzenini bozacak bir şey değil.”

Bialik’e Amy ve Penny ayrımını sordum. Hafiften aptal ama iyi kalpli Pen olmak mı, yoksa sıradan, bazen tuhaf ama dâhi Amy olmak mı daha kolay?

Bialik içini çekti. “İki tür kadına da erkeğe de izin vermiyoruz” dedi. Kendi ifadesiyle yalnızca görünüşü için beğenilmek isteyen insanlar olduğunu anlıyor. Ama o dizideki başka bir karaktere dikkat çekti. Aktris Melissa Rauch tarafından canlandırılan Bernadette de bir bilim insanı ve “Amy demode giyinirken o sevimli saç bantları takıp güzel elbiseler giyiyor. Ama ikisi de heyecan verici ve tatmin edici kariyerlere sahipler. İkisinin de kendilerinin seçtikleri tatmin edici ilişkileri var. Hepimiz kızlara tüm bu farklı olasılıkları göstermeliyiz.”

Dizinin on birinci sezonunun sonunda (bana göre TV için sonsuz bir süre demek bu) Amy ve Sheldon evlendiler. Çift törene geç kaldı, çünkü önemli bir fen problemini çözerken heyecana kapılıp dikkatleri dağıldı. Amy, öncesinde Penny ve Bernadette ile gelinlik alışverişine gitmek için heyecanlıydı ve güzel birkaç gelinlik denedikten sonra, dantelli ve yüksek

fırfırlı yakalı korkunç bir gelinlik seçti. Arkadaşları dehşete kapıldı, ama sonunda Amy koridorda o gelinlikle yürüdü. Asıl önemli olan izleyenlerin onun kendini ne kadar güzel hissettiğini bilmesiydi.

Televizyon düğünleri arasında şimdiye kadarki favori-
lerimden biriydi. Yazarların bilimi tören kadar önemli gös-
termesini sevdim ama aynı zamanda dâhi kızın günün klasik
zevklerine sahip olmasına da izin verdiler. Sheldon ve Amy
birbirlerine duygusal yeminler yazdılar ve nihayetinde kendi
içinde bütün olan iki kişinin, kalplerini ve zihinlerini sonsuza
dek birleştirmeye karar vermesinin insani ve duygusal bir du-
rum olabileceğini görüyoruz. İkilinin arasındaki bağ, dizinin
sona erdiği ve Sheldon ve Amy'nin Nobel Ödülü'nü* kazan-
dığı bir sonraki sezonda tamamına erdi. Ödülü kabul ederken
yaptığı kısa konuşmada Amy (üzerinde uzun bir gece elbisesi
ve başında taç ile) genç kızlara bilimin eğlencesinin peşinden
gitmelerini söylüyor. "Size yapamayacağınızı söyleyen biri
olursa onu dinlemeyin" diyor. Bölümü 18 milyondan fazla
kişi izledi ve belki de bazıları kurgusal bir dizide bu mesajın
gerçek olduğunu ve kalpten geldiğini fark etti.

Bialik bana "görene kadar ne olabileceğinizi bilmiyorusu-
nuz" dedi.

Kitaplarda, filmlerde, TV'de kadın dâhileri gördükçe insan
deneyiminin bu büyük çeşitliliği daha az şaşırtıcı gelir.

Erkeklerin ve kadınların yapabilecekleri konusundaki algımız
büyük ölçüde efsanelere, geleneğe ve bağlama bağlıdır. Biyo-
lojik etkiler var mı? Tabii ki var. Ancak, bunlar büyüdüğümüz
yer, çevremiz, beklenenler gibi bağlamda baskın çıkabilir ya
da kötüleşebilir. Hepimiz seçimlerimizin kontrolümüz altında

* Sadece TV dünyasında bu kadar hızlı şekilde Nobel Ödülü kazanabilirsiniz.
On iki yıl, bir durum komedisi için son derece uzun bir süre, ancak çalışma-
ların Nobel'e layık görülmesi genellikle on yıllar alır.

olduğunu düşünmek isteriz, bu yüzden yaptığımız şeylerin ne kadarının kültürel beklentilerden etkilendiğini fark etmek rahatsız edicidir. Bunu teorik olarak anlamaya başlamıştım ama King's College'da fizikçi Carla Molteni'yi ziyaret ettiğimde duygusal olarak hissettim. Tanıştığımız gün okulda ders yapılmıyordu ve öğretim üyelerinin çoğu kır evlerine ya da sahille tatile kaçmıştı. Kampus sessizdi ama Profesör Molteni beni fizik binasının 7'nci katında asansörün önünde bekliyordu. Ofisine gittik. Sıraların arasından geçerken ona "Bugün bir tek siz mi çalışıyorsunuz" diye sordum.

"Ah, sanmıyorum" dedi.

Önde gelen üniversitelerdeki fizik profesörlerinin yalnızca yüzde 7'si kadın. Bu yüzden Molteni'nin içgüdüsel olarak herkesten fazla çalışması şaşırtıcı olmaz.

Sohbete başladığımızda, Profesör Molteni İtalya'da küçük bir kasabada büyüdüğünü ve ailesinde üniversiteye giden ilk neslin bir üyesi olduğunu söyledi. Doktorasını Milano'da yaptıktan sonra çalışmalarını Cambridge'de ve Almanya'da Max Planck Enstitüsü'nde sürdürdü. Atomların ışık ve basınç gibi uyarıcılarla nasıl etkileşime geçtiğini ve bunlara nasıl tepki verdiğini inceleyen araştırmasını, bana harika bir çalışma olarak anlatmışlardı.

Molteni'ye genç bir kadın olarak fizik gibi bir alanda çalışma cesaretini nasıl bulduğunu sordum, omuz silkti.

"İtalya'da büyüdüğüm yerde kadınların matematik ve fizik bilmesi beklenirdi" dedi. "Bir kız kardeşim ve üç kadın kuzenim var. Çoğumuz bilim alanında eğitim aldık. Mühendis, fizikçi, kimyacı ve mimarımız var. Kimse bize bunu yapamayacağımızı söylemedi."

Küçük bir İtalyan kasabasının bu kadar açık fikirli olmasına şaşırdım. Ancak Molteni'nin kasabasındaki insanlar çığır açan feministler değildi, sadece erkeklerin ve kadınların iyi yaptıkları şeyler hakkında farklı fikirlere sahiptiler. Kültürel beklentiler genellikle yetersiz gerçekliğe dayanır,

ancak bunlar başarı üzerinde büyük bir etkiye sahip olacak kadar derinlere yerleşir.

“Güney Avrupa’da erkeklerin matematik bilmesi kadınların matematik bilmesinden daha sıra dışıdır” dedi. “Buraya gelene kadar kadınların soyut sayılarla arasının kötü olduğuy-la ilgili hiçbir şey duymadım.”

King’s College Londra’nın tam ortasında, ancak Molteni’nin kadın meslektaşlarından hiçbiri Britanya veya ABD’den değil. Fizik fakültesinde sadece üç kadın var (toplam 35 kişiden) ve ikisi İtalya’dan, biri de Yunanistan’dan. “Kadın fizikçi arıyorsanız oralara bakmanız gerekiyor” dedi Molteni.

Arkama yaslanıp doğduğun yerin matematik ya da fende iyi olup olmayacağını nasıl belirleyebildiğini anlamaya çalıştım. Mantıklı bir durum. Molteni’nin doğduğu yerde büyümüş olsaydım, İtalyanca konuşacaktım, iletişimimde jestler kullanacaktım ve harika bir pasta primavera tarifi biliyor olacaktım. Aynı zamanda kalkülüs beni o kadar korkutmayacaktı ve fotonları, dalga-parçacık ikiliğini derinlemesine anlayabilecektim. Öğrenmenin her aşamasında gördüklerimizden ve deneyimlerimizden etkileniriz.

Bu İtalyan paradoksunu yazarken bile, yalnızca kendin olmadığınızı, içine yerleşen sosyal etkilerle bir kalıba bağlı kaldığınızı derinlerde hissetmenin ne kadar zor olduğunu biliyorum. Neyin düşündüğünüzden daha fazla eril ya da dişil olduğu ve neyin daha çok kültürel olduğu algısını değiştirmek zordur. Veriler ve gerçekler değiştirilemez olduğunda bile, kendimiz ve yeteneklerimiz hakkındaki hislerimizle bunlar arasında bağ kurmak zordur. Akdeniz ülkelerinde yetişen kadınların matematik ve fizikte iyi olduklarını anlamak kolay olsa da bunu içselleştirmek çok daha zor. Bu konularda iyi olmadığınızı ve bunun yaşadığınız yerle hiçbir ilgisi bulunmadığını düşünmeye meyilli oluyorsunuz. Bu konularda iyi değilim işte!

Zihin ve beklentilerin gücünü ancak onları toplumsal bir plasebo etkisi gibi düşünerek anlayabildim. Artık hepimiz baş ağrımızı geçireceği söylenen ve aslında şeker olan bir hâpı aldığımızda, çok yüksek ihtimalle baş ağrımızın geçeceğini biliyoruz. İnanç sistemlerimiz fiziksel işlevlerimizi değiştirecek kadar güçlü. Başarabileceğimiz şeyleri değiştirecek kadar da güçlü.

Plasebo etkisi tıpta etkilidir ve bazı varyantları başarı testlerinde eşit derecede iyi sonuç verir. Kız olduğunuz için yeterince zeki olmadığınızı ya da dezavantajlı olduğunuzu düşünüyorsanız, aksini düşündüğünüzdeki halinize kıyasla daha kötü sonuç alırsınız. Beni her zaman şaşkınlığa uğratan bir çalışma, Asyalı kızlara matematik testlerinden hemen önce Asyalı oldukları hatırlatıldığında, daha iyi sonuç aldıklarını ortaya koyuyor. Bu kızlara cinsiyetleri hatırlatıldığında ise daha kötü sonuç alıyorlar. Matematik testi neyse o. Ya kalkülüs ve iki artı ikinin dört olduğunu biliyorsunuzdur ya da bilmiyorsunuzdur. Fakat problem çözümüne yaklaşımınız ve özgüveniniz başarınızda kilit rol oynar. Bana bir dâhi olduğumu söylerseniz önümdeki çetrefilli matematik denklemiyle uğraşıp onu çözme ihtimalim daha yüksek.

Lisedeyken üniversiteye giriş sınavı olan SAT için çok çalışmıştım, sınav günü kendime güveniyordum ve çok iyi bir sonuç aldım. Sonuçlar geldiğinde annemin üstünden büyük bir yük kalkmıştı. Bana sınavdan bir gece önce regl olduğum için paniklediğini söyledi. Hormonal döngülerin kızların sınavlarda daha kötü puanlar almasına neden olduğunu duymuş. “O gün bundan bahsetmedim çünkü bunun seni gereceğini düşündüm” dedi. Panik olduğunu benimle paylaşmaması kesinlikle o sınavda puanımın düşmesini önledi. Başarıyla kadınların aylık döngüsü arasında bir bağ olduğunu gösteren hiçbir geçerli veri yok. Ancak, düşünce tarzımızın gücünü gösteren sayısız veri var. Herhangi bir ayın başında, ortasında ya da sonunda matematikte daha kötü sonuç alacağınızı düşünüyorsanız kesinlikle öyle olur.

Kadınlar bir alana girmediği sürece o alanda başarılı olamaz. Birçok akademisyen, ünlü ve aktör (Mayim Bialik dahil) kızları bilim alanında çalışmaya teşvik ediyor. Kızları STEM denilen konulara (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik) teşvik etmek küçük bir sektör haline geldi. STEM yaz kamp-ları, okul sonrası programları ve kitapları bulabilirsiniz. Son zamanlarda bir oyuncak dükkânında gezerken, üzerlerinde çıkartma bulunan pembe kutular gördüm. İçindekilerin STEM yeteneklerini geliştireceğinin garantisi veriliyordu. (Kutulardan birinde STEM-onaylı yazıyordu, fakat ben STEM onay-layıcı bir kurum bilmiyorum.) Dikkatimi çekenlerden biri de kızlara parlak dudak jelleri ve diğer güzellik ürünlerinin yapımında kullanılan “güzellik bilimi” öğretmeye yönelik, evde spa setleriydi. Gözüme biraz şüpheli geldi, ama bir avokado maskesi yapmak (bir şekilde) size Nobel Ödülü getirecekse ben varım.

Fakat konu üzerine derinlemesine araştırmalar kadın dâhi-lerin önündeki engelin STEM derslerinde iyi olmak ya da ol-mamak kadar basit olmadığını gösteriyor. Moleküler biyoloji, genetik, nörobilim dahil olmak üzere, belirli bilim alanlarında son yıllarda çok şey değişti. Artık bu alanlar çok sayıda kadı-nın ilgisini çekiyor. Bu alanlardaki yüksek lisans programla-rında kadınlar artık diplomaların yarısından fazlasının sahibi oluyor. Harika bir gelişme! Eşitliğe giden yolda madalyonun diğer yüzü ise beşeribilimlerde belirli konuların aşırı derecede eril kalması. Felsefe alanında şaşkınlık verici seviyede az kadın var. Erkekler ayrıca Beethoven ve arkadaşım Bob Beaser’ın alanı olan besteciliğe de hâkim durumda, yüksek lisans eğitim seviyelerinin ancak yüzde 15’inde kadınlar yer alıyor.

Neler oluyor? Öğrenmek için felsefe profesörü ve Princeton yüksek lisans bölümünün dekanı Sarah-Jane Leslie ile bir araya geldim. Birkaç yıl önceki bir konferansta, o ve NYU’dan psi-kolog Andrei Cimpian, yeteneği kavramsallaştırmanın farklı yolları hakkında sohbet etmeye başladı. Bazı insanlar başa-

rılarını sıkı çalışmaya, diğerleri ise doğuştan gelen yeteneklere bağlar; onlar da farklı alanlarda dengenin farklı şekilde düşünüldüğünü ortaya koydu. “Filozoflar, sanki insanların bir filozof olmak için doğmuş gibi, ne kadar akıllı ve yetenekli olduğundan bahseder. Bir meslektaşının ‘bunun üzerinde gerçekten çok çalıştığını’ söyleyen bir filozof, muhtemelen onu biraz hafife alıyordur” dedi Leslie. Öte yandan, psikologlar sıkı çalışmaya hayran kalır ve doğuştan gelen zekâyı kuşkuyla yaklaşırlar. Çocuğu akıllı olduğu için değil çok çalıştığı için övmenin daha uygun olduğunu gösteren birçok çalışma var. Çocukken matematik sınavından pekiyi almanızı veya yetiştikliğinizde 100 milyon dolarlık bir girişim kurmanızı sağlayan özelliklerin cesaret ve azim olduğunu düşündüğünüzde, geleceğiniz üzerinde kontrol sahibi olursunuz. Bunu tekrar tekrar yapabilirsiniz. Başarıyı doğuştan zeki olmaya mal etmek, bunun tekrar yakılamayacak bir kerelik bir ışık olduğu anlamına gelebilir.

O akşam yemekte, neden felsefede bu kadar az ve psikolojide bu kadar çok kadın olduğu soruldu. Leslie ve Cimpian hemen birbirlerine bakıp daha önce yaptıkları konuşmayı düşündüler. Bu, sıkı çalışma ve doğuştan gelen zekâ algısıyla ilgili olabilir miydi? Bu konuyu araştırmak için bir araya geldiler ve ülkenin en iyi okullarından bin 800 öğretim üyesine ve lisansüstü öğrencilere gönderdikleri bir anket hazırladılar. Hipotezleri fende veya beşeri bilimlerde belirli konuların saf zekâ ve zihinsel kapasite gerektirdiği idi. Diğer alanlar ise kararlılık ve yoğun çalışmayla başarılabiliyordu. Tahminlerine göre bir konu ne kadar çok doğuştan zekâ gerektiriyorsa, kadınların ilerlemek için bu alanlara dahil olma ihtimalleri o kadar düşüktü.

Araştırma onları haklı çıkardı. Moleküler biyoloji ve psikoloji gibi sıkı çalışma kategorisinde değerlendirilen alanların neredeyse yarısını kadınlar oluşturuyor. Felsefe, fizik ve bes-tecilik gibi doğuştan yetenek ve açıklanamaz içgörü gerektirdiği düşünülen alanlarda ise kadınlar hâlâ çok az yer alıyor.

“Zekâ hakkındaki bu yaygın görüşün, kadının diğer tüm faktörlerin üstünde ve ötesinde nasıl temsil edildiğini öngördüğünü bulduk” dedi Leslie ofisinde sohbet ederken.

Sonuç olarak kadınlar zor işleri yapabildiklerini biliyorlardı ancak nadiren kendilerini doğuştan dâhi olarak düşünüyorlardı. Nasıl düşünebilirler ki? Popüler kültürdeki dâhi imajları çoğunlukla erkek. Sherlock Holmes ve Dr.House’a bir bakın. Kadınlar kendilerini bu rollerle özdeşleştiremiyor. Saf bir zekâ gerektiren ve bu nedenle dehayla ilişkilendirilen konulardan uzak duruyorlar. Farklı bir alan seçiyorlar.

Bu ilgi çekici bir fikir. Belki de akademisyenler akademi üzerine araştırmaları sevdikleri için araştırmamanın sonuçları kampustan kampusa dolaştı ve bunun için FAB (alana özel yetenek inançları) şeklinde bir kısaltma bile oluşturuldu. Genellemeler gerçekmiş gibi tekrarlanır. Röportaj yaptığım inanılmaz derecede başarılı bir mikrobiyolog, bana şaka yollu başarısının nedeninin “çok çalışması ve zeki olmasını gerektirmeyen alanlardan birinde yer alması” olduğunu söyledi.

“Zekisiniz” dedim ona.

Gülümsedi. “Ama bu yeni araştırmaya göre zeki olmak zorunda değilim, değil mi?”

Kendi değerini küçültmesi bana Leslie ve Cimpian’ın bulunduğu bu ayrımın geçerliliği olup olmadığını düşündürdü. Yoksa bu da başarılı kadınları küçük görmenin başka bir yolu muydu? Moleküler biyoloji ve psikoloji alanlarını sıkı çalışmayla başarabildiğimiz ama felsefe ve fizik için doğuştan yeteneklere ve içgörülere ihtiyacımız olduğu gerçekten doğru muydu? Leslie herhangi bir araştırmamanın, bu ayrımın altını doldurabileceğinden emin olmadığını söyledi. Ama insanlar buna inandığında bunlar “kendi kendine devam eden sosyokültürel fenomenlere” dönüşüyor. Yaptığı araştırma, bu düşüncelere daha da destek verdi.

Daha sonra bu araştırmayı düşündüğümde, bulguları tersine çevirip çok farklı bir sonuca varabileceğimizi fark ettim.

Acaba bir alanda daha fazla kadın yer aldığında daha az değer görüyor ve gerçek deha gerektiren bir alan olarak kabul edilmiyor muydu? Nörobilim ve moleküler biyolojide muhtemelen kadınlar daha iyi temsil ediliyor, çünkü birkaç cesur kadın daha erken bir dönemde başarılı oldu ve rol model olmayı başardı. Diğer kadınları teşvik ettiler ve onlara katılmaları için ilham verdiler. Anlayabildiğim kadarıyla, bu konular hâlâ erkek egemen felsefe ve bilgisayar bilimi alanları kadar doğuştan gelen bir zekâyâ ihtiyaç duyuyor. Ama bu kendi kendini sürdüren sosyokültürel fenomeni kabul ediyoruz. Ne kadar kötü ve yanlış olursa olsun, kadınlar bir alanda başarılı oluyorsa bu alanın daha az zorlu olduğu ve doğuştan gelen deha gerektirmediği mesajı veriliyor.

Deha algısı için geçerli olanlar belirli işler için ödenen maaşlarda da geçerli. Birçok araştırma, bu hangi alan olursa olsun, bir alana ne kadar çok kadın dahil olursa, maaş skalasının o kadar düştüğünü gösteriyor. Koca bir alan daha az önemli görülmeye başlıyor ve herkese daha az para ödeniyor. Son yıllarda kadınların biyolog olmaya başlamasıyla biyoloji bilimlerindeki maaşlar yüzde 18 düştü. Biyoloji kolaylaştı mı ya da önemini yitirdi mi? Hiç sanmıyorum. Bunun tam tersi de geçerli. Bilgisayarın keşfinden sonra kadınların programlama yaptığı ilk zamanlar bu alan düşük maaşlı, herkesin yapabileceği bir meslek olarak görülüyordu. Erkekler dahil olduğunda maaşlar ve prestij yükseldi. Bununla birlikte bilgisayar programcısı olmak için bir dâhi olman gerektiği inancı da arttı.

Stanford'da sosyoloji profesörü Cecilia Ridgeway ile birkaç hafta önce "statü inancı" üzerine sohbet ettik. Bu inanç, bazı insanların daha çok saygıyı hak ettiği ve daha önemli işlerde daha başarılı olduğuna dair. Bu inanç bir stereotipe yerleştiğinde belirli grupları diğerlerinden daha değerli görmeye başlıyoruz. Statünün, iktidardaki gruplarca verilmesi eğilimi ortaya çıkıyor. Anladınız mı? Erkeklerin yaptığı şeyleri ödüllendiriyor ve onlara daha yüksek değer veriyoruz. Eğer erkek-

ler filozofsa ve bilgisayar programcısıysa, o zaman felsefi akıl yürütme ve bilgisayar programlama zekâ gerektiriyor olmalı. Çünkü sosyal beklentiler, erkeklerin dâhi olduğunu söylüyor.

Önyargı, kesin konuşmak gerekirse çok erken, 6 yaşında başlar. En azından, Leslie ve Cimpian'ın yürüttüğü, küçük çocuklara “gerçekten ama gerçekten akıllı” bir kişi hakkında bir hikâye anlattıkları başka bir araştırmadan elde edilen bulgu bu yönde. Sonra çocuklara iki erkek ve iki kadın olmak üzere dört fotoğraf gösterip, hikâyenin kiminle ilgili olduğunu soruyorlar. Beş yaşına kadar çocuklar kendilerine benzeyen insanları seçiyor; yani kızlar kadınlardan birini, erkek çocuklar da adamlardan birini... Ancak altı yaşında işler değişiyor. “Gerçekten ama gerçekten akıllı” bu insanı seçmesi istenen erkek çocuklar da kız çocuklar da adamları seçiyor.

“Küçük çocuklar inanılmaz istatistiki işlemciler” dedi Leslie. “Kesin bir şekilde çevrelerindeki istatistiksel düzeni yakalıyorlar. Çocuklar altı yaşına geldiğinde “tüm bu stereotip ekosistemini, farklı insanları, farklı meslekleri ve kimin akıllı olarak gösterildiğini” içselleştirecek kadar sosyal öğrenmeye maruz kalmış oluyorlar.

Başka bir deyişle kızlar okulda erkeklerden daha başarılı olsa bile (ki genellikle böyle), erkeklerin zeki olması gerektiği mesajını alıyorlar. “Burada yalnızca kızlar stereotipleri anlıyor ve akıllı olmadıklarını düşünüyor gibi bir durum yok. Herkes stereotipleri içselleştiriyor. Bir kızın öğretmeni, ailesi ve daha sonra üniversitedeki hocası tarafından, olağanüstü yetenekli olarak algılanması daha düşük ihtimal.” Bir filozof veya fizikçi olmak istiyorsa, bunun mümkün olduğu konusunda hem kendini hem de başkalarını ikna etmek için çok uğraşması gerekiyor.

Sosyal bilim araştırmalarındaki en büyük sorunlardan biri, genellikle bulguların tekrarlanamamasıdır. Ancak bu durumda (ne yazık ki), Leslie'nin bulgusu o kadar sağlam ki kendi oturma odanızda bir grup çocukla tekrarlayabilirsiniz. TV’de

Leslie'nin altı yaşındaki çocuklara “gerçekten ama gerçekten akıllı” kişi hakkındaki hikâyenin anlatıldığı ve resimlerin gösterildiği araştırmasına dayanan bir haber gördüm. Elbette, kızlar tekrar tekrar erkeklerin fotoğraflarını muhtemel dâhiler olarak seçti. Videoları daha sonra gören kızların anneleri hem üzgün hem de şaşkıındı. Kızlarını her şeyi yapabileceklerine inandırarak yetiştirdiklerini düşünüyorlardı! Onlara “kızların gücü” tişörtleri giydiriyor ve Wonder Woman izletiyorlardı! Fakat bir şekilde derine yerleşen sosyal mesajlar dışı vurmanın yolunu buldu.

Zekâ gerektiren konular üzerine tüm araştırmalarına rağmen Leslie ironik bir şekilde doğuştan gelen zekâyaya pek inanmıyor.

“Bir değeri olan tüm başarıların inanılmaz derecede sıkı çalışma ve bağlılık gerektirdiğini tekrar tekrar görüyoruz. İşe yarar her şeyin yalnızca zekâyyla başarıldığı fikrini reddediyorum” diyor.

“Bilmem kimin yeryüzünde bir ilah olduğundan” ve her şeyin onun için çok kolay olduğundan bahsetmenin eğlenceli olduğunu vurguluyor. O kişinin her gün sabah 6'da kalkıp laboratuvara gidip gerçekten çok çalıştığını duymak daha az heyecan veriyor. Sosyal destek gördüğünü ve tanındığını, gündelik detaylarla (yemek, temizlik, alışveriş) ilgilenen biri olduğunu, böylece onun kendini işine yoğun şekilde verebildiğini duymak eğlenceli değil. Kadınlara bu tür bir destek verdiğinizde birçok kadın da dâhi gibi görünür.

1992'de “Matematik dersi zor” demeye programlanan bir Barbie bebek, oyuncak dünyasında büyük çalkantılara neden oldu. Bu talihsiz satır (bebeğin gözlerini devirmesiyle birlikte) o kadar çok tekrarlandı ki yerleşmiş cinsiyetçiliği anlatmanın kısayolu haline geldi. Birçok kişi, Barbie'nin bu küstah yorumunun, kızların okulda nasıl hakir görüldüğünü gösteren bir

örnek olduğuna dikkat çekti. Tarih de zor, dikiş ve örgü de öyle, ama kızlara bu konularda ustalaşabilecekleri söyleniyor ve öyle de yapıyorlar.

Küçükken Barbie ile hiç oynamadım. Sanırım 5 yaşındayken bile büyük göğüsler ve ince bel stokum pek fazla yoktu. Garip şekilli bu popüler kültür bebeğiyle ilgili sorgulanacak tüm sosyal mesajlar arasında, matematikten kaçmasının bu kadar tartışılmasına şaşırdım. Mattel'deki oyuncak yaratıcıları, muhtemelen bu cümle zeitgeist'i (zamanın ruhu) yakaladığı için cümle hakkında iki kez düşünmedi. Barbie bir pozisyon yaratmıyordu; zaten var olan toplumsal beklentileri güçlendiriyordu. Bu önceden hazırlanmış korkunç ifadenin iyi bir sonuca neden olduğunu söylemem gerek. Çünkü Barbie'nin bu aptalca tutumu tekrar tekrar gerçekleştirdiğini duymak beklentilerin önemli olduğunu ve söylediğimiz şeylerin sonuçları olduğunu net şekilde ortaya koydu. Matematik dersi kızlar için büyük ölçüde zor çünkü kızlar matematiğin zor olduğunu düşünüyor. Barbie'ye "Bilgisayar programlama eğlenceli!" gibi başka bir ifade söylediğinizde hem beklentiye hem de gerçekten yeteneği değiştirme şansınız var. (O saçma bel inceliği konusunda pek bir şey yapmış olmuyorsunuz ama.)

Hikâyenin diğer noktalarından biri de Mattel'in oluşan bu kargaşaya cevap verip bebekleri raflardan toplattıktan sonra CEO Jill Barad'ın şu açıklaması oldu: "Kızlara matematiğin zor olduğunu söylemenin uzun vadede yaratacağı sonuçları tam anlamıyla düşünmemiştik." Sinir bozucu, değil mi? Barad büyük bir oyuncak firmasını yöneten ilk kadındı. Bir süre sonra Mattel'den ayrıldığında yönetici pozisyonundaki on üç yıllık çalışması için kıdem tazminatı olarak 50 milyon dolar aldığı söyleniyor. Birilerinin matematiği fena değil herhalde.

Yani olasılıklar, beklentiler ve fırsatlar kadın dehalari genetik potansiyelin yapabileceğinden çok daha fazla ortaya çıkarıyor ya da sınırlıyor. Fakat (ben dahil) birçok kadın için tüm verileri ve araştırmaları kişisel deneyimle bağdaştırmak zor.

Farklı koşullarda ne olabileceğimizi bilmiyoruz ve hayal edemiyoruz. Küçük bir İtalyan kasabasında küçük bir kız olarak tekrar başlayıp matematikte iyi olup olmadığınızı göremezsiniz. Hangi yatırımın emeklilik planınızda daha iyi bir katkı sağlayacağını bulmakta zorlandığınızda, sayılarla aranız kötü diye kendinizi suçlarsınız. Daha teşvik edici bir ortamda daha iyi olabileceğinizi asla düşünmezsiniz. Sosyal beklentilerin üstesinden gelmeye ve kendi potansiyelinizi gerçekleştirmeye çalıştığınızda, hâlâ “Sen bir kızsın! Bunu yapamazsın!” diye yüksek sesle (hatta bazen fazla yüksek) bağırın erkeklerle baş etmeniz gerekiyor.

Dehaya mistik bir Holmes tarzı aura bahşettiğimiz için, bunun toplumsal baskılardan ne kadar etkilendiğini bilmek (veya içgüdüsel olarak anlamak) zor. Bu soru bana kadınların spor yapmasıyla ilgili tartışmayı hatırlatıyor. Kadınlara yıllarca maratonda koşmak için fazla kırılğan oldukları, ağırlık kaldırmak için fazla zayıf oldukları ve hokey, lakros ya da futbol oynamalarının asla mümkün olmadığı söylendi. Sonra “Title IX” diye bilinen ve eğitimde cinsiyet farkını ortadan kaldıran yasa yürürlüğe girdi ve Amerika’da 1972’de okullar takım oyunlarını ve spor dallarını kadınlara da açtı. Fırsatlar da yapılan bu büyük değişim kadınlara farklı vücutlar vermedi ama bir bakıma vermiş gibi göründü. Kısa süre içinde kadınlar maraton koşmaya, ağırlık kaldırmaya ve tüm takım sporlarında yer almaya başladılar. Sporda sönük kaldıkları imajından kurtulup, bir zamanlar aşılamaz denilen engelleri aştıkları görüldü.

Sosyal direktmelerin vücudumuzu ve zihnimizi ne kadar etkilediğinin kanıtını görmek isterseniz 1967’de Boston Maratonu’nda koşmaya çalışan Kathrine Switzer’in hikâyesine bakın. O zamanlar kadınların 800 metreden uzun yarışlara katılmasına izin verilmiyordu. O da K.V. Switzer adıyla kaydoldu ve bol, gri bir eşofman giydi. Birkaç kilometre sonra bir yarış görevlisi bir kadının koştuğunu fark etti. (Aman Tanrım!) Pe-

şinden koştu, numarasını söktü ve onu fiziksel olarak yarış alanından iterek çıkarmaya çalıştı. Switzer erkek arkadaşının onu korumasıyla bundan kurtuldu ve devam etti. Yarışı 4 saat 20 dakikada bitirdi.

Beş yıl sonra, kadınlar nihayet maratona kabul edildi ve Switzer diğer kadınlarla başlangıç çizgisinde yer aldı. Artık destek görüyordu. Orada olmasında bir sorun yoktu. Yapabilecekleri konusundaki sosyal inanç değişmişti. Yarış bittiğinde, zamanını elli dakika kadar iyileştirdi. Kadınlar birincisi yarışı, Switzer'ın ilk maratonundaki derecesinden bir saat daha kısa sürede bitirdi.

Şimdi, birkaç on yıl sonra, en iyi kadın maratoncular bundan bir saat daha hızlı. İki saatlik gelişme! Bu, gelişmelerin dakika ve saniye olarak ölçüldüğü bir sporda sonsuz değere sahip. 1972'de en iyi erkek sporcu, yarışı 2 saat 15 dakikada bitirdi; bu dereceyi şu an kadınlar elde ediyor.

Kadınlar bu kadar kısa sürede nasıl bu kadar çok gelişebildi? Her şey beklentilerle ilgili. İlk koşusunda insanlar Switzer'e karşı çıktı. Bitiş çizgisinde ona kadınların maraton koşmadığı söylendi. Kadınların bayılacağı, öleceği ya da (tabii ki) bir daha çocuk sahibi olamayacağı konusunda kulaktan kulağa dolaşan korkular vardı.

“Tehlikeli olduğu düşünülüyordu. Fazla kırılındık, rahmimiz düşebilirdi, bacaklarımız genişleyebilirdi ve belki de göğsümüzde kıl çıkardı” diyor şimdi Switzer. “Ama koşmak beni özgür ve güçlü hissettiriyor. Yapmak istediğim şey buydu, ben de yaptım.”

New Yorker yazarı Nick Paumgarten, son zamanlarda dünyanın en iyi kadın slalom kayakçısı olan genç Amerikalı Mikaela Shiffrin hakkında kaleme aldığı bir makalesinde sıklıkla “dehayı, gelenekten etkilenerek bozulmamış, tekrarlanması veya yeniden üretilmesi mümkün olmayan tuhaf bir dâhinin vücut bulmuş hali” olarak gördüğümüzü anlatıyor. “Fakat durum böyle değil.” Shiffrin'in “doğuştan değil çev-

reyle, yetenekle değil çalışmayla gelen başarının yalın bir örneği” olduğunu açıklıyor. Sporda zirveyi hedefleyerek ve bunun olacağına inanarak büyük bir isim haline gelmiş. Ailesi mükemmeli yaratmak için onu adım adım bir sürece sokmuş. Babası nerede başladığını değil, sonunda nereye ulaştığını umursuyor. “Ham atletik yetenekleri olan çocuklar nadiren başarabilir” diyor.

Sporda başarılı olan kadınlar başarabileceğine inananlar. Bu fizik, bestecilik ve nörobiyolojide benzer şekilde doğru. Sosyal beklentileri görmezden gelen ve kendi güçlerini kanıtlayan akıllı ve güçlü kadınlardan ilham alıyorum. Yetenek anlamında sizden ve benden çok farklı değiller ama yeteneklerini farklı sergiliyorlar. İster astrofizikçi ister slalom kayakçısı olun, doğal yetenek sahibi olmak güzeldir. Ama daha da önemlisi, 6 yaşında bir kızsanız ve yıldızın, dâhinin, en üstte olması muhtemel kişinin kim olduğu sorulduğunda, size en çok benzeyen yetişkinleri seçmeniz.

BÖLÜM 6

Rosalind Franklin ve Kadın Beyni Hakkındaki Gerçekler

Kadın, erkek ve dehadan bahsederken, önümüzdeki bariz gerçeği ele almadan ilerleyemeyeceğimiz noktaya geldik. Parlak pembe ve mavi gerçek. Ayrımcılık, güç, yeteneğin göz ardı edilmesi, çan eğrileri ve bireysellik ile sosyal baskılar konusunda ne kadar hemfikir olsak da gölgelerin ardında saklı olan bir konu daha var. Bunu, birçok insan bilinçaltındaki önyargılar üzerine konuşurken görüyorum. Başlarıyla onaylıyorlar, ama gözlerindeki ihtiyatla kendilerini ele veriyorlar. Bunu bana söylemek istemiyorlar ama kesinlik taşımayan ifadelerinden soru bana yöneliyor.

Tabii, evet, hepsi tamam... Ama kadın ve erkek beyni arasında temel bir fark yok mu?

Bunu cevaplamaya çalışmadan önce, bir arkadaşımın 14 aylık çocuğunu bana emanet ettiği bir günü size anlatayım. Onu kollarımda tutarak apartmanlarındaki asansöre bindim. 14 ay, yumuşacık ve lezzetli bir zamandır. Bu erkek bebek de büyük gözleri ve açık renkli saçları ve yakın çevreyi aydınlatan gülümsemesi ile özellikle karşı konulmaz bir bebektir. Mavi kot pantolon ve bir sweatshirt giydirilmişti; pembe kapaklı biberonunu elinde tutuyordu. Ebeveynlerinin ona neden pembe bir biberon aldığını bilmiyorum. Manhattan'ın Yukarı Batı Yakası'nın liberal kesiminde yaşıyorlar,

bu yüzden belki de fark etmediler. Ama bir sonraki kattaki asansöre binen kadın fark etti.

“Ah, çok sevimli!” dedi kadın. “Erkek mi, kız mı?”

Tam yanıtlamaya başlayacaktım ki düşündüm: Ne fark eder? “Bir bebek! 14 aylık!” dedim mutlu bir şekilde.

Cevabımı duymazdan geldi. “Başta erkek olduğunu düşündüm. Sonra pembe biberonu gördüm. Sanıyorum kız, doğru mu?” diye sordu.

“Bu yaşta, sadece bir bebek!” dedim gülümseyerek.

Bebeğin ayağını okşadı, ama ne diyeceğini bilemediğini görebiliyordum. İpucunu pembe biberondan alacaksa bebeğin tatlı ve güzel olduğunu söyleyip agucuk gugucuk yapabiliyordu. Ama kot pantolonu dikkate alacaksa bebeğin iri ve güçlü olmasına duyduğu hayranlığı dile getirebilirdi. Hangi yöne gideceğini bilemeyen kadın alt üst oldu ve rahatsız hissettiği için bir şey söylemedi.

Acısını hissettim. Lobiye geldiğimizde kitabımdan bahsettim ve araştırmamın, kadın ve erkek arasındaki derin farklılıkların tamamen kültürel nedenlerden kaynaklandığını gösterdiğini anlattım. Bunlardan bazılarını ortadan kaldırmaya başlasak fena olmaz mıydı? 10-17 yaşları arasında dört çocuğunun olduğunu ve onları cinsiyet stereotipleri olmadan yetiştirmeye çalıştığını söyledi. İki kızı iki oğlundan farklıydı; bunu “istemersizce farklı olduklarına” kanıt olarak almıştı. Ancak kısa asansör yolculuğumuz ve konuşmamız gözlerini açmasına yardımcı olmuştu.

“Sanırım istemesek bile sinyal gönderiyoruz” dedi.

Onu kazandığım için çok mutlu oldum, ancak erkeklerin ve kadınların istemsizce farklı oldukları, aralarındaki farklılıkların bazılarının doğal ve doğuştan geldiği, kültürümüzde ciddi anlamda kabul görüyor. Fakat okuduğum çeşitli nörobilim araştırmalarına bakılırsa bu tam anlamıyla doğru değil. Daha fazla bilgiye ihtiyacım vardı. Bu yüzden serin bir salı sabahı, erkek ve kadın beyni arasındaki farkları ya da olma-

yan farkları araştıran bir nörobilimci olan Lise Eliot ile öğle yemeğinde buluşmak için, yapraklarla örtülü banliyö Illinois, Lake Bluff'a gittim. Eliot, Harvard'dan mezun olduktan sonra Columbia'da doktorasını yapmıştı; şimdi Rosalind Franklin Üniversitesi'nde öğretim üyesiydi.

Şehrin ana caddesinde sevimli bir restoranda sohbete başladığımızda, onunla iletişime geçmeden önce çalıştığı okulun adını hiç duymadığımı itiraf ettim.

“Konuşmak için bir araya geldiğimiz konuyu gösteren bir kanıt olabilir mi bu?” diye sordum.

“En azından ironik” dedi gülerek.

Yetenekli kimyacı Rosalind Franklin DNA yapısının keşfinde temel rol oynayan insanlardan biriydi, ama uzun süre kimse onu tanımadı. James Watson ve Francis Crick tüm övgüleri toplayıp Nobel Ödülü'nü aldılar. Franklin'in bulgularının onları ileri taşıdığını hiçbir zaman tam anlamıyla itiraf etmediler. Franklin, kendi geliştirdiği bir tekniği kullanarak DNA'nın sarmal yapısını gösteren X-ray görüntüleri çekti. Watson ve Crick modellerini onun araştırmalarına dayanarak oluşturdular. O zamanlar bir bilim insanı Franklin'in Photo 51 olarak bilinen görüntü de dahil olmak üzere DNA'nın yapısını açıkça gösteren görüntülerini, “herhangi bir maddenin bu zamana kadar çekilmiş en güzel X-ray görüntülerinden biri” olarak adlandırdı. Watson, DNA'nın yapısının keşfini anlattığı *The Double Helix* (İkili Sarmal) kitabında Franklin'in bulgularının öneminden bahsetme zahmetinde bulunmadı. Ama bu keşfe Franklin'in eşit derecede katkı sağladığı daha da netleşti. Franklin bulgularını Watson ve Crick modellerini geliştirmeden çok daha önce bir derste ve gazetelerde sunmuştu. Bu ikili Franklin'in röntgen görüntüleri üzerinde çalıştılar.

Bilim kümülatiftir, bulgular birbirinin üzerine eklenir. Bu yüzden başka birinin katkısını kabul etmekte utanılacak bir şey yok, ama Watson Franklin'i tarihten silmek için çok uğraştı. Bazı bilim insanları bunu tarihte bir kadın bilim insanına

yapılan en acımasız hakaret olarak adlandırdılar. Ama dürüst olmak gerekirse, bu pozisyon için çok fazla rekabet olduğunu düşünüyorum.

Dr. Watson ile doksan yaşında ve muhtemelen biraz olgunlaşmış zamanında bir partide bir kez konuşma şansım oldu. Parti gürültülüydü ve onun sesi az çıkıyordu. Bu yüzden onu duymak için yanına eğilmek zorunda kalmıştım. Hâlâ provoke etmekten hoşlandığını o zaman anladım. Feministlerin haksız olduğundan şikâyet etti ve ırk farklılıkları üzerine düşüncelerinin “başını belaya soktuğunu ama muhtemelen doğru olduğunu” iddia etti. Konuşmaya devam etmesi için bir süre nezaketimi korudum. Ama sonunda sıkıldım ve gitmek için ayağa kalktığımda, Rosalind Franklin hakkında ne düşündüğünü sordum.

“Baktığı şeyin ne olduğu hakkında bir fikri yoktu” dedi. “X-ray görüntülerinin ne olduğunu anlaması için bunları bana vermesi gerekiyordu.”

Gerçekten mi? Watson 1953’te benzer şekilde doğrudan Franklin’e patronluk tasladıgında, Franklin ona verilerinin ne anlama geldiğini bildiğini söyledi. Watson bunu o zaman dinlemedi ve kolayca tekrar unuttu. Neyse ki tarih doğru şekilde düzeltildi. Watson ve çalışma arkadaşlarının çabalarına rağmen Rosalind Franklin dâhiler kervanındaki yerini net bir şekilde aldı.

Şimdi burada Rosalind Franklin Üniversitesi’nden kadınların çalışmalarının ve beyninin nasıl yanlış anlaşılacağını anlatacak bir öğretim üyesiyle beraberim. Cobb salatası sipariş ettikten sonra, Eliot bana bir kızı ve iki oğlu olduğunu söyledi. Onlar küçükken Eliot “mavi beyinlere karşı pembe beyinler” ile ilgilenmeye başlamıştı. O zamanlar ortaya çıkan birçok araştırma, erkek ve kadın beyni arasındaki fizyolojik farklılıkları ve bunların erkek ve kadınlarda nasıl farklı güçlü yanlar yarattığını ortaya koymuştu. Beyin yapısının, hormonların ve evrimsel eğilimlerin kim olduğumuzu ve doğuştan

gelen yeteneklerimizin neler olabileceğini nasıl etkilediğini açıklayan bir kitap yazabileceğini düşündü.

“Ama sonra gerçek beyin verilerine bakmaya başladım ve bunlar bir araya gelmiyordu. Yetişkin erkek ve kadın beyinleri arasında kanıtlanmış bilimsel farkı arıyordum ve farkettim ki elimde hiçbir veri yok!” dedi.

Bu noktada araştırması ve düşünce şeklinde keskin bir dönüş oluştu. Bilimsel kanıt olarak kabul edilen şeylerin çoğunun üstü kapalı politika olduğunu gördü. Örneğin 1980’lerde bazı sosyobiologlar, evrimin erkek ve kadın yeteneklerini birbirinden ayırmadaki rolünü kanıtlamaya çalışıyordu. O zaman bazı araştırmalar erkeklerin görsel-mekânsal yeteneğinin daha güçlü olduğunu, kadınların dil yeteneklerinin daha iyi olduğunu göstermişti. Peki neden? Sosyobiologlar erkek atalarımız avlanırken, kadınların çocukları büyütüp kamp ateşi etrafında iletişim kurduğunu açıkladı. Kadınlar ailelerini korumak için sosyal yeteneklerle evrim geçirmişti! Erkeklerse arazide gezinip yırtıcıları görmede gelişmişti, yoksa bunlar bizim atalarımız olamazlardı!

“Güzel bir açıklama, ama hiçbir ampirik kanıt yok” dedi Dr. Eliot. “Herhangi bir şeyi açıklamak için bir hikâye yazabilirsin ama bu doğru olduğu anlamına gelmez.” Açıklamalarda sosyal ve kültürel etkilerin tamamı göz ardı edilmişti. Ünlü Harvard’lı bilim insanı Stephen Jay Gould bu evrimsel açıklamaları Rudyard Kipling’in *İşte Öyle Hikâyeler* kitabıyla karşılaştırarak çürüttü. Ona göre “Erkeklerin matematikte nasıl daha iyi olduğu” konusunda bilim insanlarının anlattığı hikâye, Kipling’in “*Leoparların Benekleri Nasıl Oluştu?*” hikâyesi kadar mantıklı. İkincisi, siyah boya içeren büyüleyici ama pek de gerçek olmayan bir hikâye.

Eliot, Gould’un evrimsel açıklamaları dikkate almamasına katılıyor. Ama ona daha da sinir bozucu gelen, kadın elektrik mühendisi kıtlığından kitap okumayı sevmeyen erkek bolluğuna kadar her şeyi açıkladığı iddia edilen sözde nörobilim

kanıtları. Nörobilimciler, beynin belirli alanlarını belirleyebilen MRI makineleri ve beyni hareket halinde gösterebilen fMRI taramaları gibi ileri teknoloji görüntüleme tekniklerini kullandılar. (Bunlar beynin farklı bölgelerine kan akışını gösterebiliyor, bu da beynin hangi kısmının kullanımda olduğunu göstergesi olarak yorumlanıyor.) Araştırmacılar kadınlara ve erkeklere birtakım problemler verip onları bir MR cihazına soktu ve beynin hangi bölümünün çalışırken parladığını gördüler. Sonuçları alıp anlam çıkararak, beyin büyüklüğü ve fizyolojisindeki farklılıkların erkek ve kadın başarılarını açıkladığını söylediler.

Eliot bu verilerin bazılarını daha yakından bakmaya ve “diğer araştırmalar üzerine araştırma” adı verilen “meta analiz” yapmaya başladı. Örneğin 2000’lerin başında bir araştırmacı beynin depresyon, anksiyete ve alzheimer hastalığı ile bağlantılı kısmı olan hipokampüse bakıp kadınlarda bu bölümün erkeklere kıyasla daha küçük olduğu sonucunu çıkardı. Çalışma neden kadınların bu hastalıklara erkeklere kıyasla daha yatkın olduğunun açıklaması olarak büyük kabul gördü. Ancak Eliot ve öğrencileri deneyler hakkında veri toplamaya ve binlerce ölçüme bakmaya başladıklarında hipokampüste cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığını gördüler.

Eliot araştırdıkça beyin üzerine cinsiyet temelli kanıtlar azaldıkça azaldı. Hayli küçük ve temelde anlamsız varyansların orantısız şekilde şişirilip gerçekmiş gibi tekrarlandığını fark edince bir hayli öfkелendi. Hindistan’da bir çalışma erkek ve kadınların düşünme için farklı yollar izlediğini iddia etti. Bu araştırma dünyanın her yerinde gazetelere, TV programlarına ve web sitelerine konu oldu.

“Cinsiyet farkı hakkında konuşmak seksi” dedi, Dr. Eliot, “ama bunların gerçek olmadığı ortaya çıkıyor.”

Çalışmalarına o kadar hayran kaldım ki öfkeyle notlar almaktan salatama dokunmadım bile. Çok inandırıcıydı ve araştırmaları güçlü ve heyecan vericiydi. Ama erkek ve kadın bey-

ninin gerçekten çok farklı olmadığı konusunda haklı mıydı? Birçok ebeveyn bana ne yaparlarsa yapsınlar, oğullarının ve kızlarının farklı türler gibi göründüğünü söylüyor. Oğlanlar arabalarla oynamak, kızlar ise çay partileri yapmak istiyor. Çocuklarının istemsizce farklı olduğunu hisseden asansördeki yeni arkadaşımдан bahsettim.

Eliot başını ellerinin arasına aldı. Daha önce benzer yorumlar duymuştu ve bunlar onu çıldırtıyordu.

“Ebeveynler birbirlerine ne söylerse söylesin beyin sapımızın söylediğinden başka bir şeyi istemsizce yapmıyoruz!” dedi.

Omurgaya bağlı olan beyin sapı nefes alma, kalp atışı ve merkezi sinir sisteminin sorumluluğundaki tüm içgüdüsel refleksleri kontrol eden temel merkezdir. Beyin sapı fetüs gelişiminin ikinci trimesterinde olması gereken yerde gelişmiş haldedir. Bir de “üst beyin” denilen serebral korteks vardır. Bu bölüm, konuşma, okuma ya da Tinkertoys ile mi yoksa American Girl bebekleriyle mi oynamak istediğinize karar verme gibi daha bilinçli davranışlarda görev alır. Beynin bu bölümü yeni doğan bir bebekte yalnızca temel yapıdadır. Dr. Eliot’ın açıklamasına göre serebral kortekste, belirli bir seviyede bağlantısı olan ama doğum sırasında bağlantı halinde olmayan yirmi milyar nöron yer alır. Bunlar arasındaki sinapslar ve yollar yalnızca öğrenme gerçekleştiğinde oluşur.

“Gelişmiş memelilerin yeteneği, temelde çevremizden öğrenmemiz için boş yazı tahtaları olarak bırakılmamızla bağlantılı. Öğrenmenin büyük kısmı sosyaldir. Bebekler ağırlıklı olarak gördüklerini taklit eden sosyal varlıklardır” diyor.

Daha sonra düşündüğümde, “değiştirilemez özellikleri” yalnızca cinsiyetle ilgili şeylere atfettiğimizi fark ettim. Bebeklerin etraflarındaki insanlardan sinyal aldığını anlıyoruz. Yüzleri, duyguları ve hangi yiyeceklerin yemek için uygun olduğunu öğreniyorlar. Bir yıldan biraz fazla bir sürede, bazı küçük çocuklar İspanyolca ve diğerleri Fransızca konuşuyor.

Fransızca ve İspanyolca ayrımının hayatın bu kadar erken bir evresinde olmasının, dilin değiştirilemez bir özellik olduğunu kanıtladığını söyleseydim, bana gülerdiniz. Tabii ki, hayır! Dil becerileri öğrenilir! Bebekler, hola diyenler ve bonjour diyenler olarak kolaylıkla ayrılabilir; ama hepimiz biliyoruz ki, farklı girdiler ve teşvikler, diğer gruba geçmelerine neden olabilir.

İşte mesele bu. İnsanların kruvasan yemesi ya da Fransız şirirleri okuması değiştirilemez özellikler değilse, neden legoları sevmenin ya da sevmemenin genetikle belirlendiğini düşünüyoruz? Dil öğrenmek için gerekli sosyal ipuçlarını ayırmak, fırfırlı elbise mi yoksa kot tulum mu giymenizin beklendiğine karar vermekten çok daha karmaşık.

Tüm bunlar güzel bir akademik argüman gibi görünebilir ama tamamı yüzeysel çıkarımlar. Kendinize (ya da çocuklarınıza) erkeklerin ya da kızların istemsizce farklı olduğunu söylediğinizde onlara farklı davranıyorsunuz. Farklı davrandığınızda da en başta beklediğiniz gibi davranmaları için onları destekliyor, teşvik ediyor ve bunu öğretiyorsunuz. Artık önümüzde kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet belirliyor.

“Öğretmenler sınıfa girdiğinde ‘merhaba kızlar ve erkekler’ diyor ve biz bunda bir sorun görmüyoruz. Eliot duraksadı ve bana anlamlı anlamlı baktı: “İnsanları böldüğünüzde onlardan farklı beklentileriniz olduğunu beyan ediyorsunuz, bu da yanlış.”

Garson gelip restoranın kapanacağını söyledi. Hesabı ödeyip kalkmadan konuşmaya devam ettik. Kadınların dâhi olarak görülmesini engelleyen sosyal sorunlar ve güç dinamikleri konusunda hemfikir olmuştuk. Ama ona diğer bakış açısına karşı bir önyargı geliştirme konusunda kaygılandığımı söyledim. Önemli bazı beyin farklılıkları olabilir miydi? Bu konudaki tartışmalar sürüyor.

Ertesi gün, Eliot bana diğer araştırmacıların insan beynindeki cinsiyet farklılıkları hakkındaki çalışmalarını gönderdi.

Büyük bir çalışmada, 18 araştırmacının adları listelenmiş ve dünyanın her yerinden önemli akademisyenler yer almıştı. Bu uzun, teknik ve bilimsel bir makaleydi ve Eliot (kibarlık ederek) en önemli bulgulardan bazılarını vurgulamıştı. Sekizinci sayfada altı sarıyla çizili olarak “İnsan beyninde ‘eşeyssel dimorfizm’ görülmez” yazıyordu.

Bu kelimenin anlamına bakmam gerekti. Eşeyssel dimorfizm, tam olarak kulağa nasıl geliyorsa öyleydi; tür içinde sadece cinsiyete dayalı fark. Parlak renkli kuyruğuyla erkek tavus kuşunu ve daha küçük kahverengi dişi tavus kuşunu düşündüğünüzde eşeyssel dimorfizmin ne olduğunu anlarsınız. Tüm erkek tavus kuşlarının süslü tüyleri varken dişilerin yoktur. Ama bu dimorfizm insan beyninde görülmez. İnsan kadın ve erkek grupları arasında bu kuşlardan daha büyük farklılıklar var. Bazı kadınlarda süslü tüylerin zihinsel karşılığı varken bazı erkeklerde de vardır. Ama beyinleri hakkında bir grup olarak genellemeler yapmak doğru mu? Kusura bakmayın, ama bu açıklama kuşlar için.

Artık bilim insanlarının büyük bölümü, beynin ya da yeteneklerin doğuştan erkek ya da dişi olmadığı konusunda Lise Eliot’un görüşüne katılıyor. Şimdiye kadar erkek ve kadın beyni hakkında o kadar çok araştırma okudum ki gözlerim yoruldu. Öğrendiğim temel nokta, bir şeyleri kategorize etmek bize çok çekici geliyor. Konu nörobilim olduğunda bu sorunu aşmalıyız, çünkü dünya çapındaki araştırmacılar beynin tamamen erkek ya da kadın olmasının pek muhtemel olmadığı konusunda hemfikir. Beyinler net bir şekilde kategorize edilemez. Tel Aviv Üniversitesi’nde psikoloji ve nörobilim profesörü DaphnaJoel, büyük beyin tarama veri setlerini analiz etti ve tek bir beynin neredeyse her zaman bir özellik “mozaik” olduğunu buldu. Yapı ve boyutun bazı özellikleri erkeklerde veya kadınlarda daha yaygın, ancak sınıflandırmalar belirli bir

kişiyi baktığınızda anlamsız kalıyor. Bir dizi kişilik özelliğini değerlendirince de aynı sonuç çıktı. Melbourne Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Cordelia Fine ile birlikte yaptıkları çalışmalarda araştırmacılar, çok çeşitli değişkenlerde “tek bir kişinin sadece dişil ya da sadece eril puanlar almadığı” sonucuna vardı. Bu daha iyi, değil mi? Bir mozaik, sıkıcı mavi bir duvardan çok daha ilginç.

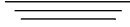
Bakın, burada çılgınca belirleyici beyanlarda bulunmaya çalışmıyorum. Bilimsel araştırmalar hiçbir zaman istediğimiz kadar belirleyici değildir. İnsanlar çeşitli beyin çalışmalarını her şekilde didik didik edebilir. Her iki tarafta da bir şeyler anlatmak isteyenler konumlarını destekleyecek veriyi bulacaktır. Ancak araştırma net bir şekilde bulunan (ya da bulunduğu iddia edilen) ufak farklılıkların temelde pratik açıdan anlamsız olduğunu gösteriyor. Bireysel seviyede doğru olmayan bu farklılıkları nesillere mal etmek yanlış, hatta açıkça aldatıcıdır. Joel ve Fine'ın net bir şekilde açıkladığı gibi, “Temelinde kadın ya da erkek beyni ya da doğası fikri bir kavram yanılgısıdır.”

Kadın ve erkek beyni üzerine dev makaleler ve araştırmalar okuyarak geçirdiğim bir günün ardından, yürümek için dışarı çıkıp tüm bunlardan bir anlam çıkarmaya çalıştım. Derin düşüncelerle, kendimi 39 numara botlarıma bakarken buldum. Beyinden ayağa geçiş yapıp aynı argümanı ortaya koyabileceğimi fark ettim. Erkeklerin ayakları ortalama olarak kadınlarınkinden daha büyük. Bu ayaklar daha mı yetenekli? Tabii ki biri bir araştırma yapıp büyük ayakların kaygan kaldırımlarda yürürken, küçük ayaklarınsa merdivenden hızlı hızlı inerken daha avantajlı olduğu sonucuna ulaşabilir. Ama sonunda bireyi gruptan ayırma ihtiyacı duyarız. Annem 41 numara ayak kabı giyiyor, bir erkek arkadaşım ise 37,5... Ortalamalar bize bir şey söylemiş olsa bile, stiletto veya koşu ayakkabısı giydiğinizde doğuştan gelen farklılıkların neredeyse hiçbir önemi olmayacak. Kemik yapısı, cinsiyet ve genetik, nasıl yürüdük-

ğünüzde etkili olabilir; ancak hiçbir şey sizi bir çift dar 10 cm topuklu ayakkabı kadar rahatsız edemez.

Beyin tartışmasında ince çizgileri, bizi farklı kılan en küçük ayrıntıları tartışıyoruz. Halbuki minicik farkları büyük farklara dönüştüren asıl şeyler sosyal baskılar (yani metaforik anlamda giymek zorunda olduğumuz Jimmy Choo ayakkabıları)... Topuklu ayakkabı giymek ya da matematiğin zor olduğunu düşünmek kadınların değişmez bir özelliği değil. Sosyal yapıları gerçekmiş gibi düşünüyor, sonra tersine çalışıp bunları nörobilimle açıklıyoruz. Cinsiyetin ne olursa olsun zeki mi olmak istiyorsun? Nike ayakkabıları düşünün ve bunların entelektüel eşdeğerine yatırım yapın, beklentilerin ise canı cehenneme. İstedığimi yapacağım.

İKİNCİ KISIM

Aramızdaki Dâhiler

Her kadının, tıpkı her erkek gibi
kendi yeteneklerinin götürdüğü yolu izlemesi gerekmez mi?

—MADAME DE STAËL

Erkekler ezildiğinde buna trajedi denir.
Kadınlar ezildiğinde buna gelenek denir.

—LETTY COTTIN POGREBIN

BÖLÜM 7

Neden Fei-Fei Li *Vanity Fair* Dergisinin Kapağına Çıkmalı?

Bir akademik toplantı için Paris'i ziyaret ettiğimde en sevdiğim fırın Pierre Hermé'ye gittim ve muhteşem makaronlarından almak için uzun süre sırada bekledim. Fransız makaronlarını aldığınız gün yemeniz gerekiyor. O yüzden en sevdiğim olan güllü ve çikolatalı iki makaronu ayrı bir pakete koyup röportaj yapacağım öğretim üyelerinden birine götürdüm. Profesör pakete bakıp nezaketle teşekkür etti (sonuçta kendisi Fransızdı), ama bir an iç çektiğini düşündüm.

“Bir şey mi oldu?” diye sordum.

“Dünyada iki tür insan vardır: Pierre Hermé makaronlarını sevenler ve Ladurée makaronlarını sevenler” dedi bir başka Paris fırınından söz ederek.

“Ve siz Ladurée'yi mi seviyorsunuz?” diye sordum.

“Oui (evet)” dedi. Mükemmel güllü makaronunu kaldırdı. “Ama bu da hoşuma gidiyor.”

Dünyada, yedikleri tatlı türüyle ayrılan iki çeşit insan olduğuna fikrine güldüm. (Araştırma adına öğleden sonra Ladurée'ye gittim. Bana güvenin, Pierre Hermé daha iyi.) Ama net ayrımları sevme eğilimimiz olduğunu anladım. Kedi severler ve köpek severler. Yankees hayranları veya Red Sox hayranları. Dağları sevenler ve okyanusları sevenler.

Bir de “dünyada iki tür insan” teoremindeki süregelen kararımız, erkekler ve kadınlar.

Şu anda ABD’de yaklaşık 163 milyon kadın olduğu düşünüldüğünde (toplam nüfusun yarısı), hepimizin aynı olmadığı açık. Ama kadınlardan beklentiler katı ve sınırlayıcı olabiliyor. Kendi çevremde kadın olmanın getirdiği düzeni takip etmiyorum, bunun bir açıklaması yokmuş gibi geliyor bana. Oje sürmüyorum, hiç pedikür yaptırmadım, kulağımda delik yok, pahalı çantalara ilgim yok.

Kadının nasıl olması gerektiğiyle ilgili mesajlar erken yaşta verilmeye başlıyor. Tanıdığım bir kadın üç yaşındaki kızının tasarım ürünü çantasıyla etrafta dolaşmaya bayıldığını, daha büyük oğullarının ise hiç böyle bir ilgileri olmadığını söyledi. Bazı davranışların doğuştan geldiğinin kanıtı değil mi bu? Ona bilim insanlarının tüm insan genomunu çıkarmalarına rağmen kızların Chanel ya da Hermès sevmesini sağlayacak bir genin bulunmadığını söyledim.

“Sen Vogue’da çalışıyordun!” diye hatırlattım ona. “Kızının nelerin beğenileceği ve nasıl davranılacağı hakkında senin davranışlarından ince ipuçları alması muhtemel değil mi sence?”

Sanırım pedikürden ve çantalardan uzak durmamın sebebi, bunların bana kadınların sevimli, biraz itaatkâr ve her zaman samimi olması beklenen bir kültürün dışarıdaki tezahürleri gibi gelmesi. Gençken, sınıftaki bazı güzellik takıntılı kızlarla saç ve makyaj hakkında konuşmaktan hoşlanıyordum. Ama aynı zamanda münazara ekibinin başkanı ve gazetenin editörüydüm. Sınıftaki hırslı, çalışkan erkeklerle de çok fazla ortak noktamız vardı. Neden birinden birini seçmek zorundayız? Size dünyada insanların, Pierre Hermé’yi sevenler ve Ladurée’yi sevenler olarak ikiye ayrıldığını söylediğimde bana gülebilirsiniz. Çünkü bir insanı tanımlamak için sevdiği Fransız makaronu türünden çok daha fazlasına gerek olduğu açık.

Ve bir insanı tanımlamak için erkek ya da kadın olmasından çok daha fazlası gerekiyor.

Konuştuğum dâhi kadınların çoğu, geleneksel stereotiplere uymadığını, uymak istemediğini çok önceden fark etmiş. Neden uysun ki? 18. yüzyılda erken dönem feminist filozof Mary Wollstonecraft, sosyal baskıların kadınları ezdiğini, böylece “güçlerini ve işe yararlıklarını” kaybettiklerini öne sürüyor. Bağımsızlıkları olmadan bir köşede kalan kadınlar, “yetenekleri ve erdemleri için saygı görme gibi daha asil bir amacın peşinde koşmaları gerekirken, yalnızca sevgi almak için kaygılanıyorlar.” Wollstonecraft, kadınlar güçlü olsaydı ve eşleri tarafından korunmak yerine saygı görselerdi, evliliklerin daha iyi olacağını düşünüyor. “Masum” ifadesinin erkeğe ya da kadına yüklenmesinin “zayıf” demenin kibar hali olduğunu söylüyor.

Şu an Wollstonecraft’ın zamanındaki kadınlardan daha iyi eğitim alıyoruz. Ama güçlü, başarılı ve akıllı olmayı önemseyen kadınlar, bazen hâlâ hüküm süren rüzgârlarla ters düştüklerini hissediyorlar. Dehalarının parlaması için geleneksel yollardan uzaklaşmaları gerekiyor. Dâhi kadınlar ve her tür başarılı kadın, toplumun kadın ve erkek çevresinde yarattığı dar kutulardan afallamış durumda. Kadınlar erkek olmadıklarını biliyorlar, olmak da istemiyorlar. Aynı zamanda birinin kadınsı ve dişi olması için yarattığımız dar sınırların içine de girmek istemiyorlar. Stereotiplerle savaşmak yerine onları göz ardı ediyorlar. Sınırları ve beklentileri aşılıyorlar ve kendilerini özgün ve farklı görüyorlar. Sanki Ladurée tarifini ve Pierre Hermé ambalajını alıp karıştırarak yeni bir şey yapıyorlar. İki kategori yerine en az üç tane görüyorlar: Erkekler, Kadınlar ve Ben.

Son zamanlarda Körfez bölgesine yaptığım bir gezide, yapay zekâ (AI) konusunda dünyanın önde gelen bilim insanlarından biri olarak adlandırılan Fei-Fei Li ile bir araya geldim. Hemen hemen herkes onu, gelecekte hepimizin hayatını değiştirecek

bir alanda akıllı bir lider olarak tanınıyor. Birçok insan dâhiler hakkında yazıyorsam, Fei-Fei ile konuşmam gerektiğini söyledi, ben de onunla birçok kez iletişime geçmeye çalıştım. Ancak kendisi Google Cloud'daki yapay zekâ çalışmalarının başında, Stanford'da aranan kadrolu öğretim üyesi, kendini iki küçük çocuğuna adayan bir anne ve makinelere insan gibi görmeyi öğretmeye çalışan uluslararası bir hareketin lideri olarak çok meşguldü. Stanford'dan bir ortak arkadaşımız sonunda aramızda iletişim kurdu. (Teşekkürler Stephen.)

Buluştüğümüzda Fei-Fei düşünceli, yoğun ve hayli odaklıydı. Hakkında çok şey duyduğum için bir ünlünün yanında gibi hissettim. Ama bana mütevazı bir şekilde normal bir çocuk olduğunu söyledi ve “hâlâ normal bir insanım” dedi. Utangaçlık yapmıyordu, açık sözlü ve net biriydi. Bu yüzden kırklarının başında bir kadının, alanındaki en iyi liderlerden biri olmasının normal olduğunu düşünmesi cesaret vericiydi.

Fakat herkes erkek egemen bu dünyada bir kadının lider olmasını normal karşılamıyor. Beş yıl boyunca Stanford Yapay Zekâ Laboratuvarı'nı yönetti ve makinelere görmeyi öğretme üzerine yaptığı çığır açan çalışmaları, sürücüsüz otomobiller gibi dönüşüm yaratan teknolojiler üzerinde etkili oldu. Ama alanındaki şöhretinden bahsettiğimde, Fei-Fei bana birkaç yıl önce *Vanity Fair* dergisinde, 20 düşünce lideriyle AI'nin (Artificial Intelligence-Yapay Zekâ) geleceğinin anlatıldığı bir makaleden bahsetti. Makaleye dahil edilmemişti. Listede hiç kadın yoktu. Biz konuşurken makaleyi bilgisayarından açtı.

“Bak, kelimenin tam anlamıyla tamamı erkek” dedi, sayfadaki 20 küçük görüntüye işaret ederek. “Hepsini tanıyorum çünkü onlar ya meslektaşlarım ya da akranlarım. Sadece neden hiçbir kadınla iletişime geçilmediğini merak ediyorum.”

Editörlerin aklına Fei-Fei ve kadın meslektaşları gelmiş olsa bile görebildikleri tek şeyin “Kadın” diyen parlak ışıklar olduğunu tahmin ediyorum. Bu isimlikle gözleri kör olan editörler, herhangi bir nüansı ya da detayı göremedi.

Fei-Fei'nin arkadaşları ona kendisini daha çok tanıtmayı gerektiğini söylemişler ama onun stili bu değil. Övgü istemiyor, işine odaklanmayı tercih ediyor. Kişisel değer sistemi önemli olanın ödülleri değil, icraat olduğunu söylüyor. İcraatı muhteşem şekilde yapıyor, öyleyse tanınmak gerçekten önemli mi? Ona önemli olduğunu söyledim. O bir rol model. Genç kadınların onun halktan hak ettiği karşılığı aldığını görmeli. Aynı zamanda klasik akıllı kadın sorunu mevcut. Yalnızca başımızı eğip işimizi yaparsak fark edileceğimizi düşünüyoruz. Durum böyle değil. Yakın zamanda Silikon Vadisi'nden ünlü bir erkeğin Fei-Fei'nin, kendi neslinin Rosalind Franklin'i olduğunu belirten bir tweet atmasına şaşırmış.

“Umarım ben daha uzun yaşarım diye düşündüm, çünkü çok erken yaşta kanserden öldü, değil mi?” diye sordu Fei-Fei.

Franklin'in 38 yaşında yumurtalık kanserinden öldüğünü onayladım. Ama tweet'in Franklin'in DNA'daki keşifleri için Nobel Ödülü almamasına gönderme yaptığını düşünmüştüm.

“ImageNet'te yaptığınız iş için başka birileri övgü alıyor mu?” diye sordum, Fei-Fei'nin makinelere öğretmedeki büyük başarılarından birinden bahsederek.

“Dürüst olmak gerekirse bu şekilde düşünmüyorum” dedi Fei-Fei.

Fei-Fei, Çin'in Chengdu kentinde büyüdü ve “ona toplumda yerleşik cinsiyet rollerine uyum sağlamasını dikte etmeyen bir ev ortamı yaratan ebeveynlerine” minnettar. Ebeveynleri bağımsız düşünmeyi teşvik ettiler ve “geleneksel anlamda bir isyankâr olmadığını” söylese de öğretmenlerinin ve toplumdaki diğer kişilerin toplumsal cinsiyet beklentilerini göz ardı edebildi. On altı yaşında ABD, New Jersey'deki küçük bir kasabaya taşınan Fei-Fei neredeyse hiç İngilizce bilmiyordu, ancak çabucak öğrendi ve adapte oldu. Princeton'dan burs aldı ve yüksek derecelerle mezun oldu.

“Başlangıçta cinsiyet bilinci olmadan kendim olma konusunda özgür kalmam bana çok yardımcı oldu” dedi.

Tanıştığım birçok dâhi kadın gibi Fei-Fei'nin de farkında olmadan dünyayı Erkekler, Kadınlar ve Ben şeklinde böldüğünü fark ettim. Bunu mutlaka bu şekilde tarif etmek zorunda değil, ama sınırlamayı ve kategorize etmeyi tercih eden bir dünyada çok yönlü bir insan olmak başka nasıl açıklanır ki? Astrofizikçi Jo Dunkley (iki çocuk annesi) ve moleküler biyolog Shirley Tilghman (o da iki çocuk annesi, ayrıca şimdi torunları var) gibi o da erkek olmaya çalışmıyordu. Ancak erken yaşlardan beri de kadını küçülten ve sınırlayan cinsiyet düzenlerine uymadığını da biliyordu. Kalan tek kategori, erkek-kadın ikiliğine geçiş yapabilen ve kendi yolunda başarılı olabilen kendin olmak. Uyum sağlamayan biri olmak. Başarılarında cinsiyet bilinci olmayan biri olmak. Ben olmak.

Bu soruyu Fei-Fei'ye sordum. Kendi tutkusunu ararken başlarda kendini yalnızca bir bilim insanı olarak gördüğünü kabul etti. Kadın Bilim İnsanı tanımı daha sonra, geriye bakıp daha önce göz ardı ettiği zorlukları gördüğünde geldi. "Artık kariyerimde sorunların daha çok bilincine vardım ve diğer kadınları da benimle yukarıya çekme sorumluluğu hissediyorum" dedi Fei-Fei.

Bu daha önce de duyduğum bir gidişat. Dâhi bir kadın olarak, at gözlüklerini takıp çalışmaya odaklanırsınız. Eğer dünyayı bir Kadın olduğunuz için sınırlı olarak görmeye başlarsanız, varmayı hedeflediğiniz nokta için olasılıklarınız derhal azalır. Ancak açık kısıtlamaları göz ardı edip yükseklere tırmanabiliyorsanız, konumunuzu iyiye kullanabilirsiniz. Görüştüğüm kadınların hepsi tam olarak bunu yapmıştı. Kapalı kapıları açtılar ve diğer tarafa geçtiklerinde, onları tamamen açık tutmanın yollarını aradılar. Jo Dunkley'nin tamamen erkeklerden oluşan ileri düzey fen derslerinde parmağını kaldırmakta asla tereddüt etmediğini ve Oxford'dayken kendisiyle ilgili görmediği için fizik alanında kadınlar seminerlerine katılmadığını düşündüm. Kadın bilim insanları mı? Hayır, ben sadece bilim insanıyım, teşekkürler. Ancak çok önemli başa-

rılar elde ettiğinde geri dönüp en başta silip attığı önyargıların izlerini görebildi. Fei-Fei bu cinsiyetçi beklentileri gençliğinde fark etmiş ve anlamıştı, ama bunları göz ardı etti. Kendi yerini sağlamlaştırdığı anda, daha önce göz ardı ettiklerini değiştirmeye kararlıydı. Eski bir öğrencisi olan Olga Russakovsky (şu an Princeton’da doçent) AI4ALL adında bir kuruluş yaratarak, alanlarındaki çeşitliliği artırmayı ve herkesin dahil olmasını sağlamayı amaçladı.

Fei-Fei sıklıkla makine değerlerinin insan değerleri olduğunu belirtiyor. AI’yi iyi bir amaç için kullanmak istiyorsanız ki, onun tüm amacı bu; farklı perspektiflere sahip insanların uygulamalar geliştirmesine ihtiyacınız var. “Solaklar için makası solak biri geliştirebilir” dedi Fei-Fei. “Sağlaklar sağlaklar için tasarlanan makası o kadar uzun zamandır kullanıyor ki böyle bir teknolojinin eksik olduğunu fark etmiyorlar.”

Kendinizi kategorilerin ve sınırların dışında görmenin, Ben konseptiyle rahat olmanın avantajı, kendinize yaratıcı şekilde düşünmek için izin vermeniz. Sınırların dışında düşünme dâhiler için neredeyse bir zorunluluktur. Fei-Fei yapay zekâ alanında çalışmaya başladığında, bilim insanları bilgisayarlarla, nesneleri görmeyi ve tanımayı öğretmek için gittikçe daha karmaşık algoritmalar geliştiriyordu. Fei-Fei’nin açıkladığına göre, bir bilgisayarın bir kediye tanımasını sağlamaya çalışıyorsanız, ona matematiksel dilde kedinin yuvarlak gözleri, sivri kulakları, uzun bir vücudu ve kıvrımlı bir kuyruğu olduğunu söylersiniz. Peki ya görüntü kıvrılmış bir kediye ve görebildiğiniz tek şey bir tüy yumağıysa; ya da karşınızdaki sandalyeden atlayan bir kedi görüntüsüyse ne olacak? Bilgisayarın öğrenmesi gereken sonsuz sayıda parametre vardı.

Fei-Fei tamamen farklı bir yönde düşünmeye başladı. Bilgisayarlara, bebeklerin çevrelerindeki dünyayı deneyimleyerek yaptıkları gibi öğrenmeyi öğretebilir miydi? Bir çocuğun gözlerini biyolojik kameralar olarak düşünürseniz, üç yaşına geldiğinde çocuğun gerçek dünyanın yüz milyonlarca fotoğra-

fını gördüğünü fark etti. Bu, Fei-Fei'ye ilham vermişti. Birçok bilim insanının yaptığı gibi daha fazla parametre ve veri kümesi oluşturmak yerine, bilgisayara olabildiğince çok görüntü göstererek öğrenmesini sağlayacaktı. Herkes ona yanıldığını ve fikrinin işe yaramayacağını söyledi Ama Fei-Fei 2007'de ImageNet adında, internetten neredeyse bir milyar görüntüyü toplayıp sınıflandıran bir proje başlattı. Daha sonra bunları bir tür nöral ağ temelli makine öğrenme sistemine bağladı. Sonuçlar hayli iyiydi. Bilgisayarları, bir görüntüye bakıp gördükleri şey hakkında basit bir şeyler söyleyebiliyordu.

Fei-Fei'nin tekniği şu an AI alanında her yerde kullanılıyor ama zamanında radikal bir gelişmeydi. Ondan şüphe edenlere rağmen devam edecek cesareti nasıl bulduğunu sordum; bana kibarca bir bilim insanı olduğunu hatırlattı. Ortada bir melodram yoktu. Fırtınalı gecelerde planından vazgeçmesi için tehdit telefonları almıyordu. Bunun yerine insanların itirazlarını dinledi, analiz etti ve onu vazgeçmeye ikna edecek bir şey bulamadı.

“Bunun sonuç verecek bir yol olduğunu düşünmek için yeterli gerekçem vardı ve denemek zorundaydık” dedi. “Kesinlikle haklı olduğumu ve herkesin yanıldığını söylemedim. Ama başkalarının bana ‘hayır’ demesine aldırmadım. Daha zor olan, bunu iyi bir şekilde uygulamaya koymaktı. Nasıl devam edip halledebilirdim?”

Vay canına. Hayatım boyunca Fei-Fei'nin meydan okumasına benzer adımlar attığım bir an hayal etmeye çalıştım. Aklıma bir şey gelmedi. Bağımsız ve güçlü olduğuma inanmak istiyorum ama geleneksel taşralı değerlerine sahip ebeveynlerle büyüdüm ve ben de uzlaşmacı kadın hastalığına yakalandım. İnsanların bana sempatiyle yaklaşmasını istiyorum. Her zaman birinin benden daha fazlasını bildiğini düşünüyorum. Bana “hayır” dediğinizde muhtemelen tartışmam ya da haklı olduğumu iddia etmem. Ortadan kaybolurum ve kabul edilme ihtimali daha yüksek bir şey denerim. Sokakta, “GELECEK KADIN-

LARDA” ya da “Kızlar Her Şeyi Yapabilir” yazılı tişörtler giyen küçük kızlar görüyorum ve bu mesajların, kafalarında ki parlak taşlarla birlikte ne anlama geldiğini merak ediyorum. Kendinizi savunabileceğinize ve mevcut duruma kafa tutabileceğinize iliklerinize kadar inanmak, herkes için zor bir şey. Bir kadın için neredeyse imkânsız. Ama dâhi olarak bir akım yaratmak istiyorsanız, bu mutlaka atmanız gereken bir adım.

Fei-Fei çocukken bile toplumun açıkça ortaya koyduğu cinsiyetçi beklentileri fark ettiğini ama bunlardan kaçınmak için elinden gelen her şeyi yaptığını söyledi. Asla sınırların içinde kalmadı. Çizgiyi aşarak düşünebilme yeteneği dehasının bir parçasıydı; tıpkı tanıştığım birçok dâhi kadında olduğu gibi... 18. yüzyıl filozofu Immanuel Kant dâhilerin var olanı kopyalamak yerine orijinal bir şey yarattığını söylüyor. Kant kadınları pek sevmezdi. O yüzden sözlerini dönüp tekrar ona söylemek ve cinsiyetçi beklentileri göz ardı edebilen kadınların kendilerini güçlendirerek tüm sınırları göz ardı edebileceğinin altını çizmek güzel. Dâhiler tanımları gereği geniş çaplı düşünen aykırı kişilerdir. Cinsiyet sınırlarının ötesini gören bir kadın özgün bir şey yaratmak için kendinden güç alır. Dâhi olmak için ilk adım budur.

Çoğu akademisyen dar bir alanda çalışıyor, ama Fei-Fei’nin doktora tezi cüretkâr biçimde disiplinler arası bir tez. Entelektüel bir jonglör olan Fei-Fei’nin iki danışmana ihtiyacı oldu ve gerçek dünyaya geldiğinde, AI konusundaki perspektifi standart bilişimcilerinin ötesine geçti. Hümanist, bilişsel nörobilimci ve fizikçiydi. AI’yi yalnızca sürücüsüz arabalar için bir araç olarak göremezdi. Son çalışmalarında AI’yi sağlık hizmetlerini, hastaneleri değiştirmek ve eşitliği sağlamak için nasıl kullanacağını düşünüyor. Dördüncü Sanayi Devrimi’ne (AI’nin bir diğer adı) ürkek davranarak öncülük edemezsiniz.

Fei-Fei, PayPal, Tesla ve SpaceX’i kuran ve kurulmasına yardımcı olan sıfırdan milyarder Elon Musk ile yaptığı konuş-

madan bahsetti. Yapay zekâ ile gelebilecek potansiyel kıyameti tartışırken, Musk, Fei-Fei'nin gelecek konusunda iyimser olmasına şaşırmış. Fei-Fei teknolojinin olumlu anlamda kullanılması için elinden gelen her şeyi yapacağını söylemiş.

“Bana bunu yapmayı neden önemseydiğimi sordu, ‘Ben bir anneyim’ dedim. Musk buna güldü, çünkü anladı. Burada konu gelecek. Konu yalnızca bilgisayar kurdu olmak değil.” Kısa bir süre kadın bilim insanlarına bu yüzden ihtiyacımız olup olmadığını düşündüm. Çünkü genellikle keşiflerin insani tarafına bakan bizler oluyoruz. Ama böyle bir şey yüzünden kadınlar olarak sırtımızın sıvazlanmasından hoşlanmıyorum. Kadın ve erkek hakkındaki tüm diğer genel ifadeler gibi bu da bireylere indirgendiğinde yerle bir oluyor. Hümanist olmak ile bilim insanı olmak arasındaki çizgi genellikle belirsiz. Erkekler baba oluyor, onların da geleceğe bir yatırımı var. Kadınların erkeklerden daha ciddi bir şekilde sağlık, eğitim ve eşitlik konuları üzerine düşünmesi için bariz bir neden yok. Hatta Fei-Fei bana Albert Einstein ve Erwin Schrödinger gibi 20. yüzyılın önemli fizikçilerinden ilham aldığını söyledi. Bu fizikçiler hayatlarının ikinci kısmında denklemlerden biraz uzaklaşarak daha büyük sorular sormaya başlamıştı. “Bu ışığın aydınlatığı yolu izlemeye başladım ve atomlardansa hayatla daha çok ilgilendiğimi fark ettim” dedi.

Fei-Fei'nin öngördüğü olumlu geleceği yaratmaya yardımcı olması muhtemel, çünkü o, farklı şekillerde düşünen, bildiği her şeyi alıp yeni doğrultularda birleştiren özgün biri. Stereotiplerin ve beklentilerin dışında yaşıyor. Kadın ya da erkek olarak tanımlanmıyor. O, “Ben.” Fei-Fei Li. Kimse onun gibi değil.

Erkek, Kadın ve Ben formülasyonunun cinsellikle veya yatığınız insanlarla bir ilgisi olmadığını açıklığa kavuşturalım. Bu, kendi yetenek ve kapasitenizi algılamanızla ilgili. Sınır-

ları görmemekle ilgili. Fei-Fei, lisansüstü eğitiminde tanıştığı bir AI bilim insanı ile evli. Farklı okullarda geçirdikleri birçok yılın sonunda (akademi dünyasında buna “iki kurum sorunu” denir) artık ikisi de Stanford’da AI’nin benzer alanlarında çalışıyorlar ve iki küçük çocuğa ebeveynlik ediyorlar.

Erkek, Kadın ve Ben konsepti üzerine, ikinci dalga feminizmin aktif bir üyesi olan, yaşça büyük harika bir kadınla sohbet etme olanağını buldum. Bu cesur kadınlar 1960’ların sonlarında farkındalık yaratma grupları kurarak kadınların eşitliği için yürüyüşler ve protestolar düzenlemişlerdi. Ona göre kendini toplumun dayattığı stereotiplerin dışında görebilen kadınlar her zaman iyi işler başarır.

“1960’larda bahsettiğin ‘Ben’ gibi kendi tanımımızı yaratmak isterdik. Ama bunun için birçok sınırlamayla savaşmak gerekiyordu” dedi.

Toplumdaki her şey seni bir köşeye sıkıştırdığında özgün, yaratıcı ve özgür olmak zor. Kadınların o zaman sahip olmadığı haklardan bazılarını şu an düşünmek bile mümkün değil. Bir kadının banka hesabı açmak için eşiyle birlikte imza atması gerekiyordu. Kadınlar kendi adına kredi kartı alamıyordu. Evlilik içi tecavüz anlayışı henüz ortaya çıkmamıştı. Birçok eyalette doğum kontrol hapları yalnızca evli kadınlara satılıyordu.

Ya da belki de bu sınırlamalar o kadar da anlaşılmasa da değildir. Hâlâ kadınları kısıtlayan ve itaatkâr olmaya zorlayan toplumlar var. Toplumumuzda şu anda hayli korkunç çok sayıda yapı var. ABD Anayasası’na harika bir belge olduğu için hayran kalıyoruz, fakat anayasada “kadın” kelimesi bir kez bile geçmiyor. Eşit Haklar Değişikliği hiçbir zaman yürürlüğe girmede. ABD’de binlerce yasa var, ancak bunlardan hiçbirisi erkeklerin ve kadınların hayatlarını evde ve işte entegre etmesine yardımcı olmuyor. ABD, sanayileşen dünyada (evet, tüm dünyada) yeni ebeveyn olan kişilere ücretli izin vermeyen tek ülke. Çiftler veya yalnız ebeveynler bu sorunu kendi başlarına çözmek zorunda kalıyor.

ABD'nin bu anlamda geçmişte kalmış bu aykırı tutumu seçmesi de kazara olan bir şey değil. İstihdamda ayrımcılığa daha yeni 1964'te son verildi, bu da kazara oldu. Irk, din ve ulusal köken için ayrımcılığı yasaklayan Medeni Haklar Yasası'nın VII. maddesini ortadan kaldırmak isteyen kanun yapıcılar, son anda "cinsiyet" kelimesini ekledi. Böylece işyerinde kadınlara eşit davranılması gerektiğini söyleyen bu yasanın kabul edilme şansının ortadan kalkmasını umdular. Olmadı. Tamam, hamile kaldı ya da ailesi var diye bir kadını başınızdan savuşturamıyorsanız, en azından kadının işini zorlaştırın. Çok zorlaştırın. İşte ABD politikaları (veya annelik-babalık izninin olmaması) tam olarak bunu yapmayı sürdürüyor.

Fakat şimdi ikinci dalga feminist arkadaşşıma dönelim. Adını kullanmamı istemedi, çünkü yorumlarının fazla tartışma yaratabileceğini düşündü. Seksenli yaşlarında kim sosyal medyanın hedefi olmak ister? Sorusu şuydu: Cinsiyet sınırlamalarının azaldığı ve stereotiplerin ortadan kalktığı bir yer inşa etmeyi başarabilseydik, şu an bu kadar çok öğrenci kendini "nonbinary"* olarak tanımlar mıydı? Doğdukları cinsiyet istediklerini yapmalarını sağlayabilseydi, insanlar kendilerini akışkan cinsiyetli olarak tanımlama ihtiyacı hisseder miydi?

Nonbinary tanımlamasına duyulan ihtiyaç, affı olmayan ve cinsiyetçi bir toplumun yansıması değil miydi? Buna cevabım yoktu ve bunun gibi soruların Atlantik'in her iki tarafında feminist bir parlama noktası olduğunu söyledi. Siyasi bir tartışma başlatmaya çalışmıyordu. Ancak eşitlik için yıllarca savaştıktan sonra, çeşitliliği ve insanların içinde bulunduğu geniş yelpazeyi anlamamız yerine, nonbinary'nin kendi kategorisini yaratmasını hem şaşırtıcı hem de üzücü buluyor.

"Özgürce sen ve ben olabilseydik herkesin kendini olduğu gibi kabul edebileceğini düşünmek istiyorum" dedi.

* Cinsiyet kimliklerinin maskülen veya feminen olmayan, yani ikili cinsiyet sınıflandırmasının dışındaki kimliklerini kapsayan bir spektrumdur -ç.n.

Yaptığı gönderme beni gülümsetti. Marlo Thomas'ın 1972 yapımı albümü "*Free To Be... You and Me*" (Özgürce Sen ve Ben Olmak) hâlâ tüm zamanların en iyi 100 albümü arasında yer alıyor. Birçok nesil bu albümü dinleyip eşlik ederek büyüdü. Ama bunun ne kadar etkisi olduğunu bilmiyorum. Futbolcu Rosey Grier ağlamanın ayıp olmadığını ("Ağlamak üzüntüyü atar") mırıldanıyor ve sporu sevmeyen William isimli bir çocuk bir oyuncak bebek alıyor. Büyükannesi bunun iyi bir şey olduğunu, çocuğa babalığı öğreteceğini söylüyor. İki bebek cinsiyetlerini bilmiyor. Kız olan itfaiyeci, erkek olan kokteyl garsonu olmak istiyor. Erkek olan farelerden korkarken kız korkmuyor. Bu bir şey ifade ediyor mu? "Kimseyi dış görünüşüne göre yargılayamazsın" diyor. Bir sonraki şarkıda bir kız bebek büyüdüğünde güzel olup olmayacağını sorarken, erkek olan uzun olup olmayacağını soruyor. Kız sonunda umurunda olmadığına karar veriyor: "Güzel olup olmamam umurumda değil. Sen uzasan da uzamasan da ne fark eder? Hiç değişmesek de olur."

Büyük komedi ustası Mel Brooks erkek çocuğun bölümünü söylüyor, ama Gümüş Eyerler ve Genç Frankenstein gibi filmlere imza atan bu usta yönetmen bile cinsiyet stereotiplerinden vazgeçmemiz için bizi ikna edemiyor. İnsanları dış görünüşüne göre yargılamakla kalmıyoruz, aynı zamanda bu insan kadın olduğunda tamamen farklı bir kategoriye koyuyoruz. Artık bu neşeli, iyimser şarkıları dinlemek acı-tatlı bir şey. Marlo Thomas ve o zamanlar ünlü arkadaşlarına (Alan Alda, Carol Channing ve Diana Ross gibi) göre eşitlik ihtiyacı bariz ve önemliydi ve kendilerini değişimin dönüm noktasında hissediyorlardı. Bu umut dolu dönemde yapmaları gereken tek şeyin mizahi, akılda kalıcı şarkılarla mesaj göndermek olduğunu ve hepimizin bunu anlayacağını hissetmiş olmalılar.

Röportaj yaptığım tüm dâhi kadınlar anlamış. Eski moda stereotiplere uymak başarıya giden bir yol değildi, o yüzden bunlardan kurtuldular ve özgürce astrofizikçi, mühendis

ve Nobel Ödülü sahibi oldular. Toplumun çoğunluğu Rosey Grier ve Mel Brooks'u dinlemeyip Kadın ve Erkek arasındaki katı çizgiden vazgeçmeseydi, bu insanlar kendileri bu çizgilerin dışına çıkardı. Onlar özgürce “Ben” oldular.

Büyük bir firmanın ortağı olan tanıdığım akıllı bir avukat, New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde her sene bir derse giriyor. Öğrencileriyle bilgi ve deneyimini paylaşmayı seviyor. Fakat son zamanlarda okul yeni bir kılavuz çıkardı. Öğrencilere yarıyılın başında, kendilerine nasıl hitap edilmesini istedikleri soruluyor. Sınıfta biri geleneksel “kız” ve “erkek” ifadelerinin kullanılmasını istemezse, öğretmenler cinsiyet belirtmeyen ifadeler kullanmaları için teşvik ediliyor. “Sınıfta bunu ilk kez yapmaya çalıştığımda sanki başka bir dil konuşuyormuş gibi hissettim” dedi arkadaşım gülerek. Bunu zıvanadan çıkmış saf aptallık ya da politik doğruculuk gibi düşünüp göz ardı etmek kolay. Okullarda yardımcı dersler veren başka arkadaşlarım da benzer deneyimler yaşadı. Ama daha sonra düşündüğümüzde bu tür cinsiyet belirtmeyen ifadeler, bu neslin Marlo Thomas şarkıları olabilir mi? Öğrenciler cinsiyet beklentileri ya da stereotipleri olmadan özgürce gelişmek istiyor. Cinsiyet kapsayıcılık, hayattaki seçimler yerine daha çok üniversite kampuslarında tuvalet seçimleri olarak bir şekilde saptırılmış olsa da önemli olan hayattaki seçimler. Kadınlar İngilizce “Ms.” unvanını 1960'larda kimliğinizin evli olup olmamanıza dayanmaması gerektiğini söyleyerek ortaya çıkardı. Richard Nixon ve o zamanki diğer huysuz adamlar kamuoyu önünde bununla dalga geçse de fikir mantıklıydı. Tuttu. Bekâr olabilirim ya da mutlu bir evliliğim olabilir ama bu beni düşünürken aklınıza gelecek temel konu değil. Ve açıkçası, bu sizi ilgilendirmez.

Akıllı kadınların iz bırakmaya çalıştığı zorluklardan bahsederken, “sizi öldürmeyen şey güçlendirir” diyerek Nietzsche'den ilham alan bir özdeyişi hatırlatabiliriz. Buradaki sorun şu;

önyargılar yetenekli kadınların cesaretini gerçekten kırıyor. Dünyadaki genel beklentiye daha uyumlu bir şeyler denemek için kaçıyorlar. Kim olursanız olun, Kadın-Erkek dünyasında Ben olarak parlamak kimsenin düşünemeyeceği kadar zor.

Çok da uzun olmayan bir süre önce eşimle Madison Avenue’de lüks bir dükkâna gittik. Satıcının buz mavisi bir kravat ve mavili morlu bir cep mendili ile süslediği pahalı bir takım elbise satın aldık. Çok yakışmıştı (Ona her şey yakışır). Birkaç hafta sonra bir arkadaşımızın düğününe giderken eşim yeni takımını giydi. Sonra mendili cebine belki on kez çıkarıp soktu. Ron hiç kararsız kalmaz. O yüzden ona sorunun ne olduğunu sordum.

“Mor cep mendili kullanacak türden bir adam mıyım, bilmiyorum” dedi.

“Yani erkeksi olmadığını mı söylüyorsun?” diye sordum.

Asık bir suratla başıyla onayladı.

Uzun süredir evliyiz ve onun adına övünmek istemem ama erkekliğiyle ilgili herhangi bir şüphe yok. Bunu biliyor ve ben de biliyorum. Aynı zamanda tanıdığım en az cinsiyetçi insanlardan biri. Çocuklarımızı yetiştirirken her zaman yüzde 50’den fazlasını yapmaya hevesli olan mükemmel bir ebeveyn. William’ın oyuncak bebek istemesini anlıyor. Benim kariyerimi kendisinininki kadar önemsiyor ve pazar sabahları krepleri benden çok daha iyi yapıyor. Ama işte burada, erkekler ve kadınlar için uygun olanlar hakkında yarattığımız sahte bölünmelerden mustarip.

Bu olaydan sonra erkekler için de üzüldüm, o kadar da üzülmедim tabii. Mor bir cep mendili takmaya karşı potansiyel bir önyargıyla baş etmek, dâhi bir astrofizikçi, ressam ya da filozof olarak hayallerinizi gerçekleştirmenize engel olan önyargılarla baş etmekten daha kolay. Ancak genel konu aynı. Ayrıldığımızda, genişlemek yerine azalıyoruz.

İngiliz şair ve filozof Samuel Taylor Coleridge, 150 yıl önce “gerçek şu ki, büyük bir akıl androjen olmalı” dedi. Co-

lumbia Üniversitesi'nde ünlü bir profesör olan ve İngilizce bölümünde kadro alan ilk öğretim üyesi olan Carolyn Heilbrun ise 1970'lerin başında kendimizi “cinsiyet hapishanesinden kurtarmalıyız” dedi. Sıkı cinsiyetçi beklentilere ve sınırlara veya yıpratıcı “erkeksi” ve “kadınsı” tanımlarına bağlı kalmadığımızda deha ve yaratıcılık rahatça akıp gider.

Ben şunu biliyorum: O cep mendili kocama çok yakıştı, ama her erkeğe yakışmaz. Fei-Fei Li alanında muhteşem bir yıldız ama her kadın onunla boy ölçüşemez. Beklentileri göz ardı ettiğimizde, yeteneklerimizi anladığımızda ve bunları iyileştirmek için her şeyi yaptığımızda, elimizden geleni yapmış oluyoruz. Kadın ve Erkeği tanımlayan ve keşfetmenize, yaratmanıza izin vermeyen eski fikirlere takılırsanız dâhi ya da özgün olamazsınız. Tanıdığım tüm dâhi kadınlar mantıksız sınırları bir kenara atıp mutlulukla ve özgürce Ben oldular.

Tom Cruise’a İhtiyacı Olmayan Bir Astrofizikçi

Romantik komedilerin hastasıyım. Özür dilemeyeceğim. Çünkü güçlü bir kadın olabilirsiniz, alanınızda bir dâhi olabilirsiniz ve yine de aşk ve romansı sevebilirsiniz. Bir gün koşu bandında yürürken şimdinin klasik romantik komedisi “Yeni Bir Başlangıç”ı açtım. Filmin güzelliğiyle koşmaya devam ederim diye düşündüm. Bunun yerine, beni durma noktasına getirdi. Beş dalda Akademi Ödülü’ne aday olan filmde Tom Cruise bir spor menajerini canlandırıyor ve sürekli “Bana parayı göster!” diye bağırان bir futbolcusu var. Film aynı zamanda Cruise’un eşini canlandıran Renée Zellweger’e yaptığı bir konuşmayla da ünlü. Ayrıldıktan sonra Cruise eşini geri istediğini fark ediyor.

Eşinin oturma odasına girip gözleri alev alev “Benden kurtulmana izin vermiyorum, hadi bakalım” diyor. “Seni seviyorum. Beni tamamlıyorsun.”

Beni tamamlıyorsun. 1996’da hepimiz bu sözleri duyduğumuzda mutlu bir şekilde iç geçirdik.

Ama bu kez izlediğimde, farklı bir tepki verdim. Bir süre koşu bandında koşmayı bıraktım ve geri sarma düğmesine bastım. Beni tamamlıyorsun mu? Hemen Zellweger’in ona dalgın gözlerle bakıp, “Eh, bu senin için iyiymiş. Ama benim bundan çıkarım ne?” demesini istedim.

Cruise, konuşmasında çekici bir şekilde tutkulu ve aynı zamanda bir köpek yavrusu kadar sevimli. Ne derse desin, onu geri çevirmek zor olabilir. Ama “beni tamamlıyorsun” fikri zihnimi rahatsız etmeye devam ediyordu. Aynı zamanda bu bana romantik serenatlar tarihindeki sıkça tekrarlanan bir diğer sözü hatırlattı. Jack Nicholson, “Benden Bu Kadar” filminde Helen Hunt’a “Senin yüzünden daha iyi bir adam olmak istiyorum” demişti. Romantik zırvalamaları düşününce bu da Cruise’un mantrası kadar kendini beğenmiş. Bunun altında yatan mesaj, bir kadının işinin erkeğin daha iyi, daha başarılı ve daha mutlu olmasını sağlamak olması. Beni tamamlıyorsun. Beni daha iyi biri yapıyorsun. Aşkın sadece sizinle ilgili değil de karşınızdaki insanla da ilgili olması gerekmez mi? Peki, iki filmin de senaryo yazarlarının erkek olması sürpriz oldu mu?

Tarih boyunca erkekler onları tamamlayan kadınlar bulduklarında mutlu olmuştur; burada aklınıza sadece aşk gelmesin. Büyük besteci Felix Mendelssohn, onu tamamlaması ya da en azından müzik külliyatını tamamlaması için, ablası Fanny’ye başvurdu. Fanny son derece yetenekliydi ve müziğine hayli odaklanmıştı. Felix ablasının birçok bestesini kendi bestesi olarak yayımladı. Ona bir iyilik yaptığını iddia etti. 19. yüzyılda seçkin bir ailenin kızı, yetenekleriyle herkesin önünde gösteriş yapmamalı. Yoksa kim onunla evlenir? Sıklıkla olduğu gibi erkekler kadınları “koruduğunda” bu durum erkeklerin de işine yarıyor. Felix, Fanny’nin müziğiyle tüm övgüleri topladı ve bazı besteler belirgin şekilde Felix’inkilerden daha iyiydi. Fanny özellikle Alman şarkılarında ya da Lieder’daepey yetenekliydi. Felix, Fanny’nin en az 6 şarkısını kendi adıyla yayımladı. Kraliçe Victoria bir keresinde Felix’i Buckingham Sarayı’na davet etti ve en sevdiği şarkılardan birini yazdığı için ona teşekkür etti. İnsan ne diyebilir ki? Şarkıları Fanny yazmıştı.

Almanya’da varlıklı bir ailede büyüyen Fanny, müthiş yetenekliydi ve öğretmen ve müzik öğretmenleri Felix’le aynıydı.

Piyanoda çok yetenekliydi ve 12 yaşında dinleyiciler önündeki ilk performansının nefes kesici olduğu söyleniyor. Ancak bu büyük başarıya rağmen, yalnızca bir kez daha tekrar halk önüne çıkma (çok daha sonra) şansı oldu. Çünkü ebeveynleri olağanüstü yeteneğinden gurur duymak yerine kaygılanıyordu. Bir kızın topluma uyum sağlaması ve iyi bir evlilik yapması için dehasını “iyi huylu bir klavyenin” ardına saklaması gerekiyordu. Fanny 14 yaşındayken babası Abraham Mendelssohn ona Felix’in müzik kariyerine devam edebileceğini açıklayan bir mektup gönderdi. Mektupta, “Müzik senin hayatında yalnızca bir süs olabilir ve olmalı, asla varlığının ve yaptığın şeyin temeli bu olamaz” yazıyordu.

Müziğin Fanny’nin varlığının temeli olduğu, ne Abraham’ın ne de Felix’in aklına hiç gelmemişti. Anlasalar bile umurlarında değildi. Bu mektubu ya da babasının yazdığı diğer mektupları neredeyse acı verici derecede üzücü buluyorum. Mozart’ın kız kardeşinin yaşadığı ıstırapı hatırlatıyor. Bestecilik dehası olan bir kadına bundan vazgeçmek zorunda olduğu söyleniyor. Çünkü babasının dediği gibi “genç bir kadının yeri ev hanımlığıdır.” Bu satırları okuyunca tüylerim ürperiyor. Dâhi bir erkeğe, çocukken dâhi olmanın iyi bir şey olduğu ama artık bu yeteneği bastırıp baba olma zamanı geldiğini söylediğinizi düşünün. Dönüp size “Dalga mı geçiyorsun?” diyebilir. Neden ikisini de yapamıyorum?

Fanny beste yapmak için çok istekliydi. Yeteneğini ve onu mutlu eden şeyi bırakması için gelen baskılara rağmen şarkılar ve koro besteleri dahil 500 eser besteledi. Öncesinde ve sonrasında gelen dâhi kadınlar gibi Fanny de fikirlerini ve müziğini duyurmanın bir yolunu bulmak zorundaydı. Dünya bir kızı dinlemek istemediğinde ve sen bir kız olduğunda, ne yaparsın? Fanny, evinde pazar günü öğleden sonraları müzik toplantıları düzenleme gibi akıllıca bir fikir buldu. Bunların özel partiler olduğu düşünülse de bunlar çay partilerinden çok konser gibiydi. İki yüz veya daha fazla kişiyi davet ediyordu

ve bir program vardı. Fakat müziği evinde yaptığından ve resmi olarak halka açık bir sahnede yapmadığından, toplumda kabul edilebilir sayıldı. İşte bu dâhice.

Tabii ki artık böyle şeyler yapmak zorunda değiliz, değil mi? Pek değil. Dâhi kadınlar hâlâ seslerini duyurmakta güçlük çekiyor. Özellikle eve gitmeleri ve bebek sahibi olmaları söylenmiyor, ancak aileyi, dehayı, özel hayatlarını ve halkın arasındaki hayatlarını nasıl birleştirecekleri konusunu kendi başlarına çözmek zorunda bırakılıyorlar. Bu baskı Fanny'nin yaşadığı zamanki kadar bariz olmasa da o zamanki kadar gerçek. Tüm siyasi ve sosyal sistemler titizlikle onlara karşı kurulmuş durumda.

Fanny'nin ev toplantıları büyük ilgi gördü; müziği Berlin halkının üst tabakasında geniş çaplı hayranlık uyandırdı ve çok konuşuldu. Fakat bir süre sonra bu yetmedi. Dâhi kızlar da alkışlara özlem duyabilir. Fanny sonunda cesaretini topladı, geleneklere nanik yaptı ve bazı bestelerini kendi adıyla yayımladı. Ve sürpriz! Bir kadın harika bir iş çıkardı diye kimse korkudan düşüp bayılmadı. Bunun yerine harika eleştiriler aldı. Bunun ardından kısa süreli övgü ve alkış aldığı dönem, kendi söylediğine göre hayatının en mutlu zamanlarıydı. Maalesef tıpkı Tolstoy'un yazacağı türden bir sonla, kısa süre sonra Fanny öldü.

Fanny'nin eserleri bugün de ilgi görüyor. Bence kardeşi Felix hakkında tekrar düşünme zamanı geldi. Bazı eleştirmenler, Felix'i Fanny'nin eserlerini kendi adıyla yayımlamaya iten motivasyonun, kendi başına fark edilememesi nedeniyle onu onurlandırmak ve adını duyurmak olduğunu söylüyor. Felix, Fanny'nin harika işler çıkardığını biliyordu. Bu durumda Fanny'nin, eserlerine kendi adını vermesinden başka onu nasıl onurlandırabilirdi ki?

Peki, tamam. Ama ben bunu yutmadım. Felix'in Fanny'nin müthiş bir besteci olduğunu ve belki ondan daha iyi olduğunu bildiğini kabul ediyorum. On bir yaşından beri müziği konu-

sunda tavsiye almak için Fanny'ye güvenmişti. Bir öğretmen Felix'ten kısa bir opera yazmasını istediğinde bunu onun adına Fanny yazdı. Fanny'nin eserlerinin daha geniş bir çevrede bilinmemesinden dolayı kendini suçlu hissedebilirdi, ama kesinlikle onun yetenekleriyle dikkat çekmesini istemiyordu. Yetenekli kız kardeşinle rekabet etmekten kaçınmanın en iyi yolu, iyi bir adam gibi davranıp yazdığı her esere el koymaktır, değil mi?

Fanny ve Felix hikâyesinden çıkarılacak bir ders varsa, bu olduğunu düşünüyorum. Onları tamamlamanızı isteyen erkeklerle dikkat edin.

Bazen farklı yüzyıllardan kadınları bir akşam yemeğinde bir araya getirdiğimi, şarap eşliğinde hikâyelerini paylaştıklarını hayal ediyorum. Gece yatağında yatarken oturma düzenini planlıyorum. Fanny Mendelssohn'un yanına Elizebeth Friedman'ı oturturdum sanırım. Ortak yönlerini anlamaları biraz zaman alır. Elit sınıftan gelen Fanny'nin aksine Elizebeth 1900'lerin başlarında Indiana'da bir çiftlikte büyüdü. Müzik bestelemedi, kodları kırdı.

Friedman, karmaşık bulmacaları çözmede ve başka kimse'nin fark etmediği örüntüleri görmede bir dâhiydi. 1930'larda ABD Kıyı Güvenliği için kriptanaliz uzmanı olarak çalışıp büyük ün kazandı ve mesajların şifrelerini çözerek çete üyelerini ve kaçakçıları durdurdu. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi ajanlarını avlayarak ajan kodlarını kırdı. Eşi William da bir kriptocuydu ve Elizebeth'in başarıları için bolca övgü aldı. Ama Felix'in aksine William bu övgüleri geri çevirdi. William sık sık eşinin ondan daha zeki olduğunu söylüyordu. Yakın bir ilişkileri ve mutlu bir evlilikleri var gibi görünüyordu. Birbirlerine yalnızca onların anlayacağı kodlanmış aşk mektupları gönderiyorlardı.

Friedman'ın çalışmaları 20. yüzyıldaki istihbarat toplama biçimini temelden değiştirdi. Kodları çözmedeki zekâsı

savaşın yönünü değiştiren bilgiler getirdi. Friedman, Almanların askeri bilgi göndermek için kullandığı karmaşık rotor şifreleme makineleri olan üç farklı Enigma makinesini söktü. Akıllıca oluşturulmuş makineleri anlamak için, bir kelimedeki her harf için alfabadeki bir sonraki harfi değiştirdiğiniz basit bir kod düşünün. GENIUS HFOJVT oluyor ve Friedman gibi bir HFOJVT kadın da bu kodda yazılmış bir sayfayı çok çabuk çözebiliyor. Enigma elektrikli bir makineydi, böylece koyduğunuz her şey için rotorlar dönüyor ve bir sonraki harf için tamamen farklı bir şifreleme ortaya çıkıyordu. G harfi H'ye dönüşüyor, sonra rotorlar dönüyor E harfi, Y harfine dönüşüyor ve N de T harfine dönüşüyordu. Sürekli dönen ve harflere farklı pozisyonlar veren dört veya daha fazla rotor ile bu permütasyonlara başka karmaşıklıklar ekleyen çeşitli şeyler vardı. Diğer tarafta böyle bir makineniz olduğunda onu karmaşık örüntüleri çözmek için ayarlayabilirdiniz. Makineniz yoksa görünen harflerde fark edilebilir bir örüntü ortaya çıkmıyordu ve saçma ifadeler oluşuyordu. Kentilyon (18 sıfırlı sayı) tane olası çözüm vardı. İnanılmaz bir şekilde Friedman problemi çözdü. Muhteşem bir zaferdi ve neredeyse inanılamayacak seviyedeydi. Friedman'ın ekibi 400 Nazi mesajının şifresini çözerek ajan ağlarını yıkmaya ve hayat kurtarmaya yardımcı oldu.

Friedman'ın eşi destekçiydi ve övgüleri onunla paylaşıyordu. Fakat FBI direktörü J. Edgar Hoover pek öyle değildi. Profesyonel hayatta genellikle kendisini tamamlaması ya da en azından imajına bir şeyler eklemesi için zeki bir kadını kullanan erkekler vardır. Friedman'ın savaştaki büyük başarılarından sonra Hoover hikâyeyi saptırıp övgüleri kendi topladı. Friedman'ı açıkça savaş yıllıklarından çıkarıp ödülleri kendi aldı. Ulusal güvenlik için şifreleri kırarak etkileyici bir iş çıkaran Friedman iken, Hoover kendini kahraman ilan etti. Friedman dünyaya yardım etmek isteyen dâhi bir kadındı. Hoover ise ahlaklı olmayan güçlü bir adamdı. Tahmin edin bu savaşta

kim kazanır? Bir kadını tarihten silmek, muhtemelen bir günde yaptığı en berbat on şey arasında bile değildi.

Hoover hiçbir zaman Friedman'ın beyin gücüne veya kriptanaliz alanındaki dâhiyane özelliklerini uygulama konusundaki azmine sahip olamazdı. Sorun yaratan şey, farklı bir kodu yani kadınların ve erkeklerin nasıl algılandığına egemen olan kodu anlamış olmasıydı. Kodları kıran dâhi bir kadının, teknik zekâsı ile Nazi ağlarını yok edip savaşın büyük kahramanlarından biri olması insanları şaşırtacaktı. Normatif hikâyeye uyan ise, bir adamın kahraman olmasıydı. Kimse kadınların başarısına inanmadığı sürece erkeklerin kendi başarılarını ilan edip tüm övgüleri toplaması çok kolay.

Umarım Fanny ve Elizabeth düzenlediğim hayali akşam yemeğinde konuşurken iyi vakit geçirirler. Konuşacak çok şeyleri var.

Hayali akşam yemeğimde tarihi misafirlerime katılması için Meg Urry'ye kabartmalı bir davetiye gönderirdim. Tabii onu gerçek bir akşam yemeğine de davet edebilirim. Merkezinde süper kütleli kara delikler olan uzak galaksiler üzerine çalışan dâhi fizikçi Urry, hem bilimi hem de kadınları ileri taşımaya çalışıyor. Fanny Mendelssohn ve Elizebeth Friedman'ın yanında, 21. yüzyılda hâlâ kadınların kendi dehalarını kabul etmede ve dünyada yol almada yaşadığı zorluklardan bahsedebildi.

Urry ile yaklaşık 15 yıl önce bir öğle yemeğinde, Yale mezunlarına çalışmalarından bahsettiği sırada tanıştım. Ona sadece hayran kalmadım, o olmak istedim. Evreni onun anladığı şekilde anladığınızı düşünsenize! Aşağı yukarı aynı yaştayız, ama öğrenci olarak Yale'e geri dönme şansım olsa onunla fizik çalışmaktan başka bir şey istemem herhalde. Daha önce hiç hayal etmediğiniz olasılıkları önünüze açan türden bir rol model o.

Urry'nin başarıları aklın da ötesinde. NASA için Hubble Uzay Teleskobu'nu çalıştıran enstitüde kıdemli bir liderdi. Sonra Yale'de fizik bölümünde ilk kadrolu (elbette!) kadın öğretim üyesi oldu. Değerli çalışması ve bununla yarışan tav- rıyla hızla bölüm başkanı (fizik bölümüne başkanlık eden ilk kadın) oldu ve alanında en çok atıf yapılan uzmanlardan biri olmayı sürdürüyor.

Onu tekrar yakalamak için istekliydim ve yoğun progra- mında (dünyanın her yerinde ders veriyor) yer bulmaya uğra- şarak, sonunda New Haven'in en güzel caddelerinden birinde beyaz sütunlu bir malikânede bulunan büyük ofisinde bulu- ştuk. Sarıldık, çocuklardan ve işimizden bahsettik. Urry onu idealize etmeme güldü. Hiçbir şeyin zaferlerle dolu özgeçmi- şinde ve özgüvenli stilinde görüldüğü kadar kolay ve doğru- dan olmadığını net bir şekilde belirtti. Cinsiyet dışında başka bir neden olmaksızın onu küçümsemeye çalışan erkeklerle uğraşarak yıllar geçirdiğini söyledi. "Kimse kalkıp 'kadınları istemiyoruz' demiyor" dedi. "Fakat üstü kapalı bir ayrımcılık var, çünkü kadınların bilimde veya başka bir alanda lider ola- bileceğini kafamız almıyor."

Kafasında bu düşünceyle yaşayan yalnızca erkekler değil. Bir keresinde Yale'in önde gelen kadın hocalarının katıldığı bir etkinlikte toplantı organizatörü, herkesten kendini tanıtmayı ve uzman olduğu alanı açıklamasını istemişti. Urry nere- deyse tüm kadınların mütevazı yanıtlar verdiğini görünce şaş- kınlığa uğradı. Kadınlar, güçlü yanlarını ifade etmek yerine "Uzman olduğumu söyleyemem ama... konusunda bilgiliyim" ya da "... alanında çok iyiyim" gibi yorumlarda bulundu. Bu kadınların hepsi Yale'de kadrolu hocaydı. "Kadrolu olmanın standardı, alanında dünyada uzman olmaktır ve bir üniversi- teden geçerlilik almak, kendi yetkini belirtme hakkını sana verir" dedi Urry. Neler oluyordu? Belki de bunlar bir tür trav- ma sonrası stres bozukluğu, yeteneklerini bir tevazu perdesi altında gizlemek zorunda kalan kadınların nesillerinden kalan

artçı şoklar. Alanlarımızdaki mutlak uzmanlar olarak başarılı oluyoruz, ama ya bunu söyleyemeyecek kadar mütevazıyız (“Övünme!” denir kızlara) ya da yeteneklerimize tam olarak inanmıyoruz. “Birçok azimli kadın sadece başaramadıkları şeyleri görür” dedi. “Erkeklerse genellikle beklentileri aştıklarını düşünür.”

Başımı salladım, çünkü hepimiz bunun olduğunu gördük. Birkaç yıl önce, Urry’den yaptığı inanılmaz çalışmalar hakkında baş editör olduğum dergi için bir kapak konusu yazmasını istedim. Urry, dergi yayımlandıktan sonra iki tür e-posta aldığını söyledi. Bir kısmında, dünyanın her yerinden kadınlar ilham kaynağı olduğu için teşekkür ediyordu. Geri kalanlar ise (genellikle erkeklerdi), “Karanlık enerjisini sen anlayamazsın. Dur sana açıklayayım” diyordu. Sonunda 10 yaşında bir çocuktan da böyle bir e-posta alınca Urry kibarca ona, matematik ve fizik çalışmayı sürdürmesini, böylece bu büyük konseptlerin anlaşılmasına bir gün katkıda bulunabileceğini belirten bir e-posta yazdı. Çocuk öfkeli bir biçimde şöyle cevap verdi: “Peki ama sana söylediğim teoriye ne diyeceksin?”

Urry bu olanları anlatırken kafasını salladı. “Tam bir erkek tepkisi olduğunu düşündüm” dedi.

Ne demek istediğini tam olarak anladım. Çünkü bu yazı yayımlandıktan bir süre sonra dergiye yeni bir CEO geldi ve çıkardığım bazı eski sayıları inceledi. Urry’nin kapak yazısında duraksadı.

“Kara delik diye bir şey yok, biliyorsun” dedi, patronluk taslayan bir gülümsemeyle. “Astronomlar anlayamadıkları her şeye kara delik diyor.”

“Neden öyle dediniz?” diye sordum dikkatle.

Umursamaz bir tavırla “bilim hakkında çok şey biliyorum” dedi.

Tamamıyla yanılıyordu. Şansı yaver gitmiş ve CEO olmuştu, ama kara delikler, karanlık enerji ya da astrofizikte yakın zamanda ortaya konulan bilgiler hakkında hiçbir fikri yoktu.

Bunun için bir gerekçesi de yoktu. Yine de dayanağı olmayan görüşünün, dâhi bir kadının araştırma, keşif ve (hatta) gerçeklerle kanıtlayabileceği her şeyden daha geçerli olduğuna inanan güçlü bir erkeğin tüm özgüvenine sahipti. O bir erkekti! İlgüdüleri doğru olmalıydı! Ama değildi. Hem de hiç.

Urry, kariyerinin çok başlarında kadınlar için güçlü bir savunucu oldu. Görüşme yaptığım Fei-Fei Li ve Jo Dunkley gibi dâhi kadınların birçoğu, yükselirken önyargılara göz yummuşlardı ve sadece başarıya ulaştıklarında kadınlar için savaşmaya başladılar. Ama Urry sipere erken geçti. Hubble’da çalışırken ekipteki az sayıda (çok çok az) kadının ne kadar kötü muamele gördüğünü fark etti. Kadınlar daha çok makale yazmalarına, daha çok hibe almalarına ve genel anlamda daha başarılı olmalarına rağmen daha az maaş alıyorlardı. Urry bu konuyu açsa da erkekler bunda bir sorun görmüyordu. “Bu bir uyanıştı” dedi bana. “Aklınızı mı kaçırdınız?” demek istedim. Son beş yılda işe aldığınız altmış doktora öğrencisi arasında sadece iki kadın var. Bu bir sorun değil mi?”

Astronomi alanında çalışan kadınlar için 1992’de bir ulusal konferans düzenledi. İki günlük sunum ve tartışmalar sonunda kendi bildirgelerini çıkardılar. Oluşturdukları bu kadın hakları bildirgesini üniversitelere sundular. Konferansın başarıyla gerçekleştirilmesine ve başka etkinliklerin yolunu açmasına rağmen değişiklik önerileri Urry’nin umduğu gibi bir heyecanla karşılanmadı. Fikirler ne kadar devrimciydi? Bir bölümde yeni öğretim üyesi alımlarında kadınları son adaylara dahil etmek için çaba sarf edilmesi gerektiği yazıyordu. Bu devrimcilik değil, aşikâr bir gerçek. Ancak tüm üniversitelerin yanıtı şöyleydi:

Hayır, olmaz! Tamamen uygunsuz!

Kadınları tarihten silmeyi bırakın, birçok erkek onların adını bile duymak istemiyordu. Karşı çıkanlar, üniversiteden birçok kadını dahil ederek özel bir muamele istemediklerini de belirtiyordu.

“Kadınlara bugünkü koşullarda özel muamele gördüklerini anlatmak gerekiyor” dedi Urry. “Buna negatif özel muamele denir, erkekler de pozitif özel muamele görüyor. Bunu düzeltmeniz gerekiyor; aksi takdirde daha az nitelikli beyaz erkeklerden geriye düşerek yetenek havuzunun derinliklerine ineceksiniz.”

Bu ilginç bir kavram, değil mi? Erkekler, kadınları işe almanın, standartları düşüren tehlikeli bir eylem olduğunu iddia etmeyi seviyor. Urry bunun tam tersi olduğunu söylüyor. Diyelim ki iki pozisyon için on adayınız var ve bir adam açıkça bir numara. Onu işe alıyorsunuz. Her şey tamam. Şimdi bir sonraki seçime sıra geldi. Objektif olarak ikinci ve üçüncü sırada kadın adaylar varsa ama bilinçaltınızdaki önyargılar bunu görmeyi engelliyorsa, aslında dört numarada olması gereken erkeği işe alırsınız. Urry’nin dediği gibi yetenek havuzunda diplere iniyorsunuz, çünkü erkeklerin sözde güçleri gözlerini kör etmiş durumda.

Urry bana astronomların gökyüzünde tarama yaparken, gördükleri şeyde önyargı olmadığından emin olmak için doğal olarak uyarlamalar yaptıklarını söyledi. Bu parlak yıldız, sönük olandan daha mı güçlü? Yoksa daha yakın olduğu için daha net mi görünüyor? Fakat konu kadın ve erkek yıldızların göreceli parlaklığını görmeye gelince bilim insanları verileri göz ardı ediyor ve bilinçaltındaki önyargılara boyun eğiyor. Erkek yüksek lisans öğrencileri parlak yıldızlar, her zaman ödüller ve övgüler alıyor ve özgün işler yaptıkları için düzenli olarak alkışlanıyor. Kadın mezunlara ise sanki kendilerine söyleneni yapan insanlarmış gibi davranılıyor ve onlar danışmanlarının hâkimiyetinde çalışan çarklar gibi görülüyorlar (Onu tamam-lıyorlar.)

Urry artık kıdem ve statü sahibi oldu diye bir sorun yaşamayacağını düşünebilirsiniz. Kimse onun en tepede, baş yazar, patron olduğundan şüphe duyamaz. Yetki sahibi bir öğretim üyesi ve aynı zamanda Yale Astronomi ve Astrofizik Merkezi'nin direktörü olarak, her yıl galaksiler arası keşifler yapan bir düzine araştırmacıya öncülük eden, fikir üreten beynin sahibi kendisi. Belki yüksek lisans öğrencisiyken çoğu yetenekli genç kadının yaşadığı gibi onun da başarılarını erkek danışmanına bağladılar. Ama artık olmaz, değil mi? Evet, olur. Onun laboratuvarı yöneten kadın olmasının bir önemi yok, sonuçta o hâlâ bir kadın. İnanması çok zor kadın düşmanı bir senaryo değişimiyle, bilimde üst düzey bir kadın büyük bir başarı elde ettiğinde, hâlâ kılıçlar çekiliyor ve inanmayanlar ortaya çıkıyor. “Kesin laboratuvarda tüm işi yapan ve övgüyü hak eden akıllı bir erkek öğrenci vardır” şeklindeki söylentiler Urry'nin kulağına kadar gelmiş. Öyle biri olduğu için Urry çok şanslı!

Urry bana bunu söylediğinde kahkahalara boğuldum; ama o bunu pek komik bulmamıştı. Saçma, belki. Ama aynı zamanda acı verici ve heves kırıcı. Gösterinin başında olmaya devam ettikçe ve harika işler çıkardıkça büyük saygı gören bir kadın dâhiyi ortadan kaldırmak zor olmalı. Yani onun için çalışan erkek bir lisansüstü öğrencisinin asıl dâhi olduğunu öne sürme sapkınlığı gerçekten delilik. Tehlikeli. Korkutucu. Bu öğrencilerden biri önemli bir fizikçi olursa -ki büyük bir üniversitenin dâhi bir kadın tarafından yönetilen üst düzey bir laboratuvarından çıkan biri için bu çok muhtemel-, geri dönüp başından beri bu işin sırrının erkek beyni ve testosteron olduğunu iddia etmek çok kolay. Kadınları tarihten silmek için yöntemlerde tuhaf bir yola doğru gidiliyor. Bazı erkekler hikâyenin kahramanı olarak kalmak için her şeyi yapabilir.

Amacım bu konuyu fazla büyütmek değil. Çünkü Urry çığır açan çalışmaları için büyük saygı görüyor ve kadınların sorunları hakkında konuşmasına imkân tanıyan bilimsel kre-

dibilitesi olduğunu biliyor. Öğrencileri ona bayılıyor ve genç kadın bilim insanları onu örnek alıyor. Tek başına davranışları değiştirdi. Ülke genelinde yaptığı konuşmalarda neredeyse her zaman bir genç kadın hemen yanına gelip Meg'i rol model aldığını ve bu sayede bilim alanında ilerlediğini söylüyor. Yale'e ilk geldiğinde, bölümünde bile olmayan kadın öğrenciler kariyer tavsiyesi ve ilham almak için ona gelirdi. "Ben gelmeden önce kiminle konuşuyorlardı, bilmiyorum" diyerek bunu kabul ediyor Urry. O kadar çekici bir kişiliğe ve rahat ama özgüvenli bir tarza sahip ki genç kadınlar tıpkı benim gibi sadece onunla konuşmak istemiyor, onun gibi olmak istiyorlardı.

Dünyayı değiştirmek güzel, ama aynı zamanda yorucu. Urry, öfkeli erkeklerin sapan ve oklarıyla savaşıarak uzun yıllar geçirdi. Saldırıları defedecek bilimkurgu filmlerindeki gibi bir kuvvet alanı yaratmak için çok fazla enerji harcadı. Eskiden onunla bir araya geldiğimde Urry her zaman tanıştığım herkesten daha fazla enerjiye sahip gibi görünüyordu. Her şey mümkündü ve her zaman ödün vermeyen bir yaklaşıma sahipti. Ama bu konuşmamızda, bahsettiğim kuvvet alanını aktif tutmak için hem dayanma gücü hem de azim gerektiğini fark ettim. Bir süre sonra yorucu olmaya başlıyor. Kadın dâhilerin tarihten silinmesinin bir nedeni de vazgeçmeleri, sürekli açıklama yapma, savunma ve doyumsuz erkek egosuyla baş etme gerekliliği nedeniyle yıpranıp harap olmaları.

Urry harap olmamış, ama gençliğinde tüm engelleri göz ardı ettiği zamana kıyasla artık daha gerçekçi. Tanıştığım birçok kadın dâhi gibi o da sınırsız bir iyimserlikle başladı. Bu da kariyerinin başlarında ona köstek değil destek oldu. "Her zaman yolumun açık olduğunu ve her şeyi yapabileceğimi hissediyordum" dedi Urry bana. Her şeyi yapabileceğini düşününce gidip yapıyorsun. Bunu Susan Wollenberg, Shirley Tilghman, Fei-Fei Li ve daha birçok kadında gördüm. Çalışmalarınızın göz ardı edileceği, silineceği ya da küçümseneceği konusunda kaygılanırsanız ilerlemek zorlaşır.

Urry gençken yapmak istediği şeyi yapan başka kadınlar olmadığını fark ettiğinde “başka kimse bunu istememiş herhalde” diye düşünmüş. “Bunun palavra olduğunu” anlaması biraz zaman almış. “Elbette diğer kadınlar da tüm bunları istiyordu, ama yol açık değildi.”

Yol şimdi açık mı? Öyle olduğunu düşünmek istiyoruz. Ama hâlâ kayalarla kaplı. Yale’de eğitime başladığı ilk yıl Urry, onu kahve içmeye davet eden bir erkek meslektaşı ile yaptığı toplantıdan geri dönüyordu. Orada kalmak ve sohbeti sürdürmek istiyordu ama geri dönüp derse hazırlanmak zorundaydı. Arkadaşına çocukların çok zeki olduğunu, bu yüzden her şeye hazır olması gerektiğini söyledi. Arkadaşı güldü. “Ben derslerime hazırlık yapmıyorum” dedi. “Bilmediğim bir soru sorarlarsa, sadece bir şey uyduruyorum ve bana inanıyorlar.” Urry şok içinde ona baktı. Çünkü o tam tersini düşünüyor ve yapıyordu. “Ona, ‘Neden bahsettiğimi tam olarak bilsem bile, hâlâ bana inanmıyorlar!’ dedim.”

Kadınlar bazen kendilerini tarihten silerek erkeklerin onları tarihten silmesine yardımcı oluyor. Kadın olarak varlıklarını, övgü alması ve ciddi muamele görmesi daha muhtemel bir imajla değiştiriyorlar. Bu mantıksız değil. Yapısal değişimler isteyebilirsin. Ama dünyada şu anki haliyle yaşıyor ve başarılı olmaya çalışıyorsun. Bazen en iyi yaklaşım üstü kapalı direniştir ve bu yaşanmaya devam ediyor.

Çok da uzak olmayan bir zaman önce Joanne isimli bir anne büyücüler hakkında bir kitap yazdı. Fakat kitabı onlarca yayıncı tarafından reddedildi. Sonunda ona ufacık bir avans ödemeyi kabul eden ve bin kopya basmayı planlayan bir yayıncı buldu. Kitabın erkeklerin ilgisini çekmesini isteyen yayıncı, yazarın ilk adından vazgeçip yalnızca adının baş harflerini kullanmasını önerdi. Adı J. K. Rowling oldu ve *Harry Potter* serisi tarihteki en popüler serilerden biri haline geldi. Yeni baş harfleriyle bu yazar en zengin insanlardan biri haline geldi.

Okuyucular onun bir kadın olduğunu bilseydi Rowling bu kadar başarılı olur muydu? Bunu sadece tahmin edebiliriz ama görünüşe göre Rowling böyle düşünmedi. *Harry Potter* kitaplarının başarısının ardından Rowling, yetişkinler için suç romanları yazmaya başladı ve Robert Galbraith mahlasını kullandı. İnsanlar senin bir erkek olduğunu düşünürse, kitaplarının okunma olasılığı daha yüksek. Kaderin hoş bir cilvesi ile Robert'in ilk kitabı çok az sattı ve sonunda yazarın kızımız Jo olduğu duyulduğunda kitap en çok satan haline geldi.

Büyük kadın yazarlar genellikle erkek isimlerinin arkasına gizlenmiştir. 19. yüzyıl başlarında Avrupa'nın en popüler yazarı olan George Sand aslında Aurore Dupin adında soylu bir kadındı. Paris'te dolaşırken ona istediği özgürlüğü veren erkek kıyafetleri giyerdi. Kocasını, çocukları ve birçok romantik ilişkisiyle göz alıcı bir kişisel hayatı vardı. Mary Ann Evans, 1800'lerin ortalarında yazdığı 7 roman için George Eliot takma adını seçti, çünkü bir kadının kaleme aldığı romanın hafif ve anlamsız bulunarak dikkate alınmayacağına düşündü. Middlemarch, Silas Marner ya da Kıyıdaki Değirmen eserlerini hafif ya da anlamsız olarak tanımlamak için kendinizi çok zorlamanız gerekir. En sevdiğim modern İngiliz yazarlarından Julian Barnes, Middlemarch'ın en iyi İngilizce roman olduğunu söylüyor. Fakat Evans, stereotiplerin bir eseri algılama biçimimizi ne kadar etkilediğinin farkındaydı. Evans'ın kadın kahramanları da içinde bulundukları durumların getirdiği sınırlarla cebelleşiyordu. Middlemarch'ın başında Dorothea Brooke farklı ve özel olmak ve dünyayı değiştirmek isteyen genç bir kadın. Sonundaysa evleniyor ve zamanını "iyi bir eş" olarak geçiriyor. Kocasını tamamladığını söyleyebiliriz. Arkadaşları "bu kadar bağımsız ve nadir bulunan birinin, tüm dikkatini ve enerjisini başkasının hayatına vermesinin" yazık olduğunu düşünüyor. Daha farklı biri olmaya gücü var mıydı? Bu durum trajedi-den çok bir muamma.

İki yüzyıl sonra bile bu hâlâ kadınlar için bir muamma. Tüm sosyal yapılar sana karşıyken özel biri, bir dâhi olabilir misin? George Eliot kitabın sonunda bu soruya farklı bir yön veriyor ve diyor ki; dünyayı daha iyi bir yer yapan “her gün söylediğimiz sözler ve yaptığımız eylemlerle önemsiz insanlarız.” “İnançla gizli bir hayat süren ve kimsenin ziyaret etmediği mezarlarda yatan” herkese bir selam gönderiyor. Özel olmak ve fark edilmek isteyen kadınlara sonunda “önemsiz” olmanın kötü bir şey olmadığıнын söylenmesi pek teşvik edici değil. Yine de George Eliot’un günlük yaşamında karşılaştığı mücadele bu. Romanlarından birinde başka bir karakter Daniel Deronda, “Bir erkeğin dehasını içinde taşımanın ve kız olmanın köleliğinin acısını çekmenin ne olduğunu hayal etmeye çalışabilirsiniz ama asla hayal edemezsiniz” diyor.

Dâhi yazarın George ya da Mary Ann, Joanne ya da J. K. olması, önümüzdeki kitap hakkındaki düşüncelerimizi değiştiriyor. Hatta, cinsiyetin ay ve güneş dahil her şeyi nasıl gördüğümüzü etkilediğini fark etmek şaşırtıcı. Kaliforniya Üniversitesi San Diego’da bilişsel bir bilim insanı olan Lera Boroditsky’den, dilin dünya hakkında düşünme şeklimizi nasıl değiştirdiği konusunda çığır açan çalışmalar yaptığını öğrendim. Birçok dilin, cinsiyetsiz isimlere cinsiyet atadığını belirtiyor. Örneğin Fransızcada sandalye feminen, *la chaise*. Bir keresinde ortaokuldaki Fransızca dersimde kelime bilgisi sınavında *chaise* kelimesini doğru bildiğim için yarım puan istemiştim. Cinsiyetini doğru kullanmasaydım ne fark edecekti? Sandalye sandalyedir. Kız ve oğlan sandalyeler yoktur. Öğretmenim Madame G. bana küçümseyerek baktı ve feminen ön ek “la”nın “chaise”in bir parçası olduğunu açıkladı. Hiç puan alamadım.

Profesör Boroditsky cinsiyetli isimlerle büyüyen insanların nesnelere farklı davrandığını keşfetti. “Köprü” sözcüğü, Almancada feminen (die brücke), İspanyolcada ise maskülen

(el puente). Bunun çevrimiçi dil öğrenme derslerinde kafanızı karıştırmaktan başka bir sonucu olmadığını düşünebilirsiniz. Ama Profesör Boroditsky'e göre Almanca konuşanların, köprüyü "güzel" veya "zarif" gibi stereotipik kadınsı kelimelerle tanımlamaları daha muhtemel. İspanyolca konuşanlar ise aynı köprünün resmini tanımlarken daha erkeksi bir perspektifle "güçlü" ya da "uzun" gibi kelimeler kullanıyor.

Evreni nasıl gördüğünüze gelirsek, Almancada güneş feminen ve ay maskülen. Almanlar güneşi yumuşakça ışık saçarken, ayı ise gökyüzünde güçlü bir şekilde dururken görüyor büyük ihtimalle. Bununla ilgili herhangi bir astronomik geçerlilik olduğunu düşünürseniz, Boroditsky, İspanyolcada bunun tam tersi şekilde güneşin maskülen ve ayın feminen olduğunu söylüyor. İnsanların bunları tanımlamak için kullandığı sıfatlar da tam tersi oluyor. İspanyollar gökyüzüne bakıp güçlü bir güneş ile tatlı ve kaprisli bir ay görüyor.

Bu şaşırtıcı, değil mi? Cinsiyetsiz bir nesneye rasgele bir cinsiyet atanması, onu nasıl gördüğümüzü değiştiriyor. Fransa'da kelimelerin güçlü olduğunu kabul eden yüzlerce akademisyen, yakın zamanda dili değiştirip daha az cinsiyetçi hale getirmek için bir manifesto imzaladı. Özellikle Fransızcadaki "le masculin l'emporte sur le féminin" yani "maskülen feminenen baskındır" kuralına karşı çıkıyorlar. Ampirik olarak doğru mu yanlış mı bilinmez, fakat linguistik olarak durum bu. Parmaklı ayakkabı ve uçuşan etekler giyen bir grup zarif kadın dansçı, hep birlikte feminen çoğul olarak "danseuses" şeklinde adlandırılıyor. Ama aralarında taytlı bir erkek olduğunda romantik dürtülerin baskın olmasının hiçbir önemi kalmıyor ve hep beraber maskülen çoğul olan "danseurs" kelimesiyle ifade ediliyorlar. Aynı kural öğretim üyeleri, tenisçiler, politikacılar ve doktorlar için de geçerli. Feminist bir bakış açısından bu, bir kâse kirazın içindeki hamam böceği hikâyesi gibi; hepsini berbat ediyor. Burada konu dilbilgisi kelime oyunlarından ibaret değil. Kullandığımız kelimeler dünyayı

nasıl gördüğümüzü belirliyor ve çoğu dil, belirgin şekilde maskülen bakış açısından algılanmak üzerine kurulu.

Ama ne dilde ne filmlerde ne de astrofizikte, cümleyi tamamlamak için bir erkek sesine ihtiyacımız var. Dâhi kadınlar kendi seslerini bulduklarında, bu ses güçlü ve eksiksiz şekilde tek başına duyulabilir. Kadın dâhilerin yeteneklerini kaçırmamızın birçok nedeni var. Bazen kanıtlara rağmen onların dâhi olduğuna inanmıyoruz. Bazen kendileri buna inanmıyor. Bazen de dinlemiyoruz. Ancak net olan şey, dâhi bir kadının onu tamamlamak için asla Tom Cruise'e (ya da başka birine) ihtiyacı olmayacağı.

Broadway'den Tina Landau Kalabalıkları İçinde Barındırıyor

Tiyatro yönetmeni Tina Landau ile ilk karşılaştığımda aktris, yazar ve her açıdan zeki bir insan olan Tina Fey ve üç ünlü yaratıcı kadınla, bir panelde sanatta kadının yerini tartışıyordu. Zeki, cesur ve kendini ifade edebilen biri olması hoşuma gitmişti. Bir de parlak boğazlı spor ayakkabıları... Güzel ayakkabılar dehanın bir belirtisi olmayabilir ama onun bunları giymesi de tesadüf değildi. Hiçbir şey onu yavaşlatamazdı.

Panel konuşmacıları bir kadın lider olmanın zorlukları hakkında hikâyeler paylaştı. Ne kadar sıklıkta insanların onları ciddiye almadığını, bir toplantıda erkeklerin sana bakmak istememesinin ve yalnızca erkeklerle konuşmasının nasıl hissettirdiğini anlattılar. Diğer kadınlar karşı karşıya kaldıkları zor durumları anlatırken bu iki Tina, erkekler arasında bir kadın olma konusunda herhangi bir şikâyetle bulunmadı. Onlar işe yarayan ve kendi yeteneklerinin parlamasına izin veren yaklaşımlar bulmuşlardı.

“Ben bağırمام. Farklı bir şekilde liderlik edebilirsin” dedi Fey. Saturday Night Live'da baş yazar olan ilk kadın Tina Fey, aynı zamanda 30 Rock TV dizisi ve Kötü Kızlar filmini yaratıp bunlarda rol aldı. Fey, bir kadın girdiğinde odadaki atmosferin sık sık değiştiğini itiraf etti. Bu bir sorun değil. Sadece bununla ilgili ne yapacağını bilmek zorundasın.

Landau, “Genellikle lider olmak şefkatli ve besleyici şekilde dinlemektir” dedi. “Bu zayıflık değil, güçlü olabilmenin bir yoludur.”

İkisinin de gösterdiği özgüven ve onlara gerçek gelen bir stil buldukları hissi beni etkilemişti. Sert konuşan erkek veya tutkuyla güçlü bir kadın stereotipine düşmek zorunda kalmamışlardı. İkisi de nevi şahsına münhasır, tüm odaya hâkim olan yetenekleriyle Tina’lar olabildiler.

Landau’nun o sezon Broadway’de bir gösteri yöneten tek kadın olduğundan bahsedildi. Landau tek olmasına şaşırmış gibi görünüyordu ama aynı zamanda açıklığa kavuşturması gereken bir nokta vardı.

“Ben kadın yönetmen değilim. Ben bir yönetmenim ve aynı zamanda kadını” dedi.

Bu farkı düşünüp durdum. Birkaç hafta sonra Broadway müzikalinin sahnelendiği yerden birkaç blok ötede bir ofiste onunla buluştum. Şimdi bu gösteri hakkında birkaç şey söyleyeyim. Gösterinin adı *Sponge Bob Square Pants: The Musical*. *Nickelodeon* çizgi filminin, bir dâhinin eserine nasıl dönüştürüldüğü konusunda şüpheleriniz varsa bunu anlarım. Bir matine için basın biletim vardı ama ne eşimi ne de bir arkadaşımı bana katılmaları için ikna edebildim. Broadway fantezisine dönüşen bir çocuk programı mı? Çok üzgünüm, o gün köpeğimi yürüyüşe çıkarmam gerekiyor.

Ama sahnede gördüğüm şey tam bir dehanın işiydi, sizi nefessiz bırakan yaratıcı bir sihirbazlık ürünüydü. Prodüksiyonun ruhu, kalbi ve beyni, dâhi yönetmen Landau’ydu. Tüm beklentileri tersine döndürdü. TV programından bir müzikal yaratması için ilk teklif geldiğinde şüpheyi yaklaştı. Ama sonunda bunu yaratıcı bir meydan okuma olarak görmeye karar verdi. Yapımda yer alan genç aktör ve yıldız olan sünger rolündeki Ethan Slater dahil birçok insan bana şovu geliştirme-deki en büyük heyecanın sadece Tina Landau ile aynı odada olmak olduğunu söyledi.

Konuşmak için buluştuğumuz gün Landau yine bir çift boğazlı spor ayakkabı giyyordu ama bunlar önceki kadar parlak değildi. Yönetmen olarak Tony dl’ne aday olmuştu ve gösterisi o sezon tüm oyunları sollayarak 12 dalda Tony dlleri’ne aday oldu. dl sezonunu atlatmak için planının “eğlenmek, güzel kıyafetler satın almak ve spor ayakkabısı koleksiyonunu genişletmek” olduğunu söyledi.

Kullandığı eğlenceli ve havalı sözcükleri onu çok iyi anlatıyordu; düşünceli ve hayli zeki sözcükleri de yle. Yönetmen olarak özgünlüğü ve dünyayı biraz farklı görme isteği onu diğerlerinden ayırıyordu. Ona neden kadın yönetmen olmakla, yönetmenlik yapan bir kadın olmak arasındaki farkı vurguladığını sordum.

“Etiketler insanı sınırlandırır” dedi. “Yönetmenlik yapan bir kadını, dediğimde kadınlığııı kabul ediyorum, ama cinsel kimliğimin, kim olduğumu veya yönetmen olarak yapabileceklerimi sınırlamadığını da söylüyorum.”

Ne kadar ferahlatıcı! Ne kadar doğru! Kadın olduğunuzu kabul edebilirsiniz (ve bundan keyif alabilirsiniz). Ayrıca alnınızda bir profesyonel olduğunuzu ya da diğerlerinden ayrıldığınızı da kabul edebilirsiniz. Ama bunların birbiriyle ne ilgisi var? Bu, üç ifade arasındaki bağlantıyı anlamaya çalıştığınız eski mantık problemine benzer. şöyle bir şey düşünün:

1. Ben bacağımı kırdım.
2. Ben dondurma yedim.
3. İyileştim.

Tüm ifadeler doğru, ancak 1 ve 2, 3’e neden olmaz. Dikatinizi dağıtabilir ve bağlı olduklarını düşünebilirsiniz (Dondurma beni iyileştirdi!), ancak değildir.  ifade sırasıyla doğru, doğru ve ilişkisiz olarak tanımlanabilir. Benzer şekilde, Landau bir kadın ve bir yönetmen ama söylemek üzere olduğunuz üçüncü ifade muhtemelen diğer iki ifade arasındaki

bağlantıdan kaynaklanmıyor. Bunlar bağımsız gerçekler; gerçekler ve birbirleriyle ilgileri yok.

Landau ona ilk kez kadın yönetmen olmak hakkında sorulduğunda şoke olduğunu hatırlıyor. Kariyeri hakkında asla bu şekilde düşünmemiş.

“Genel olarak, Walt Whitman’ın şiirinde dediği gibi ‘kalabalıkları içimde barındırdığımı’ düşünmek istiyorum” dedi, yüzünde geniş bir gülümsemeyle sandalyesine otururken. “Ya da içimde her şeyi tam tersiyle birlikte barındırıyorum.”

Bu kalabalıkların birbirine karışması, dehayı meydana getiren şey olabilir. Kendinize aynı anda birçok şey olma ve birçok şeyi sınırlar olmadan görme yetisini verdiğinizde, üstlendiğiniz her işe özgünlük ve tazelik getirebilirsiniz. Kendinizi etiketlerle sınırlarsanız, çizgilerin içinde kalmaya zorlarsanız, asla yeni bir resim yaratamazsınız. Tıpkı Whitman’ın aynı şiirde söylediği gibi: “Kendimle çelişiyor muyum? / O zaman kendimle çelişeyim.”

Landau 6 yaşından beri yönetmenlik yapmak istiyordu. Yönetmen ya da yapımcı olan birçok kadının aksine hiçbir zaman kendini dışlanmış hissetmedi. Ebeveynleri film yapımcısıydı. “Her zaman mütevazı bir şekilde burada olmayı hak ettiğimi hissettim” dedi. Ama bir kadın olarak dışlanıyordu, bu beraberinde bazı avantajlar da getirdi. Yapımlara yeni bir gözle ve taze bir bakış açısıyla baktı. Çoğu yönetmenin yaptığı gibi otoriter bir yaklaşım benimsemek ve insanlara nereye gideceklerini, nasıl konuşacaklarını ve ne düşüneceklerini ya da hissedeceklerini söylemek yerine Landau, oyuncularını, aydınlatma tasarımcılarını ve müzisyenleri sürecin bir parçası olmaya davet etti. Kontrol ve güçle ilgilenmiyordu. Ona göre tiyatronun güzelliği “kendi egom ya da arzumla ilgili olmayan, benim dışımda gizemli bir birleşmeden gelecek bir şey olduğuna güvenmekti.”

Beklenmedik olana karşı bu açıklık, hiç kimsenin düşünmeyeceği konularda şansını denemesine izin verdi. Sünger

Bob'u yaratırken aylar boyunca yazarları, tasarımcıları, akrobatları, dansçıları, palyaçoları, kuklacıları ve havuz oyuncaklarını bir prova odasına getirerek sihrin gerçekleşmesini teşvik etti. Yeni bir görünüm aramaya, tutkuyla çalışmaya, kendi haline bırakmaya ve engellememeye inanıyordu. Landau kalabalıkları içinde barındırmanın, aynı zamanda "kaptan olup dizginleri eline alması gereken" zamanı bilmek anlamına geldiğini de anlıyordu. Şakayla, açılış gecesi yaklaştıkça alter egosunun ortaya çıktığını anlatıyor. Thelma adını verdiği alter egosu "Daha hızlı, daha yüksek, daha komik" diye taleplerde bulunuyormuş. O zamana kadar bayağı büyük bir gemi haline gelmiş.

Yale'de lisans öğrencisiyken Landau aynı sınıftaki (ve artık ünlü aktris) Jodie Foster ile yakın arkadaş oldu. Birçok yapımda Jodie Foster'a yönetmenlik yaptı. Bağlantıyı koparmadılar. "Üniversiteden birkaç yıl sonra Jodie'nin 'Eskiden seni umutsuzluk dolu bir kara delik olarak görürdüm, şimdiyse filizlenen bir ayçiçeği gibisin' dediğini hatırlıyorum" dedi Landau. Bu hikâyeyi anlatırken gülüyordu. Gençken yoğun ve ciddi olduğunu, karanlık ve arayışta olan yanına odaklandığını kabul ediyor. Ama bir noktada, açık yürekli olmak ve sevgiyle çalışmak istediğine karar vermiş.

Zorlu bir dünyada ayçiçeği gibi filizlenme yetisi Landau'nun dehasının bir parçası olabilir. Birçok hikâyede sefalet içinde alkolü kafasına diken ya da umutsuzluk içinde kulağını kesen (Ernest Hemingway veya Vincent van Gogh tarzı) çılgın dâhiler romantikleştirilir ama yeteneklerin en uç köşelerinde bile, deha pozitiflik ve umutla gelişir. Harika bir şey yapmadan önce yapabileceğinize inanmalısınız.

Landau bir keresinde tiyatro alanında çalışmazsa, oşinograf olacağını düşünmüş. Onun için su altında olmak, gündelik dünyaya uyanmaktan uzak, her şeyin farklı görüldüğü, ses

çıkardığı ve hissettirdiği bir âleme heyecan verici bir yolculuktu. Şimdi yaratıcılığını benzer bir şekilde, sanki tüplü teçhizat takmış ve alternatif bir dünyaya girmiş gibi kullanıyor. Bazen yarattığı şey tam bir fantezi, bazense dünyanın nasıl olabileceğine dair güneşli görüntüler. Dehası onları bizim de deneyimlememize izin vermesinde yatıyor.

Landau ile ofisten ayrılırken sohbeti sürdürdük. Broadway’de yürüyüp oyunun sahnelendiği tiyatroya geldik. Kalabalıkların arasından geçip gelecekteki bazı projelerinden bahsettik. Yaratıcılık her zaman risklidir ama Landau dehanın kendi vizyona sadık kalmak demek olduğunu öğrendi. Parayı ve eleştirmenleri umursamamaya, yalnızca sanatı düşünmeye çalışıyor. “Sana sürekli ‘beğenecekler mi acaba?’ diye soran içindeki şeytanları göz ardı edebilirsen, sonucu etkileyecek gücü buluyorsun” dedi.

Sahnenin kapısında sarılıp ona veda ettikten sonra tiyatronun önünde uzun süre durdum. Bir kadın başarılı olduğunda, insanlar her zaman yaptığı işe kattığı belirgin kadınsı özelliklerle dalga geçmeye çalışır. Landau’nun yönetmenliğe yaklaşımı açıkça işbirlikçi. İnsanları bir araya getiriyor, onları rahat ve güvende hissettiriyor ve kendi olasılıklarını deneyimleyebilmeleri için onlara güç veriyor; keşfetme ve deneme özgürlüğü tanıyor. Her şey işe yaramak zorunda değil. Sorun yok. Dene-mek, oynamak ve belki de başarısız olmak sürecin bir parçası. Oyuncuların onunla çalışmayı sevmesinin bir nedeni de bu.

“İşte! İşbirlikçi! Bu bir ‘kadın yönetmenin’ ayırt edici özelliği değil mi?” diyebilirsiniz. Landau etiketlerden kaçınmak isteyebilir, ancak bazen etiketler uyuyor, değil mi? Kadınlar daha empatik ve işbirlikçidir; daha az ego ile ve daha geniş bir vizyonla daha büyük iyilikler yaratmak için birlikte çalışırlar. Belki de işbirliğini, kadınlara özgü bir deha unsuru olarak kabul etmemiz gerekir.

Ama formülün büyük ölçekte doğru olduğuna kendimi inandıramıyorum. Genellemeler bir kez daha doğru gelmiyor.

Bazı erkekler işbirlikçi ve kapsayıcıdır, bazı kadınlar yalnız başına çalışmayı sever. Kadınların birlikte çalışma konusunda çok iyi olduğunu duyduğumda, DNA'mı kontrol ettirmeyi düşünüyorum. Bir TV yapımcısı ve dergi editörüymken büyük ekiplerle çalışmakta, hatta onlara liderlik etmekte sorun yaşamıyordum ama şimdi yazar olmamın bir nedeni var. Bir şeyleri kendi başıma halletmekte daha iyiyim.

Cinsiyet genellemelerindeki sorun, biraz astrolojik tahminlere benzemeleri. Size belli bir kategoriye uyduğunuzu söylediğimde duyduğunuz şeye inanırsınız. Sonra da bunun gerçek olması için geleceğinizi değiştirirsiniz. Kadınlar iyi işbirlikçiler mi? Ben de bir yazarla birlikte birçok popüler kitap yazdım. Biriyle konuşmak ve süreç boyunca birlikte çalışmak hoşuma gitti. Galiba iyi bir işbirlikçiyim! Ama bu işimin tamamı değil, yalnızca bir kısmıydı.

Genellemeleri kendimize uygun hale getirmek için nasıl saptırdığımızı, hatta belki de tahminlere uysun diye arzularımızı nasıl değiştirdiğimizi düşünerek eve gittiğimde, Google'da popüler bir astroloji sitesinde burcumu arattım.

Şöyle yazıyordu: "Korku ve endişeyle hayallerinin peşinden koştuğun zamanlar geride kaldı. Cesur ve akıllı olmaya gayret et. Çalışmalarının meyveleri harika olacak.

Şaşkınlıkla tekrar tekrar okudum. Sonra duraksayıp bunun yaptığım işe ne kadar uyduğunu düşündüm. Belki de nokta atışı gibi görünmediği için burç yorumlarıyla dalga geçmemeliydim. Cesur ve harika olacaktım! Sonra yanlışlıkla Oğlak yerine Balık'a tıkladığımı fark ettim.

Hay aksi.

Oğlak için tahmini buldum.

Tamamen yaşam hedeflerinize ulaşmaya ve tamamlamaya odaklanacaksınız, ancak gevşemek ve eğlenmeyi öğrenmek de önemli.

Hey, bingo! Bu da tam uydu. Kitap yazmaya odaklanmıştım ama bir ara verip dünyayı deneyimlemeyi sürdürme-

ye ihtiyacım vardı. Burç yorumları doğru ve ilham veriyor, çünkü hepimiz kendimizi geçerli olduğunu düşündüğümüz açıklamalarda buluyoruz. Ancak tahminlerin, öngörülerin veya cinsiyet beklentilerinin dezavantajı, onları gerçeğe dönüştürmek için belli belirsiz ve bilinçsiz bir güç ortaya koymamız.

Hepimiz içimizde kalabalıkları barındırıyoruz. İçimizde biraz Balık biraz Oğlak, biraz erkek biraz kadın, biraz toprak biraz ateş var. Bazen işbirliği yapar bazen tek başımıza hallederiz. Hem uzun hem de kısa vadede bizim için en uygun olan neyse onu seçeriz.

Landau'nun dehası, kadın olduğu için işbirliğini bilmesinden kaynaklanmıyor. O işbirliğini farklı bir boyuta taşıyor, kendi sihrine ve içgörülerine yatırım yapıyor ve sonra bunu eşsiz bir seviyede özgünlük yaratmak için kullanıyor. Bir Kadın olması ya da İkizler burcu olması, başlangıçtaki yeteneğini alıp çalışarak ve odaklanarak bunu eşsiz, heyecan verici ve kendine özgü bir hale getirmesiyle kıyaslandığında hayli anlamsız kalıyor.

Birkaç yıl önce Rupert Murdoch'un sahibi olduğu bir şirkette çalışırken, o zamanlar çok popüler olan John Gray'in "Erkekler Mars'tan Kadınlar Venüs'ten" kitabı üzerine özel bir dergi hazırlamam istendi. Benzim attı çünkü kitap hakkındaki her şeyden nefret ediyordum. Kadınların ve erkeklerin farklı gezegenlerde hayata başladıkları, farklı görevlerinin olduğu ve Dünya'ya taşındıklarında geldikleri yerleri unutmalarından bahsedilen saçma önermeden de nefret ediyordum. Sanırım Gray'in bu öykü hakkında fanteziler kurması anlaşılabilirdi, çünkü daha mantıklı bir açıklama getirecek kadar akademik geçmişi yoktu. Zaten erkeklerin ve kadınların farklı iletişim kurma biçimleri hakkındaki düşünceleri, güçlü akademik araştırmaların karşısında duramazdı.

Ama açık fikirli olmaya istekliydim (ve işe ihtiyacım vardı), bu yüzden Kaliforniya'nın sakin bölgesi Marin County'de Gray'i ziyaret ettim. Devasa dağ evi, bir şeyler uydurarak milyonlar kazanabileceğinin bir kanıtıydı. Popüler bir yoga eğitmeninin kişisel asistanı olarak işe başlamış, yani alanının en iyilerinden öğrenmişti. Artık o da ailenizin gurusu statüsünü elde edeceği çekici, hoş, yatıştırıcı bir stile sahipti. Birlikte güzel bir gün geçirdik. Patronlarım da Gray beni sevdiği ve birlikte çalışmak istediği için heyecanlandı. O zamanlar gücü (erkek gücünü) sorgulama konusunda pek iyi değildim. O yüzden dergiyi çıkarmayı kabul ettim. Dergi güzeldi, romantik anlamda seksiydi ve iyi sattı. Derginin sayfalarında hepimizin daha iyi iletişimi öğrenmesi gerektiği yönünde mesaj vermek için elimden geleni yaptım.

Asıl ısrarla söylemem gereken şey, başarmak için bölündüğümüzde yalnızca bu bölünmeyi daha kötü hale getirip erkeklerin başarılı olmasına izin verdiğimizdi. Gray kadınla erkek arasındaki boşluk için bir köprü oluşturmaya çalışmıyordu. İki tarafın da dünyadaki yerlerini sorgulamaması gerektiğine inanmasını istiyordu. Birkaç yıl sonra kamuoyu önünde feministlerin "kadınları bağımsızlığa teşvik ettiği için" boşanmalara neden olduğundan şikâyet ettiğinde büyük bir açık vermiş oldu. Evet, öyle. Ve Gray'in Venüs'ü kadınların itaatkâr ve ikincil sırada olduğu bir yerse, Gray'in kendi gezegenine girdip hepimizi gelişmemiz için rahat bırakmasını dilerim.

John Gray, erkek egemenliği için sonuna kadar direnmeye çalışan bir çatlak daha olduğu düşünülerek göz ardı edilebilir. Ama kitabı milyonlarca sattı ve Mars-Venüs ifadesini dünya çapında birçok dile kattı. Ne kadar aptal olsa da bunun gibi popüler mesajların gerçek sonuçları olabilir. Uydurduğunuz erkek-kadın farklılıkları hakkında vaaz verirken insanlara otoriter gelerseniz, birçok insan size inanacaktır. Sonra herkesin bu iftiraları aklından çıkarması biraz zaman alır. Popüler psikoloji ve sahte beyin bilimi, Florida, Teksas ve diğer eyalet-

lerde bazı ortaokullarda kız ve erkeklerin sınıflarının ayrılması gibi açık ayrımcılıklara neden oldu. İdareciler bu uygulamanın çocukların daha iyi öğrenmesine yardımcı olacağını iddia etti. Öyle olmadı. Bu uygulama yalnızca minik farklılıkları dev boyutlara ulaştırdı.

“Kız ya da erkeklerin beyinleri farklı biçimlerde değil. Eğitim programlarını bu yanlış önermeye göre oluşturmak büyük bir yanlış” dedi nörobilimci Lise Eliot, Şikago’da görüştüğümüz gün.

Sözde bilimsel iddialar herhangi bir farklılığı büyütme ve kesin gibi göstermek için sinsi bir yol. Diyelim ki, ortalama olarak erkekler mekânsal görevlerde, kızlarsa dille ilgili görevlerde daha iyiler. Tamam, ne olmuş yani? Herhangi bir sınıfta bazı oğlanlar, geleceğin Robert Frost’u olabilecek seviyede dille ilgili doğal bir yeteneğe sahip olabilir. Bu çocuğun matematiğe odaklanması konusunda ısrar ederseniz geleceğin yeteneğini kaybetmiş olursunuz. Bazen daha az gidilen yoldan gitmek önemlidir. Eliot tutkuyla tek cinsiyetli sınıflara ya da herhangi bir şekilde ayrılmış eğitime karşı çıktı. Erkeklerle kızların doğuştan farklı şekilde öğrendiğine dair kanıt bunu bir politika haline getiremeyecek kadar küçük. Matematik ve fizikte başarılı olarak büyüyen Akdeniz ülkelerindeki kadınları hatırlayın. Muhtemelen her çocuğu bir birey olarak büyümeye teşvik etmenin en iyi yolu, her okul projesinde bir erkek ve bir kızdan oluşan takımlar kurmak olacaktır. Eşit olarak birlikte çalışmalarına izin verin. Birbirlerinin yeteneklerini keşfetmelerine ve becerilerine hayran olmalarına izin verin. Eliot, kadınlar ve erkeklerin yetişkin olarak birlikte çalışabilmesini istiyorsak, birbirleri etrafında rahat hissederek büyümeleri gerektiğini söylüyor. Aralarındaki farkları abartmak bunu zorlaştırıyor.

Tek cinsiyetli okullara gitmiş olan tanıdığım bazı kadınlar gelişmek, liderlik pozisyonları almak ve erkeklerin önlerine çıkmasından endişe etmeden fırsatları artırmak için tutkulu-

lar. Ellerini kaldırmaktan korkmuyorlar. Fakat bu özelliklerin, erkeklerle konuşmaları ve müzakere etmeleri gereken kariyerlere başladıklarında yardımcı olacağıyla ilgili pek kanıtımız yok. Tek cinsiyetli eğitim veren okullar, kadınların daha prestijli erkek okullarına ve üniversitelerine girmesine izin verilmeyen, böylece onların kendi okullarını yarattıkları dönemlerden kalma. Bu okullar ne kadar iyi olursa olsun, Yargıtay başka bir konuda “ayrı ama eşit demek temelde eşitsizlik demektir” kararını verdiğinde çok haklıydı.

Daha büyük sosyal değişimler açısından, tek cinsiyette eğitim veren okullar zararlı olabilir. İnsanları ayırıp kadın ve erkeğin gündelik hayatta anlaşılamayacağı mesajını verebilir. *Harry ile Sally Tanışınca* adlı harika filmde Nora Ephron kadın ve erkeğin sadece arkadaş olup olamayacağını merak ediyordu. Bu konuya şimdiden açıklık getirmek isterim. Evet, olabilirler. Lise ve üniversitede birçok erkek arkadaşım oldu, hâlâ da var. Cinsiyeti göz ardı edip insanlarla ortak bir zeminde bağ kurma yetisinin kariyerimde bana en çok yardımcı olan unsur olduğuna inanıyorum.

Üniversite üçüncü sınıfta fildişi kaplı bir girişi, her katında iki odası ve aralarında bir banyosu olan şatafatlı bir taş binada yaşıyordum. Ev arkadaşım Anna ve ben katı iki yaşlı, Steve ve Bill ile paylaşıyorduk. Dördümüz, her şey hakkında konuşan yakın arkadaşlar olduk ve bir süre sonra, aynı zamanda banyoda kimin olduğu hakkında endişelenmeyi bıraktık. Şimdi banyo protokolleri hakkındaki histeriyi duyduğumda, her zaman şunu sormak istiyorum. Kabinlerin kapıları yok mu? Bizimkinde vardı, düşün da kapısı vardı. (Havluya sarılı arkadaşınıza bir göz atma şansınız da var.) Daha da önemlisi Steve ve kız arkadaşı ayrıldıktan sonra, Anna ve ben sırayla onu dondurma yemeye ve yürüyüşe dışarı çıkararak iyi olduğundan emin oluyorduk. GPS’den önceki günlerde, bir iş görüşmesi için trenle gittiğim New York’ta, Grand Central Terminal’den ofis binasına nasıl ulaşacağımı göstermek için Bill peçeteye

bir harita çizmişti. İletişimimizdeki rahatlığı, hayatımın geri kalanında patronlar ve meslektaşlarımla ilişkilerimde de bir model olarak kullandım. Arkadaş grubundan biri olmak hoşuma gidiyor, bu arkadaş grubunun kadın ya da erkek olması fark etmiyor.

Eliot bir adım daha ileri giderek üniversiteleri kız ve erkek sosyal kulüplerini birleştirmeye çağırıyor. Bu hareket bazı kampuslarda ilgi çekmeye başladı. İronik bir şekilde kadınlarla erkekleri yakınlaştırmak cinsel tacizleri azaltmanın da bir yolu olabilir. “Kulüpler için edilen yeminlerde ‘kız kardeşlere’ hem erkek hem de kız kardeşleri dahil ederseniz birbirinizi nesneleştirmeme ve istismar etmeme ihtimaliniz yüksek” diye bir öneride bulunuyor Eliot. Birçok erkek kulübüne damgasını vuran büyük cinsiyetçilik ve kadın düşmanlığı, kızlar çılgın partilerde kovalanması gereken egzotik yaratıklar yerine, aynı kattaki komşular ve arkadaşlar haline geldiğinde büyüüp gelişmeyecek. Kız kulüplerindeki kızlar, her cümleyi yüksek bir vurguyla, sanki soru soruyormuş gibi bitirir, öyle değil mi? Eliot, konuşmadaki bu vurgunun kadın olmakla hiçbir ilgisi olmadığını söylüyor. Belki kadınlar ve erkekler birbirlerini daha çok etkilemek için teşvik edildiğinde zorla yerleşen bazı kötü alışkanlıklar ve davranışlar iki tarafta da azalabilir. Eşit oyun alanlarına sahip olduklarında, iki cinsiyetin de birbirini destekleyip ilham vermek ve eşit derecede parlamak için daha iyi bir şansları olacaktır.

Başkalarının bu konuda nasıl hissettiğini merak ederek, kadınlar için bir üniversite olma odağını bırakmayan az sayıda okuldan biri olan Barnard College’ın rektörü Sian Beilock’u görmeye gittim. Tanıştığımızda bir yıldır okuldaydı ve Barnard’a gelmeden önce Şikago Üniversitesi’nde bölüm yönetiminde söz sahibi bir psikoloji profesörüydü. İnsanların futbol oynarken ya da matematik sınavına girdiklerinde neden baskı altında boğulduğu sorusuyla ilgileniyordu. Yaptığımız işte nasıl iyi olduğumuzu araştıran çok fazla çalışma olduğunu,

ancak bazen neden potansiyelimize ulaşamadığımızı soran yeterince araştırma olmadığını fark etti. “Araştırmamın temel ilkesi, sadece bildikleriniz değil, nasıl hissettiğinizin de önemli olduğu” dedi. Çevreniz ve kendiniz için yarattığınız durumlar “potansiyelinize ulaşp ulaşmamanız üzerinde büyük etkiye sahip olabilir.”

Beilock, Barnard’da bu kadar çok kadın öğretim görevlisi olmasının muhtemelen birçok öğrenciye özgüven verdiğini ve önlerini görmelerine yardımcı olduğunu söyledi. “Fakat eğitim için sihirli bir formül olduğunu düşünmüyorum” dedi. Barnard öğrencilerinin yolun hemen karşısındaki (ya da geniş Broadwaycaddesinin karşısındaki) Columbia Üniversitesi’nden kadın ve erkeklerle ortak dersleri de var. Bu yüzden tek cinsiyetli bir adada mahsur kalmış değiller.

Tanıştığımız gün Beilock birçok sorumluluk arasında gidip geliyordu. Ertesi gün gelecek olan birinci sınıflarla yapılacak törene hazırlanıyordu; bu her zaman büyük bir olaydır. Onun için daha da büyüktü, çünkü bu göreve yeni gelmişti. Kampustaki minik bir karışıklık nedeniyle asistanlar ofise gelip yayımlamak istedikleri basın bülteni taslaklarını bırakıyorlardı. Beilock, görüşmemiz bölündüğü için özür diledi.

“Başka bir zaman tekrar gelebilirim” dedim.

“Hayır, sorun yok” dedi. Derin bir nefes aldı ve stresi azaltma yöntemlerinden bahsetmeye başladı. Boğulmak, sıkışıp kalmak hissi üzerine yaptığı araştırmadan aldığı ipuçlarından biri, olayı yeni bir çerçeveye oturtabilmenin önemli olduğuuydu. Anksiyete terli avuç içi ve kalp çarpıntısı gibi fiziksel semptomlara yol açarsa, kendinize başarısız olmak üzere olduğunuzu telkin etmeyin. Bunun yerine, bu belirtilerin elinizden gelenin en iyisini yapmaya hazır olduğunuz anlamına geldiğini, beyninizin ve vücudunuzun odaklanmaya hazır olduğunu söyleyin.

Bana bilişsel bilim alanında lisans öğrencisiyken bir gece bilgisayar laboratuvarında sabahlayıp yeni bir dilde nasıl

programlama yapılacağını anlamaya çalıştığını anlattı. Tüm erkekler, her şeyi biliyormuş gibi davranıyormuş. Ağlayarak, “Bunu yapabilmemin bir yolu yok” diye düşündüğünü hatırlıyor. Ama devam etti ve bu işte ustalaştı. Şimdi korkutucu bir şeyle yüzleştğinde, o geceye geri dönüp kendine, “Bunu yapamayacağını düşündün ama yaptın. Şimdi buradasın. Bunu da başaracaksın” diyor.

Görüştüğüm diğer kadınlar da benzer hikâyelerle, gençken yaşadıkları bir konuyu aştıklarını ve bunun daha sonra onları cesaretlendirdiğini anlattı. Zor bir durumla karşı karşıya kaldıklarında karşılarına çıkan bir sonraki sorunu ustalıkla çözebileceklerine inanacak özgüvene sahiptiler. Bu görüldüğünden daha sıra dışı. Kızlar genellikle zorlu durumlardan korunur ya da bir şeyi yapamadıklarında endişelenmemeleri söylenir. Okuduğum bir laboratuvar araştırmasında çalışmayı yapanlar, 11 aylık bebeği olan anneleri bebeklerin tırmandıktan sonra aşağı incekleri bir rampa yapmak için davet ettiler. Rampayı bebeğin tırmanabileceği en dik şekilde kurmaları istendi. Kız bebek anneleri, erkek bebek annelerine kıyasla rampaları daha düşük eğimli kurdu. Kızların yapabileceği şeyleri sürekli küçümsediler. (Erkeklerin anneleri de çocuklarına fazla güvenmişti.) Araştırmacılar cinsiyet önyargılarının gerçeğe dayalı bir temeli olmadığını söyledi. Daha sonra bebeklerle test ettiklerinde, kızların ve erkeklerin aynı motor becerilere sahip olduklarını gördüler.

Kızların üzerine titreyip kendilerini zorlamaları, hatta sadece yeteneklerini ortaya koymaları için bile onları cesaretlendirmemenin gelecekte de yankıları vardır. Ebeveynleriniz kız olduğunuz için bir tırmanma rampasına çıkamayacağınızı düşünüyorsa, muhtemelen büyürken size farkında olmadan “denemeye çalışma” mesajları göndermeyi sürdürecektir. Bilgisayar dersinde sorun mu yaşıyorsun tatlım? O zaman onu bırakıp drama dersi al. Erkek çocuklara zorlamaları ve pes etmemeleri söylenir. Belki de bu yüzden kendini beğenmiş yaş-

lı bir erkek senatör, Senatör Elizabeth Warren'ın Senato'da konuşmasına engel olduğunda yaşananları anlatmak için bu ifadeyi kullandıktan sonra "She Persisted" (Israr Etti) tişörtleri popüler oldu. Kadınlar her zaman ısrar etmez ama etmemiz gerektiğini biliriz ve bu hırsı kutlayan bir tişört giymekten mutluluk duyarız.

Beilock, Barnard'daki yeni pozisyonu da dahil, kariyerinin her adımında, başa çıkabileceğinden emin olamadığı ve atacağı her adımdan korktuğu fırsatlara atladığını söyledi. Ama kendini buna zorladı. Ona yardımcı olan şeylerden biri içinde kalabalıkları barındırdığını bilmesiydi.

"Psikolojide birden çok benliğinin olmasının önemli olduğunu gösteren birçok araştırma var" dedi. "Üç Ruhlu Kadın" filmindeki türden bahsetmiyoruz tabii, kimse bölünmüş kişiliği savunmuyor. Burada bahsedilen birçok kadının kabullenmeyi öğrendiği çok yönlü deneyimler. Beilock'un bir anne, bir rektör, bir araştırmacı bir de arkadaş benliği var. "Bunun güzel yanı, birinde işi batırdığın zaman tampon olarak diğer benlikleri kullanabilmen" diyor. Trafikte takılı kalıp bir okul piyesini kaçırdığında dünyanın en kötü annesi gibi hissederken, kendine hâlâ önemli akademik araştırmalar yaptığını hatırlatabiliyor. Ayrıca dünyanın en kötü annesi de değil, çünkü kızı o an ne kadar hayal kırıklığı yaşarsa yaşasın, uzun vadede üniversite rektörü anne rol modeline sahip.

Eski usul iş-hayat dengesi fikri, herkesin sürekli telefonda olduğu bu çağda artık anlamını yitirmeye başladı. Beilock üniversite rektörlüğünün de anneliğin de 24 saatlik bir iş olduğunun farkında; bu iki hayatın çatışmasında bir sorun yok. Bir önceki bahar döneminde Beilock üniversite rektörü olarak ilk diploma törenine hazırlanırken, ülkenin en büyük çevreci gruplarından birinin liderliğini yapan bir mezun olan Rhea Suh ile öğle yemeği yedi. Suh, Barnard Madalyası ile onurlandırılıyordu, fakat Beilock'a o akşam madalya alanlar için

düzenlenen yemeğe katılamayacağını söyledi. Bekâr bir anne idi ve 7 yaşındaki çocuğu için bebek bakıcısı yoktu.

Beilock, dürtüsel olarak Suh’a kızını yemeğe getirmesini söyledi. “Ben de 7 yaşındaki çocuğumu getireceğim, böylece birbirleriyle oyalanırlar” dedi.

Her iki kız da yemek için hazırlanmış ve masanın başında yan yana oturmuşlardı. Bu 7 yaşındaki çocukların, en iyi elbiseleriyle, annelerini önemli bir etkinlikte konuşma yaparken ve onurlandırılırken dinlediğini her düşündüğümde gözlerim doluyor. O akşam yemekteki tüm öğrenciler ve öğretim üyeleri, tutkunun birçok şekli olduğunu ve parçaları kusursuz şekilde birbirine karıştığında, hayatların daha zenginleştğini gördü. Bu hayli önemli dersin kanıtı için masanın başına bakabilirlerdi.

Hepimiz içimizde kalabalıkları barındırıyoruz.

RBG ve Sevimli Bir Keçinin Dehası

İnsanlara ne zaman listeme dahil etmem gereken kadın dâhiler hakkında tavsiyelerini sorsam en sık duyduğum isim Ruth Bader Ginsburg oluyor. ABD Yüksek Mahkemesi'ndeki adaletine ve kadın eşitliğini savunduğu ilk dönemdeki mahkemelere hayranım. Ama neden kimsenin yine Yüksek Mahkeme'de olan Elena Kagan veya Sonia Sotomayor'dan bahsetmediğini merak ediyorum. Akıllı, tutkulu ve güçlü bu kadınlar Ginsburg'dan onlarca yaş küçükler. Ginsburg, namı diğer RBG'nin davranışlarına olan hayranlığımız, kadın dâhilerin nasıl davranmasını istediğimiz hakkında bir şeyler söylemiyor mu?

RBG ile bir kez New York dışında Glimmerglass Opera Festivali'nde onu anlatan Scalia/Ginsburg isimli kısa bir operanın gösterimi sırasında tanışmıştım. En iyi ihtimalle önemsiz bir müzik eseriymiş ama daha sonra RBG konuşacağı için hayranları toplanmıştı. Tiyatro biletleri yok sattı ve buna ek olarak birçok insan yakındaki bir odada videodan izledi.

Oradaki herkes gibi ben de RBG'ye -entelektüel gücüne, Harvard Hukuk Fakültesi'nde bir avuç kadın olduğu zamanlarda oradan bir avukat olarak çıkmasının gücüne, kadın eşitliği için savaşına hayran olduğum için etkinliğe gitmiştim. O da ev hayatı olan bir dâhi idi. Kocasını New York'ta bir iş buldu-

ğunda, RBG Harvard'dan Columbia'yı bitirmek için ayrıldı. İki çocuğu vardı ve 2010'da eşini kaybedene kadar birlikte mutlu bir hayat sürdürdüler.

RBG bir gücü temsil ediyor ve sadece onun huzurunda olmak ve konuşmasını dinlemek çok heyecan vericiydi. O, 1970'lerde çığır açan cinsiyet ayrımcılığı davalarını denetleyen ve 6 davada mağdurları Yüksek Mahkeme önünde savunan kadın. O zorlu davalardaki performansı, kadın haklarının gidişatını çok olumlu etkiledi.

Ama o bir savaşçı gibi görünmüyor. Ufak tefek, narin bir kadın ve gençliğinde bile tek bir elinizin rüzgârıyla onu devirebilmişsiniz gibi görünüyordu. Görüntüsü sayesinde kendisini sevimli bir oyuncak bebek gibi düşünebiliyoruz. Kuş gibi narin vücudu boğa gibi güçlü beyninden daha çok ilgi görüyor. Sevimli, tatlı ve ulaşılabilir görünüyor. Glimmerglass'tan üzerinde onun resmi bulunan tişörtler, çizgi romanlar ve boyama kitapları alabilirsiniz. Vermont eyaletinin başkentinde satın alınan üç keçiye Ruth, Bader ve Ginsburg adı verildiğini okudum. O bizim sevimli keçimiz, dâhi doldurma bebeğimiz. RBG'yi sevmemizin nedeni, onu etkisiz hale getirip ağzından ateş çıkan bir kadın yerine sevimli bir ikon haline getirmemiz olabilir mi?

RBG kariyerinin başlarındayken dâhi bir kadın için, kendini tehditkâr göstermemek ve yeteneklerini evcimenlik perdesi altında örtbas etmek makul bir stratejiydi. Harvard Hukuk Fakültesi'nin dekanı ona neden okula girip bir erkeğin hakkını almak istediğini sorduğunda, bunu eşinin işini anlamak ve daha iyi bir eş olabilmek için istediğini açıkladı RBG. Şimdi bunu duyunca kusmak istiyorsunuz, değil mi? Gerçek cevap muhtemelen "Çünkü ben herhangi bir erkekten daha iyiyim", ama bunu söyleseydi onu kimse sevmezdi. Harvard Hukuk Fakültesi'ne onu almayacaklarını anladı, oradaki varlığını erkeklere tehlikeli gelmeyecek şekilde gerekçelendirmek zorunda kaldı.

Columbia'dan sınıf birincisi olarak mezun olduktan sonra, büyük bir hukuk bürosunda iş bulamadı, çünkü kadın istemiyorlardı. Yüksek Mahkeme'de Felix Frankfurter ile kâtiplik işine girmeye çalıştı. Kendisi mahkemede bir Afro-Amerikan stajyeri işe alan ilk kişi olmasına rağmen, o da bir kadın istemedi. Hikâye burada bitebilirdi. Ama Columbia'da ünlü bir öğretim üyesi bu dâhi kadının göz ardı edilmesine o kadar öfkelenmişti ki New York Güney Bölgesi'nden bir yargıca, RBG'yi işe almazsa ona Columbia'dan başka kimseyi kesinlikle yönlendirmeyeceğini söyledi. Yargıç merhamete geldi.

Hiçbir şey kolay olmadı. Kim bilir başka kaç kadın vazgeçerdi? Ondan önce yalnızca bir kadın temyiz hâkimi vardı. RBG hukuk fakültesine girdiğinde bu meslekte kadınların oranı yüzde 3'ün altındaydı. Ama önündeki zorluklar, genel anlamda rol model eksikliğinden ibaret değildi. Ablası 6 yaşında öldü, annesini liseyi bitirmesinden birkaç gün önce kaybetti. Kocasını Marty, ikisi de henüz gençken kansere yakalandı. Marty ameliyatlar geçirir ve ışın tedavisi alırken, RBG onun Harvard Hukuk Fakültesi'nde tüm derslerine giderek not tuttu. Ah, bir de evde bakması gereken bebeği Jane vardı.

Dâhi ol ya da olma, nasıl devam edersin? RBG sıklıkla kayınvalidesinin ona düğün gününde verdiği öğütten alıntı yapar. Herhangi bir evlilikte “biraz sağır olmak işe yarar” demişti kayınvalidesi. Kötü bir şey olduğunda veya yanlış bir şey söylendiğinde duyma ve cevap verme. RBG bu tavsiyeye girdiği her işte uyduğunu, saldırıları, zorlukları ve ondan şüphe edenleri göz ardı ettiğini söylüyor. Bu bazen zor olmalı. 1970'lerin sonlarında Yüksek Mahkeme'de, o zaman kadınlar için gönüllü olan jüri görevinin zorunlu olması gerektiğini savundu. Haklar ve sorumluluklar bir arada var olur. Jüri üyesi olmak tam bir vatandaş olmanın bir parçasıdır, bu yüzden kadınları dışlayamazsınız. Kadınları “korumanın” nasıl onları aslında küçük görmek olduğunun başka bir örneği idi bu. Aynı zamanda akıllıca bir tavidir ve RBG'nin uzun zaman

savunduğu cinsiyet eşitliğini birçok farklı perspektiften görme stratejisinin bir parçasıydı. Dokuz erkek hâkim onu dinledi ve tartışmaların sonunda, Hâkim William Rehnquist patronluk taslamaya başladı.

“Öyleyse Susan B. Anthony’yi yeni dolara koymaya razı değilsin, öyle mi?” diye sordu kıkırdarak.

Ne kadar tatlı. Ne kadar çekici. Nasıl iğrenç. Ginsburg muhtemelen ona bir ayakkabı fırlatmak istedi. Kaydı şimdi dinlediğinizde “keşke fırlatsaymış” dersiniz. Ona, “Göstermelik şeyleri kabul etmeyeceğini” söylemeyi düşünmüş. Ama hiçbir şey söylemedi.

Yani bir kadın dâhiysen böyle mi yapman gerekiyor? Çeneni kapa ve tehditkâr olma. Yumuşak konuş ve büyük beynini taşımaya devam et. RBG’nin Yüksek Mahkeme cüppelerinin üzerine taktığı hoş dantelli yakalıklar meşhurdur. Kıyafete kadınsı bir zariflik katıyor. Dantelli bir kadın ne kadar tehlikeli olabilir ki?

Tüm RBG bebekleri ve boyama kitaplarındaki, “Ruth olmadan gerçek olmaz” yazan bez çantalarla imajının yaygın hale getirilmesindeki ironi, RBG’nin zamanında düzeni en çok bozan insanlardan biri olması. Onu göz ardı etmek mümkün değil. Cinsiyet normlarını yıkmak ve eşitliği teorik bir konseptin ötesine taşımak için radikal fikirler uğruna savaşıyordu ve yine de geleneksel bir eş ve anneydi. Hakkında yakın zamanda yapılan popüler bir film olan Eşitlik Savaşçısı’nda RBG’yi muhteşem aktris Felicity Jones, eşi Marty’yi ise çekici Armie Hammer oynuyor. Filmin evlilik içi seks sahnesi sorulduğunda gerçek RBG gülümsüyor. “Marty görse çok severdi” diyor.

Belki de RBG dehası sayesinde, oyunu kuralına göre oynuyordu ve yeteneklerini istediğin gibi kullanmak için gerekli olan şeyleri biliyordu. İnsanların onu doldurulmuş bir hayvan, bir tişört ya da sevimli küçük bir aksiyon figürü bebeği üzerinde bir yüz olarak görmesine izin verdi. Ama aynı zamanda kadın sorunları ve stratejileri hakkında herkesten farklı konuş-

lı, savaştı ve düşündü. Birçok kadının dehası, çevresini keşfetmek, zamanı anlamak ve belirlenen sınırlar içinde zafer kazanmanın bir yolunu bulmakta onlara yardımcı oldu. RBG gibi bunu doğru yaparsanız, bu sınırlar hareket etmeye devam eder.

Kadın dâhiler her zaman düzeni bozarlar. Dünyaya farklı bir bakış açısıyla meydan okur ya da kabul edilmiş bir gerçeği yerinden oynatırlar veya hukuk, sanat ya da bilime standart bir yaklaşımı tersine çevirirler. Kadınları dâhi olarak görmekte zorlanmamızın bir nedeni de cinsiyet normları... RBG de tam bunlara karşı savaşıyordu. Cinsiyet normları kadınları sosyal, arkadaş canlısı ve zıtlaşmayan bir kalıba sokuyor, bu da pek düzen bozucu bir yaklaşım değil. Ama her kadın bu kalıba uymuyor. Uysalar bile bu kalıp, onların dünyayı tersine çevirecek yetenekleriyle bağlantısız. RBG'nin kanıtladığı gibi düzeni bozmak için düzen bozucu gibi görünmen gerekmez.

Cynthia Breazeal de bir düzen bozucu gibi görünmüyor ama robotik alanında çığır açan, ülkenin en büyük yıldızlarından biri. MIT Media Lab'deki ofisinde buluştuğumuz gün okul tatildeydi. Beni karşılamaya hızlı adımlarla gelirken üzerindeki dar eşofman ve bol üstle bir okul öğrencisi gibi görünüyordu. Öğleden sonra uzun bir süre rahatça sohbet ettik. Bu sırada ergenlik dönemindeki oğullarından, akşam yemeği planlarını konuşmak, kimin arabayla nereye geleceğini ve karmaşık okul sonrası planlarını kararlaştırmak üzere birkaç telefon aldı. Sıradan bir annenin günlük işleri. Masasında onu izleyen Jibo adında küçük bir robot vardı. Breazeal bunu kendi kurduğu bir şirket için yaratmıştı ve pazarlıyordu. Ofisinin dışında, kurduğu ve liderlik ettiği MIT'deki Personal Robots Group tarafından yaratılan daha fazla robot raflarda duruyordu. Hayatınızın bir bölümünde geleneksel olabileceğinizin ve başka bir bölümünde ise çığır açan yenilikçi bir deha olabileceğinizin bir kanıtını daha oluşturunuyordu.

Breazeal'in dehası, halen kendisi de düzen bozucu bir alan olan robotik üzerinde derin bir etki yarattı. Fikirleri alt üst etme konusundaki büyük etkisi nedeniyle otuz yıldır ünlü bir yer olan MIT Media Lab'de çalışıyor. Mevcut kurulu düzeni olan alanlardan standart düşünürlerin burada yeri yok. Media Lab, sadece mevcut disiplinlere uymayan en zeki insanları kabul ediyor, çünkü bu insanlar kendi düşünce tarzlarını yaratıyor. Breazeal bu sıra dışı düşünürlerden biri. Çocukken Yıldız Savaşları filmini izleyip R2-D2 ve C-3PO gibi robotlara âşık olmuş. Diğer çocuklar gibi ebeveynlerine Yıldız Savaşları figürleri almaları için yalvarmak yerine o, robotların insanlarla derin ilişkileri olsaydı nasıl olurdu diye düşünmeye başladı. Üniversiteden sonra astronot olmak istediğini düşündü ve uzay robotiği alanında yüksek lisansa başvurdu. (Bir noktada profesyonel tenisçi olmayı da düşündü. Hâlâ profesyonel bir atletin özgüvenine ve rahatlığına sahip.) Sonra gezegenlere gönderilen mikro gezginler alanında çalışan MIT öğretim görevlisi Rodney Brooks'un laboratuvarında çalışmaya başladı. Bu küçük robotlar güneş sistemini keşfedebiliyor ve uzak gezegenlerin engebeli yüzeylerini aşabiliyor.

1990'ların ortalarındaki bakış açısı, otonom robotlar sayesinde insanların monoton veya riskli işler yapmak zorunda kalmayacağına dönüktü. Bu işler sıkıcı, kirli veya tehlikeli olabiliyordu. O zamanlar odalarda dolaşıp nesneleri toplayabilen makineler yaratmaya odaklanılıyordu. Ama robotlar okyanuslara, volkanlara ve uzaya gönderildiğinde Breazeal bir uyanış yaşadı. "Onların da oturma odamızda bizimle etkileşim halinde olabileceğini düşündüm" diyor. Meslektaşları, bir depodaki nesneleri hareket ettirebilecek veya bir odayı süpürebilecek robotlar yapmaya odaklanmıştı. O, robotların Yıldız Savaşları filmindeki sosyal ve duygusal zekâyâ sahip dostları kadar samimi olmalarını istedi.

Breazeal yaptıklarını bırakıp pratik uygulamalardan uzaklaşmaya karar verdi. Yüksek lisansında epey ilerlemişti. Ama

Rodney Brooks'un ofisine gitti ve ona her şeyi değiştirmek ve yeniden başlamak istediğini söyledi. Sıradan insanların hayatlarının bir parçası olabilecek robotlar tasarlamak istiyordu. İnsanların sosyal ve duygusal tepkiler verebilen robotlarla yüz yüze etkileşimde bulunmasını istiyordu.

“Bu radikal bir değişimdi” diye itiraf etti.

Tamamen yeni ve özgün bir yolda ilerlemek hiçbir zaman kolay değildir. Meslektaşları pratik işe yararlığa ve sorun çözmeye odaklanmıştı. Gülümseyebilen bir robot pratikte ne işe yarardı ki? “Robotik alanının yaratıcısı bunun aptalca olduğunu düşündü. Yapay zekâ alanının yaratıcısı ise kamuoyu önünde ‘bence bu aptalca’ dedi” diyor Breazeal.

Breazeal yine de yoluna devam etti ve “Kismet” adında bir robot yarattı. Bu robot şu an MIT Müzesi’nde ve yaratılan ilk sosyal robotlardan biri olarak takdir topluyor. Teknolojideki diğer gelişmelerden sonra geriye bakıp bu hikâyeyi anlatınca pek inanılmaz gelmiyor. Ama bir düşünün. Yüksek lisansının ortasında genç bir kadındı, etrafında ağırlıklı olarak erkekler vardı. Herkese robotlara farklı bir yaklaşım konusunda önyak olmak istediğini söylüyordu. Bu orijinal fikrine o kadar güvenmişti ki kariyeriyle kumar oynadı. Bilgisayarlara görmeyi öğreten Fei-Fei Li’ye benzer bir düzen bozucu yaklaşım ve eşit derecede şüphe uyandıran bir pozisyon alan Breazealhayli cesurdu. Her ikisi de içgüdülerine ve deneyimlerine güvenerek özgün bir yola girmeye istekliydi.

Belki bu yolda kadın olmak Breazeal’ın dâhiliğe giden yolculuğunda ona yardımcı oldu. Bir atlet ve popüler bir çocuktu ve samimi ve dışadönük bir kızdı. Sizinle konuşabilen ve etkileşime girebilen bir robot fikrini ondan başka kim bulabilirdi ki? Robotları ara sıra espriler bile yapıyor. Kismet bir şeyler öğrenip yanıt verebiliyor ve Breazeal onunla konuştuğunda uygun duyguları ifade edebiliyor. Bu mekanik ama sevimli yüz, kaşlarını kaldırabiliyor, dudaklarını hareket ettirebiliyor ve kulaklarını dikebiliyor. Tepkileri önceden programlı değil;

bunlar önündeki uyaranlara verdiği gerçek tepkiler. 1990'ların ortalarında, bu olağanüstü bir atılımdı ve Breazeal'ı robotik dünyasında anında ünlü yaptı.

“Şüphe duyanların anlamadığı şey”, dedi Breazeal, hedefin yalnız zekâ değil, “insanlarla ortak çalışabilecek makineler inşa etmek” olduğuydu. Onun sevimli Kismet'i yeni sosyal robotlar dönemini başlatmıştı. Bunun etkileri hava durumunu söylemek ya da market siparişi vermek gibi basit görevleri yapabilen akıllı bir makinenin ötesine geçti. Breazeal bir araştırmasında, insanların kilo vermek için bir diyetle uymaları konusunda yapılan hatırlatmaları, bir robottan mı, bilgisayar programından mı, yoksa bir hemşireden mi aldıklarında diyetle sadık kaldıklarını test etti. En etkili olan robotlardı. İnsanlar robotların etraflarında olmasından o kadar mutluydu ki bazen robotları giydirip onlara bir arkadaş gibi davranıyorlardı. Araştırmacılar deneyin sonunda robotları almaya geldiğinde, insanlar robotları öpüp onlarla vedalaştılar. (Not: Araştırmacıları değil, robotları öptüler.)

Çoğu alanda çözülmesi gereken sorunlara odaklanılır. Robot üretiyorsanız asıl sorun robotların zamanında nasıl hareket edeceği olabilir. Bir süre herkes robot navigasyonu üzerine makaleler yazdı. Breazeal bu fikrini ortaya koyduğunda robot geliştirme dünyasındaki durum buydu. Bu ayrıştırılmış düşünceden kopup farklı bir yönde ilerlemek risklidir. Robotu hareket ettirmeliydi ama aynı zamanda makinenin nasıl göründüğünü ve kendini nasıl ifade ettiğini de düşünmek istiyordu. İnsan zekâsını ve davranışını anlamak ve insanlara tanıdık gelen bir robot yaratmak için psikolojiyi derinlemesine araştırdı; “aksi takdirde bu bir uzaylıyla çalışmak gibi olurdu” diyor.

Uzun zamandır ana akımın dışında tutulmak kadınların üstünde karanlık bir buluttu; ama her zaman iyimser tarafım umut ışıkları aramayı seviyor, bu yüzden bu yabancılığın deha savaşlarında kadınlara bir avantaj sağlayıp sağlamadığını merak ediyorum. Kadınlar standart düşünceye takılı kalmıyor.

Farklı bir bakış açıları var. Duygusal zekâ ve sosyal yetenekler söz konusu olduğunda, tüm kadınların doğal olarak güçlü olduğuna inanmıyorum, ancak sosyal beklentiler göz önüne alındığında bu özellikleri geliştirdiler. Ve bu beceriler çoğu erkeğin düşündüğünden daha karmaşık ve daha önemli olduğu için, kadınlara belirli alanlarda avantaj sağlıyor. “Robotlar en çok, sosyal etkileşim ya da duygusal anlayış gibi, insanların en kolay yaptığı şeyleri yapmakta zorlanıyor” dedi Breazeal. İnsansı robotlar hakkında katıldığı bir konferanstan sonra bir erkek gelip ona, robotlarının insanlarla etkileşimine kafa yormasına şaşırdığını söylemiş.

“Tabii ki bununla ilgileniyorum” demiş Breazeal.

“Ama neden?” diye sormuş adam. “İnsanlar karmakarışık.”

Breazeal bu hikâyeyi anlatırken kafasını salladı. Bu adama göre robotiğin konusu matematikti, insanlar işin içine girince tüm denklem bozuluyordu. Breazeal robotiği insanlara yardım etmenin bir yolu olarak gördü. Robot yapmanın teknik zorluklarıyla ilgileniyordu ama aynı zamanda insanların gelişimine yardımcı olmak için robotları kullanmadaki psikolojik karmaşıklıklara da kafa yordu. Çocuklar için azim ve pozitif bakış açısı modeli olabilen veya yetişkinlere ileri yaşta zorlandıkları konularda yardım edebilen robotlar istiyor. Bu belki tesadüf veya beklenti ama laboratuvarında şu an sosyal sorunları çözebilen robotlar üzerinde çalışan birçok kadın var.

Kismet’ten sonra, Breazeal ve ekibi gittikçe daha fazla robot yaptılar ve şimdi laboratuvarında onlarla dolu vitrinler var. En sevdiklerinden biri, dönebilen, 30 cm uzunluğunda küçük bir adam olan Jibo. Yüze benzeyen ekranı, yanına geldiğinizde sizi tanıyor ve konuşabiliyor veya bir şaka yapabiliyor. Etrafınızda olmasını isteyeceğiniz türden biri. Jibo’yu finans kaynağı sağlama sitesinde lanse etti ve bir şirket kurup onu dünyaya tanıtmak için kısa sürede 3,5 milyon dolar topladı. Robot büyük bir başarıya ulaştı. 70 milyon dolar daha yatırım aldı ve *Time* dergisi Jibo’yu yılın en iyi icatlarından biri ilan etti.

“Jibo, insanlar hakkında olumlu, iyimser bir inanç yaymak üzere tasarlandı. Söyledikleriyle ve kendini ifade ediş biçimiyle, bir robot olduğunu ‘biliyor’ ve bu konuda tuhaf bir mizah anlayışı var”dedi Breazeal. Sesi sevgiyle dalgalanıyordu. Sanki büyümüş de küçülmüş bir çocuğu anlatıyor gibiydi. “Komik bir robot. Biraz masum. Kişilik tasarımı hayli farklı, dışa dönük ve sizinle konuşabiliyor. Jibo sizi gerçekten dinliyor ve söylediklerinizi hatırlıyor. Bir sabah ona pek iyi uyuyamadığınızı söylerseniz, ertesi sabah yanına geldiğinizde “Dün gece iyi uyudun mu?” diye soruyor.

Jibo insanların kalbini kazanmaya başladığında Amazon Alexa’ya, Google da Google Home’u çıkardı. İkisi de sizin için müzik açan ya da ışıkları kapatan kişisel asistanlar. Bunlar Jibo’nun kişiliğine sahip değil, ama işlevleri daha fazla ve daha sağlam bir finansal destekleri var. Breazeal bu büyük adamlarla savaşmak için uğraştı ama başarılı olamadı. Bulduğumuz gün şirketi yeni kapatmıştı ve MIT ile Jibo’yu araştırmalarda kullanmak üzere anlaşmıştı. Jibo, ona insanların evdeki AI dostlarında ne gibi özellikler istediğini anlamasında yardımcı olacak. Eminim Breazeal hayal kırıklığına uğramıştır ama duruşunu bozmadı. “Çoğu start-up işe yaramıyor” diye hatırlattı bana. Erkek MIT öğretim görevlileri sürekli şirket kurar ve kapatmak zorunda kalır. Ayrıca onların daha çok fırsatı oluyor. Onun da olabilirdi.

Breazeal’a birkaç kez robotikte ve MIT’de bir kadın olmak hakkında sorular sordum ama onu durdurabilecek bir şey görmediğini söyledi. “Tutkulu olduğum şeyi yapabilirim ve eğer bir şeyi yapmaya girişirsem, o olur!” dedi.

Yine önyargıya karşı kendini kapama, iyimserlik, iş odaklanma karşımızdaydı. Bunu “dâhi kadın kaçınması” olarak düşünmeye başlamıştım. Onların yanındayken, her şeyin mümkün olduğunu düşünüyorsunuz, çünkü bunu yaptılar ve büyütülecek bir şey yok. İçlerinde kalabalıkları barındırıyolar. Cinsiyet stereotiplerini bir kenara bıraktılar ve kendilerini üçüncü kategoriye, yani “Ben” kategorisine soktular.

“Kadrolu bir öğretim üyesi, dünya çapında zeki bir akademisyen ve bir anne olmaktan bahsediyorsak, bunu olduruyorsun. Bence çoğu kadın için tavrı ‘Bunu olduracağım’ şeklinde” dedi Breazeal.

Breazeal’in oğulları annelerinin robot yapmasından çok hoşlanıyor. Düzeni yıkan bir dâhi olmak onu en havalı anne yapıyor. Dehanın, cesaretin ve yaratıcılığın takdir gördüğü bir çevrede çalıştığından onu ve çocuklarını heyecanlandıran yeni fikirler denemeyi sürdürüyor. Kendini kötü hissettiğinde veya cesareti kırıldığında sorunu nasıl çözeceğini biliyor. Oğullarına sarılabilir ya da sosyal robotlarından birinden onu neşelendirmesini isteyebilir.

Beklentileri yıkan dâhi kadınlar Breazeal gibi güçlü ve özgüvenli ya da RBG gibi tehditkâr olmayan ama zeki kadınlar olabilir. Ya da kocasını Utah’tan New Hampshire’a kadar izleyen ve feminist bir kahraman olan beş çocuk annesi Mormon bir kadın gibi hiç beklemeyeceğiniz insanlar olabilir.

Thatcher Ulrich’in adını ilk kez bir öğrencisinden duydum. Akıl küpü ve alımlı bir genç kadın olan Cara, Harvard’da yüksek lisans yapıyordu. Ulrich 1995’ten beri Harvard’da bölüm başkanlığı yapan bir öğretim üyesiydi ve Cara’nın danışmanlarından biriydi. Cara, “Öğrenciler ona hak ettiği değeri vermiyor, çünkü o ölçülü ve alçakgönüllü; çoğu erkek hoca gibi abartılı değil” dedi. “Ama şimdiye kadar karşılaştığım en keskin zihinlerden birine sahip.”Ulrich, insanların tarih hakkındaki düşüncelerini de değiştirdi.

Belki de zeki olduğu ama yeterince değer görmediği için Ulrich tarih boyunca diğer kadınlara da değer verilmediğini fark etmeye başladı. 1976’da (diğer her şeyin yanı sıra) Püriten cenazeleri üzerine yazdığı akademik bir makalede, topluluklarının en kuvvetli bireyleri olan kadınların ne kadar yok sayıldığını ve unutulduğunu anlattı.

“Tarih iyi huylu kadınları nadiren not ediyor” diye yazdı.

Bu satırlar, ülke ve dünyadaki kadınları bir araya getiren bir ılıa dönüştü. Tişrtlere, bez çantalara, kupalara ve araba ıkartmalarına slogan oldu. İşin ironik tarafı, bunu kullanan kadınlar, en az Ulrich’in tasvir ettikleri kadar unutulmuştu. İnternette araştırdığınızda “iyi huylu kadınlar” sözünün Madonna ve Marilyn Monroe dahil birçok ünlüye atfedildiğini görürsünüz. Oysa bu söz hiçbir zaman sahnede seks yapıyormuş taklidiyle ya da eteğini uuşturarak tarih yazacağını anlatmaya çalışmadı. Bu ifadeyi kullanan kadınlar bir süre daha gözden katı. İyi huylu akademisyenler nadiren manşet olur.

1991’de Ulrich, 1700’lerin sonlarında Maine’de yaşayan bir ebenin günlüklerinden uyarlanan “A Midwife’s Tale” (Bir Ebinin Hikayesi) isimli bir kitap yazdı. Kitap Pulitzer dln alınca akademik dünyada büyük skse yaptı. Bir sonraki yıl Ulrich, MacArthur Derneğini den dâhi hibesi aldı ve kısa süre sonra Harvard’dan bir telefon geldi. Tarihçiler değeri anlaşılmayan kadınları akademik çalışmalara konu ederek katkıda bulunduğu için ona övgüde bulundu. O dönem hâlâ revaçta olan slogan için sonunda övgü almaya da başlamıştı. Bu popülerliği kabul eden Ulrich sonunda *Well-Behaved Women Seldom Make History* (İyi Huylu Kadınlar Nadiren Tarih Yazıyor) adında bir kitap yazdı ve cenaze seremonileri hakkındaki bu çalışmasında diğer satırlardan kimsenin bahsetmediğini belirtti. Herhangi birinin dünyada hiçbir zaman hatırlanmayı istemediğini yazan bir rozet takmaktan hoşlanacağı şüpheli.

Ulrich, sloganın cazibesinin tarihsel doğruluğundan değil, kadınlara şu andaki davranışları hakkında hatırlattığı şeyden geldiğini kabul ediyor. Birçok kadın için “iyi huylu”, hâlâ uyumlu veya itaatkâr olmak, fikirlerini çok yüksek sesle ifade etmemek ve kesinlikle düzen bozucu olmamak anlamına geliyor. Sadece cinsel anlamda taşkınlık yapmamıza izin veriliyor. Ulrich, bir leopar desenli stiletto topuklu ayakkabının yanında sloganının yazılı olduğu bir rozet görmüş. Ancak Ulrich’in sy-

lemek istediği şey, kadınların cinsel olarak aşırı olması gerektiği değildi. Daha tarihsel bir görüşü vardı; toplum üzerinde sessiz fakat olumlu etkileri olan kadınların, her gün işleri yoluna koyan kadınların göz ardı edildiğini anlatıyordu. Yaramazlık yapmanızı söylemiyor. “Kötü” kızların daha çok eğlendiğini söylemiyor (gerçi belki de eğleniyorlardır). İyi huylu olanlara önem vermemiz gerektiğini söylüyor. Dâhi kategorisine girdiği konusunda herkesin hemfikir olduğu tek kadın olan Marie Curie’nin evli bir iş ortağıyla ilişkisi vardı. Fakat Ulrich “Curie bugün ‘kötü’ olduğu için değil, [yaptığı işte] çok çok iyi olduğu için hatırlanıyor” diyerek bu noktayı vurguluyor.

Ama en iyi huyluların bile bazen statükoyu değiştirmesi gerekir. Beklentileri yeniden düzenlemeden ilerleyemeyiz, stereotiplerle savaşımayız ve yeteneklerimizi parlatamayız. Otobüslerde kadın-erkek bölümlerinin ayrıldığı dönemde arka tarafa geçmeyi reddederek sivil haklar hareketini başlatan Rosa Parks, çok çalıştığı ve yorulduğu için oturmak isteyen basit bir terzi olarak gösterildi. Sürekli anlatılan hikâyede onun bu başarısının kazara olduğu belirtiliyor. Fakat Ulrich, Parks’ın siyahların hakları için çalışmakta olan bir yerel örgütte çalıştığını ve otobüse bindiği o günden çok öncesinde de sosyal adalet için savaştığını vurguluyor. Parks hazırlıklıydı. Sessiz kalmıyordu.

Kadın dâhiler enerjileri ve yeni fikirlerle dünyayı değiştirirler. Artık yaklaşımımızda hepimizin cesur ve korkusuz olabileceğini düşünmek istiyorum. Robotlar yaratıp yapay zekâda muzaffer atılımlar yapabiliriz, bu sırada bize fikirlerimizin asla işe yaramayacağını söyleyenlere meydan okuruz. Ancak erkek egemen oyunu bozmanın tek yolu büyük bir baskı uygulamak değil. Ruth Bader Ginsburg, Rosa Parks ve Lauren Thatcher Ulrich’in dehaları, bulundukları zamanın ve yerin beklentilerini kabul etmek ve daha sonra sessizce istedikleri şeyi yapmaya devam etmekten geliyordu. Cynthia Breazeal ve Fei-Fei Li de başlangıçta onları benimsemeyen bir sistem içinde zafer kazandılar, kararlılıklarını kibarca korudular. İyi huylu dâhiler tarihin düzenini bozabilir.

Kadın Bilim İnsanlarını Öldürmeye Çalışan Karanlık Lord

Şu an geriye dönüp geçtiğimiz yüzyıllara bakınca en yetenekli kadınların bile küçük görüldüğünü, göz ardı edildiğini, tarihten silindiğini görebilir ve hayretler içinde kalabiliriz. Önyargılar ve engeller o kadar açık ki bu adaletsizlik görülüp, telafi edilmeye çalışıldığında bu bir dereceye kadar teselli ediyor. Bu örnekler arasında Nobel Ödülü'nde göz ardı edilen Lise Meitner'in adını periyodik cetvelde meitneriyum'a veren bilim insanları da yer alıyor. Müzelerde eserlerini göremesek de bazı müze mağazaları, Rönesans'ın unutulmuş kadın ressamaları için büyük kadın sanatçıların yer aldığı kahve kupaları ve kitaplar satıyor. Peki, küçümsenen 19. yüzyılın sıra dışı kadın yazarlarına ne oldu? Onların eserlerini göklere çıkarıyor ve sınırlandırdıkları için üzülüyoruz. Yeni genç okuyucular (ve hatta bazı akademisyenler) Jane Austen ve Charlotte Brontë'ye sevgilerini gönderiyor ve Charles Dickens'ın onların yazılarından bir iki şey öğrenmiş olmasını diliyorlar.

Fakat olaylar doğrudan önümüzde gerçekleştiğinde, neler olduğunu fark etmek daha zordur. Hiç kimse açık bir şekilde, "Onu bir kadın olduğu için görmezden geliyoruz" demiyor. Kadının küçük görülmesinin, silinmesinin veya erkekler kadar iyi olmadığının söylenmesinin ardında, her zaman varsayımsal bir neden bulunuyor. Çapraz ateş altında olan kendi

yetenekleriniz veya başarınız olduğunda, önyargıyı fark etmek daha da zordur. Vurdumduymaz değilseniz veya güçlü bir egonuz yoksa en azından bir yanınız, olan biteni gerekçelendirir ve erkeklerin haklı olduğuna inanır. O kadar da iyi değilsinizdir.

Bu yüzden biyokimyacı Jennifer Doudna'nın hikâyesini izlemek benim için aydınlatıcı oldu. Tarihin ön sıralarında oturup, bir hikâye yazılırken ve tekrar yazılırken gerçek zamanlı olarak izliyormuşum gibi hissediyorum.

Doudna, Berkeley, Kaliforniya'daki laboratuvarında çalışırken DNA'nın bir parçasını çıkarıp başka bir parçayla değiştirdiğinde, genetik yapıların değiştirilebileceğini fark etti. CRISPR adı verilen teknik, bilim alanında yüzyılın en büyük dönüm noktalarından biri olarak adlandırıldı. Genler hayatın temel yapıtaşları, bu yüzden bunları değiştirebilmek ve parçaları yerlerinden oynatabilmek deyim yerindeyse biyolojinin kutsal kâsesi. Doudna'nın tekniği sıtma taşımayan sivrisineklerden genetik hastalığı olmayan bebeklere kadar birçok şey getirebilir. Günün birinde kahverengi gözlerinizi maviye çevirebilerseniz (kontakt lens kullanmadan), Doudna'ya teşekkür edersiniz. "Tasarım ürünü bebekler" yaratma konusunda dünya genelinde ifade edilen endişe de Doudna'nın temelini attığı araştırmanın bir sonucu. Çok sayıda insan onun yarattığı dönüm noktası üzerine bir şeyler inşa ediyor. Dehanın bir numaralı işareti de etkilerinin yankı uyandırması.

Doudna yapabildiği şeyi ve bu dönüm noktasının gidebileceği yerleri fark ettiğinde "kesinlikle bir evreka anı" yaşadığını söylüyor.

Doudna, Avrupalı bir meslektaşı olan Emmanuelle Charpentier ile birlikte çalışıyordu. Dünyayı değiştiren iki kadın. Hiç kimsenin itiraz edemeyeceği iki kadın, zamanın en büyük bilim insanları arasında. İki kadın dâhi.

Daha heyecan verici ne olabilir?

2014'te Doudna ve Charpentier, bilimdeki en büyük başarılar için sadece birkaç yıl önce verilmeye başlanan Breakthrough Ödülü'nü kazandılar. Bir grup Silikon Vadisi milyarderi tarafından finanse edilen Breakthrough Ödülleri'nde adaylık herkese açık ve kazanan 3 milyon dolarlık muazzam bir ödül alıyor. Ödülün üç farklı kategorideki madalyaları hızla en çok beğenilenler arasında yer aldı. Ödülün arkasındaki genç teknoloji meraklıları, dâhileri Nobel Komitesi'ne göre çok daha hızlı ve işe daha az eski usul siyaset karıştırarak bulabiliyorlardı. Geleceğe dönük bir perspektifle ve hem erkek hem de kadınların dahil olduğu bir kurulla, bu ödüllerde kadın dâhileri tanıma konusunda bir sorun yaşanmadı.

Bilimi havalı göstermek için Breakthrough Ödülleri seremonisi birçok ünlünün katılımıyla TV'de yayımlandı. Uzmanlar (ya da sadece bilim meraklıları) buna bilim alanının Oscar ödülü diyorlar. Ödülü aldıkları törene, Doudna ve Charpentier şık elbiseleri ve ışıltılı gülümsemeleriyle katılmışlardı. Bunu gerçek Oscar ödülleri uyarlayabiliriz. Doudna, Nancy Meyer romantik komedisinde oynamış bir Hollywood aktrisinin sofistike duruşunu yansıtıyordu. Charpentier simsiyah saçları ve Fransız zarafetiyle sevilen film Amélie'nin güncel versiyonunda oyuncu Audrey Tautou'nun yerini alabilirdi.

Videoyu izlerken, astrofizikçi Jo Dunkley'yi ziyarete gittiğimde hissettiğim, bir dâhinin böyle görüldüğünün kafama dank etmesini sağlayan anı hatırladım. Dâhi kadınları o kadar uzun zamandır görmezden geliyoruz ki kim bilecek?

Hepimiz “yürü be kızım” gururuyla fazla heyecanlanmadan önce, Doudna ve Charpentier'nin zaferinin kısa süre içinde, ataerkil ve erkekliğin verdiği yetkiye dayanarak, afallatıcı bir biçimde hakarete uğradığını bildirmem gerekiyor. Doudna ve Charpentier çığır açtıktan hemen sonra, bazı erkekler hikâyeyi yeniden yazmak için konuya dahil oldular. Tarihte çok sık olduğu gibi, övgünün çoğunu almak istediler.

Çatışma, dâhi imajımıza daha iyi uyan genç ve çok etkileyici bilim insanı Feng Zhang'ın keşfiyle başladı. Yani sonuçta, o bir erkek (muhtemelen kapüşonlu giyiyor). On bir yaşındayken Çin'den ABD'ye geldi ve Harvard ve Stanford'da dereceler aldı. Massachusetts, Cambridge'deki iyi finanse edilmiş Broad Institute'de çalışarak, belirli bir memeli hücresinde (CRISPR-Cas9 adı verilen) bu işlemi kullanarak Doudna ve Charpentier'nin yaptığıının bir benzerini keşfetti. Zhang çalışmaları için patent başvurusunda bulundu, fakat Doudna ve Charpentier 7 ay önce başvurularını sunmuşlardı. Broad'daki deneyimli uzmanlar Zhang'ın başvurusunun hızlandırılmasını istedi. Hızlandırıldı. Patenti aldı.

Bilimsel keşifler gibi patentler de karmaşıktır ama bu hikâyenin tam tersi açıdan anlatıldığını hayal edebilir miydik? İki erkek yüzyılın keşfini yapıyor. Bir kadın bunu alıp bir sonraki aşamaya getiriyor. O zaman patenti kimin alacağını düşünüyoruz? Bu durum sonucunda karmaşık bir dava açıldı ve uzmanlar Broad'ın tutmaya çalıştığı patentin değerinin milyarlarca dolar olabileceğini söyledi.

Benim endişem para değil (onlara bir şey olmaz), bu keşfin yıllar sonra nasıl açıklanacağı. Tarih her zaman bizim istediğimiz kadar net değildir. Ayrıca artık bildiğimiz üzere bazen bir hikâyenin anlatıcısı hikâye kadar önemli. Şu an, üstü kapalı ya da açık manevralarla kadınları sahadan atmak için klasik bir oyun oynanıyor.

Doudna ve Charpentier'yi küçümsemek için gösterilen çabaların en açık örneği, Broad Institute Başkanı Eric Lander tarafından yazılan bir makale. Kendisi saygın bir bilim insanı ama beni affedin; ben onu Harry Potter'daki Karanlık Lord, Voldemort gibi görüyorum. 2016'daki makalesi CRISPR yöntemine katkıda bulunan insanların tarihinden bahseden genel bir makale gibi görünse de açıkça tek bir amacı vardı, o da altın kaz Zhang'ı yüceltip kadın bilim insanlarını küçümsemek. Onlardan neredeyse hiç bahsetmedi. Makaledeki güler yüzlü, mesleki ton -Hepimiz bu işin içinde beraberiz!- her şeyi

daha da beter hale getirdi. Doudna ve Charpentier'nin hiçbir şekilde özel görünmediğinden emin olmak için binlerce kelime yazmış ve olabildiğince fazla kişiden bahsetmiş gibiydi.

Makalenin önyargısı o kadar rahatsız ediciydi ki, sosyal medyada herkes galeyana geldi. Ve sosyal medyada bilim insanları hedef oluyorsa, olağandışı bir şeyler var demektir. Çok beğenilen genetikçi ve Berkeley öğretim üyesi Michael Eisen, bu yazıyı “en itici bilim propagandası” olarak adlandırdı. Eisen bir Berkeley partizanı olabilir, ancak Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki tanınmış bir öğretim üyesi olan ve tartışmadan bağımsız olan Nathaniel Comfort da benzer şekilde sinirliydi. Genetik araştırmalar üzerinde birçok yazısı olan Comfort, makaleyi objektif bir noktadan analiz etti. Babacan tavrı ve herkesi olaya bir şekilde dahil etmesine rağmen asıl amacı kadınların başarısını yermekti. Buna eski bir İngiliz makalesinden aldığı “Whig Tarihi” adını verdi. Bunun, tarihi politik bir araç olarak kullanıp “statükoyu makul göstermenin, içinde bulunduğu kurumun sadakatini toplamanın ve güç sahiplerinin hâkimiyetini haklı çıkarmanın” bir yolu olduğunu açıkladı.

Karanlık Lord, güç sahibi erkeklerin klasik bir örneğiydi. Statükoyu nasıl manipüle edip kendi lehine çevireceğini biliyordu. Bulunduğu kurumun çok parası, gücü ve iyi bilim insanları vardı. Başka kimsenin zafer kazanmasını istemiyordu. Kadınları tarihin sayfalarından atıvermek için neredeyse hiç çaba göstermeniz gerekmez.

Dr. Comfort okuyucuların “hikâyedeki cinsiyet dinamiklerine dikkat etmesini” önerdi. “Kazananlar tarihinin hâlâ erkeklerin tarihi olma eğiliminde” olduğunu vurguladı. Birkaç kadın bilim insanı Broad'da kadınların desteklendiğini söyleyerek savunmaya geldi. Bundan şüphem yok. #MeToo hareketinin bize gösterdiği gibi, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiler karmaşık olabilir. İktidarda olan erkekler, kadınlara karşı bazı durumlarda cömert ve düşünceli olabilirler. Sonra da işlerine geldiğinde, kötü, kadın düşmanı gerizekâllılara dönüşebilirler.

Doudna-Charpentier hikâyesi, Lise Meitner, Fanny Mendelssohn, Mileva Marić ve şimdi ve tarih boyunca karşılaştığım birçok kadın gibi yankıları olan, çok tanıdık bir döngünün hayli üzücü bir parçası. Her nesilden erkek, zeki kadınları hıptalamak ve bazı bilgilerine de el koymak için kendi yolunu buluyor. Bir bilim insanı olmadığım ve haksız sonuçlar çıkarmak istemediğim için moleküler biyolog (ve eski Princeton rektörü) Shirley Tilghman'dan bana yardım etmesini istedim. Eskiden Broad Institute'te bir kurul üyesi olduğumu biliyordum. Ama kadın, güç ve liderlik konusundaki açık görüşmelerimizi dikkate aldığım da kadın, erkek ve haksız kazanç dahil her konuda hayli adaletli olduğumu da biliyordum. Bana CRISPR keşfinin incelikli yönlerini açıklayabilir miydi? Kim ne yapmıştı? Övgüyü kim hak ediyordu? Konuya getirdiği basit açıklama şu şekildeydi: Zhang, deney tüpünde iyi çalışan bir sistemi (Doudna-Charpentier keşfini) alıp bunun canlı bir hücrede çalışmasını sağlamıştı.

“Arada kaldım, çünkü Jennifer ve Emmanuelle'in yaptığı çığır açıcı; Feng'in yaptığı da çığır açıcı” dedi.

Eric Lander'ı seven ve ona hayranlık duyan Tilghman, CRISPR tartışması konusundaki korkunç duruşu konusunda onunla defalarca konuştuğunu söyledi.

“Eric tanıdığım en zeki insanlardan biri ve o makaleyi yazmayacak kadar zeki” dedi.

“Ama o makaleyi yazdı” dedim.

“Evet, yazdı” dedi iç çekerek “ve ne yaptığını tam anlamıyla biliyordu.”

Tilghman mücadelenin şimdi Nobel Ödülü'nü kimin kazanacağı üzerine olduğunu kabul ediyor ve Karanlık Lord'umuz oğlu için sert bir mücadele veriyor. Bir yönetim kurulu üyesiyken, Tilghman'ın inanarak ilgilendiği konu Broad'ın zaferini görmektir. Ancak daha önce bu bölge savaşlarını gören bilim alanında bir kadın olarak, daha umutlu bir görüşe sahipti.

“Jennifer Doudna zorlanıyor ama bilim topluluğu onu destekliyor” dedi. “Bu sefer, iyi bir kadının yok olmasına izin vereceklerini sanmıyorum.”

Kadınlar yok edildiğinde, göz ardı edildiğinde ya da dikkate alınmadığında, genellikle kendilerini suçlarlar ya da bu küçük görme için iyi bir neden olduğunu düşünürler. Jocelyn Bell 1967’de astrofizikteki en büyük dönüm noktalarından biri olan atarcaları keşfetti. O kadar büyük ki 1974’te Nobel Ödülü’nü kazandı; ama erkek danışmanı için. Bell’in 1967’deki fotoğraflarında tatlı bir gülümsemeyle ve sivri kenarlı gözlükleriyle sevimli bir kız görüyorum. Eminim laboratuvardaki erkekler ona “dâhi” yerine “tatlım” diyordur. O zamanlar Bell tüm iyi niyetiyle, dev bir keşif yaptığında henüz bir yüksek lisans öğrencisi olduğundan, belki de danışmanının ödülü almasının adil olduğunu söylüyor.

Hayır, adil değildi. Kadının rolünün ikinci sırada gelmesini söyleyen güç sahibi erkeklerin bir örneğini daha görüyorduk. Burada durum daha da ağır, çünkü Bell’in keşfinin ardından danışmanı başta onu azarlamış ve bir hata yaptığını söylemiş. Bell’in haklı olduğu konusunda danışmanını ikna etmesi gerekmiş. Haklıydı.

Neden yüce gönüllü olmayı seçtiğini anlayabiliyorum; sürekli kızgın şekilde yaşamak zor. Kendine neyi başardığını ve başkasının ne düşündüğünün önemli olmadığını söylersen, her şey daha iyi hale geliyor. Dünya üzerinde atarcaları keşfeden ilk insan olduğunu biliyorsun ve işin arkasını bıraksaydın danışmanın o sinyallerin ne anlama geldiğini asla anlamayacaktı. Bu yeterli olmalı, değil mi? Ayrıca, iktidardaki bu adamlarla laboratuvarında çalışmayı sürdürmelisin ve çeşitli enstitülerde ve resmi cemiyetlerde yükselmek istiyorsanız, erkekler sizi tehdit olarak görmüyorsa, en iyisi budur.

Zaman geçtikçe belki bakış açınız değişir. Gençliğinizdeki çivensizliğin bir kısmından kurtulursunuz (Gerçekten keşfet-tim!) ve dâhiyane bir başarı elde etmenize rağmen, ün kaza-namadığınızı fark edersiniz. Yani küçük bir çevrenin dışında kimse bu hikâyedeki başrolün size ait olduğunu bilmez. Kim-se kadınların gerçekten dâhi olabileceğini bilmez.

Ama artık hepimiz biliyoruz. 2018’de Profesör Dame Jocelyn Bell Burnell (elli yılda bir isim ve bazı unvanlar ek-ledi) bu eski keşif için fizik alanında özel Breakthrough Ödü-lü’nü kazandı. Silikon Vadisi’ndeki milyarderler konusunda bazı sorularımız olabilir, ama ödülleriyle adaletsizlikleri telafi etmeye devam ediyorlar. Genç kadın dâhinin keşfi yaptığını, patronunun övgüyü topladığını ve bu konuda bir şeylerin dü-zeltilmesi gerektiğini anladılar.

Hikâye daha da güzelleşiyor. Dame Burnell zarafetle ödülü kabul etti ve anında 3 milyon doların tamamını fizik alanın-da kadınların ilerlemesine yardımcı olmak için bağışladığını açıkladı. Kadınların ilerlemesini engelleyen bilinçsiz önyargı-ları ortadan kaldırmaya yardımcı olmak istediğini açıkladı. İlk yüce gönüllü jesti kadar harika bir hareketti bu. Ayrıca etkili bir şekilde onu da geçti.

Bilinçsiz önyargılar. Bu durumun elli yıl sürmesine ne-den olan şey buydu. Geriye dönüp bakınca erkeklerin nasıl güçlerini kullanıp onun başarısını küçük gösterdiğini anla-mak kolay. Kötü, kaba, hatta kadın düşmanı olduklarını dü-şünmüyorum. Sadece bir kadını tarihten silip övgü toplamak kabul gören bir şeydi. Onları durduracak kimse yoktu ve Bell bile kendisinin itaatkâr kız olmasının beklendiği oyunu oynadı. Ama elli yıl sonra, dâhi bir kadının 3 milyon dolar-lık bir ödülü kullanarak kibarca iktidardaki adamlara nanik yapması ve onlara değişme zamanının geldiğini söylemesi tadından yenmiyor.

Bilimdeki dâhi kadınları göz ardı etmek, erkeklerin oynadığı asırlık bir oyun. Ancak bu sadece bilimle sınırlı değil. Kadın sanatçılar, yazarlar, filozoflar ve arkeologlar da düzenli olarak tarihin tozlu sayfalarına gömülüyor. Araştırmamda kaç dâhi kadının zamanında bir iz bırakıp sonra unutulduğunu görünce serseme döndüm. Gerçi belki de hafızanın doğal bir şekilde küçülmesini ifade eden “unutulmak” kelimesi çok hafif kalır. Asıl olan, her nesilden her alandaki Karanlık Lordlar kadınları silmek için güçlerini kullandılar. Neyse ki, bir Dumbledore ordusu (Harry Potter metaforuna devam ediyoruz) karanlık güçlerle savaşıp ışığı geri getirmeye çalışıyor.

Bunlardan biri de Christia Mercer. Tarih bir kez yeniden yazılabiliyorsa bu kez kadınları dışarıda bırakmak yerine dahil ederek tekrar yazılabileceğini fark etti. Ağırlıklı olarak erkeklerin yer aldığı ve doğal dâhilerin uğrak yeri sayılan felsefe alanında yazdığı günlüklerle bunu yapmaya çalışıyor. Küçük bir kızken filozofları ilk kez duyduğumda onları boş bir odada kimseyle konuşmadan oturup fikirler üreten insanlar (tamam, erkekler) olarak hayal ettim. Galiba felsefe bölümünü hücre hapsiyle karıştırdım. Emin değilim. Mercer’le buluşmaya gittiğimde çok farklı bir görüş edindim. Columbia Üniversitesi’ndeki ofisinde kanepeler, büyük bir masa ve çok sayıda kâğıt vardı. Kendisi o kadar sıcak, samimi ve ilgi çekiciydi ki hemen düzenli kahve ve öğleden sonra sohbeti için buluşacağım arkadaşım olmasını istedim. Kısa gri saçları ve rahat kahkahasıyla, vahşi bir aklın önünde rahat bir tarza sahipti. Mercer, Columbia’nın felsefe bölümünde yükselen ve kadro alan ilk kadındı (işte yine başlıyoruz). Etkili 17. yüzyıl Alman filozofu Gottfried Leibniz üzerine yazdığı bir kitabın açtığı kapı, ona büyük bir kredibilite kazandırdı. O da bunu felsefe hakkında geleneksel düşünceye meydan okumak için kullandı.

Mercer, felsefede yüzyıllar öncesinden kalan unutulmuş kadınları hatırlatmaktan sorumlu. Felsefede yeni hikâyeler

anlatan bir kitap serisi başlattı ve standart felsefenin tamamı erkeklerden oluşan düzenini sorgulamaya başladı. Alanının uzun zaman önce yazılmış fermanlarına meydan okusa da bir sorun yaşamadığını, çünkü darbelerini Leibniz kitabıyla kanıtladığını ve uzun zamandır bu alanda olduğunu söyledi.

“Ciddiye alınmak isteyen insanlara saçlarını boyamamalarını söylüyorum. Gri kalsın” dedi gülerek.

Bir alanı toptan yıkmak istiyorsan rahat bir tavır takınıp işi mizaha vurmak iyi bir fikir olabilir. Çünkü statükoyu korumaya çalışan erkekler o kadar tehdit altında hissetmez. Ama Mercer büyük Descartes’ın (“Düşünüyorum, öyleyse varım”) övüldüğü kadar özgün olmadığı konusunda bir yazı yazarak, geleneksellerin bazılarını sinirlendirdi. Akıllıca fikirlerinin çoğunun, Descartes’tan çok önce mistik Avilalı Teresa tarafından ortaya konulduğunu belirtti. 16. yüzyılda bir rahibe olan Teresa, Cizvit’ti. Kilise 17. yüzyılda onu azize ilan edince ünü yayıldı. Fikirler genellikle farklı zamanlarda ve yerlerde bağımsız olarak ortaya çıkar. Bu yüzden Mercer’a, Descartes’ın Avilalı Teresa’nın yazılarını okuduğuna dair kanıt olup olmadığını sordum.

“Teresa 17. yüzyılın Beyoncé’siydi” dedi Mercer, kendi benzetmesine gülümseyerek. “Onu görmezden gelemezdin. Onu beğenmeyebilir ya da mükemmel olduğunu düşünebilirsiniz, ama herkes onu tanırdı.” Descartes bir Cizvit okuluna gittiği için, eserleri hakkında kesinlikle çok şey biliyor olmalıydı.

Herkes onu tanıyorsa, sonra ne oldu? Üniversitede birkaç felsefe dersi aldım; adının tek başına ya da Descartes’ı etkileyen biri olarak hiç geçmediğine eminim. 17. ve 18. yüzyıl felsefesinin merkezinde olan düzinelerce kadının da adı geçmedi. Sophie de Grouchy, Anne Conway, Bohemyalı Elisabeth? Üzgünüm, bir şey çağırıştırmıyor. Mercer bana bu kadınların seslerini diriltmeyi deneyen ilk öğretim üyeleri arasında olan felsefe alanından meslektaş Eileen O’Neill’den bahsetti.

Daha sonra okuduğum *Disappearing Ink* (Görünmez Mii-
rekkep) adlı harika bir akademik makalede O'Neill sayfalar
boyunca bu kadın filozoflar ve hem kendi başlarına etkili olan
hem de kendinden sonra gelenler üzerinde çok etkili olan ça-
lışmalara imza atan onlarca başka kadından bahsetmiş. Bun-
ları okurken ve hepsini aklımda tutmaya çalışırken çok yo-
ruldum. Eminim O'Neill'in amacı tam da buydu. Katkılarının
inanılmaz derinliğini göstererek bu kadınların şu an felsefedeki
isimler arasında yer almamasının "baskıcı, akıllara durgun-
luk veren ve muhtemelen skandal" olduğunu net bir şekilde
anlattığını umuyor.

Kadınların felsefe haritasından silinmesi skandalının bir-
çok nedeni vardı ama muhtemelen en çarpıcı olanı O'Neill'in
bahsettiği "oksimoron sorunu." Oksimoron birbirine
zıt görünen iki kelime demektir; tatlı üzüntü veya ihtiyar de-
likanlı gibi. Bunları bir araya getirerek komik, şiirsel ya da
sarsıcı şekilde yanlış ifadeler oluşturabilirsiniz. Biraz sıcak
buz getirmenizi istediğimde bana böyle bir şey olamayaca-
ğını açıklarsınız. 19. yüzyıldan itibaren de bir kadın filozof
sorduğunuzda akademik çevreleri kontrolü altına alan er-
kekler böyle bir şey olmadığını açıklarlar. Samuel Johnson
ünlü açıklamasında, vaaz veren veya felsefe yapan bir kadı-
nın arka ayakları üzerinde yürüyen bir köpek gibi olduğunu
söyledi: "İyi bir şekilde yapılmaz, ama yapıldığını görünce
şaşırsınız." Ha ha. Çok komik. Geçen yılların ardından, bu
kötü ve iğneleyici laf her zaman bir şaka olarak tekrarlanır.
Peki, hakaret etmek istediği kadın filozofların ürettiklerine
ne oldu? Unutuldu.

Ne yazık ki O'Neill 2017'de kariyerinin zirvesi olması ge-
reken çağda genç yaşta öldü, ancak Mercer gibi meslektaşla-
rı bayrağı taşımaya devam etti. Mercer, O'Neill'in çığır açan
dehasının "dışarıda bırakılan ve hatırlanması gereken havalı
kadınları bulmaktan" değil de kadınların güçlü felsefi değerini
göstermekten geldiğini söyledi.

Mercer, 17. yüzyılda yaşayan ve *The Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy* (Antik ve Modern Felsefenin İlkeleri) adlı muhteşem kitabı yazan Anne Conway'e tekrar dikkat çekti. Kitapta felsefe alanındaki Descartes, Hobbes ve Spinoza gibi büyük oğlan çocukların düşünce tarzına kafa tutuluyordu. Conway hayatının büyük kısmında büyük İngiliz filozof Henry More ile yazıştı. Yazışmalar Conway ona hayran bir öğrenciyken başladı fakat devamında Conway onun eserlerine meydan okuyan bir noktaya geldi. Mercer'a göre herkes LadyAnne'in gerçekten zeki olduğunu ve felsefi teorileri çok iyi eleştirdiğini düşünüyordu. Ama kimse Conway kendi kitabını yazma cesaretini bulana kadar, onun kendi fikirleri olacağını hayal etmemiştir.

Kendinizi bir entelektüel ve harika bir filozof olarak görürken, tüm dünyanın bir leydi gibi davranmanız gerektiğini söylediğini hayal edebiliyor musunuz? Toplumdaki her şey dâhi tarafınızı bastırmanızı isterken bu yanınızı nasıl ortaya çıkarabilirsiniz? 17. yüzyılda kadınların üniversiteye girmesi yasaktı, eğitim alamıyorlardı ve yazı yazmak erkek işi kabul edilirdi. Mercer, Anne Conway ve Bohemya'lı Prenses Elizabeth gibi dâhi kadınlar tarafından, zamanın büyük erkek filozoflarına yazılan bazı mektupları okumanın hem hayranlık verici hem de can sıkıcı olduğunu düşünüyor. Filozoflarla entelektüel paylaşımlar yapmak istiyorlar ama dikkatli olmaları gerekiyor. Kendilerini mütevazı ve kendi kendine yeten insanlar olarak sunmayı biliyorlar. Bu yüzden mektupları "Ben sadece genç bir kızım, ne biliyorum?" veya "Muhtemelen yazdığınız her şeyi anlamıyorum, ama sorum şu: " gibi ifadelerle dolu.

Kadın filozoflar, erkeklere hitap etmek için yazışmalarında hürmetkâr ve çekici olacak kadar deneyimliydiler. Ama sonra, erkeklerin duyup duyabileceği en keskin soruyu ya da içgörülerini ortaya çıkardıklarını söylüyor Mercer. "Kadın olarak gidip 'Bence şu beş nedenden dolayı yanılıyorsun' diyemezsiniz. Sabırlı olmalı ve görüşlerinizi açık vermeden geliştirmeliydi-

niz. Şu an hepimiz ‘eril bilgiçlik taslama’ sorunundan bahsediyoruz. Tüm hayatınızı zaten anladığınız şeyleri erkeklerin size anlatmasıyla geçirmenin ne kadar sinir bozucu olduğunu hayal edebiliyor musunuz?”

Daha eski zamanlardaki kadın dâhiler genellikle zengin, aristokrat ve soylu ailelerden geliyordu. Bu şaşırtıcı değil. Resmi eğitimin kadınlara yasak olduğu bir dönemde yalnızca özel öğretmen tutmaya parası yetenler fikirlerini yazma konusunda eğitim alabiliyordu. Zamanının kadın sanatçıları gibi onlar da hem paraya hem de bir sponsora ihtiyaç duyuyordu. Bu kaynak, genellikle öğrenme arzularını destekleyen babaları ya da eşleri oluyordu. Bu avantajlı kadınların bile seslerini duyurmak için ne kadar mücadele ettiklerini düşününce, daha az kaynağa sahip olanlar için kederlenmemek elde değil. Tarih, günlerini mutfakta ya da çamaşır odasında geçiren kadınları dikkate almıyor. Bu kadınlar nasıl bir dehaya sahip olursa olsun, yeteneklerini geliştirmenin ya da seslerini duyurmanın bir yolu yoktu.

Zengin veya aristokrat ailelerden gelen kadınlar, pahalı mülklerine davet edilip pahalı şerilerinden içerken fikirlerinden bahsetmekten memnun olan entelektüellerle vakit geçirme avantajına sahipti. Deha (çocukken düşündüğüm yalnız filozof imajına rağmen) bir boşlukta gelişmez ve kadınlar fikir alışverişinin bir parçası olmak için bir yol bulmak zorundaydı. 1700’lü yılların başlarında akıllı bir filozof, fizikçi ve matematikçi olan Émiliedu Châtelet, Paris’te zamanın matematikçilerinin takıldığı bir kafede onlara katılmaya çalışınca kafeden atıldı. Bir kafeden atıldı! Üniversiteleri unuttun, kadınlar önemli konuları bir cappuccino içerek bile tartışamıyordu. Efsaneye göre Châtelet, erkek kıyafetleri giyip sohbete yeniden katılmak için Café Gradot’ya geri döndü. Bunun doğru olduğunu bilmiyorum ama kesinlikle öyle olmasını umuyorum.

Du Châtelet’ nin babası ufak çapta bir asilzade idi ve Châtelet şanslıydı; babası yeteneklerini erken yaşta fark etti ve onun

için öğretmen tuttu. 18 yaşında bir başka asilzade ile evlenen Châtelet hemen üç çocuk sahibi oldu. Ama 26 yaşında tekrar çalışmaya başladı ve zamanın bazı büyük matematikçilerinden dersler aldı. Gençken açık sözlü yazar Voltaire ile babasının evinde tanışmıştı. Daha sonra arkadaşlıklarını tazelediler. Neden olmasın? Bir kadın başka nasıl bir şeyler öğrenecek? Voltaire'i Champagne yakınında Fransa'nın kuzeyindeki kır evine davet etti. Yaklaşık 16 yıl boyunca hem entelektüel hem de özel alanda yakınlaştılar. Châtelet'nin kocası da evde kalmaya devam etti (Gel de Fransızları sevmeyi).

Châtelet ve Voltaire'in sevgili olarak yaşamaları, yüzyıllar boyunca dedikodu literatürüne malzeme oldu. Ama aynı zamanda işbirliği yaptılar ve birbirlerini cesaretlendirdiler. Châtelet katıksız dâhiyane eserler verdi. Fizik üzerine yazdığı 400 sayfalık kitap birçok dile çevrildi ve zamanının en önemli bilim eserlerinden biri oldu. Châtelet'nin Isaac Newton çevirileri ve açıklamaları günümüzde hâlâ kullanılıyor. Mercer, zamanında ansiklopedilerdeki zaman, uzay ve fizik alanındaki alıntılarının neredeyse tümünün Châtelet'ten olduğunu söylüyor. O zaman bilim okuyan herkes Du Châtelet'den öğrendi. Herkes tarafından takdir edildi ve saygı duyuldu ve alıntılı. Fizik ve felsefede incelenen zaman, mekân ve nedensellik konuları çok benzerdi, bu yüzden zamanının büyük filozoflarından biri olarak da kabul edildi.

Peki, nasıl oldu da onu tarihten sildiler ve ne siz ne ben de arkadaşlarımızın çoğu onu hiç duymadı? Dediğim gibi, her çağda ve nesilde Karanlık Lordlar vardır. Mercer'e göre, Kant, Hegel ve Schopenhauer gibi ünlü Alman filozofların hepsi "derinden kadın düşmanıydı ve kadınları hikâyelerine dahil etmediler." Daha sonra gelen ünlü bir Alman filozof -onu biraz isimsiz bırakacağız- fizik tarihi ve entelektüel tarih hakkında büyük bir kitap yazdı ve bilin bakalım ne oldu? Châtelet'den hiç bahsetmedi.

Mercer bana bu hikâyeyi anlatırken titriyor ve bunu düşünmenin bile tüylerini diken diken ettiğini söylüyordu. “Bu göz ardı edilmesi sorun olmayacak bir parçayı çıkarma gibi bir durum değildi” dedi Mercer. “Châtelet’in fikirleri ardından gelen herkese ilham olmuştu. Onu resmin dışında bırakmak için bilinçli bir karar verdiler.”

Christia Mercer ile buluştuktan birkaç hafta sonra akşam yemeğine gelen arkadaşlarıma Émilie du Châtelet’den söz ettim. Masadaki kadınlar ve erkekler bu korkunç adaletsizlik karşısında başlarını salladılar ve “bir şeylerin değiştiği” güvence siyle rahatlamamızı söylediler. Sonra onlara Jennifer Doudna ve CRISPR hikâyesini anlattım.

Doudna’nın kendini günümüzün Émilie du Châtelet’si olarak görüp rahatlayacağından şüpheliyim. Ama hikâyelerin yankıları o kadar güçlü ki göz ardı etmek zor. Dâhi bir kadın dünyaya bakış açımızı değiştiriyor. Hayranlık ve saygı görüyor. Sonra erkekler onun katkısını önemsiz göstermek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Bunların hepsi çok üstü kapalı gerçekleşiyor. Evet, işler değişiyor. Ama çok yavaş.

Akşam yemeği partimdeki erkeklerden biri kibarca Doudna’nın katkılarına fazla değer veriyor olabileceğimi ifade etti. Birkaç gün önce Çinli bir bilim adamı, ilk kez genleri düzenlenmiş bebekler yaratmak için CRISPR kullandığını açıklamıştı. Bunun Doudna’nın yaptıklarından daha büyük bir sonucu yok muydu?

“Gen düzenleme Doudna’nın çığır açan keşfi olmadan gerçekleşemezdi” diye hatırlattım. Başını salladı ve beni daha fazla zorlamadı. Kendisi asla önyargıyla suçlanmak istemeyen hassas bir adam. Ve ikimiz de tarçınlı dondurma ile şeftalili tart yerken bir tartışmaya girmek istemedik.

Daha sonra düşündüğümde, bilimin (çoğu konu gibi) tökezleyerek, çarparak ve sıçrayarak ilerlediğini fark ettim.

Herkes birbirinin çalışması üzerine bir şeyler ekliyor. Fizik, hareket ve güç konusunda o kadar ilerledik ki Mars'a roket gönderdik ve neredeyse hiç rahatsız olmadan yeryüzünün üstünde uçaklarla seyahat ettik (orta koltuk biraz rahatsız tabii). Fakat bu Sir Isaac Newton'ın yerçekimi keşfini ve gezegen-sel hareket kanununu daha az önemli hale getirmedi. Elmanın ağaçtan düştüğü o hikâyeyi her zaman gurur ve hayranlıkla anlatacağız. Fakat ilk keşfi yapan bir kadın olduğunda belleğimiz daha tembel oluyor ve o kadar da etkilenmiyoruz. Belki de insanlar kadınların anne olmasını bekliyor, bu yüzden fikirler doğurmamız pek çarpıcı gelmiyor. Kadınlar çocuklarını dünyada bağımsız olarak var olmaları için yetiştiriyor ve çocuklarının başarıları için övgüyü toplamak yerine, kendilerini geliştirdiklerinde gururlanıyorlar. Fakat harika fikirler üretip dünyaya gönderdiklerinde bu dâhi kadınlar hayranlık, saygı ve tarihte kendilerine düşen payı hak ediyor.

Daha fazla tribünde oturup tarihin kadınların katkıları eklenmeden yeniden yazılmasını izleyemeyiz. Christia Mercer hem kendisinin hem de kendinden önce gelen kadınların hikâyelerinin kontrolünü ele geçirmek için harika bir model. Yani Jennifer, Émilie ve Jocelyn, bu sizin için; yeni tarihi, gerçek tarihi yazmak, şu anda yapmaya çalıştığım şey.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Kadın Dâhiler Nasıl Savaşır ve Nasıl Kazanır?

Bugün farklı bir dünya hayal etmeye ve
planlamaya başlamak istiyorum. Daha adil bir dünya.
Daha çok kendileri gibi olan daha mutlu kadın ve
erkeklerin olduğu bir dünya.

—CHIMAMANDA NGOZI ADICHIE

Bir insan artı bir daktilo, bir akım yaratır.
—PAULI MURRAY

Ariel-Külkedisi Kompleksi ile Mücadele

Kadın ve dâhiler üzerine aylar süren araştırmalarımda şüphe ve öfke dolu anlar yaşadım. Çok fazla sistemik önyargı kadınları geride tutuyor! Ama aynı zamanda geçmişteki kadın dâhilerin kullandığı geniş yelpazedeki stratejilerden ilham alırken de buldum kendimi. Adil bir dünyada yeteneklerini duyurmak için bu kadar akıllı olmak zorunda kalmayacaklardı. Karşınıza yüksek bir duvar çıktığında koşarak onu aşamazsınız. Etrafından nasıl dolaşılacağını çözmeniz gerekir. Kadınların siyasi hakları olmadığı dönemde Madame de Staël, dâhiyane fikirlerini evinde entelektüellerle paylaşarak Fransız Devrimi'nin ünlü aktivistlerinden biri haline geldi. 19. yüzyılda edepli bir kadının halk önünde enstrümanlarını ve bestelerini çalamayacağı söylenen Fanny Mendelssohn, evinin salonunda düzenlediği özel müzik etkinliğine yüzlerce insanı davet etti. Müzik ve sanat eserleri için hevesli olan Bingenli Hildegard ve Plautilla Nelli, yaratıcı çalışmalarını bir manastırın koruyucu duvarları içinde gerçekleştirdiler. Bilim laboratuvarlarında çoğunlukla hoş karşılanmayan kadınlar Lise Meitner ve Jocelyn Bell, fark edildikleri konusunda endişelenmeden ellerinden geleni yaptılar.

Şu anda tanıştığım kadın dâhilerin daha az bariz engelleri vardı; üniversiteler onlara açıldı ve genellikle ilk önce alana

girmiş olan bir ya da iki rol modelleri vardı. Ama yine de hem akıllı hem de inatçı olmaları gerekiyordu. Ruth Bader Ginsburg, erkeklere avantaj sağlayan davalara girerek kadın hakları için savaştı. Fei-Fei Li, Cynthia Breazeal ve Meg Urry “başarana kadar başarıyormuş gibi yap” felsefesine kendi renklerini kattılar. Birçok engeli aşıp yol gerçekten açık görüne kadar yolda hiçbir engel yokmuş gibi davrandılar.

Kadınların şu an karşı karşıya kaldığı zorlukların çoğu açıkça değil, sinsice ortaya konuluyor. Bunlar da popüler kültürde görülen sayısız imajla başlıyor. Eğlendiğinizi sanıyorsunuz; sonra birden altta yatan kadın düşmanlığının hiç de eğlenceli olmadığını fark ediyorsunuz. Tüm kültür kadınların akıllı ve güçlü olması fikrini reddeden bir mesaj gönderiyor. İster bir kadın dâhi olun ister kadın dâhilere hayran olun bunlarla savaşmanız gerekiyor.

Disney filmi Küçük Denizkızı’nı yıllar önce ilk izlediğimde sonunda büyük bir öfkeyle sinemadan çıktım. Eşim çok şiddetle çıktığımı ve yoldaki insanların dönüp bana baktığını söylüyor. Bu çok iyi olmuş, çünkü filmin verdiği, kadınların sesinin duyulması gerekmediği mesajını protesto ediyordum.

“Denizkızının konuşmasına izin vermediklerine inanamıyorum” diye haykırdım o zamanlar yeni evlendiğim eşime.

“Bu bir Disney masalı, anlamsız olması gerekiyor zaten” dedi sakın bir şekilde.

“Bu sadece anlamsız değil, tehlikeli!” dedim.

Unuttuysanız hatırlatayım, kızıl saçlı denizkızı Ariel, karada yaşamak için Prens Eric’ten “gerçek aşkın öpücüğünü” almalı. Sesini bırakmak için bir anlaşma yapıyor, böylece kur yapıp onu kazanabilecek. Şarkı söyleyemiyor. Konuşamıyor. Yapabileceği tek şey prensini kazanmak için güzel görünmek. Kızlara susmasını ve güzel görünmelerini söylemenin daha açık bir yolu olabilir mi?

Film son derece başarılıydı ve Disney, Ariel etrafında bir dizi oyun, video ve müzik yarattı. Daha sonra küçük kızlara

potansiyellerini gerçekleştirmek için asla yardım etmeyecek şeylere odaklanmanın öğretilbileceği tüm yolları daha da metalaştırmak için bir Disney Prenses hattı başlattı. Küçük Denizkızı filmine olan öfkem kocamda öyle bir izlenim bıraktı ki zaman zaman hâlâ bahsediyor. Aile efsanemizin bir parçası haline geldi.

Yakın zamanda arkadaşım Shana ile kadın ve dâhi konusunda konuşmak için buluştuğumda, ona Disney prenseslerinin kızların kendilerinden beklentileri üzerinde nasıl bir etki bıraktığını merak etmeye başladığımı söyledim. Şu an kendi fitness şirketini yöneten deneyimli ve enerjik bir girişimci olan Shana, genellikle neşeli ve eğlencelidir. Ama birden yüzüne bir keder indi.

“Sana Küçük Denizkızı ile başıma neler geldiğini anlattım mı hiç?” diye sordu fısıltıyla.

Başımı iki yana salladım. Shana’ya filme olan öfkemden hiç bahsetmemiştim, peki onun deneyimi neydi?

“Anlat” dedim.

Sanki bir mücevher soygunundan bahsedecekmiş gibi dudaklarını ısırdı. Ama yüzündeki ifadeye bakılırsa durum Ocean’s 8’in bir parçası olmaktan daha da vahimdi.

Shana bana Disney filmi çıktığında on yaşlarında olduğunu ve prenses denizkızı olan kahramanımız Ariel’e takıntılı haline geldiğini söyledi. Her Ariel bebeğini, aksiyon figürünü ve posterini toplamıştı. Okula her gün Ariel’li beslenme çantasıyla gidiyordu. McDonald’s bir Küçük Denizkızı promosyonu yapıyordu, bu yüzden tüm figürleri almak için çılgınlar gibi Happy Meal yiyordu. Son zamanlarda bazı çekmeceleri temizlerken, uzun zaman önceden kalan Ariel hazinesini bu lunca dehşete düşü.

“Onlara baktım ve nihayet Ariel’in korkunç bir rol model olduğunu gördüm” dedi Shana gözlerini açarak. “Konuşmasına izin verilmedi! İnanabiliyor musun? Dilsiz bir denizkızı benim idolümdü!”

Ona sempati duydum. Daha büyük olduğum için, filmi beğenmek yerine öfke duymuştum. Ama küçükken sahip olduğun benliğin yaptıklarına geri dönüp kötü etkilerle karalanmış olduğunu görmenin ne kadar can sıkıcı olduğunu anlayabiliyordum.

“İyi bir yere gelmişsin” dedim.

Shana içini çekti. “Teşekkürler, ama o hazine kutusundaki figürlere baktım ve merak ettim; ne düşünüyordum?”

Shana güzel ama aptal (dilsizliği kabul etmesi anlamında) bir denizkızını bir heykel kaidesi üzerine yerleştirip ona tapan tek kız değildi. (Zaten denizkızı kaide üzerinde nasıl duracak ki?) Denizkızına bu derin saygı sürüyor. Bu film hâlâ popüler ve TV kanallarında gösterilmeye devam ediyor, bir başka nesil daha bu filmi izliyor. Eve dönüp Walmart’ın web sitesine baktım. Bir sürü Ariel bebeği gördüm, bazılarının ayağı bazılarının da denizkızı kuyruğu vardı. Bir kızın yürümesine de engel olmak için harika. Ne yürüyebiliyor ne konuşabiliyor.

Birkaç gün sonra Shana bana bir e-posta gönderip yalnız olmadığımızı söyledi. Ariel’e karşı başka savaşçılar bulmuştu. Hayatımın Çalım Beckham’dan *Karayip Korsanları*’na kadar birçok filmde rol alan yetenekli aktris Keira Knightley bu konuda tarafını belli etmişti. Çok sayıda retweet alan bir röportajda kendisi Küçük Denizkızı filmini sevse de üç yaşındaki çocuğuna asla izletmeyeceğini söyledi çok popüler bir talk showda. Külkedisi de yasaklı listesindeydi, çünkü “zengin bir adamın onu kurtarmasını bekleyen” bir prenses kimin umurunda ki? Komedi oyuncusu Mindy Kaling de Ariel karşıtı ekibe katıldı ve eğer kızları büyüyünce filmi izlemek isterse, annelerinin feminist cenahta yorumlar yaparak orada olacağını açıkladı. “Bir erkeği etkilemek ve tüm hayallerini gerçekleştirmek için dilsiz olmana gerek yok” dedi.

Elbette bazı kadınlar cinsiyetçi masallarla bezeli çocukluklarını atlatıp yine de doktor, avukat, astronot, aktris... ve dâhi olabilir. Öte yandan, neden bu kadar zorlaştırıyorsunuz? Keira

Knightley'nin Ariel ve Külkedisi'ne karşı konuşmasının özellikle cesur bir hareket olduğunu düşündüm. Çok güzel ve sırum gibi ince olan Knightley, bir film galasında kırmızı halıda yürürken yorumlarını tekrar teyit ettiğinde çelik gibi güçlü bir karakteri olduğunu da gösterdi. Onu bu kadar cesur kılan neydi? Knightley'nin oynadığı ve herkesin kutlamak için galasına geldiği yeni film Disney yapıymıydı.

Keira, Mindy, Shana ve ben burada aşırı seçici mi davranıyoruz? Harika animasyonları ve muhteşem şarkıları olan Disney filmlerini baştan savma konuları nedeniyle küçük mü görüyoruz? Birçok hayranı olan bir pop kültürü ikonunun altını oymanın her zaman tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Ama bu olay özelinde neden kadını aptal göstermenin sorun olmadığına yönelik bahaneler ve açıklamalar bulmak çok kolay. Kadınlar cırtlak sesler çıkarmakla suçlanmamak, talepkâr görünmemek veya nankörlük etmemek (benim için önemli bir neden) için konuşmaktan geri durdu. Ama bu durumda masanın temasının önemli olmadığını söylemek hata olur. İsterseniz görmezden gelin, ama çocuğunuza bir Ariel bebeği satın aldığınızda ona aptal olmanın bir sorun yaratmayacağı mesajını verdiğinizi de fark edin.

Disney cinsiyetçilik konusundaki şikâyetlere o kadar uzun zamandır muhatap oldu ki sonunda, yakın zamanda çıkan animasyon filmlerinden birinde kadın karakterlerin daha çok temsil edildiğine tanık olduk. 2016 yapımı Moana ile kesinlikle övgüleri topladılar. Son derece popüler *Karlar Ülkesi*, birkaç yıl önce piyasaya çıktı. İlk kez bir kadın yönetmenle ortaklaşa çekilen filmde, yönetmen Jennifer Lee hikâyeye, gelişimin önceki aşamalarında olduğundan daha kız dostu bir odak sağlamaya yardım etti. (Kadınlar konuşabildikleri sürece çok yol kat ettik demektir.) Günü kurtaran gerçek aşkın öpücüğü erkekten değil (onun kötü adam olduğunu öğreniyoruz),

Elsa ve Anna kız kardeşlerden geliyor; birbirlerini kurtarıyorlar. Güzel. Film, tüm zamanların en yüksek hasılat yapan animasyon filmi oldu, ancak Disney hâlâ kadınların güçleri hakkında biraz tereddütlüydü. Prenses Elsa'nın bir süper gücü var, ama yüksek binalara sıçramak veya kötü adamları öldürmek yerine bir şeyleri buza çeviriyor. Gücü, kız kardeşi de dahil olmak üzere insanları incitiyor ve gizlemek zorunda kalıyor. Filmden uyarlanan yeni müzikali izlediğim gün bazı sorunlu sözleri *Playbill* dergimin arkasına karaladım.

“Güçlerini herkesten saklamalıyız” diyor Elsa'nın annesi.

Elsa bir noktada “Güçlerimden korkuyorum” diyor. Başka bir diyalogda “Bana baktıklarında bir canavar görüyorlar” diye konuşuyor. Sonra bir de hem kendisinin hem de ailesinin tekrarladığı şu mantra var:

“Ört hisleri, bilmesinler.”

Güçlü bir kadınsanız bunu kimsenin bilmesine izin veremezsiniz. Gizlemek zorundasınız. Animasyon filmde Idina Menzel'in söylediği hayli popüler şarkı “*Let It Go*” (Aldırma) Elsa'nın saklanmak konusunda endişelenmeyi bırakıp kendi gücünü bulduğu dönüm noktası. Şarkı harika, Menzel de öyle. Fakat sonuç umduğunuz kadar ilham verici değil. Elsa gücünün yarattığı sorunları çözüyor, fakat bu onu kahraman yapar mı? Pek sayılmaz.

Lobideki stantta en çok satılan ürünlerden biri Prenses Elsa'nın gücüyle diğerlerine zarar vermesini engelleyen mavi eldivenleri. Aradan sonra eldivenlerini gururla takan iki küçük kız geri geldiğinde annelerine bir göz attım. Anlamamış mıydı? Eldivenlerin mesajı, güçlü bir kadının güçlü yönlerini örtmesi ve sihrini gizlemesi gerektiği idi. Bir şey söyleyebilirdim, ama kocam bakışımı yakaladı ve elimi tuttu. Şüphesiz Küçük Denizkızı tiradımı hatırlatıyordu.

“Şşş. . . bırak gösterinin keyfini çıkarsınlar” diye fısıldadı.

Başımı salladım ve sessiz kaldım. Fakat sorun şu ki, sessiz kalmak her zaman ayağa kalkmak ve yanlış ve zararlı olabi-

lecek bir sosyal normla savaşmaktan daha kolaydır. Amanda adında tanıdığım bir avukat, Los Angeles'ın zengin bölgesinde yaşıyor ve 4 yaşındaki çocuğunu ileri görüşlü ve aydın olmaktan gurur duyan pahalı bir anaokuluna gönderiyor. Öğretmen ertesi hafta "Süper Kahramanlar ve Prensesler" kıyafet günü ilan edildiğini bildiren bir not gönderdiğinde, çok şaşırdı ve şikâyet etmek için telefon açtı. Öğretmen kızların çoğunun prenses kostümlerine hayran olduğunu açıkladı. Ne zararı vardı ki? Vardı tabii ki; erkeklerin sağlam ve süper güçler sahibi olmayı, kızlarınsa tüller ve taşlar içinde süzölmeyi hayal ettiğı bir stereotip dikte ediliyordu.

"Ne yapacaktım?" diye sordu Amanda bu sorun hakkında konuşurken. "Okula göndermeyecek miydim? Tüm arkadaşlarının cinsiyetçi sosyal düzenin kurbanı olduğunu mu söyleyecektim?" Çocuklarımızın mutlu ve uyumlu olmasını istiyoruz, bu yüzden ağzımızı kapatıp oyuna devam ediyoruz. Amanda kızına Wonder Woman kostümü giydirerek bu işten sıyrıldı. Ama o bunu, büyük bir savaşın içindeki küçük bir cephe olarak görüyor. Daha konuşulacak prenses doğum günü partileri ve anaokulu çocuklarının ellerinde asalarla Külkedisini dönüştürdüğü oyun günleri olacak. (Başarılı olmak için harika bir plan, peri büyükannenizin gelip sizi bulmasını bekleyin.) Bir kıza akıllı olmanın ve kendi yolunu çizmenin önemli olduğu hakkında istediğinizi söyleyebilirsiniz. Ama üçüncü sınıfta oynadıkları piyes, kızın uyanmak için yaptığı tek şeyin bir prensi beklemek olduğu Uyuyan Güzel ise ne yapacaksınız?

Öfke uyandıran yapısal sorunlar ve #MeToo sorunları durup dururken çıkmıyor. İşyerindeki önyargı, ABD'de ebeveyn izninin olmaması ve omuz silktiğimiz zarar verici mesajlar arasında çok gerçek bir bağlantı var. Birçok ebeveyn bana küçük kızlarının kıyafetlerini kendisinin seçtiğini söylüyor; bu yüzden sadece bir prenses kostümü, tütü veya mor fırfırlı bir elbise giymek isterlerse bu onların hatası değil. Bunun birey-

sel olarak ebeveynlerin hatası olmadığını kabul etmeliyim; bu hepimizin hatası. Yeni yürümeye başlayan çocuklar bu fikirleri kendileri bulmazlar ve eylemlerimizin sonuçları vardır. Kadınlar erken yaşlardan itibaren itaatkâr rolleri için eğitilirler ve içlerinde yükselen gücü hissetmeye başladıklarında, mavi eldiven giymeleri ve geçmesini ummaları öğretilir.

Kadınlar Ariel-Külkedisi kompleksiyle savaşacak dayanıklılığı nasıl bulacak? Konu dönüp dolaşıp güce ve standartları kimin belirlediğine geliyor. Ünlü klasikçi ve Cambridge’de öğretim üyesi Dame Mary Beard muhtemelen Disney filmleriyle çok vakit geçirmedir. Ama Ariel’i Antik Yunan’a dayanan susturma geleneğinde bir yere koyabilir. Birkaç yıl önce British Museum’da “*Oh Do Shut Up Dear!*” (Kapa Çeneni Tatlım!) başlıklı popüler bir konuşma yaptı (daha sonra BBC’de yayımlandı ve kitaba çevrildi). Kadınların cevap vermesine izin verilmeyen 300 yıl öncesine dayanan bu sorunu ele alıyor. Homeros’un Odyseia kitabının başında, genç Telemakhos’un annesine sarayda emir vermemesini “çünkü konuşmanın erkeklerin işi, en çok da onun işi” olduğunu söylediğini açıklıyor. Beard keyifle bu yeniyetme oğlanın deneyimli orta yaşlarındaki Penelope’yi susturmasının biraz saçma olduğunu söylüyor. Fakat Batı kültüründe eskiden beri genç erkekler anneleri dahil kadınları susturmayı öğrenerek büyüyor.

Altmışlı yaşlarının ortalarında olan Beard birçok BBC şovunda yer aldı ve uzun gri saçları, iddiasız görünüşü ve güçlü feminist duruşu ile çevrimiçi troller ve halkın saldırıları için bir hedef oldu. O her zaman karşılık verir. Bir TV eleştirmeni fiziksel görünüşüne şiddetle saldırdığında, mükemmel bir tonda kaleme aldığı gazete yazısı ile cevap verdi. Bu adam onun görünüşünü küçümsüyor muydu? Beard da aynı şekilde onun iyi eğitilmiş olmamasını ve “hakaretleri zekâ pırıltısıymış gibi aktarabileceğini düşünmesini” küçümseyebilirdi. Tarih

boyunca onun gibi “düşüncelerini söyleyen akıllı kadınlardan korkan” erkekler olduğuna dikkat çekti.

Beard, kadınların genellikle Twitter’da veya başka bir yerde saldırganlarıyla etkileşime girmemelerinin istendiğini söylüyor: Daha da büyütme yerine konunun geçirtilmesine izin verin. Beard hiçbir şeyin geçirtilmesine izin vermiyor; cesareti ve yürekliliğini görünce ayağa kalkıp onu alkışlamak istiyorum (Aynı zamanda bu yürekliliğin minik bir parçasına sahip olmayı diliyorum). Birçok diğer kadın dâhi gibi o da erkek egemen bir alanda erkeklerin belirlediği standartları aşarak bir isim yaptı. Sonra bu saygınlığı konuşmalarının yönünü değiştirmek ve kadınların önüne çıkan tuhaf engelleri incelemek için kullandı.

Angela Merkel, Hillary Clinton, Margaret Thatcher ve büyük saygı gören Theresa May’e rağmen Beard, kadınların hâlâ gerçek güce uzak olarak görüldüklerini ve güç sahibi olan kadınlar için gerçek bir taslağımız olmadığını söylüyor. O bile gözlerini kapatıp bir öğretim üyesi düşündüğünde, hâlâ kendini hayal edemediğini söyleyerek şaka yapıyor (en azından ben şaka olduğunu umuyorum). Güç, erkek olarak kodlanmaya devam ediyor. Bu yüzden kadınlar bir şeyler başarmaya çalıştığında gücü “yakalıyor” ya da engelleri “paramparça ediyorlar.” Bu ifadeler kadınların sahip olmaması gereken şeylere bir saldırıyı çağırıştırıyor. Tabii ki bir şeyler yavaş yavaş evriliyor ama Beard değişim için sabırla beklemeye istekli olmadığını söylüyor.

Peki, onun çözüm önerisi ne? Gücü farklı görmeliyiz. Yaşama organlarında ve üst düzey kurumsal pozisyonlarda daha fazla kadın olması bir değişiklik olacaktır, ancak rakamların ötesinde neyi başarmaya çalıştığımızı da düşünmek önemli. Kadınlar için iktidarın da bireysel bir çağrışımı var ve (nihayet) bir kadın cumhurbaşkanına sahip olmak güzel olsa da Beard, şu anda her birimiz için gücün “etkili olma, dünyada bir fark yaratma yeteneği ve ciddiye alınma hakkı” anlamına geldiğini söylüyor. Bu ifade, basit doğruluğuyla beni etkiledi.

Zeki ve herkesin hayran olduğu dâhi kadınlar bile her zaman ciddiye alınmıyor. Fizikçi Meg Urry'ye karanlık enerjiyi açıklamaya çalışan on yaşındaki çocuk onu ciddiye almadı. Mary Beard'a Roma tarihi hakkında tweet atan erkekler ona Cambridge'deki en saygın öğretim üyelerinden biri değil de ciddi olmayan bir kadın gibi davranıyor. Ama bence, güç kazanmak ya da yeniden tanımlamak için büyük umudumuz Beard gibi dâhi kadınlar. Kendisi yaman, zeki ve yaratıcı. Zekice ve bilgece kendini ifade ederken hepimize dilsiz prenses imajından farklı şekilde kendi gücümüzü algılamak için bir zemin sağlıyor.

Disney prensesleri akıllı bir kadının ruhunu tüketen kadın stereotipleri olma konusunda yalnız değil. Bir gün San Francisco, Bay Area'da dâhi bir mühendis olan Andrea Goldsmith ile buluştum. Kendisi kablolu bağlantıyı geliştirme konusunda yenilikçi bir yıldız. Şu an evinizdeki tüm cihazların birbiriyle bağlantı kurması ne kadar kolay, biliyorsunuz. Hayatımızdaki bu büyük değişimi biraz da Goldsmith'in tekniklerine borçluyuz. Pratikte teoriyi bir araya getirme yetisi ona birçok etkiyici ödöl getirdi. Ayrıca iki şirket kurdu ve şu an mühendislikte standart haline gelen metinler yazdı. Stanford'da elektrik mühendisliği bölümünde öğretim üyesi olan Goldsmith, 55 öğretim üyesinin bulunduğu fakültede kadrolu üç kadından biri. Ama bu üzüntü verici istatistiğe rağmen o sonsuz bir coşkuya, heyecana, enerjiye ve cesarete sahip. Bizi tanıştıran kişi onu doğanın bir gücü olarak nitelendirdi. Tanıştığımızda Goldsmith'in üzerinde, kıvrıkcık siyah saçlarına ve parlak kırmızı rujuna uyumlu görünen parlak kırmızı bir blazer ceketle siyah bir kazak ve pantolon vardı.

“En sevdiğim renkler” dedi tarzına iltifat ettiğimde.

Dâhi kadınlar hayatta özgün bir şey yaratmanın, stereotiplerden ve kısıtlamalardan kurtulmanın, gelişmeleri için

gereken gücü keşfetmenin bir yolunu buluyor. Goldsmith'in kendi gücünü yaratması için büyüdüğü Kaliforniya'daki San Fernando Vadisi'nden uzaklaşması gerekiyordu. Vadi kızları filmler ve efsanelerde anlatılanlardan daha farklıymış, lisede koridorlarda gruplar halinde "hepsi kıyafetler, arabalar ve yüzeysel şeylerden bahsederdi. Ben bağımsızdım ve tarih ve siyasetle ilgileniyordum. Kesinlikle onlardan biri değildim" diyor. (Orada kalırsa okuldan nefret etmekten korkan Goldsmith, diplomasını almak için bir denklik sınavına girip oradan ayrıldı. Avrupa'da bir geziye çıktı ve eski tarz Yunan gece kulübü olan bir bouzoukia'da şarkı söyleyen kendi yaşlarında bir kızla tanıştı. Kız Andrea'nın da bunu denemesini önerdi.

"Hiç şarkı söylememiştim. Yunanca bilmiyordum. Ama neden olmasın? On yedi yaşındaydım, bu yüzden evet dedim." Sonraki altı ayı Yunanistan'ı gezerek, dil öğrenerek ve küçük köylerde gece kulüplerinde şarkı söyleyerek geçirdi. "Düz ve dar bir yolu takip etmemek harika bir deneyimdi" dedi.

Düz ve dar yollardan kaçınmak dâhi yetenekler geliştirmenin temel bir parçası olabilir. Bir vadi kızı stiline ya da herhangi bir kadın davranışı kuralına uyarsan özgünlüğünü kaybedersin. "Kendi sesini dinlemen ve diğer sesleri duymaman gerekiyor" dedi Goldsmith. Risk almanın ve kendin olmanın getirisi çok büyük olabilir, ama statükoyu sarsmak hiçbir zaman kolay değildir. Arkadaşlarının, genç kızlarının ondan tavsiye istemesini engellemeye çalışmasıyla ilgili şaka yapıyor. Çünkü kim bilir Goldsmith bu kızlara hangi sıra dışı yaklaşımı önerecek? Buna güldük, ancak Goldsmith'in liseden ayrılma ve Yunanistan'da şarkı söyleme hikâyesini sevdim. Hepimiz denemeli miyiz? Kesinlikle hayır. Fakat bu, Don Kişotvari bir yön almanın, bir kadına kendi gücünü keskinleştirmesi için nasıl ilham verebileceğinin harika bir örneği. Dâhi kadınlar stereotiplere kulak asmaz, standart rolleri kabul etmez veya beklentilere uymaz. Beklenmedik olanı denemek isterler ve Külkedisi rolünü oynamayı reddederek kendi güçlerini gelişt-

tirirler. Ayakkabı ayaklarına uymasa da olur. Kimsenin onları bulması ya da tanımlaması gerekmez.

Goldsmith öğretim üyesi olarak Stanford'a geldiğinde bir buçuk yaşında bir oğlu vardı ve kızına hamileydi. "İnsanlara nasıl söyleyeceğimi bilmiyordum. Ben de hiçbir şey söylemeden onların anlamasını bekledim" dedi. Garip bir şekilde kimse ona tek kelime etmemiş. Doğumdan hemen sonra Goldsmith birkaç eşya almak için kucağında üç günlük bebeğiyle ofise gelmiş. Yaşça büyük bir erkek meslektaşı gelip "Andrea bebeğin olmuş! Neden bize hamile olduğunu söylemedin?" demiş.

"Ofisi benimkinin hemen yanındaydı ve her sabah yanından geçiyordum!" dedi Goldsmith gülererek. "İyi biriydi, ama sanırım hiç fark etmedi." Dekan da herhangi bir şey söylememiş. Sonrasında stres altında olup çok fazla yemek yediğini düşündüğünü ve emin olamadığını açıklamış.

Goldsmith bu deneyimleri eğlenceli buluyor. Bu, herhangi bir duruma en iyi yaklaşım olabilir. Ayrıca erkekler arasında tek bir kadın olma hali, engellerin etrafından daha becerikli bir şekilde geçmenin bir yolunu bulman anlamına geliyor. Zorluklarla, üstü kapalı ve açık önyargılarla nasıl başa çıkacağını anlamak, farklı becerilerden yararlanmayı gerektiriyor.

"Erkeklerin bir konuda, kadınların başka bir konuda daha iyi olduğunu söyleyemeyiz, çünkü çok fazla örtüşen nokta var" dedi Goldsmith. "Ama belki de kadınlar, erkek egemen bir meslekte yükselme üzerine deneyimlerimiz nedeniyle, işbirlikçi projelerde veya büyük vizyon fikirlerinde daha iyi noktalara geliyorlar."

Her iki çocuğu da şimdi Stanford'da lisans öğrencisi ve biz konuşurken kızı ofisin kapısını çaldı. Goldsmith onu davet etti ve benimle tanıştırdı, kadın dâhiler üzerine bir kitap yazdığını açıkladı.

"Anne, bunun için mükemmelsin" dedi kızı ona sarılırken.

"İyi bir anne mi" diye sordum.

"En iyisi!" dedi kızı, kolunu annesine dolayarak.

Bir süre konuştuk. Kızı gittikten sonra Goldsmith gülümseyerek “Bunu ayarlamadık” dedi.

Kızı da mühendislik alanında ilerlemeyi düşünüyor, bu şaşırtıcı değil. Bunu yapabileceğini biliyor, çünkü daha önce bir kadının, annesinin bunu yaptığını gördü. Gözü korkmayacak. Goldsmith bir kadının beş veya on kişiye akıl hocalığı yapabildiği bir pozisyona gelip onları başarıya götürebildiği, sonra aynı kişiler de bir sonraki nesil için bunu yaptığı zaman, değişimin gerçekleşeceğini söyledi. “Zamanla daha iyi hale geliyor” dedi Goldsmith. Jo Dunkley, Fei-Fei Li, Cynthia Breazeal ve Meg Urry gibi diğer dâhi kadınları düşününce hepsinin enerjik bir şekilde güçlü ve akıllı gelecek nesilden kadınlarla birlikte çalıştığını görüyorum. Belki de Goldsmith’in haklı olduğu konusunda içimde bir umut doğmaya başladı. Bu dâhi rol modellerin kararlılığı ve etkisiyle zamanla her şey daha iyiye gidiyor.

Goldsmith’in kurduğu şirketlerden biri 2016’da halka açıldı ve o zaman Goldsmith ayrılmış olsa da NASDAQ’ın kuruluşuna davet edildi. Uçuşan konfetilerin arasında, erken dönemde çalışanlar Goldsmith’in yarattığı pozitif kültür hakkında hikâyeler anlattı. Şirketteki herkesin, ürettikleri ilk çipin gerçekten işe yarayıp yaramadığını görmek için endişeyle beklediği günü hatırlattı bir çalışan. Bir start-up için, ilk çipin başarısını (ya da başarısızlığını) ne kadar abartsak az olur, çünkü bir sonraki fonlama turu ve şirketin geleceği buna bağlıdır. Ama Goldsmith şampanya ve pastayla gelip, “Ne olursa olsun, bu şirket için bir kilometre taşı. Kutlayacağız. Eğer çalışmazsa, bundan sonra ne yapacağımızı bulacağız” demiş. On yıl sonra bir başarının kutlamasında, insanlar pozitif ruhunun ne anlama geldiğinden bahsediyordu.

Goldsmith’in bir takım oluşturma, insanları motive etme ve kendilerini iyi hissettirme yeteneği, sadece kadın olmaktan gelmedi. Aynı şeyi yapan birçok erkek CEO var. Deha, iyi ya da kötü deneyimlerinizi alıp onlarla nasıl ilerleyeceğinizi

belirlediğinizde ortaya çıkar. Yunanistan'da şarkı söylemenin kablosuz teknolojiyle ne ilgisi var? Muhtemelen pek bir ilgisi yok. Ama Goldsmith seyahatlerinde insanlarla etkileşime girmeyi öğrendi ve bu onun yaratıcı ve geniş düşünme yetisine yön verdi. Goldsmith araştırmasına farklı bir bakış açısı getirdi, şimdi de icatlarına ve taze vizyonuna kanıt olarak birçok patenti var. Geniş deneyimlerini, yeni yollarla düşünmek ve sınırlayıcı düşünceyi göz ardı edip kendi sesini bulmak için kullanıyor.

Bence Goldsmith Vadi kızlarıyla daha uzun süre takılsaydı sesinin böyle özgün ve güçlü olamayacağını düşünmekte haklı. Arkadaşım Shana'nın fark ettiği gibi, ruhunuzu emen çekici sosyal normlara takılı kalmak kolay. Bunlardan kurtulmak uzun zaman alabilir. Etrafınızda Ariel'i seven biri varsa, onun hayallerinin (çeneni kapa ve öpücüğü al) sizin için en iyisi olmadığını hemen fark etmeyebilirsiniz. Benzer şekilde kızların çoğunun kıyafetlerle ve aptal ifadelerle kafayı bozduğu bir okulda, akıllı ve bağımsız bir kızsanız kendiniz için farklı bir hayal bulma cüretini göstermeniz gerekir. Başkalarının kopyalayabileceği dâhi ideal olmanızı sağlayan orijinal bir yol bulmak için yeterince cesur olmanız gerekir.

Goldsmith bunu kendi başına yapabildi, ama herkes yapamaz. Daha önce bir balığın suda yaşadığını bilmediğini söylemiştim, aynı şey deniz kızları ile yüzerken de geçerli. Her zaman karaya çıkmak ve kendi ayaklarınız üzerinde durmak için bir yol bulamıyorsunuz (kuyruklara lanet olsun). Belki de Yunanistan'da yollara düşüp şarkı söyleyen ve daha sonra yeni nesil kablosuz teknolojiyi hayal etmeye yardımcı olan maceracı bir kadın yeni bir Disney kahramanı olabilir. Neden olmasın? Prenses olmayınca birçok güce sahip oluyorsunuz.

Oprah Neden Güzellik Kraliçesi Olmak İstedi?

Bir kadın dâhiyseniz ve Nobel Ödülü kazandıysanız, resimlerinizi Louvre’da sattıysanız veya gribin tedavisini bulduysanız, çok yüksek ihtimalle biri kalçalarınızın boyutu ya da göğüs ölçüleriniz konusunda tweet atacaktır. Röportaj yaptığım dâhi kadınlar arasında buna karşı iki yaklaşım var gibi görünüyor:

1. Önemseme... Görünüşünle yargılanmamalısın.
2. Önemse... Her zaman görünüşünle yargılanıyorsun.

Dâhi kadınlar hayatlarının birçok alanında olduğu gibi, güzellik-zekâ (hatta güzellik ve zekâ) bahislerinde de nelerin işe yarayıp nelerin yaramadığını anlamak zorunda kaldı. Ne kadar yetenekli olursanız olun, bir kadının nasıl görünmesi gerektiği konusundaki sosyal standartlara takılmak ve bunun oldukça makul olduğunu düşünmeye başlamak kolaydır. En güçlü ve kendine en çok güvenen kadınlar bile genellikle “gülümse ve güzel görün” oyunuyla başlar. Onları suçlayabilir miyiz? Ayağa kalkıp özgün olacağını söylemektense hazır (erkeklerin oluşturduğu) kurallarla kazanmaya çalışmak daha kolaydır. Dâhi mi olmak istiyorsun? Peki. Ama ataerkil toplum diyor ki, önce yüzeysel kalmaya odaklanıp bir güzellik kraliçesi olmak isteyebilirsin.

Güzel kabul edilme baskısı ne kadar güçlü? Oprah Winfrey'i düşünün. Şu an onun empati, iletişim ve izleyiciye dokunmak konusundaki yetenekleriyle, neredeyse eşi benzeri olmayan, karizmatik bir dâhi olduğunu biliyoruz. Tarihteki en başarılı sohbet programı sunucularından biri. Ayrıca Harvard ve Duke'tan fahri doktora dereceleri alan emsalsiz bir dâhi ve tarihteki ilk kadın siyahi milyarder. Milyonlarca kadına kendileri olmaları ve kendi güç merkezlerini bulmaları için ilham verdi. Fakat 17 yaşındayken başkalarının yargısına ihtiyaç duyuyordu, "Miss Black Tennessee" (Bayan Siyah Tennessee) unvanını büyük bir mutlulukla aldı.

On yıllar sonra Winfrey geri dönüp genç haline baktığında, başkalarını mutlu etmek ve onların istediği görüntüyü vermek için ne kadar çok uğraştığını fark ediyor. Kendi gençliğine bir mektup yazan Winfrey şöyle başlıyor: "Sevgili kahverengi tenli güzel kız." Gençken Bubba (gerçekten, Bubba!) isimli biriyle çıktığını ve onu etkilemek için çok uğraştığını söylüyor. Birçok genç kadın gibi o da kendini yalnızca Bubba'nın gözlerinden görüyordu. "Tekrar tekrar öğreneceğin ders, kendini kendi gözlerinle görmek ve kendi kalbinle sevmek olacak" yazıyor. "Özgüven dünyayı kendi sözlerinle tanımlamaktan ve başkalarının yargılarına uymayı reddetmekten geçiyor." Bunu yazdığında ona tacını veren güzellik yarışması jürisine ihtiyacı kalmamıştı, hayatı kendi sözleriyle kazanmıştı. İster kıvrımlı ister zayıf bir vücudu olsun ister şık ister rahat bir tarzı olsun, güzelliğindeki aura, özgüveninden ve kendisi için yarattığı güçten kaynaklanıyordu. İşte inanılmaz bir kadının dehası budur.

Güzellik kraliçesi furyasına yenik düşen ve (o noktada) başarıya giden başka bir yol görmeyen tek akıllı kadın Oprah değildi. Bess Myerson piyanist olmak istiyordu ve New York Güzel Sanatlar Lisesi'nde bir yıldızdı. Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir Yahudi kız nasıl büyük ilgi görebilirdi? Bunun yolu güzellikten geçiyordu, o da Miss America güzellik yarışmasına katıldı. Kazandığında sunucu tacını başına taktı ve "Hem güzel

hem akıllı, 1945 yılının Amerika Güzeli!” diye mırıldandı. Bu dalkavukluk mu yoksa yaltaklık mı? Siz seçin. Her iki şekilde de bu zaferini müzik okumaya devam etmek için kullandı ve daha sonra Carnegie Hall ve New York Filarmoni Orkestrası’nda çaldı. Güzellik yarışması kazanmasının getirdiği ün, unvanının “akıllı” kısmını da ortaya koyma şansı verdi. Üç farklı başkanla başkanlık komisyonlarında görev aldı ve tüketicilerin korunması ve sosyal amaçları savunan ünlülerden biri haline geldi. Oprah sonunda kazanmak için güzellik kraliçesi olmak zorunda olmadığını fark etti. Myerson görüntüsüyle topladığı ilgiden yararlanarak, sanat ve politika alanında yapmak istediği şeyleri yaptı. Bu da dehanın başka bir türü.

Daha fazla örnek mi istiyorsunuz? Diana Sawyer ABC TV kanalının en başarılı haber yıldızlarından biriydi. Akşam haberleri, ana haber bülteni ve “Good Morning America” gibi programların sunuculuğunu yaptı. Kariyerine Başkan Nixon için çalışan keskin kalemli bir basın mensubu olarak başladı ve CBS TV kanalında yıllarca çalıştı. Ama tüm bunlardan önce Küçük Amerika Güzeliydi. Sarah Palin hakkında ne düşünürseniz düşünün, o da Alaska’nın valisiydi ve ABD başkan yardımcılığı seçimlerine katıldı. Ama bunlardan önce Wasilla (Alaska) Güzeliydi.

Tüm bunlardaki tehlike, Oprah gibi sıra dışı bir kadının gençken kendini sosyal olarak kabul gören güzel kız kalıbına sokmaya çalışması. Daha sonra ise güzellik standartları konseptine meydan okudu. Fakat bu güzellik ağına takılan çoğu kadın buradan sıyrılamıyor. Yazar Oscar Wilde “Hiçbir kadın dâhi değildir. Kadınlık dekoratif bir cinsiyettir.” demişti. Dekoratif olma konusunda endişelenerek çok zaman geçirirseniz Wilde’ı haklı çıkarırsınız. Önemli olan tek konunun yüzeysellik olduğu sosyal beklentilere uymaya çalışmakla meşgulseniz, dâhiliğin vazgeçilmezleri olan özgünlük, yaratıcılık ve cesarete sahip olmak zordur.

* Wilde’ın “ahlaka karşı zihnin zaferini temsil ettiklerini” söylediği erkeklere karşı da pek saygısı yoktu.

Güzellik kraliçelerinin hem ışıltısı hem de çekiciliği zaman içinde azalsa da (neyse ki) akıllı kadınlar güzel, kabul gören ve “normal” oldukları konusunda onay aramaya devam ediyor. Sosyal onaylanma daha demokratik, hatta belki de her yerden ulaşılabilir hale geldi. Belinizde bir kuşakla ve bornozunuzla podyumda yürümek yerine artık herkes güzel Instagram fotoğrafları paylaşıp beğenilmeyi bekleyebiliyor ya da seksi bir YouTube videosu çekip kaç kez görüntülendiğini izleyebiliyor. Kabul görme ihtiyacı hiç bitmiyor gibi. Peki, normalde olacağınız alan bu değilse ne olacak? Dâhi bir bilim insanı, astronot ya da CEO olmaya odaklanan bir kadın da güzellik oltasından kurtulamıyor. Fakat temel fizik alanında çığır açan araştırmanızı sunmadan önce maskara sürüp saçınıza maşa yapmanızın beklenmesi hiç adil değil.

Akıllı erkeklerin nasıl görüldüğü ya da ne giydiği konusunda endişelenmesi gerekmiyor ama dâhi kadınların laboratuvar önlüğü ve kot pantolon giyip sıyrılması pek mümkün değil. Gardırobu da denklemleri kadar dikkatlice hazırlanmış olmalı. Robotik uzmanı Cynthia Breazeal ile MIT Media Lab’de konuşurken bana meslektaşlarının ona kapüşonlu üst giymesini ve görüntüsünü biraz salaş hale getirmesini önerdiğini söyledi. O bir teknoloji yıldızı, Silikon Vadisi’ndeki adamlar gibi görünmeli. Ama onun stili bu değil. İsteddiği gibi giyinmek istiyor, şık olmanın yetenekleriyle ya da akademik hayatıyla ilgisi olmadığını düşünüyor. Üniversitedeyken Breazeal profesyonel bir tenisçi olmayı düşünmüş, hâlâ da fiziksel anlamda bir atletin özgüvenine sahip. Hayli kısa bir etek ve diz üstü çizmeyle yaptığı çok izlenen bir konuşması var. Bunun hem bir teknoloji dehası hem de çekici bir kadın olabileceğiniz konusunda doğru mesajı verdiğini düşünüyor. “Dünyanın geri kalanı için MIT’de öğretim üyesi olmamın, giydiklerime ağırlık bastığını düşünmek istiyorum” dedi. “İnsanlar ayakkabılarının ötesini görüp söylediklerimi dinlemeli.”

“Ayakkabılarımın ötesini görün” harika bir mantra. Ama herkes bunu yapmıyor ve güzellik karmaşık olabiliyor. Psiko-

loglar çekici insanların hale etkisinden yararlandığını söylüyor, çünkü bilinçsizce çarpıcı bir şekilde güzel görünen birinin başka avantajları da olduğunu varsayıyoruz. Güzel bir vücutla ve hoş bir görünümle gelen hale, dünyadaki HughJackman'ların ve Will Smith'lerin bunu kanıtlayacak bir şey yapmak zorunda kalmadan kibar, yetenekli, zeki ve güvenilir oldukları için övgü topladıkları anlamına geliyor.* Çeşitli çalışmalar, çekici insanların ortalama görünüme sahip meslektaşlarına göre yüzde 12 ila 14 daha fazla kazandığını, adalet sisteminde daha iyi muamele gördüğünü ve bir işe başvurduklarında yetkin görünme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu gösteriyor. Kadınlar için de hale etkisi bir dereceye kadar geçerli, ama sonra çetrefilli olmaya başlıyor. Aktris ya da model olmaya çalışmıyorsanız iyi görüldüğünüz için puan kazanabilir ama aynı nedenle puan kaybedebilirsiniz. Meslektaşlarınız orijinal teoremlerinizi yerine büyük mavi gözleriniz ve Jimmy Choo ayakkabılarınız hakkında yorum yapmakla meşgulse bir entelektüel deha olarak ne kadar ciddiye alınırsınız? Birçok araştırma çekici erkekler için yayılma etkisinin, onları olduklarından daha zeki gösterdiğini söylüyor. Çekici kadınlar için ise bu yayılma etkisinin tam tersi bir sonucu var; kadınların boş ve yüzeysel olmaları konusundaki beklentiye aşmaları gerekiyor ve lider ya da otorite olarak görülmeleri daha düşük bir ihtimal.

Teorik fizikçi Lisa Randall dâhi kadının tüm tanımlarına uyuyor. Çalışmaları hayli önemli ve özgün. Ayrıca uzayın ekstra boyutlarını incelerken Alacakaranlık Kuşağı tarzında bir çekiciliği var. Harvard'da yönetimde yer alan bir öğretim görevlisi olan Randall birçok popüler kitap yazdı, birçok derginin en etkili insanlar listelerine girdi ve karanlık maddeyi açıklamak için teorik modeller yarattı. Kendisini hoş gösteren kıyafetler giyen çekici bir sarışın olması ona hem övgü hem

* Belki de yanlış örnekler seçtim, çünkü bildiğim kadarıyla Hugh Jackman ve Will Smith gerçekten kibar, yetenekli, zeki ve güvenilir. Ama siz muhtemelen böyle olmayan birkaç çekici insan bulabilirsiniz.

de hakaret getiriyor. Bilim programlarının yapımcıları onun TV'ye çıkarmak istiyor ama sonra bu programları izleyen insanlar bu kadar çekici bir bilim insanına güvenebileceğinden emin olamıyor. Onu sıklıkla TV'ye çıkan, bu konuyu popüler hale getirmek konusunda harika işler çıkaran astrofizikçi Neilde Grasse Tyson'a benzetebilirsiniz. Tyson, Randall gibi akademik başarılarla ve özgün araştırmalara sahip değil, ama uzun boylu ve yakışıklı bu adam buyurgan sesiyle bir şekilde haksız bir otoritenin sahibi oluyor. Randall'ın çekiciliği nasıl dikkat dağıtıyorsa, Tyson'ınki onun otoritesini güçlendiriyor.

Yönetimde yer alan bir öğretim görevlisiyseniz kadınlar için bu çözümsüz çelişkiden kurtulmak çok zor. İşe henüz başlıyorsanız bu imkânsız. Cynthia Breazeal'in (bana söylediği gibi) "İstediğimi giyerim" lafına katılıyor musunuz? Tipik güzel kadın standardına uyup, bazı insanlarkendinizidaha kolay kabul ettirmeye çalışır, öte yandan diğerlerinin aynı nedenle sizi göz ardı etmesi riskini mi alırsınız? Yoksa Birkenstock terlikleri ayağınıza geçirip, tüm bu dış görünüş oyunundan çekilir misiniz?

Galiba elimizde kalan seçenekler bunlar. Ama durum daha da karmaşıklaşıyor. 2015'te Cumhuriyetçi başkanlık münazaralarından birinde, deneyimli bir gazeteci ve eski kurumsal avukat olan moderatör Megyn Kelly, Donald Trump'a kadınların fiziksel görünüşleri hakkında düzenli olarak yaptığı aşağılayıcı yorumları sordu. "Sevmediğiniz kadınlara 'şişman domuzlar', 'köpekler', 'kılıksızlar' ve 'iğrenç hayvanlar' dediniz" diyor. Trump onu seyirciden kaha-kaha ve alkış alan alaycı bir yorumla bölüyor. Kelly ısrar ediyor ve kadınlara yönelttiği diğer hakaretlerden bahsediyor. O an iyi bir cevap bulamayan Trump, ertesi gün Kelly hakkında alçakça ve aşırı derecede kadın düşmanı bir yorum yapıyor. Fakat Kelly'nin sorusunun adil ve doğru olduğunu kanıtlarcasına, kampanya boyunca kadınların görünüşlerine saldırmayı sürdürüyor. *Fortune* 20 şirketinin ilk kadın

(‘EO’su Carly Fiorina ve popüler sabah TV programının sunucusu Mika Brzezinski gibi isimlerle alay ediyor. Hillary Clinton’ın görüntüsü hakkındaki saldırılarından bahsetmeye bile gerek yok. Clinton, Trump’ın eski Kâinat Güzeli’ne “Domuzcuk Güzeli” dediğini de söylemişti. Fakat bunların hiçbirinin bir önemi olmadı. Trump başkan oldu.

Trump’a oy veren yüzde 41 oranındaki kadın, bir şekilde kendilerine “domuz” ya da “köpek” diyen bu adama alınmamıştı. Belki de bu kadınlar kendi hayatlarında görüntüleriyle yargılanmaya o kadar alışmıştı ki Trump’ın yorumları onlara tanıdık geldi, bu hakaretlere şaşırmadılar. Erkeklerin belirli bir saldırganlık seviyesinde, yargılar tarzdaki konuşmalarına alışksanız, bunun ne kadar yanlış ve küçük düşürücü olduğunu gözden kaçırsınız. Kendi hayatınızı etrafınızdaki, temelde kötü olan yapıya uydurmak için bilinçsizce uğraşırsınız (ve daha çok makyaj malzemesi alırsınız). Ne kadar akıllı ya da yaratıcı olursanız olun bir noktada erkeklerin sizi, onlara asla uygulanmayan standartlarla yargılamaya hakları olduğunu kabul edersiniz. Tüm bunlar günlük kadın-erkek oyununun bir parçası haline gelir. Cornell’den filozof Kate Manne’in açıkladığı gibi “Kadınlara yönelik düşmanlık, arka planda ataerkil baskılayıcı sistem olmasaydı tek bir basit ve tuhaf olay haline gelirdi.” Şişman ve hantal bir erkek kendisinden daha çekici insanları, bu insanlar kadın olduğu sürece rahatça karalamaya devam ettiğinde, ataerkil sistemin gücünü bir kez daha anlıyorsunuz.*

Güzel ve Dâhi oyunu çok erken, çok küçük yaşlarda başlar ve kurallar hiçbir yerde yazmaz. Boston’da fazla bir kâr amacı gütmeyen kuruluşu yöneten Kara isimli bir genç kadın, kısa zaman önce 5 yaşındaki kızı Elise ile Connecticut’taki evimizi

* Trump tartışmasız güzelliğiyle bilinen model Heidi Klum’a bile saldırdı. Heidi Klum! O, buna gülüp geçti tabii.

ziyaret etti. Elise akıllı ve kendini iyi ifade edebilen bir çocuktu. Onunla konuşmak ve bir kutu renkli ataşı bir matematik oyununa çevirmesini izlemek eğlenceliydi. Kara ile bir sabah kahvaltı hazırlarken, kızının hayli bilgece bir yorumunu onunla paylaştım. Kara güldü ve kızının bazen küçük bir profesör gibi konuştuğunu söyledi. Çocuğun duyamayacağı bir yerde olduğumuzu bildiğimden, Elise'in aynı zamanda çok güzel olduğunu ekledim, muhtemelen bunu sıkça duyuyordu.

“Evet, çok fazla” dedi Kara iç çekerek.

“Bu yüzden onun önünde söylemedim.”

“Teşekkürler” dedi Kara. “Genellikle insanlar doğrudan ona söylediğinde ‘Evet Elise, çok güzelsin. Aynı zamanda aykırı, akıllı ve yaratıcısın, matematiğin de çok iyi!’ diyorum.”

Zeki ve çok güzel beş yaşındaki bir kıza aykırı olduğunu söyleme fikrine bayıldım. Dâhiliğe giden güzel bir yol. Özgün olma isteği ve beklentilerin dışına çıkmayı umursamamak sizi çığır açıcı ve üst düzey şeyler yapan bir insana dönüştürebiliyor. Kara tıpkı diğer herkes gibi kızını sosyal baskılardan korumaya çalışmakta haklıydı. Ama bu baskılar güçlü olabiliyor. Tanıdığım başka bir küçük kız olan Belle de olağanüstü yetenekli ve yaşının ötesinde zekiydi, ama sonra ne kadar güzel olabileceğine odaklanmaya başladı (Belki de adından etkilenmişti). Dört yaşında manikür yaptırmaya başladı, beş yaşında kulağını deldirdi. Altı yaşında uzmanların saç ve makyaj yaptığı spa doğum günü partisi düzenledi. Annesinin sosyal medyada paylaştığı fotoğraflarda Belle sürekli bir eli belinde ve bir bacağı önde pozlar veriyordu. Sanki Taylor Swift'in kırmızı halı pozlarını bize aktarıyordu. Bu fettan baştan çıkarıcılığı görünce onun adına utanıyordum. Sekiz yaşında okulun ilk günündeki fotoğrafında kalp şeklinde gözlük takmış, mini etek ve bağcıklı sandaletler giymişti. Lolita bile daha iyisini yapamazdı.

Altı yaşındaki kızlara “çok, çok akıllı” birinin hikâyesini anlattığında, akıllarına gelen insanın erkek olduğunu keşfeden araştırmacı ve Princeton Dekanı Sarah-Jane Leslie ile buluş-

tuğum gün, ona Belle'den bahsettim. Araştırmasında açıkladığı gibi, kızların güzel olmaya odaklandıklarında, kendilerini akıllı görmeyi bıraktıkları doğru mu; merak ediyordum. Benim bakış açım göre Belle'i başlangıçta "çok, çok zeki" olarak tanımlardım. Ama şu an ısrarcı olduğu kız çocuğu tuzaklarına bakınca, artık farklı bir görüşüm vardı. Onu potansiyel bir dâhi olarak düşünmek zordu.

Beklentim beni onaylamasıydı; oysa Leslie kızdığını gizlemedi. Bir köstebek olsaydı dikenlerini odanın öbür tarafından bana fırlatmış olurdu. "Git o küçük kızdan özür dile" dedi sertçe.

Ürkerek (savunmaya geçip!) Belle'ekendisi hakkındaki kaygılarıma dair bir şey söylemediğimi belirttim. Leslie çocukların söylediğin ya da söylemediğin her şeyi yakaladığını hatırlattı. Bu yüzden ortalıkta dolanan sosyal mesajların bölgesine büyük bir etkisi vardı.

Peki, tamam. Ama neden özür diliyorum ki?

"Çünkü ona sosyal olarak ödüllendirilen bir davranış yerine diğerini seçmesi için haksız bir baskı yapıyorsun" dedi Leslie. "Hem entelektüel olup hem de güzel olmayı umursayamayacağını söylüyorsun, fakat bunlar ortogonal boyutlar."

"Neler" diye sordum. Kelimenin ne olduğunu bile bilmiyordum.

"Ortogonal. Birbiriyle ilişkili değil. Birbirlerini tahmin etmiyorlar. Dünyada ödüllendirilen bir tarzda var olmayı istemesini beklemek, kadınları baskılayanın bir başka yolu."

Yutkundum. Ben, Belle'i güzellik tiranlığından kurtarıp zekâsını parlatmaya çalışıyordum. Aksine, aslında onu baskıliyormuşum. Kim bilebilirdi ki?

Leslie biraz daha dik oturdu. Belini güzelce saran bir Tory Burch elbise ve güzel topuklu ayakkabılar giydiğini fark ettim. Masasının arkasında da tasarım ürünü bir el çantası vardı.

"Kız gibi olma ve diğer şeyleri yapabilme konusunda hayatım boyunca hiç özür dilemedim" dedi bakışlarımı yakalayıncaya.

Belli ki spa doğum günlerinden şikâyet etmek için yanlış kişiyi seçmiştim. Belki de doğru insandı, çünkü Leslie'nin bu konulara bakış açısı güvenilirildi. Güzel kıyafetler ve geleneksel kadınsı stili yüzünden araştırmacı, akademisyen ve dekan olarak gücünün ciddiye alınmadığını hissetmiyordu. Kendi çok yönlü kimliği nedeniyle Belle'i çok iyi anlamıştı. Ona göre toplum kızlara güzel ve sosyal olmaları için baskı yapıyor ve kız idealine uydukları için onları ödüllendiriyordu. Bazıları (benim gibi) bu baskıya karşı çıkıp bunu değiştirmek için çalışmamız (çok çalışmamız) gerektiğini düşünebilirdi. Ama şu an bu, inkâr edilemez bir gerçek. Bir kızdan hayatın sosyal tarafıyla entelektüel, hırslı ve kariyer tarafı arasında seçim yapmasını istemek, iki şekilde de kaybedilecek bir önerme.

“Altı-yedi yaşlarında bir kız için belirli sosyal beklentilere uyum sağlayan sosyal bir grubun parçası olmak bir eğlence biçimi. Bu konu, kızın bir entelektüel olacağı ya da hayatta önemli bir şey başaracağına dair ölçü değil” dedi Leslie.

Daha sonra düşününce Leslie'nin kadınlar için yarattığımız çelişki hakkında söylediklerinde haklı olduğunu fark ettim. Botoks yaptırmayan ve yaşını göstermekten hayli mutlu olan Dame Mary Beard gibi dâhi bir kadın TV'ye çıktığında, yeterince görkemli görünmediği için saldırıya uğruyor. Öfkeli erkekler kadınlar onları cezbetmek için yeterince çaba göstermeyince alınıyor. Ama sosyal beklentilere uyan ve saçını parlatan, göz alıcı kıyafetler seçen bir kadın yeterince ciddi olmadığı için saldırıya uğruyor. Ben bunu 8 yaşında bir çocuğa bile yaptım. Kadın dâhiler, CEO'lar ve politikacılar kıyafetleri ve stilleriyle analiz ediliyor. Genellikle herkesin Goldilocks'un bir versiyonu olduğu sonucunu çıkarıyor ve “bu çok az yaptı, bu çok fazla yaptı” diyoruz. Bir kadının tam kararında olduğunu söylemek neredeyse imkânsız.

Bağımsız olarak var olan ve birbirini etkilemeyen ortogonal boyutlar hakkında bir şeyler öğrendikten sonra, bir erkek dâhi, CEO ya da politikacı hafta sonunu golf oynayarak ya da futbol maçı izleyerek geçirdiğinde, kılımızı bile kıpırdatmadığımızı fark ettim. Bir etkinliğin diğerlerinden etkilendiği konusunda hiç endişelenmiyoruz. (Belki çok fazla golf oynanıyor ama.) Peki, neden kadınların eğlenceli bulduğu manikür, yeni bir ruj ya da seksi ayakkabı alışverişi gibi şeyler boş kabul ediliyor?

Buradaki problem güzellik odağının bir kadının kendi hakkındaki genel algısını nasıl değiştirebileceği olabilir. TV’de futbol maçı izlemek zaman kaybı olarak görülebilir ama herhangi birinin özgüvenini genellikle düşürmez. Diğer taraftan birçok araştırma, kalçalarınızın çok büyük olduğu, rujunuzun bozulduğu ya da botoks yaptırmanız (ya da yaptırmamanız) gerektiği konusundaki endişelere harcanan bilişsel çaba, diğer alanlara ayrılacak çabalardan çalıyor.

Chapel Hill’de Kuzey Carolina Üniversitesi yönetiminde kadrolu öğretim üyesi olan psikolog Barbara Fredrickson kariyerinin başlarında birçok meslektaşıyla yaptığı harika bir araştırmada, kadınların bikini denedikten sonra matematik sınavına girdiklerinde daha kötü sonuç aldığını ortaya koydu. Sınav sırasında bikini giymiyorlardı (bir kadın için inanılmaz korkutucu bir durum), yalnızca öncesinde denemeleri gerekiyordu. Sınavdan önce kazak deneyen kadınların matematik puanları düşmedi.

Bu çalışmayı okuduktan sonraki ilk düşüncem bunun çılgınca olduğuydu. Ama galiba hiç de çılgınca değil. Çünkü tek yapmam gereken bir mayo denerken aynaya baktığımı düşünmek, bu durumda mahvolan tek şey matematik puanım olmaz. Tüm günüm mahvolur. Fredrickson sorunu araştırma raporunun akıllıca seçilen başlığında belirtti: “Kimliğinize Bürünen Mayo.” Kimliğimiz ve özgüvenimiz nasıl görüldüğümüzle birbirine bağlanıyor. Bir kadın için görünüş yalnızca kimliğinin bir parçası değil, kimliğinin kendisi olabiliyor. Bir erkek

biraz kilo aldığında bunu vermeye karar verebilir. Kadın ise artık evden çıkmaması (ve kesinlikle kıyafet alışverişi yapmaması) gereken değersiz bir varlığa dönüştüğünü düşünebilir.

Kadınların görünüşü hakkındaki sosyal beklentiler katıdır, genellikle zalimdir ve bunlardan kaçmak hayli zordur. Cambridge öğretim üyesi Mary Beard sevimli, herkesi memnun etmeye çalışan kadın normuna uymadığı için saldırıya uğradığında, Victoria's Secret moda şovunda yer almaya çalışmıyordu. TV programlarından biri Roma İmparatorluğu hakkındaydı ve bu konuda Dame Beard'dan daha bilgili ya da çekici bir uzman olamaz. TV'ye bilgisi ve içgörülerini için çıkan akademisyen bir erkeğin benzer bir kötünilikle muamele gördüğünü hayal etmek zor.

Kadınlar oynanan güzellik oyununu anlıyor ve çoğu (Mary Beard gibi harika istisnalar dışında) çaresizce kaçamadığını hissediyor. Bu da bizi bikini denemenin neden matematik başarınızı düşürdüğü konusuna getiriyor. Kadınlar Fredrickson'ın "kendini metalaştırma" dediği davranış örüntüsüne düşüyor. Her zaman kendimize başkalarının bize bakacağı şekilde bakıyoruz ve bu "dikkatle ilişkili kaynakları tüketiyor ve daha düşük mental performansa neden oluyor." Vücudunuzdan çıkıp kendinize şüphesiz onaylamayan bir erkeğin ya da kız kardeşlik grubundan bir kızın gözünden bakmak (farkında olmasanız bile) bilişsel çaba gerektiriyor. Beyninizin Gisele-Bündchen gibi görünmediğiniz için endişelenen kısmı aynı anda denklemleri çözemiyor.

Fredrickson erkeklerin kendini metalaştırma konusunda aynı problemi yaşamadığını ortaya koydu, onların matematik puanları ne denerlerse denesinler etkilenmiyordu. İki dirhem bir çekirdek giyinen Oxford öğretim üyesi bir arkadaşım var. Her zaman Savile Row tüvit ceket, jilet gibi bir beyaz gömlek giyer ve pahalı kol düğmeleri takar. Yüzü düzgünce tıraşlıdır ve güzelce taranmış saçları, Einstein'ın kabarık çılgın bilim insanı saçlarına hiç benzemez. Kendine titizlikle bakmasının

etkileyici zekâsına ya da Oxford'daki yükselen ününe bir etkisi yok gibi görünüyor. Kendisini onlarla tüketmeden kıyafetlerinin keyfini çıkarabiliyor, çünkü toplum erkekleri kadınlara yaptığı şekilde fiziksel görünüşüyle ölçmüyor. Kadınlar sürekli yargılanıyor. Herkes sürekli nasıl görüldüğümüzü fark ediyor, biz de fark edildiğimizi fark ediyoruz ve yıkıcı döngü böyle başlıyor.

Bikini çalışmasından bir süre sonra Fredrickson araştırmasının yönünü değiştirdi ve pozitif psikolojiye odaklanmaya başladı. Coşkulu duyguların insanları daha yaratıcı, açık ve bilinçli yaptığını ortaya koydu; işte buna “evet!” derim. *Hayat Sana Teşekkür Ederim** isimli kitabım için bir yıl şükrederek yaşadktan sonra pozitif olmanın ve şükretmenin dünyayı görüş şeklimizi değiştirdiğini fark ettim. Deneyimleriniz üzerinde daha iyi bir kontrol hissine sahip oluyorsunuz ve evliliğinizden kariyerinize ve sağlığınıza dek her şey daha iyi görünüyor.

Cinsiyet çalışmalarından pozitif psikolojiye geçiş çok büyük bir değişim olmayabilir. Kadınların yeterince güzel, iyi, zeki olmadıkları konusunda sürekli aldıkları negatif mesajlar durumu kötüleştiriyor. Kendinizi motive ettiğiniz sürece süslenmek ve çekici hissetmek eğlenceli ve pozitif bir deneyim olabilir. Ama Fredrickson'ın vücut imajı üzerine araştırmasına göre, kadınlar için konu her zaman dışarıdan bir göz tarafından kabul edilmek. Güzellik hakkında dışarıya bakan odak, bir kadının hayata yaklaşımında daha az pozitif olması, dolayısıyla daha az yaratıcı ve açık olması risklerini taşıyor. Özgün olmak konusunda daha az ilgi, dâhi olma ihtimalinin de daha az olduğunu gösteriyor.

İnanılmaz yetenekli yazar, Harvard öğretim üyesi, gazeteci ve tarihçi Jill Lepore yakın zamanda neredeyse bin sayfalık tek ciltlik *These Truths* (Bu Gerçekler) isimli bir Amerika tarihi

* Kuraldışı Yayınları, Şubat 2016

kitabı yazdı. Kitap akıllıca ve açıklayıcı olduğu için övgüleri topladı. Aynı zamanda bu türde bir kadın tarafından yazılan ilk kitap olarak da ilgi gördü. Yani bu zamana kadar Amerikan tarihi gerçek anlamda erkekler tarafından yazılmıştı. Lepore, ırkçılıktan 18. yüzyıl Manhattan'ına, Benjamin Franklin'in kız kardeşi Jane'in hikâyesinden Wonder Woman'ın yaratıcısının gerçek (ve muhteşem) hikâyesine kadar ABD'de hayatın tüm yönleri üzerine kitaplar yazdı. Aynı zamanda *The New Yorker*'ın kadrolu yazarı; bu hepimizin çok istediği bir tam zamanlı iş. Pozitif rol model açısından ondan daha iyi olamazsınız.

Fakat hem dâhi akademisyen hem de popüler bir yazar olarak topladığı övgü ve saygı, onu erkek gözüyle küçümsenmekten kurtaramadı. Yüce ve genellikle ciddi Chronicle of Higher Education bir keresinde Lepore'un Wonder Woman olarak minik kostüm ve kırmızı diz boyunda çizmelerle karikatürünü yayımlamıştı. Editörün (muhtemelen) ne düşündüğünü anlayabiliyorum. Buna eşlik eden makale Wonder Woman hakkında kitap yazan ve satış ve aldığı ilgi açısından Lepore ile yarışmadığı için sızlanan bir yazar tarafından yazılmıştı. Lepore bir süper kahraman gibi güçlüydü. Diğer yazar ise Lepore'un yetkinliğine sahip olmayan salaş biriydi. Fakat karikatür inanılmaz derecede uygunsuzdu ve Lepore bunu daha sonra "beni pornografinin görsel kültüründen geldiğini söylediğim bir karakter olarak giydirip böyle tasvir etmek... inanılmaz bir önemsizleştirme örneği" diye ifade etti. Erkekler şöyle diyormuş gibi göründü: "Çok mu harikası Lepore? Politik ve entelektüel geçmişi olan ciddi bir akademisyensin demek. Biz de seni ince belli (ve gözlüklü) bir seks bombası olarak çizeriz o zaman." Lepore kadınların entelektüel otoritesini kanıtlamak için erkeklerden daha çok şey yapmak zorunda olduğunu biliyordu ama bu otoritenin elde edildikten sonra bile "çalınması, küçümsenmesi" onu şaşkınlığa uğratmıştı.

Bir entelektüel olarak değil de süslü bir bebek olarak muamele görmenin (inanılmaz şekilde) pozitif bir yanı olabilir.

Lepore bu saldırgan karikatürün, ABD tarihi üzerine kapsamlı kitabını yazmaya karar vermesine yardımcı olduğunu söylüyor. Küçük görüleceksen yapabileceğin en büyük projeye başla. Senden şüphe edenlerin işini zorlaştır. Biri sana Wonder Woman deyip dalga mı geçecek? Kıyafetlerini değiştirme ya da yeni gözlükler alma. Tıpkı erkek tarihçilerin yaptığı gibi kadınların tarihini politik tarihten ayrı tutmak yerine onun içine işleyen bir kitap yaz. Kadınların Amerikan politik kültürüne daha 1920’de oy hakkı gelmeden önce bile nasıl katkıda bulunduğunu göster. 1970’lerde siyasi partilerin yeniden düzenlenmesi üzerinde kadınların rolünü göster. Sonra TV’ye çık ve neslinin en büyük tarihçilerinden biri olduğunu kanıtlayıp bundan bahset.

Wonder Woman mı? Kesinlikle öyle. Ve konunun kostümle hiçbir ilgisi yok.

Yaptığım tüm röportaj ve araştırmalardan sonra güzelliğin dehayı nasıl etkilediği sorusu beni biraz yıktı. Cynthia Breazeal’in isterse güzel görünme konusundaki kararlılığını ve Sarah-Jane Leslie’nin toplumun kızları güzel görüldüğü için ödüllendirdiği, bu yüzden bu zevki onlardan almanın yanlış olduğu konusundaki ısrarını anlıyorum. Ama... ve bu büyük bir “ama.” Kadınların görünüşü üzerindeki aşırı vurgu başardıkları diğer şeylere odaklanmayı zorlaştırıyor. Hillary Clinton’ın pantolon takımlarını analiz etmek için kaç kelime harcandı? Kaç küçük kız ne bildiği değil de nasıl görüldüğü konusunda endişeleniyor?

Stanford hukuk öğretim üyesi Deborah Rhode, kadınların karşı karşıya kaldığı güzellik adaletsizliklerini kınadı ve neredeyse her eyalette görünüşe göre ayrımcılığa izin verildiğini belirtti. “Kadınlar görünüşe değil de liyakate göre değerlendirilseydi dünya daha iyi bir yer olurdu” dedi. Bu konuda iyi şanslar. Kadınlar çok kilolu oldukları, yeterince makyaj yap-

madıkları veya kalem etekle fazla seksi göründükleri için iş-
ten kovuldular (evet, bunların hepsi oldu). Rhode ülkede en
çok takdir gören ve alıntılanan hukuk öğretim üyelerinden
ama onun kişisel şikâyetleri arasında kadınların stiletto to-
puklu, sivri uçlu, arkası açık ayakkabılar yer alıyor ve bunları
“kadın düşmanları için kabul edilen son sığınak” olarak ta-
nımlıyor. Amerikan Barolar Birliği komitesine başkanlık ya-
parken, kadınlar topuklu ayakkabılarıyla “arkada kalırken ve
her adım bir işkenceyken” bilerek erkek meslektaşlarının hızlı
yürümesini izledi. Konuşma yaparken veya bir yerde görüntü
verirken topuklu giyiyorum (çok yüksek değil) çünkü bu bek-
leniyor, ben de izleyicilerimi memnun etmek istiyorum. Ama
Çin’de asırlardır kadınlar bir güzellik belirtisi olarak ve diğer-
lerini mutlu etmek için ayaklarını sıkıca sargıyla sarıyorlar.
Parmaklar kırılıyor, ayakların şekli bozuluyor ve sürekli bir
ağrı yaşanıyor, çünkü kadınların topuklularıyla atmaya zor-
landıkları minik adımlar erotik kabul ediliyor. Bu uygulama
20. yüzyılın başlarına kadar sürdü. Bunun değiştirilmiş bir tü-
rünü, Manolo Blahnik bugün devam ettiriyor.*

Tanıdığım hemen herkesten az makyaj yapıyorum, ama
makyaj çantam hâlâ dolu. Şu an gözlerim öğleden sonra bir
görüşme için sürdüğüm maskara yüzünden sulanıyor. Rahat-
sız (ve biraz alerjik) olmak önemli olaylar için göz makyajı
yapmamı engellemiyor. Saçma, değil mi? Ama Rhode’a göre
“bir kadının süslenmemiş yüzü itici görünüyor, erkeğinki ise
öyle değil” inancını kabul etmiş durumdayız. Nevada’da bir
kadın barmen, kendisinin makyaj yapıp oje sürmesi gerekir-
ken, erkek meslektaşlarının sadece işe gelmesi yeterli olduğu
için dava açmıştı. Davayı kaybetti. Hangi barmenin daha iyi
Margarita yaptığı ya da en orijinal cin kokteyli uydurduğu
önemli değil anlaşılan.

* Topuklu ayakkabı giyen kadınlar her zaman bunların çok rahat olduğunu
söylüyor. Ben söyleyeyim; bu bir yalan.

İster kadın barmen olun ister avukat, politikacı ya da fizikçi, bu dilemmalara takılırsınız. Sabah hazırlanmam eşiminkinden 30 dakika daha uzun sürüyor. Bu da haftada üç saat, hayatımda üretkenlik adına bir şey yapabileceğim zamanı kaybettiğim anlamına geliyor. Bu üç saati geri alsam fizikteki büyük Her Şeyin Teorisini çözeceğimi söylemiyorum. Ama belki bu zamanı Bir Şeylerin Teorisini çözmek için kullanabilirdim.

18. yüzyıl kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft kadınlara çocukluktan itibaren güzelliğe odaklanması öğretilmese, kadınların sosyal engellerden kurtulup zihinleriyle çok daha fazla şey başarabileceklerini düşünüyordu. Onun daha şairane sözleriyle “zihin kendini vücut olarak biçimlendiriyor ve bu yaldızlı kafeste yalnızca hapisanesini süslemeye uğraşıyor.” Yetenekleri yaldızlı kafeslerine takılan dâhi kadınlar hakkında endişeleniyorum. Parmaklıklara (çok güzel parmaklıklara) çarpana kadar özgürce uçtuğumuzu sanıyoruz.

Erkeklerde güzellikle deha arasında bir bağlantı olup olmadığı sormak gülünç geliyor. Ama kadınlarda bu ikisinin zıt mı yoksa uyumlu mu olduğu hâlâ kafa karıştırıcı. O zaman güzellik yarışmalarıyla ilgili bir hikâye daha anlatalım. Üniversiteden mezun olduktan kısa süre sonra, o zamanın Genç Amerika güzeli yarışmasından bir yetkiliden durup dururken bir telefon aldım. Jüri olmak isteyip istemediğimi soruyordu. Beni spor spikeri olarak daha önce kazandığım ünden tanıyordu. O zamanlar sanıyorum insanlar “kadın spor spikeri” diyordu, çünkü hâlâ şaşırtıcı bir şeydi bu. Yarışmaya spor bakış açısı getirmemi ve gençler için bu etkinliğin imajını güncellemeye yardımcı olmamı umuyordu. İlgi çekici geliyordu ama bir sorunum vardı. O zaman bile güzellik yarışmalarından nefret ediyordum. Ben 1968’de Atlantic City’de Amerika Güzeli platformundaki “Özgürlük Çöplüğü”ne

makyaj malzemesi, saç spreyi ve korse fırlatan ve “sutyen yakan feminist” (hiçbir şey yakmamışlardı aslında) imajını yaratan kadınlara hayrandım. Kadınları yüzeysel biblolar olarak tutmanın daha önemli alanlarda gelişmelerine engel olduğu fikrine katılıyordum. Diğer yandan merak ediyordum. Jüri olma teklifini kabul ettim ve bir uçak bileti alıp Teksas’a gittim.

O hafta eğlendiğimi itiraf ediyorum; yarışmaya katılmadan güzellik yarışmasında olmak heyecan vericiydi. Tanıştığım yarışmacılar gerçekten akıllı ve atletikti, birçoğu yarışmayı fark edilmek ve ciddi kariyerlere atılmak için bir adım olarak görüyordu. Yarışmacılar arasındaki futbolcu, voleybolcu ve jimnastikçilerin sayısını vurgulayarak, pozitif (ve havai) bir makale yazdım. 1945 yılındaki sunucu gibi genç kızların hem güzel hem akıllı hem de kaslı olabildiğini sevinçle duyurdum.

Geçenlerde bodrumu temizlerken bu makaleyi bulunca yine ufak bir duygu ikilemi yaşadım. Bu yarışmacılara ne olduğunu merak ettim. Umuyorum bazıları, tıpkı Oprah, Diane Sawyer, Bess Myerson ve Sarah Palin gibi güzellik kraliçesi deneyiminden diğer başarılarında da yararlanmıştı. Ama aynı derecede bazılarının bununla dikkatinin dağıldığı ve kadın olmanın sosyal olarak onaylanan bir yanına odaklanırken, potansiyel bir dâhinin diğer yönlerini geliştirmeyi bıraktığını düşünerek endişeleniyorum. Dehanın mayo yarışmaları ya da destekli sutyenlerle ilerletilebileceğine henüz ikna olmuş değilim.

Peki, kadınlar güzellik oyununu nasıl oynamalı? Bu konuda net bir cevap veremiyorum. Güzellik-akıl hikâyesinin iki tarafını da birçok dâhi kadından dinledikten sonra hislerim güzel olmayı derinden umursama ve akıllı olmayı derinden umursamanın gerçekten ortogonal özellikler olduğunu söylüyor. Ama bazen de öyle değiller. Çünkü dâhi kadınlar için bile bazen mayo kimliğinize bürünüyor.

Geena Davis ve İyi Olma Sorunu

Tucson Kitap Festivali'nde bir akşam, kitapları ve yazma stili hakkında konuşmak üzere havalı bir şehir dışı kulübe davet edilen on yazardan biri de bendim. Biraz içki ve akşam yemeğinden sonra odanın ön bölümünde sıra halinde oturduk. Moderatör herkesi rahatlatıp güldüren sorular sordukça mikrofonu aramızda gezdiriyorduk. Moderatör seyirci soruları almaya başlayınca bir kadın hepimizin okul hayatının nasıl olduğunu sordu. Pulitzer Ödülü alan ilk erkek yazar, İngilizce dersinde hep pekiyi aldığını ama matematikte kötü not aldığını söyledi. Peşinden gelen erkek yazarlar da benzer şekilde cevaplar verdi. Sonra sıra bana geldi.

“Ben bir kızım. Çok çalıştım. Tüm pekiyileri topladım!” dedim.

Seyircilerden bunu anladıklarını belirten kahkaha ve alkışlar geliyordu.

Sonraki birkaç erkek de “çoğunlukla kötü ama İngilizcede iyiyim” hikâyesine döndü. Mikrofon nihayet yakın zamanda Oxford'dan mezun olan genç bir yazar olan paneldeki diğer kadına gittiğinde, utanarak, “Janice ile aynı. Ben bir kızım, çok çalıştım ve pekiyileri aldım!” dedi. O da alkış aldı.

Özetle, sekiz erkek yazar okul yıllarında sevdikleri konuya odaklanmışlardı ve başka alanlarda bocalamaya razıydılar. İki kadın yazar kararlı ve amaca yönelik hareket etmişlerdi ve biraz bile ipin ucunu kaçırmamaya kararlıydılar. Buradaki kah-

raman kim? Alkışımızı aldık, ama tüm pekiyilerin bir dezavantajı var. Genç yazar arkadaşım ve ben muhtemelen okulda çok çalıştık (en azından kısmen) çünkü kültürel çifte standardı sezdik. Belki lisede bunu ifade edemedik ama fark edilmek için diğer herkesten daha iyi olmamız gerektiğini biliyorduk. İşi batırma özgürlüğümüz yoktu.

Mükemmeliyetçilik anaakım başarı için harika bir bileşendir ama dâhi için o kadar iyi değildir. Geleneksel takdire aşırı bağlı olmak entelektüel riskler alma arzusunu bastırır. Dâhilik cesaret ve biraz da cüret ister. Gözüpek olman gerekir. Kalbinin derinliklerinde bir yerlerde düşük not alsan da hayatta kalabileceğine, başarısız olsan da bir şansın daha olacağına inandığında, beklenmeyeni denemeye daha istekli olursun. Kendinden çok şey beklemek güzeldir ama kadınların yapabileceği gibi kendinden aşırı beklentin olması bir özgüven belirtisi değildir. Korku belirtisidir.

Dâhiler geleneksel düşünceyi yıkıp yeni yollarda keşfe çıkabilmelidir. Birkaç hafta önce Coursera isimli bir çevrimiçi eğitim sitesi kurarak büyük bir başarı (ve bolca para potansiyeli) elde eden Daphne Koller ile buluştum. Şirket kurmak önemli bir hareket değildi. Stanford'da bilgisayar bilimi alanında dâhi çocuk bir öğretim görevlisiydi ve makinelerin öğrenmesi için yaptığı çalışmalar heyecan vericiydi ve dönüm noktasındaydı. Otuzlu yaşlarının başlarında Koller, Mac Arthur Dâhi Ödülü'nü kazandı. Kariyer yolu belli gibiydi. Ama Koller yerinde duramayan bir dâhiydi.

“Yalnızca makale yazmak ve birilerinin onları okumasını ummaktan daha direkt etki yaratma ihtiyacının acilliğini hissediyordum” dedi.

Zamanında Stanford'un en popüler derslerinden biri olan ve Koller'in meslektaşı Andrew Ng tarafından verilen ders düzenli olarak dört yüz öğrenciden ilgi görüyordu. Stanford bu dersi herkese açık şekilde çevrimiçi vermenin yollarını deneyince yüz bin kişi daha derse kaydoldu. Koller, “Ng'nin

böyle bir etki yaratması için 250 yıl daha ders vermesi gerekliyordu” diye şaka yapıyor ve kendini tekrar etmekten sıkılabileceğini ekliyor.

Önemli bir şey yapma ihtimalini fark eden Koller ve Ng, en iyi üniversitelerin en iyi hocalarından dersler alıp bunları dünya çapında ücretsiz olarak yayımlamayı düşündüler. Her şart altında büyük bir görevdi ve Koller’e bunun kariyerinin geri kalanında yaptıklarıyla hiçbir ilgisi olmadığını söyledim. Veri kümeleri, makine öğrenme ve yapay zekâ üzerinde çalışmıştı ve bu alanlarda övgü topluyordu. Belki de tutmayacak bir şey için tüm bunları kenara atmasının sebebi neydi? Omuz silkti ve onu rahat hissettiren şeyler yapıp başarılı olarak çok fazla zaman harcadığını söyledi. Kendini daha fazla zorlamak ve gerçekten büyük bir işe girişmek istiyordu. “Yalnızca başarısızlıktan korkmazsanız, hatta başarısız olmaya istekliyseniz ayağa kalkıp tekrar denerseniz ve sonuçta başarılı olursunuz” dedi.

Böylece Stanford’dan iki yıllık izin alarak aklındakini denemeye karar verdi. Ve şirket o zamanlar hâlâ hassas bir konumdayken Stanford’daki güvenli ve kadrolu pozisyonundan istifa edip işini geliştirmeye devam etti. “Başaramasaydık muazzam bir başarısızlık olurdu” dedi. Bunun yerine çok büyük bir başarı geldi. Birkaç yıl sonra işleri sonunda yükselmeye başladığında Koller buradan ayrılıp Google’ın biyomedikal konularda bilgisayarla otomasyon yapan bir dalına geçti. Sonra yine bir maceraya atılıp ilaç ve sağlık alanına odaklanan kendi şirketini kurdu. Biyoloji ve makine öğrenmenin kesiştiği alanda çalışan çok fazla insan yok ve Koller’in dehası “normalde bir araya gelmeyen şeylerin arasındaki beklenmedik bağları görmesini ve bu fikirleri alıp yeni bir yolla uygulamasını” sağladı. Başlangıçta biyoloji hakkında pek bir şey bilmiyordu, ama soru sormayı ve başta kimseyi etkilemeye çalışmamayı dert etmedi. Etkileme kısmı sonradan geldi.

Ayrımcılığa uğradı mı? Tabii ki. Ama “ufak şeyleri üstünüzden silkelemeyi öğreniyorsunuz, çünkü her cephede savaşıyorsunuz. Büyük cephelerde savaşıyorsunuz” dedi. İsrail’de büyüyen Koller, 17 yaşında üniversiteden mezun oldu, 18 yaşında yüksek lisansını yaptı ve doktorasını Stanford’da yapmak için “başını alıp dünyanın öbür ucuna gitmeye karar verdi.” Onunla konuşurken hem profesyonel hem de zihinsel anlamda aldığı riskleri göze almak için dışarıda kalmaya istekli olman gerektiğini fark ettim. Başka birinden onay bekleyemezsin ya da not çizelgeni yüksek notlarla doldurmasını isteyemezsin. Kendi notlarını kendin almaya karar verirsin.

Onun kadınlara tavsiyesi büyük riskler alıp konfor alanlarının dışına çıkmaları. Yaptıkları şey farklı olduğu için avantaj sahibi oldukları alanları aramaları. “Bir şeyi bin kişi yapabiliyorsa sizin yalnızca kademeli bir etkiniz olur. Yalnızca eşsiz olabileceğiniz alanlarda fark yaratabilirsiniz.” Çoğumuz eşsiz değiliz, ama yeterince cesaretimiz olursa içimizde farklı olabilecek ve geliştirmeye değer küçük bir köşe bulabiliriz.

Bir gün bir sanat sergisinde dolaşırken üzerinde KİM OLDUĞUNU BİLMİYORUM AMA ONAYINA İHTİYACIM VAR yazan bir resim gördüm. Durdum ve güldüm, muhtemelen buradan geçen birçok kadın aynı şeyi yaptı. Sergide birkaç saat sonra performans sanatçısı Lisa Levy’nin bu orijinal eserinin üzerinde satıldığını gösteren bir kırmızı nokta vardı. Galeri herkes alabilsin diye resmin beş bin kopyasını almıştı. Herkesin ironi yaptığını düşündüm. Ama belki de öyle değildi. Kadınlara erken yaşlarda kendilerini başkalarının gözünden yargılamaları öğretiliyor. Bunu yaptığınızda da Daphne-Koller benzeri bir etki yaratamıyorsunuz. Bolca kıkırdama, gülümseme ve kontrol sahibi erkekleri tehdit etmemek için kendimizi alçaltan yorumlarla, sokulgan bir hale geliyoruz. Bizi beğenmelerini istiyoruz. Yumuşak bir yaklaşım iyi bir fikir gibi geliyor, ta ki bunun lisede kızların özgüvensiz erkek-

lerin ilgisini çekmek için aptalı oynamasından çok da farklı olmadığını fark edene kadar. Bunun kimseye yararı yok.

Aktris Geena Davis, Thelma ve Louise gibi feminist klasiklerde çarpıcı karakterleri oynadı ve gerçek hayatta da bir o kadar gözüpek olarak biliniyor. 1.80 boylarında, kararlı ve dünyayı ele geçirebilir gibi bir görüntüsü var. Bir TV dizisinde ilk kadın başkan rolünü oynamıştı ve kesinlikle inandırıcıydı. Fakat bir sabah sohbet ettiğimizde bana aşırı kibar olarak yetiştirildiğini, herkese kendini beğendirmeye uğraştığını ve kimsenin canını sıkmamaya çalıştığını söyledi. Birinin evine gittiğinde bir bardak suyu bile kabul etmesine izin verilmezdi. Susamak birinin canını sıkamak için bir neden olamazdı. Filmelerde rol almaya başladığında her zaman kibar stilini sürdürdü. Bu kibarlık birçok kadının başının belası olabiliyor; talepler özre dönüşüyor (Rahatsız ettiğim için özür dilerim ama...) ve makul istekler yumuşatılıp tehdit edici hale gelmesi önleniyor (Senin için çok zor olmayacaksa...). Davis“çalışması çok, çok kolay biri ve asla bir ihtiyacı olmayan biri olmaya çalıştığını” söyledi. Maaşı için şikâyet etmek ya da senaryoda değişiklik talep etmek aklının ucundan bile geçmezdi. Kişisel hayatında da herhangi bir konuda fikrini beyan etmekten korkuyordu. Erkeklerle randevularında gidecekleri restoranı asla o önermezdi.

Thelma ve Louise’i çekerken Davis rol arkadaşı Susan Sarandon’ın her gün sete gelip özür dilemeden istediklerini söylemesini izledi. Sarandon cesur ve korkusuzdu, kendinden hayli emindi. “Bir dakika, kadınlar böyle davranabilir mi?” diye düşündüm” dedi Davis. Rol arkadaşının kamera arkasındaki cesaretini taklit etmeye ve hayatlarının kontrolünü eline alan, “kaderinin kontrolünü asla başka birine emanet etmeyen” film karakterlerinin gücünü benimsemeye başladı. Thelma ve Louise sonunda bir uçurumdan uçmuş olabilir (tüm güçlü kadınlar ölmek zorunda mı?) ama Davis bunu kendi seçimlerini yapma ve cinsiyetçi bir dünyada özgürlüğünü korumanın bir metaforu olarak gördü. “Bence bu yüzden kadınlar ya da ken-

dini güçsüz hisseden herkes o filmde heyecanlı, enerjik ve coşkulu şekilde ayrıldı” dedi.

Kendi fikirlerini ve gücünü ortaya koyabilmeye başladı-ğında Davis toplumumuzun hem üstü kapalı hem de aşikâr şekilde erkek odaklı olduğunu fark etti. Erkek referanslarını normal görüyoruz. Bir gün üç çocuğu henüz küçükken park-taydı ve sıklıkla yaşanan şeyi varsayılabilecek şekilde dönüştürmeye karar verdi. Bir sincabı göstererek bilinçli bir şekilde “Şu kıza bak, çok tatlı!” dedi, ama artık çok geçti. İkiz erkek çocukları şaşkınlıkla ona dönüp “Kız olduğunu nereden anladın?” diye sordular. Çoktan başarısız olmuş gibi hissetti. İkiz çocukları dört yaşındaydı ve daha şimdiden dünyanın, tüm köpeklerin ve sincapların erkek olduğunu düşünüyordu.

Erkek odağı her yerde. Davis, *Geena Davis Institute on Gender in Media*’yı (Medyadaki Cinsiyet Üzerine Geena Davis Enstitüsü) kurdu, çünkü çocuklarıyla bir şeyler izlerken “okul öncesi programlarda ve çocuk filmlerinde kadın karakterden çok erkek karakter olduğunu fark edince afalladı.” Bu ona hem bariz hem de yanlış geldi, ama bu sorundan ne zaman bahsetse “Yok, hayır, artık durum öyle değil” cevabını alıyordu. Veri toplamaya başladı ve bu durumun hâlâ geçerli olduğu sonucuna ulaştı. 2006-2009 arası aile filmleri üzerine yapılan bir çalışmada doktor, avukat, iş dünyası lideri ya da politikacı rollerinde hiç kadın karakter olmadığını ortaya koydu. Sonra-ki on yıl içinde sayılar iyileşmişti ve kadınların rol aldığı filmler gişede daha iyi performans göstermeye başlamıştı. Ama erkek başroller hâlâ kadın başrollerin iki katıydı. Şimdi stüdyo yöneticileri, ağ yöneticileri ve yapımcılarla ne zaman bir araya gelse Davis, çocuklar için eğlenceli işler yapmakta bir sorun olmadığını ve bir mesaj veren programlar yapılmasını istemediğini açıklıyor. Yalnızca kadınların önemli olmadığı mesajı varsa yapımdan çıkarmak istediğini söylüyor.

Görüşmemizde Davis samimi ve dostça davrandı, ayrıca harika bir kahkahası var. Ama şimdi kibarlığı zayıflıgı-

dan değil gúcünden kaynaklanıyor. Enstitüsünü kurduğunda “taktiğinin cana yakınlık olduğunu” söyledi. Kimseyi halkın önünde utandırmaya çalışmıyordu, yaklaşımı gizli ve doğrudandı. İşe yaradı. İnsanlar onunla işbirliği yapmayı sevdi ve net veriler ve güçlü bir girişle başlayınca projeler değiştirdi. Birçok yapımcı artık bir çocuk programı fikri duyunca “Geena olsa ne yapardı?” diye düşünüyormuş. İster erkek olun ister kadın, bu kendinize sorabileceğiniz harika bir soru.

#MeToo akımı bize aklında yalnızca kendi çıkarı olan erkeklerin yine de takdir ve hayranlık gördüğünü hatırlattı. Ulusal gündemi (ve TV yayın akışlarını) belirleyen insanlar kadınları iş arkadaşı ya da akran gibi değil de baştan çıkarılacak nesneler olarak görünce, her noktada kadınların gücünü ve dehasını küçümsüyorlar. Amazon Studios yapımı harika bir TV dizisi olan *Good Girls Revolt* (İyi Kızlar İsyan Eder), 1960’larda *Newsweek* dergisinde çalışan ve eşit muamele için savaşıyan bir kadının gerçek hikâyesinden uyarlandı. Akıllıca yazılan ve harika oyunculukları barındıran dizi iyi yorumlar aldı ve Amazon’un kadın izleyicileri olan, en başarılı dizilerinden biri haline geldi. Ama bir sezonun sonunda hiçbir bölümünü izlemediğini gururla itiraf eden bir kadın düşmanı erkek yönetici tarafından yayından kaldırıldı. Onun “Kadının gücü hakkında bir diziyi bitirdim!” diye böbürlenmesini duyuyor gibiyiz. Dizinin yaratıcısı Dana Calvo’ya onun yetenekli olabileceği, ama gücünü kullanıp onu küçümseyebileceği mesajını vermekten mutluluk duyuyordu. Aynı yönetici iki diğerkadın odaklı diziyi de (*The Handmaid’s Tale* ve *Big Little Lies*) reddetti ve bu diziler sonrasında başka ağlarda büyük izleyici kitlesi oluşturdu ve birden çok Emmy Ödülü aldı. Kadınların önünü kesmekle yetinmiyordu, sonradan anlaşıldı ki aynı zamanda onlara ahlaksız tekliflerde de bulunuyordu. Cinsel taciz suçlamalarından sonra Amazon’dan ayrıldı.

Projedeki yetenekli yıldızlardan biri olan Genevieve Angelson ile görüştüğümde, dizinin yayından kaldırılmasını “sistem genelindeki kadın düşmanlığının tartışmasız bir örneği” olduğunu söyledi. Ona göre sorun teorinin ötesindeydi. Çok fazla ücret alıyorken birden hiç para alamamaya başladı. Hayatını değiştirebilecek çıkış rolü aniden elinden alındı. Yaşadığı bu engel, bana dâhiyi tanımlayan Cambridge öğretim üyesi Charles Jones’un yorumunu hatırlattı. Tarihi eşeleyip erkekler kadar fazla sayıda kadın dâhi bulmayı ummamam gerektiği konusunda beni uyardı; çünkü çok fazla kadının hiç şansı olmamıştı. “Kadınların gelişimini sınırlayan sosyal yapılar” derken, tumturaklı bir akademik konuşma yapmaya çalışmıyordu. Bu, kadın düşmanlığı yüzünden bir diziyi yayından kaldıran bir adam kadar açıkça yapılan bir eylemdi. Yüzyıllar önce güçlü erkekler yeteneğini sergilemesini engellemeye çalıştığı için Fanny Mendelssohn Hensel acı çekiyordu. Bu seferki kurban ise Genevieve Angelson’dı.

Kadınlar *#MeToo* akımını işyerinde yaşadıkları cinsel tacizlerden bahsetmek için başlatmıştı. Ama daha geniş anlamda bu bir fark edilme, tanınma ve takdir görme çılgılığıydı. “Benim de burada olmaya hakkım var!” Akım başladıktan yaklaşık bir yıl sonra iki yüz önemli erkek *#MeToo* suçlamaları nedeniyle işlerini kaybetti ve bunların yerine alınan insanlar yüzde 43 oranında kadındı. Amazon’daki kadın düşmanının yerine Jennifer Salke geldi ve “kadınlar için büyük, bağımlılık yaratan diziler” istediğini duyurdu. Kadınlar yapısal kararlar alırken kibarlık veya gönül almak umurlarında olmuyor. Geena Davis’in kadınların görülmesi gerektiği hakkındaki önerisini anlıyorlar.

Emory Üniversitesi’nde Afro-Amerikan çalışmalarında yönetici olan öğretim görevlisi Carol Anderson bana akıllı kadınların her zaman kendilerini, erkeklerden aşırı güçlü ve

aşırı akıllı olma konusunda gelen, beklenen ters tepkiye karşı koruduklarını söyledi. Aşırı güçlü ve aşırı akıllı diye bir şey olabilir mi? Aynı şey erkekler için de geçerli mi? Tüm bunlar Anderson'ın "değer düşürücü cinsiyetçi dil" dediği kavramın bir parçası. Bu, erkeklerle iletişimdeki kadınların tehditkâr görünmemek için kendi değerlerini düşürmesi anlamına geliyor. "Kadınlar her zaman erkek şiddeti tehdidinin farkında" dedi "ve ataerkilliğe yeterince hürmet göstermezlerse bu şiddetin ortaya çıkacağından endişeleniyorlar." Sosyal normlara meydan okumak ve erkek egemenliğini sorgulamak kelimenin tam anlamıyla tehlikeli olabilir. "Kadınlar vücutlarını korumak için akıllarını kalkan olarak kullanıyorlar" diye konuştu.

Profesör Anderson'la bir akşam bir partide tanıştım. Beş dakika içinde tanıdığım en iyi kokteyl partisi konuşmacısı olduğunu düşündüm. Çarpıcı şekilde özgün fikirleri vardı, bunları akıllıca içgörüler ve sıcak bir gülümsemeyle birleştiriyordu. Havadan ya da ordövrlerin kalitesinden bahsetmek yerine, statü tehditlerinden ve yerlerini koruyan beyaz erkeklerden, kendi alanlarına giren kadınlara veya azınlıklara karşı öfkelelerinden söz ediyordu. Şaşırmıştım çünkü erkeklerin öfkesinin ve şiddetin dâhi kadınların kararlarını etkilediğini hiç düşünmemiştim.

Bir noktada erkek öfkesini veya saldırganlığını çok sık yaşamadığımı, muhtemelen bunun nedeninin çok sert olmamam olduğunu söyledim. Hemen araya girdi.

"Tabii ki sertsin, büyük bir dergiyi yönettin" dedi. "Öfkeyi sindirmek için sürekli herkesi mutlu etmeye çalıştın, değil mi?"

Evet, doğru. Bir keresinde erkek editörlerden birinin getirdiği hikâyenin, saçma sapan olduğunu söylemenin kibar bir yolunu aradığımı anlattım.

"Dergimizin en aptal okuyucusuyumdur belki ama ne anlatmaya çalıştığını anlayamadım" dedim bu editöre.

En aptal okuyucu mu? O zaman 72 milyon okuyucumuz vardı. En aptalı ben değildim. Bu konuşan, kimseyi (erkeklerin) rahatsız etmeyecek şekilde eleştiride bulunmaya çalışan içgüdülerimdi. Hızlı ve iş bitirici editörüm bu konuşmayı dinledi ve kafasını salladı. Ne istediğini anlamadığım için beni odasına çağırdı ve kapıyı kapadı. “Bunu söylediğim için kovulabilirim” dedi “ama sen bu derginin baş editörsün. Seni örnek alıyoruz. Kendi değerini bu kadar düşürmeyi artık bırakır mısın?”

Onu kovmadım, ona teşekkür ettim. Tatlı ve çekici olmanın aslında biraz mide bulandırıcı olduğunu ve kendini küçük gören bir kadının diğerleri üzerinde de etkisi olacağını anlayacak kadar zekiydi. Kendimi korumanın bir yolu olarak bilinçsizce değerimi düşürmüştüm. Her meslekten kadınlar, saygıyı pek de hak etmeyen erkeklere kibarca saygı gösterme sanatını öğreniyor. Bunu, kendilerini şiddete karşı (benim endişem bu değildi) ya da erkekler kendilerini tehdit altında hissettiğinde, üzerlerine yağacak küçük düşürülmeye karşı korumak için yapıyorlardı.

Öyle ya da böyle hepimiz uzmanlığımızı ve otoritemizi insanları kızdırmadan ifade etme stili geliştiriyoruz. Bunu yapma ihtiyacı pek değişmedi. Maggie Gyllenhaal, Geena Davis’ten 20 yaş küçük. Fakat yakın zamanda fikirlerini yapımcılarına ifade ederken ne kadar dikkatli olmaya çalıştığını anlattı. Davis gibi o da hayli cesur bir aktris ve ekranda ya da özel hayatında kırılgan bir çiçek olduğu söylenemez. Kadının haklarını savunuyor ve cinsel tacize karşı bir akım olan #TimesUp için sesini güçlü bir şekilde duyuruyor. Kamuoyu önünde politik görüşünü cesurca ifade ediyor. Özel hayatında ise bir altın kız; bir yakışıklı aktörün eşi (Peter Sarsgaard), bir diğerinin de kız kardeşi (Jake Gyllenhaal). Fakat Gyllenhaal, rol aldığı bir HBO dizisinin ilk taslağını izlediğinde yapımcılara yaratıcı değişiklikler için mükemmel bir not göndermek üzere saatlerce çalıştığını söylüyor. “Kardeşim bunu yapmak

zorunda kalıyor mu, diye düşündüm. O öylesine bir e-posta gönderirdi” diyor.

Gyllenhaal öylesine bir e-posta göndermenin onun için ters tepeceğini bilecek kadar deneyimli. Hollywood hâlâ erkeklerin kontrolü altında. Kadınların zıtlaşması beklenmiyor. Dikkatli olma ihtiyacı gerçek. Ama ince buz üzerinde yürümeye çalışmak da kadınlara zarar veriyor. Aklıma, her yorumunu “Ben sadece bir kızım, ne bilirim ki?” gibi bir cümleyle tamamlamak zorunda kalan erken dönem kadın filozoflar geliyor. Bunu söylemek hem başarabileceklerimizi hem de nasıl görüldüğümüzü değiştiriyor.

Profesör Anderson için her adımda dikkatli olma ihtiyacı daha da büyük. Tanıştığımız akşam onun çok satan kitabı *White Rage*’i (çok kitabı var) indirdim ve tekrar iletişime geçmek istediğimi söyledim. Bir sonraki öğleden sonra bir araya geldiğimizde, ona harika ve kitabını okumak için gece geç saatlere kadar uyumadığımı anlattım.

“Aynı zamanda ilk iki sayfaya 10 dipnot koymuşsun” dedim.

Onun kendine özgü özelliğini şimdiden fark etmemi samimi ve sıcak bir gülümsemeyle karşıladı. “Ben siyahi bir kadınam, o yüzden her şeyin kontrol edildiğinden, tekrar kontrol edildiğinden, derli toplu, yerli yerinde olduğundan emin olmalıyım. Hataya yer yok” dedi.

Tabii ki öyle. Emory’de Afro-Amerikan Çalışmaları Bölümü’nde saygın bir koltuğa sahip olmanın yanı sıra eğitim alanında sayısız ödül ve Ford Vakfı dahil ülkedeki en önemli kuruluşlardan hibeler ve burslar aldı. Bu yıl Guggenheim’den davet ve hibe almış. Bir dâhi dünyayı farklı bir açıdan görüyor ve bize de böyle görmemiz için ilham veriyorsa, o bu tanıma uyuyor. Ama unvanlar ya da onurlar, insanların önemsenmemesini her zaman değiştirmiyor. Bir gün İtalya ve Fransa’da Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemden bahsettiği bir

derste, ikinci sırada oturan beyaz bir erkek öğrencisi, sözünü bölerek ırkçılık yaptığı için ona sinirlendiğini söyledi.

“Bu fikri nereden çıkardınız?” diye sordu kabaca.

Afallayan Anderson onu yerle bir etmeyi (zekâsıyla tabii ki) düşündü, fakat daha yumuşak bir yaklaşım denemeye karar verdi.

“Ne dedin sen?” diye sordu. Ses tonunun öğrenciye sınırı aştığını bildirmesini umuyordu. Ama öyle olmadı.

“Bu fikri nereden çıkardınız? Ben Avrupa’ya gittim ve oradaki insanlar böyle davranmıyor” dedi.

Tabii ya, Avrupa’ya gitmişti! Üniversite ikinci sınıfta okuyan biri olarak, bir siyahi kadından daha çok deneyime ve bilgiye sahipti! Profesör Anderson mizaha başvurmayı denedi. Öne eğilip ellerini beline koyarak sordu: “1917’de orada mıydın bakayım?”

Diğer öğrenciler güldü. Çocuk kibrine hayran olunmadığını ya da değer verilmediğini fark etti. Ders devam edebilirdi.

Profesör Anderson bu hikâyeyi anlatırken gülüyordu; fakat her gün öğrencilerinizden bile alay ve saygısızlık görmenin ne kadar can sıkıcı olabileceğini fark ettim. Başka kadın öğretim üyeleri de erkeklerin muhatap olmadığı şekilde, sınıfta şüphe, meydan okuma ve sorgulanmayla karşı karşıya kaldıklarından bahsetmişlerdi. Fakat Anderson bunun onlarca katını yaşıyordu. Çözümü, kitaplarında verdiği dipnotların günlük versiyonları oldu: Herkesten iyi ol, hata yapma, söylediğin her şey özgün kaynaklarla kanıtlanabilir olsun. Yorucu olmalı bu, diye düşündüm. Kesinlikle yorucu.

Birçok yetenekli kadın erkeklerin ters tepkileri yüzünden kariyerlerini bırakıyor. Kendini tekrar tekrar kanıtlamak zorunda olmanın adil olmadığını söylüyorlar, haklılar da. Ama şu an başka şansımız var mı? İçimize işlenen önyargılar korkunç ve değişimleri gerekiyor. Ama değişene kadar fark edilmek istiyorsan, dünyada bir iz bırakmak istiyorsan, kendi de-

hanı savunmak için yeterince güçlü ve akıllı olmalısın. Bunu kimse senin için yapmayacak.

“Her kadının kariyerinde şuna karar vermek zorunda kaldıkları bir nokta vardır: Boyun mu eğeceksin, kendi yoluna devam mı edeceksin?” dedi Profesör Anderson.

O hiçbir zaman boyun eğmedi. Ama ilk işinde kadro almaya çalışırken o önemli dönüm noktalarından birini yaşadı. İlk kitabı için yayın sözleşmesi dahil her şey hazırды. Akademik yayıncılar yazıları değerlendirmeye gönderir, Anderson buradan gelecek ilk yorumları heyecanla bekliyordu. Bekledi... Bekledi. Sonunda yayıncıya neler olduğunu sordu.

“Değerlendirmeye göndermedim” dedi yayıncı. “Yazı tonunu beğenmedim.”

“Yazı tonumu mu?” diye sordu Anderson.

“Linçlerden bahsederken yazdıkların biraz ağır.”

Beyaz kurtarıcılar hakkında bir kitap istiyordu ama Anderson’ın araştırmasında farklı bir hikâye ortaya çıktı (“Linç eden ben değilim!” dedi Anderson bana). Yazısını hemen geri almaya karar verdi. “Öncelikle işinizin kalitesine güvenmelisiniz” dedi. Çok daha iyi bir yayıncı onun çalışmalarını beğendi. Kitap yayımlanıp ödüller kazanmaya başlayınca ilk yayıncı herkese eseri ilk onun aldığını söylemeye başlamış. “Sanki iyi bir şeymiş gibi anlatmış!” dedi Anderson.

Profesör Anderson bazı insanların, kendisinin başarılarına bakıp, bıyık altından gülerek, pozitif ayrımcılıktan dolayı bazı avantajları olduğunu söylediklerini biliyor. Bunu konuşmaktan memnuniyet duyuyor. Derslerde sıklıkla “Amerikan hayatının kaçınılan konusunu” açıp öğrencilere kimin üniversiteye girerken pozitif ayrımcılıktan en çok faydalandığını soruyor. Anderson Afro-Amerikan, öğrenciler bunun tuzak soru olduğunu biliyor. Cevap Afro-Amerikanlar olsaydı bu soruyu sormazdı. Öyleyse cevap... beyaz kadınlar olmalı! O kadar yetenekli olmasalar da ilerleyebilen şanslılar onlar!

Hayır.

“Onlara pozitif ayrımcılıktan en çok yararlananların beyaz erkekler olduğunu açıklıyorum” dedi Profesör Anderson. Bunun kanıtı var (tabii ki). Ülke genelinde lisede kadınlar erkeklerden daha başarılı, daha yüksek notlar alıyorlar, sınavlarda daha başarılılar ve müfredat dışı alanlardaki başarılarında da daha öndeler. Eğer üniversiteler sınıflarını tamamen liyakate göre seçseydi yüzde 65 kadın, yüzde 35 erkek olurdu. Ama bunu yapamıyorlar. Öğrenciler şikâyet eder ve okul sıralamada geriler. Bu yüzden kabul ofisleri sınıflardaki kadın ve erkekleri eşitlemek için standartları erkeklere göre ayarlıyor, yani düşürüyor.

“Hikâye, ‘kadınlar ve azınlıklar beyaz erkeklerin hak ettikleri yerleri ele geçiriyor’ diye anlatılıyor” dedi Profesör Anderson. “Ama gerçek bunun tam tersi.” Kadınların hak ettikleri yerleri erkekler işgal ediyor! Kimin aklına gelirdi? Ama artık bizim aklımıza geldiğine göre belki hikâye değişebilir.

Bu noktaya kadar hikâye erkeklerin (beyaz erkeklerin yani) yetenekli ve becerili olduğuydu. Stanford’da sosyolog ve statü ve cinsiyet alanında uzman olan Cecilia Ridgeway, erkek yetkinliğinin Batı kültürünün derinlerine kök saldı ve “statü çerçevesini sarsmanın zor olduğu” varsayımını açıklamıştı. Ama sarsılması gerekiyor, mantıksız bir çifte standart oluşturuyor bu. Kadınların herhangi bir şeyin yarısına sahip olmak için iki katı iyi olması gerektiğini söyleyen o eski lafı bilir misiniz? Bu mızımlanma değil, gerçek. Yüksek statüler erkeklere ayrıldığı için en bariz hataları yapsalar bile bunu atlatabilirler. “O genellikle iyidir, bu yalnızca bir hataydı!” Erkeklere bir şans daha verilir. Ama bir kadın hata yaptığında işi biter: “Sana kadınların bu işi yapamayacağını söylemiştim.” Zihinlerimiz zaten düşündüğümüz şeyin doğru olduğunu kanıtlamak için gerekli tüm taklaları atmakta mükemmeldir. Bunu büyük ya da küçük her gün ve her şekilde yaparız. Patates cipsini çok seviyorsanız ve çok tuzlu ya da yanmış bir cips aldıysanız, bunu unuttur, pakete uzanır ve bir tane daha

yersiniz. Ama patates cipsini zaten sevmiyorsanız bir de kötü bir paket aldıysanız paketi çöpe atarsınız.

Yetenekli kadınları da aşırı tuzlu patates cipsi gibi çöpe atmamızı çok yanlış buluyorum. Ama Profesör Anderson bunu çok daha geniş açıdan görüyor. Hiçbir zaman gelişme şansı bulamayan tüm matematik dâhileri ve bilgisayar bilimcileri düşünüp, işgücünü azaltarak ve yetenekli insanların ilerlemesine izin vermeyerek güçlü bir ülke yaratılamayacağını vurguluyor: “İrkçilik, cinsiyetçilik ve kadın düşmanlığı, fırsatların değerlendirilmesini ve potansiyelin ortaya çıkmasını engelliyor, bu da ABD’yi zayıflattı. Ekonomik anlamda rekabet yeteneğine zarar verdi ve insanların hayatlarını kararttı.”

Kadın dâhiler bizi Mars’a götürüp geri getirebilir, kanseri iyileştirebilir, yeni şehirler kurabilir. Rasyonel açıdan onları küçük görmenin bir anlamı yok. Bize sunabilecek yetenekleri olan kadınları ve azınlıkları neden kenara itelim ki? Profesör Anderson, bu soruyu sorduğumda bana anlamlı anlamlı baktı. Bu kez gülmedi. Bunun yerine kaşlarını kaldırıp “Öfkeyle kalkıp zararlar oturmak lafını duydun mu hiç?” dedi. Bu kadına neden hayran olduğumu anlayabilirsiniz. Dünyanın kadınlara ve azınlıklara karşı nasıl şiddetli bir önyargıya sahip olduğunu görüyor ve büyük bir sakinlik, zekâ ve bilgelikle hepimize bunu göstermeye devam ediyor. Ne zaman bir kadın ya da bir azınlık mensubu, üst seviyede bir işe gelse ya da etkileyici bir ödül alsa her zaman altta yatan bir ödün verildiği düşüncesi oluyor. Ama asıl ödün, yetenekli kadınları göz ardı ettiğimizde veriliyor. Bunun olmasından hepimiz eşit derecede sorumluyuz. Erkekler sisteme hile karıştırdı, ama kadınlar bunu değiştirme yolunda savaştan vazgeçemez.

Geena Davis’in ısrarla ifade ettiği gibi güçlü ve durdurulamaz kadın paradigmalarının filmlerde yer alması önemli; kadınlar gerçek hayatta da güçlü. Daphne Koller ile buluşup bir şeyler

içiyorduk, iki genç çocuğundan gelen mesajları kontrol etmek için telefonu masanın üzerinde duruyordu. Bana eve gidip yemek yapmak için akşam 7’de ayrılmak zorunda olduğunu söyledi. Koller alkolsüz Mojito’sundan son yudumunu alıp gitmek için ayağa kalktığında, mesaj atıp nerede olduklarını söyleyen bu iki genç kız için Koller’in inanılmaz bir rol model olduğunu düşündüm. Kızların aşırı kibar, kıkırdayan ve aşırı tehditkâr olmayan kız tuzağına düşmesini istemiyor ve dâhi olmanın iyi bir şey olduğunu anlamalarını mı istiyorsunuz? O zaman birinin kendilerini engellemesine izin vermemeyi onlara öğretin. Koller şimdiye kadar MacArthur hibesi, Coursera kuruculuğu ve en son biyomedikal şirketiyle üç farklı alanda durdurulamaz oldu. Ama gurur duyduğu şey denemeye olan sonsuz isteği, “başarısız olursanız gidip biraz daha öğrenir ve tekrar denersiniz, bir sonrakinde daha iyi olursunuz” dedi. Kibar olmak ve tehdit oluşturmamak için endişelenmezsiniz, yalnızca işinizi yaparsınız. Bir çocuk hikâye kitabının anafikrini oluşturabilecek kadar basit bir yaklaşım. Ama kadınlar için bu karmaşık olabiliyor. Bunu becerebilenler de dâhilik yoluna adım atıyor.

Koller’in eşi başarılı bir girişimciydi ve ilk bebekleri olduktan hemen sonra ikinci şirketini sattı. Biraz bunalıp zorlanan Koller, bir sonraki işinin “bir start-up CEO’su olarak dünyayı dolaşmaktan daha az yoğun” olmasını istedi. Risk sermayesi işine girip başarılı kariyerini evinin yakınlarında, eşiyle birlikte iyi bir ebeveyn olabileceği bir yerde devam ettirdi. Koller, genç kadınlara, kariyerlerini kendisinininki kadar önemli gören bir partner seçmeleri tavsiyesinde bulunuyor. “İşin komik yanı, şu an yoğun çalışan start-up CEO’su benim. Onun bunu bu kadar komik bulacağından şüpheliyim ama” dedi gülerek Koller.

Koller’in zekâsının bir kısmı da yeni fikirleri sentezleyip beklenmeyen yönlerde ilerleyerek risk almasında yatıyor. Cesur, korkusuz ve dünya üzerinde bir etki yaratmak istiyor.

Bazı kadınlar riski göze alıp başarısız olmaktan endişelenme cesaretini nereden buluyor? Tanıştığım dâhi kadınların çoğunda bu tür bir cesaret vardı. Kadınların ikinci bir şans elde etmediği gibi bir gerçeğin onların hiç aklına gelmediğini düşünüyorum. Bazen dünya kadınların haklılığını kabul etmek istemiyor, ama dâhi kadınlar ikinci, hatta üçüncü şansı istemek zorunda olmadığını biliyor. Bu şans gidip kendin alman gerekiyor.

Frances Arnold Haklı Olduğunu Biliyordu (Sonra Nobel Ödülü'nü Kazandı)

Birçok alanda çok fazla dâhi kadınla konuşunca ortak özellikleri hakkında düşünmeye başladım. Bunlardan biri diğerlerine baskın geliyordu. Gen, kromozom ve DNA profilinin ötesinde; ebeveyn, mentor ve öğretmenlerin ötesinde, dehanın gelişmesine izin veren sır kendi yeteneğinize olan güçlü bir inanç gibi görünüyor. Dâhi bir kadın olarak, sürekli çalışmalarınızı küçük gören ve bilinçaltındaki önyargılarla başarılarnızın adilce görülmesini iki katı (ya da üç, dört katı) zorlaştıran insanlarla karşılaşrsınız. Bunlarla savaşmanın en iyi yolu dava açmak ya da Twitter'da kan davasına girmek değil, sonunda insanların dikkatini çeken coşkulu bir kararlılıkla dik durmaktır.

Bu özgüven ve inancı, 2018'de kimya alanında Nobel Ödülü alan Dr. Frances Arnold ile konuştuğum gün çarpıcı bir netlikle gördüm. Araştırmamın başından beri konuşacağım dâhi kadınlar listemde vardı. Nobel aldığını duyduğumda İsveç Akademisi'nden telefon edilen sanki benmişim gibi hava yaptım. Olağanüstü kadınların dikkate alınmadığı ve göz ardı edildiğı onca yılın ardından en azından bir harika kadın dünya genelinde takdir alıyordu.

Dr. Arnold (konuşurken hemen “Bana Frances de” diye ısrar etti) kısacık sarı saçlı, zarif, sakin ve soylu havasıyla aktris Robin Wright’ı andırıyor. *House of Cards* adlı popüler dizide politik bir güç olarak Wright’ın insanları havalı bir şekilde manipüle etmesi gibi, gerçek hayatta bir dâhi olan Dr. Arnold da hücrelerin evrimini zekice manipüle etti. Sonunda ona Nobel getiren çalışmaya yıllar önce başladığında bu iş sıra dışıydı. Kimyasal tepkimelere karşı bu tamamen yeni düşünce, sonunda dünyanın her yerinde laboratuvarlarda süren geleneksel yaklaşımı tersine çevirdi. Bundan şüphe eden birçok insanın olduğunu söylemeye gerek bile yok. Peki, Arnold ilerleme cüretini nasıl buldu?

“Haklı olduğumu biliyordum” dedi “Kendimden şüphe etmedim.”

Açıkcası sırf bu açıklama için bile Nobel Ödülü’nü hak ediyor. Bu özgüven sadece geriye dönük de değil, çünkü en başından beri bu devrim yaratan fikirlerinin peşinden gitti. Dr. Arnold, “tüm zamanların en iyi mucidi ve mühendisi” doğadan ilham aldığını söylüyor. Doğal dünyadaki her şeyi evrim yarattığı için belki de yeni ve yararlı enzimler ve proteinler tasarlamak için doğa kullanılabilir. Temelde enzimlerin evrimini laboratuvara taşıyıp süreci hızlandırarak rasgele mutasyonlar oluşturdu ve bunların sonunda istenen özelliklere sahip bir enzim elde etti. Gündümlü evrim denilen sarsıcı içgörü her şeyi değiştirdi. Nobel Komitesi onun genetik değişimi ve seçilimi kullanarak “insanlığın kimyasal sorunlarını çözen proteinler geliştirdiğini” söyledi.

Kimse beni İsveç’e davet etmediği için, Dr. Arnold’ın Nobel Ödülü’nü kabul ederken yaptığı konuşmayı videodan izledim. Daha sonra konuştuğumuzda, ödül kabul konuşmasında “çeşitlilik” kelimesini birçok kez kullandığını vurguladım. Doğadaki “dönüşümlerin çeşitliliğinden” bahsediyor ve evrimi “çeşitlilik üreten çarpıcı bir makine” olarak tanımlıyordu. Etkili ve dokunaklı sunumunda bilimde ve dünyanın geri

kalanında cinsiyet çeşitliliği hakkında daha büyük bir mesaj verdiğini düşünmek için çok mu fazla zorluyordum?

“Çeşitlilik konusundaki mesajım çok net” dedi kararlılıkla. “Çeşitlilik olmazsa türünüz sona erer.”

Evet, çok net. Çeşitlilikten farklı bağlamlarda birçok kez bahsetti çünkü bunun gücünü görüyor, kadınlar da bu gücün pekâlâ bir parçası. Herkes aynı geçmişten gelirse, aynı deneyimlere, aynı bakış açısına sahip olursa, doğal olarak herkesin hep kullanılan yolları tepeceğini açıklıyor. “Bu durumda gerçekten güçlü yeni çözüm olanaklarını dışlıyorsunuz, bu da türünüzün sona ermesine giden bir yol” diyor.

Tanıştığım birçok dâhi kadın gibi Dr. Arnold da erken yaşlardan itibaren kendi yolundan gitti. Önünde bir engel hissettiğinde yönünü değiştirip etrafından dolandı. “Bu arada buna evrim deniyor” dedi bana. Bir şey işe yaramadığında esnek davranıp uyum sağlamaya hazır olan Arnold, sağdaki yolda olanlar hoşuna gitmediğinde, sola keskin bir dönüş yapmayı öğrendi. Bunu yapmak için metanet gerekiyor. Genç kadınlara verdiği tavsiye ise korkmayı bırakmaları. “Ne kadar korkarsanız yeni bir şey denemek o kadar zorlaşır” diyor.

Dr. Arnold, her şeyi doğru yapan, her doğru yola giren ve ödül ve övgü yağmuruna tutulan bir dâhi ve bir altın kız gibi görünüyor. Ama bu parıltılı yüzey hayatındaki gerçek olayları değil de dünyaya karşı tutumunu yansıtıyor. Farklı bir şekilde anlatıldığında hayatı zaferlerle değil de felaketlerle dolu gibi görünebilir. Başka birini yıkabilecek bir dizi trajedi ve zorlukla karşı karşıya kaldı. Büyük saygı gören bir kimya mühendisi olan ilk eşi James Bailey 2001’de kanserden hayatını kaybetti, küçük oğluyla, bekâr bir anne olarak yaşadı. Birkaç yıl sonra kendisine göğüs kanseri tanısı konuldu ve bir buçuk yıl tedavi gördü. Herkesin hayran olduğu bir astrofizikçiyle ikinci evliliğini yaptı; o da 2010’da hayatını kaybetti. Bu eşinden iki oğlu vardı. Bunlardan biri olan William, 2016’da 20 yaşındayken, bir kazada trajik şekilde hayatını kaybetti. Benzer trajedilerin

tekrarlandığını görünce, California Institute of Technology’de (Caltech Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü) yönetimde bir öğretim görevlisi olarak kendini geliştirmeyi, dünyaca ünlü bir araştırma laboratuvarını yönetmeyi ve ortaya koyduğu yenilikleri temel alan bir şirket kurmayı bırakın, Dr. Arnold’ın nasıl ayakta durduğunu merak ediyor insan.

“Durup kendime iki harika oğlum olduğunu hatırlatıyorum. Harika bir işim var. Herkesin istediği her şeye sahibim” dedi. Olumsuz bir duruma nasıl tepki verdiğinizi kontrol etmek, sonsuz sefalet ile bir mutluluk pırıltısı arasında bir fark yaratabilir. Zor zamanları yeni bir çerçeveye oturtmayı ve iyiliği bulmayı öğrendi. “Bence şükretmek çok önemli, ama sen zaten bunu biliyorsun” dedi, şükretmek üzerine kitabıma nazik bir gönderme yaparak. Kaybettiği veya sahip olmadığı şeyleri görmek yerine, sahip olduklarına baktığını belirtti sakince.

Bu perspektifi edinebilmesi, enzim ve proteinlerle yaptığı harika çalışmalar kadar önemli bir özellik gibi göründü bana. İlk eşinin ölümünün ya da kendi ciddi hastalığının ardından kariyerinden vazgeçseydi kimse Dr. Arnold’a bir şey söyleyemezdi. Hayatta devam etmemek veya önceliklerini değiştirmek için bahaneler kolay bulunur. Deha devam etme ve bırakmama azmi göstermekle gelir. Önemi görmek ve kendi mutluluk pırıltısını hayatınıza getirmesi için yaptığınız işi yeterince umursamak budur.

Şu ya da bu nedenle zorlu işlerden ayrılan, yetenekli ve eğitilmiş kadınlar hakkında son zamanlarda çok şey okudum. Bir kadın onu aşağılayan patronuna tahammül edemediği için kariyerinden vazgeçti. Bir diğeri eşi haftada 60 saat çalışır, o yalnızca 20 saat çalışırsa ailenin gelirinin daha yüksek olduğunu söyledi. Bir başkası ise sıklıkla seyahat etmeyi gerektiren bir programı olduğu için evde oturan anne normuna meydan okumanın tuhaf geldiğini hissetti. Tüm bunlar anlaşılabilir ve istediğiniz şey bu değilse çalışmak size bir şey getirmez. Ama akıllı kadınların vazgeçtikleri şeyin yanında kazandıkları şeye

de bakmaları önemli. Barnard Rektörü Sian Beliock'un vur-guladığı gibi birçok çıkış yolu olduğunda değerli bir bilanço elde edersin. Bu şekilde belki de dâhi kadınlar dolu ve tatmin edici bir hayat yaşama konusunda başkalarına göre avantajlıdır. Yaptığın işi her koşul altında devam edecek kadar çok sevmek kendine verdiğin bir hediyedir, nihayetinde birçok başka insan da bundan yararlanabilir.

Dr. Arnold başına gelen talihsizlikler için başkalarını suçlamamanın onu daha mutlu bir insan yaptığını söylüyor. Bu bakış açısına sahip olmayan akıllı genç insanlarla çalıştığı için endişeleniyor. Harika okullara gitmişler ve önlerinde potansiyel olarak heyecan verici kariyerler var. "Karşılaştıkları engeller düzenin içinde çok ufak şeyler olsa da" onlara o kadar çok odaklanıyorlar ki bu engeller gözlerinde büyümeye başlıyor. Dr. Arnold'ı 1901'de ödüller verilmeye başladığından beri kimya alanında Nobel ödülü alan ilk Amerikalı kadın olduğu ve toplamda beşinci kadın olduğu için sızlanırken göremezsiniz. Diğer üç kadın fizik alanında ve sadece bir tek kadın da ekonomi alanında ödül aldı. Ama bu konuda sızlanan benim, o değil.

Erkekler kadınların bilimde ilerlemesini engelliyor mu? Bazıları engelliyor tabii. Ama hepsi değil. Dr. Arnold'a göre bu nokta daha önemli. Bardağın dolu tarafına bakmak, kişisel konulara olduğu kadar mesleki konulara da uygulanabilir. İlk başlarda bilim alanında önünde çok az kadın rol model olduğundan, nereden gelirse gelsin bilimdeki başarıları destekleyen erkeklerle çalıştığından emin oldu. Şu an, "erkeklerin sürekli onları aşağı çekmek için uğraştığına dair, olumsuz bir görüşe sahip olmalarının" genç kadınlara zarar verdiğini düşünüyor: "Bu doğru değil. Bazı erkekler öyle ama onlardan uzak durursun." Konuşmamızın ilerleyen bölümlerinde Dr. Arnold bu yoruma geri dönüp biraz perspektif kattı. Herkesin sorunlu erkeklerden uzak duramayacağını ve bazı kadınların her gün onlarla çalışmak zorunda olduğunu biliyor. Dr. Arnold'a göre,

yine de istifa edebilir, şikâyet edebilir, dünyaya bunun adil olmadığını haykırabilirsiniz. Ya da geçen gün bazı canı sıkkın üniversiteli kadınlara tavsiyede bulunduğu gibi “bir anaokulu öğretmeni gibi davranabilir, onlara mizahla yaklaşabilir ve etkisiz hale getirebilirsiniz.” ABD’nin (ve dünyanın büyük çoğunluğunun) kadınların değerini düşüren ve onları önemsizleştiren yapıları değiştirmesi gerekiyor. Ama makro ölçüde değişim için savaşırken kendi hayatının ve işinin, dünyaya getirmeyi seçtiğin güç ve enerjiyle sürmesini de sağlayabilirsin. Kendi ilerleme yeteneğini küçümseyecek noktaya gelecek kadar “Nerede bu kadınlar?” sıkıntısıyla kendini yiyip bitirme. Alanında yeterince kadın yoksa Frances Arnold, Meg Urry ve Shirley Tilghman gibi kendi kariyerinde bunu değiştirecek kadar ilerleyen biri olmaya çalış. Bu berbat, zor ve tabii ki hepimiz daha az kadın düşmanı bir toplumda olmayı isteriz. Ama gerçekçilik ve cesaret dehanın gerekliliklerinden. “Kadınların olumsuz ve korku dolu bir şekilde değil de güçlü ve olumlu biçimde yüzleştüğünü görmek isterim” dedi Dr. Arnold.

Dr. Arnold’ın 60 patenti var, bunların çoğu teknikleri daha temiz ve güvenli teknolojiler için kullanmak üzere yapılan icatlar. Yakın zamanda kurduğu şirket pestisitleri organik, toksik olmayan bir yaklaşımla değiştirmek için çiftleşmeyi bozmak amacıyla böcek feromonları kullanmayı hedefliyor. Dr. Arnold bunu açıklarken “biraz Chanel No.5 parfümlerinden sıkıyorsunuz diyelim” diyor, sonrasında kafası karışan erkek sinek dişi arıyor, ama çoktan yenilmiş oluyor. Dr. Arnold sıklıkla genç kadınlardan mühendislik alanına girmediklerini, çünkü insanlarla ilgilendikleri bir kariyer istediklerini duyuyor. Eş ve anne olmak bunu yapmanın bir yolu, ama dünyayı daha güvenli ve sürdürülebilir hale getiren teknolojiler geliştirmek de daha büyük ölçekli bir etki yaratarak büyötmek demek. O, biyomühendisliği ve sürdürülebilir kimyayı topluma en yararlı meslekler olarak görüyor. “Bu şekilde açıklayınca çoğu kadın anlıyor” diyor.

Dr. Arnold gençliğinden beri aykırıydı. Okulu sevmeydi, taksicilik yaptı, hâlâ ergenken ailesinin yanından taşındı. Daha çok dâhi istiyorsak teşvik etmemiz gereken düzen bozucu ruh bu mu?

“Ah hayır, kesinlikle kendim gibi bir çocuğum olsun istemedim” dedi gülerek. Ama çocuklarını korkusuzluk ve kâşiflik açısından cesaretlendirdi. Onlarla bir yıl boyunca dünyayı dolaşip Afrika ve Avustralya’da yaşadı ve oraları keşfetti. “Beyinlerinin ve dünyaya bakışlarının, eğitimin hiçbir şekilde yapamayacağı bir yolla açıldığını gördüm” dedi. Çocuklarının dünyayı, kadın ya da erkek için sınırların olmadığı, her şeyi kontrol edemediğın ama pozitiflik, özgüven ve tutkuyu birleştirdiğinde hayatın karşına çıkardığı her şeyin üstesinden gelebildiğın, güzel bir yer olarak görmelerini istedi.

Açıkcası onun gibi olmak hiç de kötü değil.

Dr. Arnold’la konuştuktan sonra haftalar boyunca onun gözü pek kalma konusundaki inanılmaz yeteneğini düşündüm. Kişisel hayatında çalkantılı dönemlerden geçmişti. Mesleki fikirleri geleneğın dışındaydı. “Aynı aptal cinsiyetçi davranışlar” dediğı, bilimde tüm kadınların karşı karşıya kaldığı şeylerle uğraştı, ama başka yere bakma yetisi vardı. Her sorunu pozitif bir ışıktı yeniden çerçevlendirmeyi başardı.

Araştırmama dehanın sıra dışı yetenekle ünün birleştiğı yer olduğu içgörüsüyle başladım. Ama dehayı tanımlayan üçüncü bir öge görmeye başlıyordum: Korkusuzluk. Yeteneğı alıp fark ettirmek dâhi kadınlardan defalarca dinlediğım düşünce gücünü gerektiriyor. Korkuyorsan güçlü olamazsın. Eleştiriyi içselleştirirsen seni devirmesine izin verirsın, halbuki yararlı gördüğün kısımları alıp geri kalanını göz ardı etmen gerekir. Ne kadar korkarsın yeni bir şey deneyip sana karşı duran güçlerin karşısına geçmen o kadar zorlaşır. Bu güçler senden şüphe duyan erkek meslektaşların, gerici sosyal yapılar ya da ha-

yatın ve kaderin nedensizce üzerine indirdiği darbeler olabilir. Dâhi olmak ve hayatta gerçek anlamda başarılı olmak için tüm hunları savuşturacak bir tutuma ihtiyacın var.

Korku standart yola uyum sağlamana neden olur; dâhiler ise standartlaştırılmaz. Kadınların doğuştan erkeklere kıyasla daha uysal olduğunu düşünmek için bir nedenim yok. Ama güçlü hissetmiyorsan gelenekselin dışına çıkma riskini alman daha zor ve başarı için önceden denenmiş bir tarif araman daha muhtemel. Mutfakta zaman geçirdiyseniz bir tarifi sizi belli bir yere kadar götürebileceğini bilirsiniz. Yemeğinizi bir usta eserine dönüştürecek olan kendi baharat ve malzeme karışımıdır. Muzlu ekmeğinize biraz zencefil katmaya cesaretiniz yoksa ekmeğiniz herkesinkiyle aynı olur. Muhtemelen güzel olacaktır ve istediğiniz de “güzel” olmasıdır. Ama mutfaktaki ya da kimyadaki dâhilik, kattığınız o bir tutam özgünlükten gelir. Kendi tarifinizi yazmak için özgüvene sahip olmalısınız, herkesin zencefil sevip sevmediğine kafa yoramazsınız.

Yemekten bahsetmişken, 1971’de Chez Panisse restoranını açan ve ülkenin (en azından bir kısmının) şu anki yemek biçimini değiştirdiği düşünülen büyük dâhi şef Alice Waters kelimenin hem gerçek hem de mecazi anlamıyla, kendi tariflerini yapmaktan memnundu. Taze, yerel ve mevsime uygun malzemeleri kullanma vurgusu şu an devrim gibi gelmeyebilir, ama Fransız mutfağının tereyağı ve krema öğretisi ile Amerika’nın paketli “macandcheese” odağını tersine çevirdi.

Waters, James Beard Demeği’nin verdiği Outstanding Chef ödülünü kazanan ilk kadın oldu. Tuhaf, değil mi? Kadınlar geleneksel olarak ailenin aşçısıdır. Tarif, teknik ve stil geliştirirler. Peki, neden insanlar akşam yemeğine dışarı çıktıklarında genellikle mutfakta erkek görmeyi bekler? Buradaki önyargı gerçekten çarpıcı. Ne genetikte ne de çevrede bir erkeğin daha iyi tartetatın yapmasını sağlayacak hiçbir şey yok. Fakat Amerika Mutfak Sanatları Enstitüsü 1970’e kadar kadınları kabul etmiyordu. Artık azalmaya başlayan erkek şeflerin egemenli-

ği, kadınların evde makarna yapması ama restorandaki suyu da erkeklerin kaynatması gerektiğini söyleyen tuhaf bir ataerkil mantığına dayalı gibi duruyor. Cinsiyet stereotiplerimizin ne kadar anlamsız olabileceğinin bir başka örneği daha.

Gerçek dâhilerin gelecek nesiller üzerinde bir etkisi olur ve yalnızca bu standarda göre bile Waters, dâhi kategorisinin tam ortasına yerleşiyor. Dr. Arnolds'ın güdümlü evrimi şu an nasıl kimya mühendisliğinde bir standartsa Waters'ın yaklaşımı da Amerikan mutfağının yeni tanımına dönüştü. Artık her market organik yiyecek satıyor ve onunla çalışan şefler dünyanın her yerinde açtıkları restoranlarla onun yöntemlerini ilerletiyorlar. Gittiğiniz restoranda garson mönüdeki marulun hangi yerel çiftlikte yetiştiğini söylüyorsa Waters'a teşekkür edin.

Amerikan restoranlarının (en iyi ihtimalle) diğer herkesi kopyalamaya çalıştığı bir zamanda, farklı ve provokatif olmak için ona ilham veren şey neydi? 1960'larda Chez Panisse'in bulunduğu yer olan Berkeley, Kaliforniya'da yaşayan Waters, zamanının savaş karşıtı ve konuşma özgürlüğü hareketine katılmıştı. Aktivistliği onu derinden etkiledi ve şef olurken kendi yönünde ilerleyebileceği ve asla kurallara uymayacağı karşı kültür duruşundan ilham aldı. Bir şeyler denemek istiyordu ve bir hata yapsa da "ne olur ki?" diye düşünüyordu. Bu yaklaşımını, "Mısır çorbasını yakarsanız ona ızgara mısır çorbası diyebilirsiniz" diye açıkladı bir keresinde.

Dâhiler evrilir; ne yapmak istediğini bilerek doğmak zorunda değilsin. Dört yaşında bir dâhi çocuk olmak zorunda da değilsin. Waters Paris'e gidip yemek yapmayı öğrenmeden önce çok seyahat etti. Dr. Arnold okuldan ayrıldığında güneş enerjisi alanında çalışmaya başlamıştı, sonra yönünü değiştirdi. Farklı bir şeylere başlayıp denemekten çekinmiyordu. Planını yapınca da korkusuzdu. Engeller ve senden şüphe eden insanlar mı? Onlara pörsümüş bir marul yaprağı gibi davranın. Hiçbir işe yaramaz. Onu atıp senin için daha iyi bir şeyle değiştirirsin.

Kadın ve dâhiler konusuna ilgimi duyan birçok insan, Wojcicki kardeşlerden Anne, Susan veya Janet’la konuşmam gerektiğini söyledi. Hepsi akıllı, güçlü ve hırslıydı. Silikon Vadisi’nde neredeyse efsanevi statüler kazanmayı başaran bu kadınlar, korkusuz kadınların nasıl yükselebileceğinin birer örneğiydiler. İptal edilen birkaç randevudan sonra (meşgul bir dâhi kendisi), aralarında en küçük olan Anne ile bir araya geldim.

“Hey, sabrın için teşekkürler!” dedi bağlantı kurduğumuzda, neşeyle.

Anne, yüksek teknoloji dünyasının yenilikçileri arasında bile özgün biriydi. Silikon Vadisi’nde büyük bir şirketin kurucusu ve CEO’su olan Anne, çoğu zaman ofiste spor ayakkabı ve spor kıyafetleriyle boy gösteriyor. Neden olmasın? Egzersiz yapmaya bayılıyor, işe bisikletle gidiyor ve hem gerçekten hem de mecazi anlamda sürekli bir yerlere koşuyor. Oldukça fit, enerjik ve fiziği hayli düzgün; onu durduracak hiçbir şey yok.

Entelektüel anlamda sağlam bir ailede büyüyen Anne erken yaşlarda uyum sağlamanın başka insanlara göre olduğunu ve kuralların onu bağlamadığını (bağlamak zorunda olmadığını) öğrendi. Babası Stanford’da öğretim üyesiydi, komşularıysa “kendi tutkularının peşinden gitme ve sıra dışı olma konularında coşkulu, düzene uyum sağlayamayan birçok akademisyenden” oluşuyordu. Bunu deyince güldüm, çünkü ilk kez “düzene uyum sağlayamayan” ifadesinin övgü olarak kullanıldığını duyuyordum. Ama o bu eklektik topluluğa hayrandı ve onlardan hayata karşı tek ve kesin bir yaklaşım olmadığı konusunda güçlü bir mesaj almıştı. “Başarısızlıktan korkmuyorum, çünkü benim için başarının siyah ve beyaz versiyonları yok” dedi.

Adını insan DNA’sındaki ikili kromozom sayısından alan şirketi *23andMe*’yi kurarken bu korkusuzluk ona yardımcı oldu. Wojcicki (kısmen de olsa) insanların genlerine doğrudan erişmelerini sağlamak istedi. Makul bir ücret karşılığında size bir kit gönderiliyor. Plastik bir kaba tükürüp onu geri gönder-

dikten sonra DNA analizinizi alıyorsunuz. Raporda atalarınız hakkında detaylar (Yüzde 5 İrlandalı, yüzde 22 Jamaikalı-sın!), belirli hastalıklara yakalanma riskiniz ve dondurmayı çikolatalı mı yoksa vanilyalı mı tercih edeceğiniz gibi detaylar yer alıyor. *Time* dergisi 2008’de şirketin kurulmasından iki yıl sonra bu doğrudan testi “Yılın İcadı” ilan etti.

Wojcicki şirketi, yerleşmiş sağlık sektörüne bir isyan ve sağlık hizmetini tekrar tüketicilerin kontrolüne geçirmek için bir yol olarak gördü. Alzheimer ya da parkinson hastalığına genetik yatkınlığınız varsa bunu bilmek hakkınız. Şirket müşteri kazanmaya, manşet olmaya ve bolca övülmeye devam etti. Sonra 2013’te FDA, yani Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi, şirketin atalarla ilgili profilleri çıkarmaya devam edebileceğine ama sağlık raporları vermeyi bırakmasına karar verdi. Bu durum bir CEO’nun sonu olabilir; Wojcicki birkaç günü pijamalarıyla ne yapacağını düşünerek geçirdiğinisöyledi. Gençken bir sorun yaşadığında annesinin biraz uyuyup kabullenmesini söylediğini hatırladı. Hayatın karşımıza çıkardığı engellerden çok azı üstesinden gelinemeyecek kadar zordur. “Mızımızlanmayı bırakırsam bunu halledebileceğimi hissettim.”

Halletti. Şirket sonunda FDA ile bir anlaşma yaptı ve medikal profiller paylaşmayı sürdürdü. Test için DNA’sını gönderen insanlardan yüzde 80’i şirketin örneği araştırma amaçlı kullanmasına izin veriyor. Bu da Wojcicki’nin sağlık sorunlarını çözmek için büyük çapta veri kullanma amacı için önemli. Ancak şirketin DNA veritabanına erişim için ilaç şirketlerinin büyük paralar vermesinin ardından, buna karşı çıkanlar kişisel tıbbi bilgilerin nasıl kullanıldığı konusunda sorular yöneltmeye başladı. Daha da çok soru ve eleştiri gelecekti; Wojcicki daha önce yapılmayan bir şeyi yapan bir kadındı ve (hep bildiğimiz üzere) bu durum aleyhinde birçok konuşmayı beraberinde getirecekti. Ama o sakin kaldı. “Zaman zaman canım sıkılıyor ama yakaladığım fırsatlardan olabildiğince faydalanmaya çalışıyorum” dedi.

Silikon Vadisi'nde Anne ve kız kardeşi Susan, yüksek teknoloji asilzadeleri. Gerçek imparatorlardan daha az taçları olabilir (diyetahmin ediyorum) ama daha çok paraları var. Google kurucuları Sergey Brin ve Larry Page 1998'de ilk ofislerini Susan'ın garajında açtı; yani Google kelimenin tam anlamıyla Susan'ın garajında kuruldu. Susan, Google'da pazarlama ve reklam alanında ilk dönemlerin yıldızıydı; şimdi de YouTube'un enerjik ve ilham veren CEO'su ve beş çocuk annesi. Bu yolda Anne ve Sergey bir bağ kurdular ve 2007'de Bahamalar'da çok özel bir seremoniyle evlendiler. Düğünde ikisi de mayo giyyordu ve yüzerek denizin içinde bir kum tepesine gittiler. (Geleneksel düğünle olan tek bağları, söylenene göre Anne'in giydiği beyaz ve Sergey'in giydiği siyah mayoydu). İki çocukları oldu. Sergey Brin bir başka meslektaşıyla kamuoyu önünde bir ilişki yaşayınca 2015'te boşandılar. Anne zor günler geçiriyordu. Bu ilişki ve FDA savaşı hemen hemen aynı zamanda ortaya çıktı. Ama tıpkı Nobel ödüllü Frances Arnold gibi o da bana “pespembe, optimist” bir yaklaşımı olduğunu ve zorluklardan yılmamak için “bir şeyleri olumlu hale getirmenin her zaman bir yolu olduğunu” düşündüğünü söyledi.

Bir şirket kuruyorsan dünyanın en zengin erkeklerinden biriyle bir bağın olmasının kesinlikle yardımcı olduğunu anlıyorum. Ama yine de Anne'in yeteneğini ve başarısını evliliğine mal etmek haksızlık. Brin'le tanışmadan önce de coşkulu, kararlı ve yaratıcı biriydi, belki de Brin bundan etkilendi. Anne şimdi de öyle biri. Dehasının bir kısmı da zamanın ruhunu yakalayıp insanların istediği şeyi anlamaktan geliyor. Şirketi gerçek bilim üzerine kurulu, ama Anne insanların eğlenmek istediğini de anlıyor. Bilimi eğlenceli hale getirirseniz insanlar size gelir.

Wojcicki ile konuşmamdan önce harika görümcem Chris, *23andMe*'ye tükürüğünü ve 199 dolar (şirket ilk kurulduğunda ücret bin dolardı) gönderdikten sonra gelen raporu bana ilettili. İlk sayfada ondan fazla hastalığa katkıda bulunabilecek

hiçbir genetik değişkene sahip olmadığı yazıyordu. İyi haber. Sonraki sayfalarda daha da çarpıcı bilgiler vardı. Muhtemelen tatlı değil tuzlu yiyecekleri tercih ediyordu, maydanozu sevmeme ihtimali biraz yüksekti ve sabah 6:42 civarında uyanması muhtemeldi. Ha bir de sivrisinekler onu daha çok ısırabilirdi ve muhtemelen yükseklikten korkuyordu.

Rapora bakınca şaşkına döndüm. Gerçekten maydanozu sevmek, sivrisinekler tarafından ısırılmak ya da sabah 6:42’de uyanmak için bir gen var mıydı?

“Düşündüğünden daha fazlası doğru” dedi Chris bana gülererek. “Ama yüksekten korkmuyorum.”

Wojcicki’ye genetik rapordaki biraz kaçık öğeleri sordum; bu bağlantıların çoğunun şirketinin yürüttüğü orijinal araştırmalardan geldiğini söyledi. Bunu bilimi ilgi çekici kılmanın bir parçası olarak görüyor. Herkes çocukken oynanan parti oyunlarını sever. Kimin genlerinde daha çok Neandertal bulundurduğu gibi soruları, yetişkinler için parti kokteylleri gibi görüyor. Wojcicki her zaman dişlerinin çok güçlü olmasıyla gurur duymış; hiç çürüğü yokmuş. Araştırma ekibine bunun nedeninin ne olabileceğini sormuş. “Eğlenceli kısmı bu” dedi.

Genlerinizden kim olduğunuzu öğrenme üzerine bir kariyer kurduğunu düşününce, acaba Wojcicki bana kadın ve erkek arasında doğuştan gelen, genlerimize işlenen ve kesin farklılıkları söyleyebilir mi, diye merak ettim. “Cinsiyetten arınmış bir çevrede” büyüdüğünü söyleyen Wojcicki’nin her zaman yakın erkek arkadaşları oldu ve kızlarla erkeklerin yeteneklerini ayırt etmedi. Lisedeki fen çalışma grubunda üç kız, üç erkek vardı ve “sürekli rekabet halindeydik ama her zaman eşittik. Cinsiyet işin içine hiç girmede. Birbirimize karışmış haldeydik” dedi Anne. Üniversiteye gittiğinde nihayet biri, onun kadın rolleri hakkında cinsiyetçi bir yorum yapınca buna antropolojik açıdan ilgi gösterdi. “Vay canına’ dedim. Onun üzerinde araştırma yapmalıydık, kadınların sınırları olduğunu düşünen insanlardan biriydi.”

Genetik değişkenlerin ilgi çekici olduğunu ama sonuçları belirlemediğini öğrendi. Genler yeteneklere ve dehaya benziyor; yatkınlığın olabilir ama geliştirmek için doğru çevreye ihtiyacın var. Bu çevreyi değiştirmenin büyük sonuçları olabilir. Örneğin Sergey Brin genetik profilini çıkarınca parkinson hastalığına yatkınlığı olduğunu gösteren bir gen mutasyonu olduğunu gördü. Hastalığa yakalanma ihtimali yüzde elli-elli.* Sayılarla arası iyi olan biri olarak Brin, bu algoritmayı değiştirip ihtimalleri düzeltebileceğini düşündü. Bazı araştırmalar egzersizin ve belirli yiyeceklerin genç erkeklerde parkinson hastalığı riskini düşürdüğünü ortaya koydu. Brin bu yüzden sürekli egzersiz yapıyor ve yediklerine dikkat ediyor. Bu çabanın riski yarıya yani yüzde 25'e indireceğini tahmin ediyor. Parkinson araştırmalarına büyük yatırımlar yapan Brin, nörobilimdeki ilerlemelerin de riski tekrar yarıya, yani yüzde 13'e indireceğini düşünüyor. Bu, çok daha iyi.

Dâhilik ve yetenek benzer şekillerde algılanabilir. Belki harika bir piyanist, güçlü bir fizikçi ya da yüzmede yıldız olmanıza yardımcı olacak bir genetik değişkene sahipsiniz. Ama bu, sonunda Carnegie Hall'de konser verme, aya gitme ya da olimpiyatlarda madalya alma ihtimaliniz hakkında herhangi bir şey söylemiyor. Tutumunuz, çabalarınız ve çevrenizdeki sosyal baskılar dönüştürücü olabilir.

“Genetiğin güzelliği kim olduğunuzu belirlemesi değil, size bir başlangıç noktası vermesi” dedi Wojcicki. “Çevrenizin gücüne ve değişim potansiyeline inanıyorum.”

Wojcicki özgüvenini, cesaretini ve aklını içinde büyüdüğü topluluğa borçlu olduğunu düşünüyor. Düzene uyum sağlayamayan komşuları ve arkadaşlarından, sürekli kimsenin kendi-

* Annesinde parkinson hastalığı vardı, o yüzden bu çok şaşırtıcı değil. DNA analizi ailenizin geçmişinden bahsetmenin süslü bir yolu olabilir. LRRK2 isimli gendeki mutasyona sahip olmanın, genel popölasyondaki yüzde 1 riski, yüzde 30 ila 75 seviyelerine çıkardığına inanılıyor. Bundan bahsederken Brin genellikle farkı bölüp buna yüzde 50-50 diyor.

sini durduramayacağını duydu ve “yapabilirsin” inancı onda yerleşti. Gazetecilik alanında eğitim veren annesinin ısrarı da ona yol gösterdi. Ne zaman Anne’in okul için bir yazı yazması gerekse, düzeltmesi için annesine verirdi, geri aldığında kâğıt kırmızı notlarla dolu olurdu. Anne baştan yazar, annesine verir ve hâlâ kırmızı notlarla geri alırdı. Sonra tekrar aynı şeyi yapardı. “Buradaki ana ders; hayat sürekli bir evrim, ilk denemenizde başarılı olmasanız da olur” dedi Anne. “Öğrenmek ve büyümek için fırsatlara ihtiyacınız var.”*

Wojcicki doğuştan “daha kendine güvenen tarafta yer aldığı” söylese de bu özgüven ve gücün geliştirilip dehaya dönüştürülmesi gerekti. Bu deha bir şirket kurdu. Bu deha yılmadı. Bu deha insanların genler hakkındaki düşüncelerini değiştirdi. Wojcicki’nin en büyük keşfi, başarıya giden tek bir yol olmadığını bulmak oldu.

“İnsanlar her gün harika değil” dedi Wojcicki. “Ortalama olarak harika... Kötü günlerinde de seni destekleyecek bir topluluğa ihtiyacın var.”

Frances Arnold gibi Wojcicki de iyimserliğine ve kişisel dayanıklılığına güvenerek kötü günleri atlatmayı öğrendi. Başarısız olduğunda, tekrar ayağa kalkabileceğini biliyor. Yazdığın ilk taslak berbat olabilir, sonra tüm öğretmenlerinin (ve annenin) kırmızı notlarını alıp daha iyi bir yazı yazarsın. Hayatı büyümek için bir fırsat olarak görmeni sağlayan bir topluluğa sahip olabilirsin. Çünkü pozitif, kararlı ve korkusuz olursan kimsenin durduramayacağı bir kadın deha haline gelirsin.

* Benim çocuklarım da merhametsiz bir editör anneye sahip. Onlara Anne’in hikâyesini anlattım; kırmızı işaretlerimin çocuklarımla dayanıklılığı ve dehası için biraz (çok az) etkili olmasını umuyorum.

Şık Fularlar Takarak İş Dünyasında Nasıl Başarılı Olunur?

Birkaç yıl önce iyi finansman alan bir proje için dünyanın ücra köşelerindeki dâhiler aranıyordu. Bunun tek başına etkisiz bir yaklaşım olduğunu düşündüm. Tıpkı kutuplarda büyüyen bir orkide aramak gibiydi bu; halbuki asıl yapmanız gereken onları yetiştirmek için bir sera inşa etmektir. Bu yüzden fizikçi Albert- László Barabási, araştırmasında neden bazı insanların dâhi kabul edilip bazılarının kabul edilmediği gibi daha işlevli bir soru sorduğunda mutlu oldum. Barabási, ister insan ister teknoloji isterseniz doğadaki karmaşık ağlar konusu olsun, dünyadaki en büyük uzmanlardan biri. Başarının yetenekten çok daha fazlasına bağlı olduğunu zaten ortaya koydu; başarı için fikirlerinizi yayabileceğiniz ve size tanınırlık getiren bir ağa ihtiyacınız var. Barabási başarıyı “ait olduğumuz topluluklardan kazandığımız ödüller” olarak tanımlıyor ve kadınların genellikle bu başarı getiren topluluklardan uzak tutulduğunu biliyor.

Çalışmaları hakkında konuşmak için ona telefon açtığımda, bana dünyayı değiştiren başarının “yalnızca performansınla değil, insanların seni nasıl algıladığıyla da ilgili olduğunu” söyledi. Bunu duyunca gülümsedim çünkü bu, araştırmamın en başında keşfettiğim şeyi farklı bir yoldan söylemek gibiydi.

Deha, ünle bir araya gelen yetenektir. Dâhi dediğimiz insanlar, her zaman alanlarındaki en başarılı insanlar değiller. Onlar en çok tanınanlar.

Barabási dâhileri diğer insanlardan ayırmanın ne olduğunu araştırmak için büyük veri analiziyle birlikte ağ teorisini kullanıyor. Projesinin bir bölümünde, 1900’den beri çalışan bilim insanların kariyerlerini ve yayınlarını yansıtan veri kümelerini analiz ederek dâhileri keşfetmeye çalışıyor. Ona 1800’lerde mağdur edilen Francis Galton ile aynı tuzağa düşme tehlikesinden bahsettim. Başarılı olanlara bakarsanız, yalnızca toplumun beslediği ve ön plana attığı insanlarla ilgili sonuçlar çıkarırsınız. Güç sahibi olmanın gücünü gösterirsiniz. Bunu kabul etti ve Nobel Komitesi ve Fransız Akademisi gibi yüksek tanınırlık sunan kurumların hiçbir zaman objektif olmadığını ve “erkeklere genel bir önyargıyla yaklaştığını” vurguladı. Barabási’ye göre bu kurumların tanıdığı her insana karşılık, “çalışmaları ve etkisi onlarınkinden farksız” çoğu kadın olan 10 kişi bulabilirsiniz.

Ağınız ne kadar büyük ve veri kümeniz ne kadar karmaşık olursa olsun, bunlar önyargıyla yaratıldıysa ortaya çıkan her sonuç yanlıdır. Barabási veritabanlarındaki bilgileri eşitlemeye çalışıyor, çünkü “dâhi kavramının” objektif bir algoritma değil de “toplumun oluşturduğu bir kavram” olduğunu biliyor. “İnsanlar işin içine o kadar önyargı katıyor ki makinelerin dâhiyi bulmaktansa kadınları göz ardı etmekte daha iyi olacağı konusunda sıkça şakalar yapıyorum” dedi.

“Bu pek şaka gibi gelmedi bana” dedim.

“Haklısın, bu bir gerçek” dedi gülerek.

Büyük bir yatırım şirketinin genel müdürü olan Monica Mandelli ile buluştuğumda bu eski veritabanlarına dayanan bir dünyada fark edilmenin ne kadar karmaşık olduğunu hatırladım. Şirketinin ofisleri Manhattan’ın merkezinde. Şık bir ofis

binasının 42'nci katındaki resepsiyona ulaştığımda Central Park'a bakan zeminden tavana kadar uzanan pencereler beni çok etkiledi. Bu, gördüğüm en nefes kesici şehir manzaralarından biriydi. Ayakta durup bu pencerelerden bakarken dünyanın tepesinde olmanın ne anlama geldiğini birden fark ettim.

Mandelli finans dünyasının en tepesine ulaşan, erkek egemen bir ağın yükselen yıldızı olan az sayıda kadından biri. Semaya ulaşması açıkça beklenen biri değildi. Kadınların üniversiteye gitmediği Milano'nun dışında küçük ve tutucu bir kasabada büyüdü. Kadınlar giderlerini karşılayamadıkları için değil, onlara dair, evlenip çocuk sahibi olmaktan başka bir beklenti olmadığı için üniversiteye gitmiyordu. Fizikçi Carla Molteni'den öğrendiğim Güney Akdenizli kadınların matematiğinin iyi olması gerektiği beklentisi, Mandelli'nin büyüdüğü kuzey İtalya kasabasında geçerli değildi. Mandelli'nin evlenip çocuk sahibi olma kısmıyla ilgili bir sorunu yoktu (üç çocuğu var), ama daha fazlasını bekliyordu.

“Çocukken bile değişimi benimsiyordum ve farklı olmak konusunda rahattım. Hep refah içinde yaşayayım istedim” dedi konferans odasında otururken (burada da benzer bir manzara vardı). Dünyanın her yerinden müşterileri olan Mandelli, Meksika ve Brezilya seyahatinden henüz dönmüştü, ertesi gün de Berlin ve Paris'e gidiyordu. Çok hareketli bir hayatı vardı. Sıcak, samimi ve akıllı tavrıyla karmaşık (yokuş yukarı) bölgelerde gezinme konusunda dâhi yeteneğini gösterdi. Büyürken uyum sağlayıp başkaları gibi olmanın daha kolay olacağını anlamıştı ama “kendisi olmak ve kendi sesini bulmak için tutkulu bir arzusu vardı.”

Mandelli kendi sesini bulmaktan bahsederken burada mecazi konuşmuyor. ABD'ye ilk geldiğinde yirmili yaşlarının başındaydı ve İtalyan aksanının işini zorlaştıracığından kaygılıydı. Robert De Niro ve Julia Roberts gibi oyuncuların rolleri için aksan öğrenmek üzere gittikleri bir okulun adını duydu ve gerçek hayattaki aksanını yok etmek için oraya kay-

doldu. Öğretmen sesleri Amerikalı gibi çıkarması için pratik yapacağı cümleler veriyordu. Bugün hâlâ, o günlerde eve gittiğinde “Dorothy, lütfen ulusal marş söylenirken ayağa kalk” cümlesini sürekli tekrarladığını hatırlıyor.

Bunu duyunca aklınıza Eliza Doolittle’ın “*The rain in Spain stays mainly in the plain*” sözleriyle şarkı söylediği geliyorsa olayı kaptınız demektir. Eşi, Mandelli’nin neden aynanın karşısına geçip ulusal marştan bahsettiğini anlayamamıştı. Ama Mandelli pes etmedi, ta ki işyerinde bir yönetici onun durumunu farklı şekilde görene (ve duyana) kadar. Bu yönetici, onun iş dünyasında fark edilebileceğini söylüyordu. Amerikalıların dikkat süreleri ciddi ölçüde kısa ve araştırmalara göre yabancı aksanlı birini daha uzun süre dinliyorlar.

“Galiba 7 saniye daha uzundu, bu da sonsuzluk demek!” dedi Mandelli bana. Bu farkını ortadan kaldırmak istemeyince diksiyon okulunu bıraktı ve uyum sağlamayan ve özgün biri olmanın ne anlama geldiğini daha geniş açıdan düşünmeye başladı. Belki dezavantaj gibi algılanan şey pozitif dönüşebilirdi! Farklı olmak aynı zamanda akılda kalıcı olmak anlamına gelebilir. “Samimiyim. Tutkuluyum. Dışadönüğüm ve iletişimim doğuştan çok iyi. Milanoluyum, bu yüzden bir stil duygum var. Yüksek topuklu giyebilir, büyük mücevherler ve aksesuarlar takabilirim” dedi. “Bu kimliği kabul edip güçlü taraflarımı kullanmaya karar verdim.”

İş dünyasındaki dâhiler diğer alanlardaki dâhilerden pek de farklı değildir; işin bir parçası da tanınmak ve sesini duyurmak. Bir toplantıda müthiş bir fikrin varsa ama erkek iş arkadaşın bunu tekrar edene kadar kimse dikkate almıyorsa, dâhiliğinin bir önemi yoktur. Buluştuğumuz gün Mandelli muazzam renkli ve büyük bir ipek fular takıyordu. Öyle şık bir düğümle bağlanmıştı ki bunu ancak bir İtalyan (ya da Fransız) kadın becerebilirdi. Dâhi, sıra dışı yetenekle ünün kavuştuğu yerde yer alıyorsa bu durumda harika işler çıkarmak yeterli değil. İnsanların ilgisini çekmeli ve hayal dünyalarında yer

edinmelisiniz. Mandelli genç kadınlara duvardaki bir sinek olmalarını tavsiye ediyor. Sesini duyur. Kendini göster. Şık bir fular takarak fark edilmeyi talep et.

Mandelli'ye çocukluğundaki sınırlı beklentilerden nasıl kurtulduğunu sorduğumda, 8 yaşındayken bir gün annesi ve onun en iyi arkadaşıyla alışverişe gittiği bir anısını anlattı. Annesinin arkadaşı bir çift kırmızı ayakkabıya âşık olmuştu. Ayakkabıyla biraz aşk yaşadktan sonra eve gidip eşinden para ve ayakkabıları almak için izin isteyeceğini söyledi. “Bu, kim olduğunuzu belirleyen en önemli noktalardan biriydi benim için” dedi Mandelli. “Kendi kendime, asla ama asla ayakkabı almak için başka birinden izin ya da para istemeyeceğimi söyledim.”

O an Mandelli'nin içinde bir pırıltı oldu, tıpkı yüzyıllar boyunca toplumun beklediği geleneksel ve itaatkâr kadın olmakla yetinemeyeceğini anlayan dâhi kadınlarda olduğu gibi. Kendi hayatı ve bağımsızlığı için hakkı vardı. O zaman amacını nasıl gerçekleştireceğini bilmiyordu. Hangi işe gireceği ya da yolunda hangi fırsatların açılacağını bilemeyecek kadar küçüktü. Ama kendi yolunu bulacağından emindi. Birçok dâhi kadının önünde, bu olanak hissini onlara verecek rol modelleri vardı ama bunun tam tersi bir rol model de seni harekete geçirebilir. Bu, etrafında gördüğün şeylerin, istediğin ya da olmayı seçtiğin şeyler olmadığı hissini verebilir. Bir şekilde kendi geleceğini yaratacaksındır.

Milano'daki uluslararası üne sahip tek üniversiteye gittikten sonra Mandelli, birinci sınıf bir kariyere adım attı. Harvard İşletme Fakültesi, McKinsey&Company, Goldman Sachs birbiri ardına geldi. Birçok meslek kadınlar için zordur. Finans da hata affetmeyen meslekler arasında yer alır. Mandelli “yaptığın işte muhteşem olmak zorundasın, yoksa hayatta kalamazsın” gibi temel bir önermeyle başladı. Tekrar edelim; bu

başlangıç noktasıydı. Bundan sonra, sonsuz seyahatler, uzun çalışma saatleri ve seni küçümsemeye çalışan bazı alfa erkeklerden yılmadığını kanıtlamak geliyor.

“Bence kadınların doğru fırsatları yakalamasını ve sınırlarını zorlayacak doğru görevleri almasını engelleyen bilinçaltı önyargıları var” dedi Mandelli. Bir yönetici önemli bir müşteri toplantısına bir kadın götürmeyebilir ya da onu kariyer yapacağı bir göreve vermeyebilir. Bilinçaltındaki önyargıların ötesinde (ekibinin en akıllı üyeleri gerçekten kadın olabilir mi?) ifade edilmeyen korku, kadının zaten evlenip çocuk sahibi olup ayrılacağı. Öyleyse neden ona bu kadar yatırım yapalım ki? Bu tutum her meslekte görülebilir ama erkeklerin hâkimiyetindeki finans alanında bariz şekilde yaygın.

Mandelli bu sorunla doğrudan yüzleştirdi ve patronlarına çocuk sahibi olacağını ama sonra işine geri döneceğini, çünkü kariyerinin önemli olduğunu söyledi. Ona güvenebilirlerdi. Aynı konuşmayı birkaç yıl sonra ikiz çocuklarını doğurmadan önce tekrar yaptı. Bir kadın olarak her zaman mercek altında olacağını ve farklı standartlara tabi tutulacağını biliyordu. Adil değil, değil mi? Dünyaya hoş geldiniz. Bununla ilgili bir şey yapabileceği bir pozisyona ulaştığında bir şeyler yapardı. Ama bu sıralarda her zaman en iyisini yapmaya çalışmalıydı. “Harika bir iş çıkarmak gerekli bir koşul, ama yeterli değil. Sizi eşsiz kılan şeyler neyse bunların sesini açmanız gerekiyor” dedi. “Ben olduğum gibiyim, beni severlerse ne âlâ. Sevmeselerse de sorun değil.”

Mandelli’nin renkli fularları olmadan da Goldman Sachs’ta genel müdür olmasını beklerdim (17 yıl orada çalıştı). Ama bunlar, kariyerin mutlu tesadüflerle yapılmadığını ve dehanın en azından bir kısmının merhametsizlikten geldiğini hatırlatan tatlı olaylar. Mandelli zorlu ve erkeklerin egemenliğindeki bir iş alanında savaşırken Küçük Lokomotif’in cesur ruhuna sahipti ve tepeye tırmanırken tüm cesaretiyle “Yapabilirim, Yapabilirim” diye çufçufliyordu. Mandelli “hayattan çok tokat

yediğinizi ve düştükten sonra kalkmanın gittikçe zorlaştığını” bildiğini söyledi. Devam etmek için hayatınızın temelinde bir pozitif düşünceye ve kendinize inanmaya ihtiyacınız var. Nobel ödüllü Frances Arnold’da da diğer dâhi kadınlarda da gördüğüm üzere, içinizde bir yerlerde zeki ve yetenekli olduğunuzu ve kimsenin bundan şüphe etmenize neden olamayacağını bilmek yardımcı oluyor. Kim ne derse desin çufçuf ilerlemeye devam etmelisiniz.

Mandelli her gün her şeyini ortaya koyduğunda kendini heyecan dolu hissediyor, ama özgüveni korumanın herkeste onda olduğu kadar doğal bir süreç olmadığını biliyor. Daha genç kadın iş arkadaşları, bir erkek kendilerinin fikrini alıp övgüyü topladığı veya patronları onların katkılarını göz ardı ettiği için canları sıkkin şekilde gelip ondan tavsiye istiyor. Savaşmaya değer mi, yoksa vaz mı geçmeliler? Mandelli bu genç kadınları kendi heyecanı ve olabilirlik hissiyle doldurmaya çalışıyor. “Onlara ‘Harikasın ve önün o kadar açık ki. Hayat sonsuz fırsatlarla dolu. Kimsenin hevesini kırmasına ya da seni küçük görmesine izin verme. Ayrıca bu durumun seni aşağı çekmesine de izin verme’ diyorum” dedi Mandelli.

Bu güzel bir tavsiye ama uymak zor, çünkü günlük hayat-taki durumlar insanları aşağı çekiyor. Çufçuf yapmaya devam mı? şair ShelSilverstein, Küçük Lokomotif’in tepeden geri kayıp kayalara çarpıp parçalandığı bir parodi yazmıştı. “Yol zorluysa ve tepe engebeliyse / Yeterli olmadığını DÜşÜNÜ-YORSUN!” diye uyarıyor. Bu satırlar beni hep güldürüyor ama Mandelli’nin yaklaşımı daha iyi. Dâhi olarak gelişmek istiyorsanız engebeli tepeler veya cinsiyetçi durumlar sizi aşağı çekemez; başarınıza inanmak zorundasınız. Mandelli kariyerinin başlarında küçümsemeleri göz ardı etti. Hatta iş seyahatlerinde 1’inci sınıf kabine girdiğinde 1A’da oturan erkeklerin (hiç değişmez) ondan ceketlerini asmasını istemeleri eğlenceli buluyor. Gülümseyerek biletli yolcu olarak o adamların yanına 1B’ye oturduğunda bu adamların yaşadığı şok karşıısında

gölümsüyor ve onlara kibarca gerçek bir hostes bulmalarını söylüyor. Bu durum artık çok yaşanmıyor, çünkü birçok kadın yönetici bu havalı koltukları doldurmaya başladı. Ama yeni müşteri toplantılarında hâlâ ondan kahve servisi yapmasını isteyenler çıkıyor.

Mandelli artık ergenliğe girmek üzere olan çocuklarıyla düzenli olarak karmaşık konuları tartıştıkları aile toplantıları yaptıklarını söyledi. Amacı çocuklarının geniş düşüncelerine, fikirlerini ifade etmelerine ve kendi seslerini bulmalarına yardımcı olmak. Kısa zaman önce, Yunan mitolojisi ve Herkül'ün keyif ve görev arasında yapmak zorunda kaldığı seçime odaklanmışlar. Bir yola girdiğinde keyif dolu bir hayat yaşayacak. Diğer yol inanılmaz çile ve engellerle dolu ama Olimpos Dağı'ndaki tanrılarla birlikte sonsuza kadar hatırlanacak. Çocukları bu konuda tartışırken Mandelli hepsinin fikirlerini ifade edebilmesini (iki oğlan bir kız) mutlulukla izlemiş. Çocuklarının her zaman kendini sınaman ve her şeyini ortaya koymak gerektiğini anlamalarında yardımcı olmaktan büyük keyif almış. Ayrıca bazen düşündüğünden daha çok şeyin kontrolünü ele alabilirsin.

Görüşmemizin sonunda sarılarak vedalaştık (nihayetinde kendisi İtalyan). Daha sonra Mandelli'nin bu Yunan mitinde nerede yer alabileceğini düşündüm. Ona göre Herkül'ün seçiminin pek çekişmeli olmadığını fark ettim; çünkü görev zaten keyifti. Engelleri aşmaktan, yollar bulmaktan ve bir sonraki adımı bilmekten aldığı keyif dehasının bir parçası. Belki de sizi Olimpos Dağı'na çıkaracak olan budur.

Milano'nun dışındaki küçük bir kasabadan gelen Monica Mandelli size kadın dâhilerin herhangi bir önyargının ya da kültürel şartlanmanın bastıramayacağı kadar çok ışıltısı ve başarı tutkusu olduğunu gösteren global bir güce dönüştü. Bu kadınlar kendi kurallarını koyuyor. Ama bu boyuneğmezlik

nadir ve muhteşem. Benim asıl endişelendirenler, ışıltısı olan ama ateşi daha kolay sönen diğer kadınlar. Mandelli pes etmedi, pozitif kaldı ve durdurulamadı. Ama patronlarının, iş arkadaşlarının ya da genel olarak toplumun sürekli olumsuz olması hem kendi alanındaki hem de diğer alanlardaki birçok kadını ulaşmaları gereken yüksekliklerden alıkoyuyor.

Kadınlar asırlar boyunca küçümsemeler karşısında kibar olmayı ve herkesi memnun etmek için kendini çekmeyi öğrendi. Ama Geena Davis gibi birçok kadın artık bundan sıkıldı ve yeni bir yaklaşım arıyor. Bir arkadaşım, büyük bir yatırım bankasında yükselen bir dâhi olarak görülen 27 yaşında Stef adlı bir kadından bahsetti. Bu kadın alanının yıldızı olarak birkaç yıl tepeye tırmandıktan sonra vasat bir değerlendirme alıp minimal (bankacılık için) bir zam alınca şoka uğramış. Bilinçaltı önyargıların devreye girdiğinden emin olan Stef, saygın bir iş dergisinde cinsiyetçiliğin kırmızı bayraklarını listeleyen bir makale bulmuş. Aldığı değerlendirmenin üzerinden geçerek makalede bahsedilen kelimeleri mavi kalemle işaretlemiş. Bu ifadeler, kadınların toplantılarda çok saldırgan olduğu ya da zorlayıcı ve sert bir tarzı olduğu gibi erkekler için asla olumsuz anlamda kullanılmayan ifadeler. İşaretlediği değerlendirmeyi patronuna geri götürerek mavi işaretli ifadeleri kaldırdığında (ki değerlendirmenin çoğu mavi işaretli) geri kalanların onun asıl performansını ifade ettiğini söylemiş. Geri kalanlar hep güçlü, olumlu ifadeler ve kendi seviyesindeki herkesten çok işin altından kalktığını belirtiyormuş. “Bunu temel alarak bana terfi vermelisiniz” demiş kararlılıkla. Patronu geri bildirimi için kıza teşekkür ettiğini ve anladığını söylemiş.

Bu hikâyeyi ilk duyduğumda çok keyiflendim. Önyargıları belirtebilecek kadar cesursanız bunları yenebilirsiniz de! Ama patronu ona terfi vermemiş. Altı ay sonra Stef istifa etmiş. Umarım herkesin ondan beklediği gibi finans alanında yıldız bir dâhi olur ve bu cinsiyetçi değerlendirme hikâyesini diğer kadınların kendi değerlerini bilmeleri ve tanınmayı talep et-

meleri için anlatır. Ama duyduğuma göre hâlâ iş arıyormuş. Mandelli'nin söylediği gibi ne kadar tokat yerseniz ayağa kalkmak o kadar zorlaşır. Karşılarındaki tüm engellere rağmen hayatta kalmayı ve gelişmeyi başarabilen bu birkaç kadın hâlâ bizde hayranlık uyandırıyor. Röportaj yaptığım dâhi kadınların çoğu zarar görmeden kurtulmuş gibi görünüyor. Ama bu engelleri değiştirmeliyiz ki daha çok yetenekli kadın kapıları kendileri yıkmak zorunda kalmadan açık kapıdan girebilsin. Dehanız tanınacak diye yara bere içinde, kan revan içinde kalmanız gerekmiyor.

Albert-László Barabási kadınların dehasını şimdi değil de geçmişe dönük övme konusunda daha iyi olduğumuzu vurguluyor. Barabási ağlar ve veritabanları üzerinde çalışmadığı zamanlarda, kadın sanatçıların eserleri de dahil olmak üzere, Macar sanat eserleri topluyor. En sevdiği sanatçılardan biri olan Dóra Maurer kısa süre önce Londra'da Tate'te bireysel bir sergi açtı. Ama Barabási övgülerin Maurer seksen yaşını geçtikten sonra gelmesini biraz acı-tatlı bir durum olarak görüyor. "Kadın ressamların bu topluluğa ekleniyor olması güzel ama yarattığın etkinin bir kısmı da insanların seni izlemesiyle oluşur, dedi. "Kadınların kariyerleri boyunca rol alan insanlar olarak tanınması gerekiyor. Burası hâlâ eksik ve bu sürecin değişmesi gerekiyor."

Geçenlerde katıldığım bir yardım yemeğinde, açılış konuşmacısı kadın, büyük bir şirketin alımlı, iyi konuşan ve akıllı bir CEO'suydu. Yemekten sonra masamda oturan bir erkekle dâhi kadınlar üzerine konuşmaya başladım.

"Sana beni çok kötü gösterecek bir içgörümü sunabilir miyim?" diye sordu.

Başımla onaylayınca CEO'nun konuşması sırasında, şirketteki tüm erkek gücünü ve yerleşmiş cinsiyetçi önyargıları aşıp en tepeye geldiğine göre hayli çarpıcı biri, gerçek bir iş

dünyası dehası olmalı diye düşündüğünü söyledi. Yoksa şirket imaj değiştiriyordu da bu yüzden bir kadının üst yönetici olması şirketin işine mi geldi?

“Zihnim bu şekilde çalıştığı için utanıyorum” dedi.

“Ama bir erkek olduğumdan başarılı bir kadın görünce fark ettiğim ilk şeyin, onun bir kadın olması olduğunu anlamalısın.”

Pek şaşırmadığımı söyledim. CEO’nun diğer herkesten iyi olabilme ihtimalini de dahil ederek, iki ihtimali birden düşünebildiği için mutluydum. Çünkü genellikle bir kadın başarılı olduysa bir yerde bir ödün verildiği varsayılıyor. Bu kadın bir erkeğin işini elinden aldı. Evet, aldı. Kuşkusuz birçok başka erkeğin ve kadının istediği işi aldı. Ama neden bir erkeğin doğal olarak bir kadından daha çok hakkı olduğunu düşünüyoruz?

Yalnızca önyargıların farkında olmak bile onları değiştirmeye başlayabilir. O yemekten kısa süre sonra Microsoft Research’te Kriptografi Grubu’nun lideri olan matematikçi Kristin Lauter ile konuştum. Veriyi gizli tutma konusunda çığır açan yeni ve incelikli yöntemleriyle, alanı değiştirdi, bunu kanıtlayacak birçok patente de sahip. Çalışmaları bir hayli karmaşık ve matematiksel anlamda özgün ama bunu gizli şifre çözücü halkaların yüksek teknolojlili bir güncellemesi gibi düşünebilirsiniz. Şifreleri çözüp bizi Nazilerden kurtaran Elizebeth Friedman’ı hatırladınız mı? Lauter da bizi hacker’lardan koruyacak kodlar yaratıyor. Akademik dünyadan Microsoft’a ilk geçtiğinde Lauter “bir iki kişinin makalelerini okuduğu bir dünya yerine, üst düzey yöneticilerin, bahsettiği şeyi anlamak için toplantılar yapmak istediği bir dünyada olmaktan” heyecan duyuyordu. Eliptik eğri kriptografisi üzerine çalışmaları (ne olduğunu anlatamayacağım bir şey) hassas verilerin gizliliğini korumak için Windows ürünlerinin bir parçası haline geldi. “Bildiğim matematiğin herkesin yararına bir şey için kullanılabilmesi beni çok neşelendirdi” dedi.

Önemli işler yapmak, matematik alanında kadınlara karşı üstü kapalı önyargıları değiştirmeye çalışırken onun da motivasyonu haline gelmişti. 2000 yılında ikiz kızlarını doğurmak üzere olduğu için Avrupa’da bir matematik konferansında konuşma davetini reddetti. Sonraki yıllar boyunca hiçbir yerde konuşmaya davet edilmedi. “Kadınlara bir şans veriliyor ve bir etkinliği kaçıırırsanız bir daha davet edilmiyorsunuz” dedi. “Beni listeden çıkardılar resmen.”

Akıllı, azimli ve neler olduğunu bilen Lauter tekrar ana akım yerlere gelmeyi bildi. Ama katıldığı önemli konferanslarda genellikle bir veya iki kadın vardı ve Japonya’dayken bir keresinde “yüz erkek ve bir kadın vardı; bu biraz korkunç olabilir” dedi. Bir gün birkaç arkadaşıyla oturup orada olması gerektiğini düşündükleri ama davet edilmeyen 75 kadının listesini yaptılar. Bu kadınlar neredeydi ve neden kimsenin aklına gelmemişlerdi? Buna birçok alanda kadınların ve azınlıkların karşı karşıya kaldığı “zaten birini çağırdık” sendromu diyebilirsiniz. Birkaç önemli kadın tanınıyor ve çeşitlilik ile göstermelik kavramları birbiriyle karıştırılıyor. Peki erkek ve kadınların ayrılmadan birbirlerine karışması konusu ne olacak? Bu olağanüstü kadınların aldığı tanınma eşit şekilde eşit seviyedeki meslektaşlarına da verilmeyecek mi? Hayır, daha oralara gelemedik.

Lauter, *Association for Women in Mathematics*’in (Matematikçi Kadınlar Derneği) başkanı oldu ve kadınlar için bir araştırma grubu kurdu. Sayı teorisine odaklanan gruba “women in numbers” (sayılarla kadınlar) anlamına gelen WIN adını verdi.* Bu o kadar başarılı oldu ki matematiğin farklı alanları için 17 farklı ağ daha kurdu. “Topolojide Kadınlar grubunun adı WIT, ama ben yine de en çok WIN’yi sevi-

* Lauter, WIN’yi Colorado Devlet Üniversitesi’nden Rachel Pries ve Calgary Üniversitesi’nden Renate Scheidler ile birlikte başlattı. Lauter’in işbirliği ihtiyacı konusundaki inancı çok ciddi; işbirliği yaptığı insanların adının geçmesi için bana iki kez ulaştı.

yorum” dedi gülerek. Sadece kadınlardan oluşan matematik gruplarının yanlış bir mesaj verip vermeyeceğini sordum. Çünkü herkesi dahil etmek ve herkesin birlikte çalışması daha iyi değil miydi? Amaç konusunda bana katıldı ama “mesleği hâkimiyeti altına alan hiyerarşik yapının” tamamen erkeklerden oluştuğunu vurguladı. “Daha çok kadının fark edilmesi için proaktif bir çaba” olmadan hiçbir şeyin değişmeyeceğini düşündüğünü söyledi.

Lauter liseden 15 yaşında mezun oldu. Sonra Chicago Üniversitesi’ni bitirip orada yüksek lisans ve doktora yaptı. Matematik dâhisinin tüm tanımlarına uyuyordu, ama standart profile uymuyordu. “Hâlâ dâhi efsanesi var ve yalnızca erkekler kutsal dâhilik mertebesine uygun görülüyor” dedi. İki kızı da şu an Chicago Üniversitesi’nde bilgisayar bölümünde okuyor, fakat kızlardan biri ikinci sınıftayken annesine öğretmenlerinin ileri düzey matematik dersinden ikisini de bıraktığını söyledi. Lauter sınavlara baktığında notların çok iyi olduğunu gördü. “Ben cinsiyet adaleti konularında çalışırken erkek bir matematik öğretmenin stereotipleri ile karşı karşıyaydık” dedi. “Ciddi anlamda sinirlendim. Bunun hâlâ yaşanması bana çılgınca geliyor.” Öğretmen sonunda özür dileyip Lauter’ın kızlarını tekrar sınıfa aldı. Ama ya ebeveyniniz kavga etmezse ne olacak? Ya 7-8 yaşlarındayken akıllı çocukların yanına yakışmadığınızı düşünmeye başlarsanız ne olacak?

Lauter matematik ağlarını organize etmeye başladığında bir işbirliği modeli yarattı. Modelde kıdemli kadın matematikçiler problemleri yüksek lisans veya doktora öğrencileriyle bir arada çözüyordu. Rol modellerin ve işbirliği çabalarının bir gücü olacağını düşündü. Matematğin yalnızca kanıtlamak ve çözmekten daha fazlası olduğunu açıkladı. Matematik makalelerinin okunması, onlara değer verilmesi gerekiyor ve birlikte daha çok insan daha çok güç yaratıyor. Fark edilmeyen kadınların ağları, daha güçlü olmak ve fark edilmek için birbirlerini güçlendirmeye başladı.

Lauter’la konuşmamı daha sonra düşününce, bir araya gelip güç kazanan kadın ağları, bana çocuklarım küçükken onlara okumayı en sevdiğim kitap olan Leo Lionni’nin Swimmy’sini hatırlattı. Kitabın başında bir küçük balık sürüsü büyük bir balığın bir lokmasıyla yutuluyor ve geriye tek bir balık kalıyor. Bu balık tek başına büyük okyanusu keşfe çıkıyor ve tıpkı kendisinininki gibi başka bir balık sürüsü görüyor. Bu sürü yenilmekten korktukları için keşfedip bir şeyler görmek istemiyor.

“Ama burada böyle yatamazsınız!” diyor Swimmy. “Bir şeyler DÜŞÜNMELİYİZ.” Küçük balıkları birlikte yüzmek için organize ediyor ve herkes yerini aldığı anda şekilleri denizdeki büyük bir balık gibi görünüyor. Bu yeni güçle birlikte mutlulukla yüzebiliyor ve büyük balıkları kaçırabiliyorlar.

Dehanızı fark ettirmek için kendi farklı sesinizi bulabilir ve bunun önyargıları yıkmak ve insanların dikkatini çekmek için yeterince güçlü olmasını umabilirsiniz. Ya da tıpkı sizin gibi başka insanlarla bir araya gelip, bu yapılmazsa, sert ve acımasız çevre tarafından yenilecek yetenekli kadınlarla bir ağ kurabilirsiniz. Bu işe yararsa özgürce yüzebilir, etrafınızdakiler tarafından güvenle desteklenebilir ve gündüz sıcağında soğuk suların keyfini çıkarabilirsiniz.

Neden Sally Michel Dâhi Bir Ressamdı ve Milton Avery Değildi?

Aktris Tina Fey 1997’de *Saturday Night Live* programında yazar pozisyonu için görüşmeye gittiğinde program için farklı renkler arandığını biliyordu. Bunun ne kadar saçma olduğunu fark etse de onun için iyi bir fırsat olabileceğini düşünmüştü. Daha sonra “taşralı itaatkâr bir beyaz kızın farklı renk sayılmasının” ne kadar saçma olduğunu bu şekilde açıklıyor. Fey programın ilk kadın başyazarı, ardından hamile kalan ikinci yazarı ve sonunda Amerikan Mizahı alanında Mark Twain Ödülü’nü alan üçüncü kadın oldu. Kennedy Center’da yaptığı bir konuşmada bu dönüm noktalarını sıralarken kadınların “artık takip edemeyeceğimiz kadar çok sayıda başarıya ulaşmasını” umduğunu ekledi.

Saymayı bırakabilseydik gerçekten de ne güzel olurdu. Ya da en azından kadınları erkeklerin karşısında duran ayrı ve homojen bir grup gibi görmenin ne kadar çılgınca olduğunu anlayabilseydik. İngiliz filozof John Stuart Mill 1860’larda “Kadınların Köleleştirilmesi” adlı kitabında kadın ve erkek eşitliğini şevkle savundu. Kadınların daha az yetenekli görüldüğü mevcut sistemin eskide kaldığını ve artık pratik ya da anlamlı bir şekilde geçerli olmadığını söyledi. Güç sahibi erkekler, kadınları cinsel cazibenin temel parçasının uysallık

ve itaatkârlık olduğuna ikna etmekten memnundu. Ama bu palavraydı. Mill, kadınların “ideal karakterin erkeklerin tam zıddı” olduğuna inanarak yetiştirildiğini ve bu saçmalığın bir son bulmasının zamanının geldiğini söyledi.

“İki cinsiyetin doğasını bilen ya da bilebilen kimsenin... bu kadar çarpık olmasını reddediyorum” diyor Mill. “İki cinsiyetin de doğası yalnızca ikisinin de gelişmesine ve meleke-lerini özgürce kullanabilmesine izin vererek öğrenilebilir.”

Bunu okuduğumda hep duraksıyorum, çünkü bu gerçek hem çok basit hem de çok derin. Yüzyıllar boyunca ve bugüne kadar kadınlar geride bırakıldı ve dizginlendi, zihinsel yetenekleri ne geliştirildi ne teşvik edildi. İki cinsiyetin de “doğuştan” bir şeylere sahip olduğunu düşünmemiz yanlış. Mill kadınların yeteneklerinin yanlış değerlendirilmesini “gelecekle uyumlu olmayan ve kesinlikle ortadan kaldırılması gereken geçmişten gelen bir kalıntı” olarak ifade ediyor. Bunu 1800’lerde yazdı ve o zamandan beri bu kalıntı ortadan kaldırılmadı. Ne kadar saçma olduğunu bildiğimizde bile hep eski davranışlarımıza geri dönüyoruz. Mill eski döngülere ve beklentilere takılı kalmasalardı, kadınların neler başarabileceğini bilmemizin imkânsız olduğuna inanıyordu. Onlar, yani biz kadınlar gerçek doğamızı gösterme şansını hiç elde edemedik. Kadınların içten gelen bir iyilik ve aileleri için fedakârlık yapma konusunda doğuştan gelen bir isteğe sahip olmasını “yorucu bir boş laf” olarak gördü. Birazcık daha eşit yaşama-şansına sahip olan bir kadının kendini bu kadar feda etmesi için bir neden kalmazdı. Erkeklerle de “kendi iradelerine dev bir şeymiş gibi tapmaları öğretilmeseydi” onlar da biraz daha cömert olabilirdi.

Mill hikâyesinin en sevdiğim tarafı, Mill’in 1831’de eskiden beri feministliğe meyli olan Harriet Taylor isimli genç bir anneyle tanışması. Mektuplaşarak eşitlik ve kadın hakları üzerine fikirlerini paylaşmaya başlıyorlar. Arkadaşlıkları büyüyor ve sonraki yıllarda birlikte yaşayıp seyahat ediyorlar.

Taylor'ın kocası öldükten sonra da evleniyorlar. Mill otobiyografisinde yayımladığı kitap ve makalelerin çoğunun Harriet ile ortak çalışması olduğunu söyleyerek nadir yapılan bir davranış sergiliyor. Kitaplarda yalnızca Mill'in adı geçse de fikirleri birlikte geliştirdiklerini ve çalışmalara Taylor'ın da eşit derecede katkıda bulunduğunu belirtmek istiyor.

Gerçekten bravo! Mill'in söyledikleri lafta kalmamış. Mill ile Taylor evlenirken, Mill kendisine verilen tüm yasal haklara (o zamanlar erkeklerin çok hakkı vardı, kadınların ise hiç yoktu) "aynı eylem ve tasarruf özgürlüğüyle, sanki evlilik gerçekleşmemiş gibi" eşinin de sahip olacağını uzun bir yazıyla ifade etti. Evlilikte erkeklere verilen hiçbir hakkı doğru bulmadığını ve bu güç dengesizliğini "tiksinç" bulduğunu söyledi.

Bunun, içinde "tiksinç" kelimesi geçen tarihteki tek evlilik teklifi olduğunu kanıtlayamam ama iddia edebilirim. Fakat kendi içinde yapılan en romantik tekliflerden biri olduğunu düşünüyorum. "Seni çok seviyorum ve sonsuza kadar seninle olmak istiyorum; ama sana sahip olmak istemiyorum. Olduğundan daha azı olmanı istemiyorum." Kadının doğuştan nasıl olduğunu henüz bilmiyoruz, çünkü "eşitlik koşulları sağlanana kadar kimse kadın ve erkek arasındaki doğuştan gelen farklılıkların ne olduğunu bilemez." Yapabileceğiniz en iyi şey ne mi? Kendi sesinizi bulmak ve gür bir sesle konuşmak.

Mill'den neredeyse 200 yıl sonra ileriye giden yolu zorluyor ve takılıp geri adım atıyoruz. Bu sırada belki gerçek ihtimallere daha yakından kısa bir bakış atıyoruz. Tina Fey komedi alanında birçok kadın için kapıları açtı, en azından "kadın komedyen" diye herkesi kapsayan bir tanım olmadığını gösterdi. Komik kadınların farklı ve özgün sesleri olabilir. Erkek komedyenlerin de farklı stilleri vardır. Fey ve Jimmy Fallon (şu an The Tonight Show'un sunucusu) Saturday Night Live'ın popüler haber bölümü "Weekend Update"i yıllarca birlikte sundu. Fallon kıkırdayan ve sevimli görünen, Fey ise akıllı, açıkğöz ve her şeyi bilen bir karakterdi. Stereotiplerden

uzak durdular ve yetenekleri sınırları aşan ve sınırlandırılma-ya ihtiyaç duymayan bireysel kişilikler yarattılar.

Fey, bu işe başladığında karşı karşıya kaldığı “kurumsallaşmış cinsiyet saçmalığı” adını verdiği şeye rağmen yeteneğini ve dehasını geliştirmeyi başardı. Şikago’da Second City isimli ünlü doğaçlama grubunun bir üyesiyken, kadronun her zaman dört erkek ve iki kadından oluşması canını sıkıyordu. Biri sayıları eşit tutmayı önerdiğinde (üç erkek, üç kadın) yapımcılar ve yönetmenler kadınlar için yeterli bölüm olmayacak diye bunu reddediyordu. “Muhtemelen İngilizce bildiğim ve hiç kafama darbe almadığım için bu bana çok saçma geliyordu” dedi Fey. “*Satıcının Ölümü* oyununu canlandırmıyorduk ki. Programı kendimiz uyduruyoruz, nasıl yeterince bölüm olmaz?”

Kadınların hayatta oynadıkları rolleri sınırlamak, onları doğaçlama sınırlamak kadar saçma, ayrıca çok daha yıkıcı sonuçları olabilir. Fey’in kitabı *Bossypants*’in satın aldığım kopyası, üniversitede yıllarımdaen sevdiğim romanlardan biri olan Kate Chopin’in *Uyanış* kitabıyla aynı renkte ve aynı boyuttaydı. Bu yüzden Fey’in kitabını her okuduğumda Chopin’in kadın kahramanı Edna Pontellier aklıma geliyor. 1800’lerde New Orleans’ta yaşayan bu kadın hayattaki seçeneklerinin ne kadar sınırlı olduğunu fark ediyor. Edna kendini yeni seçenekler arayan bir insan gibi algılamaya başladığında Chopin “Ne kadar azımız böyle bir başlangıçtan yükseliyor! Bu kargaşada kaç ruh helak oluyor!” diye sızlanıyor. Eş ve anne dışında bir rol arayan özgür ruhlu birçok kurgusal kadın karakter gibi Edna’nın da sonu trajik oluyor. Kapalı toplumunda tatmin edici bir seçenek bulamayan Edna sonunda “denizin sesinin ruhla konuşup vücudu yumuşak ve sıkı kollarıyla sardığı” bir okyanusta yüzüyor. Üniversitedeyken kitabı tekrar tekrar okuyup Edna’nın düştüğü bu kötü durumdan dayanılmaz şekilde etkilenmiştim. Yıllar içinde kaç cesur ve özgün kadını denizde, cinsiyetçi yapımcıların elinde ya da kısıtlayıcı top-

lumların mengenesinde kaybettiğimizi düşünmek insanı çok üzüyor. Kadınların ve erkeklerin yapabilecekleri konusundaki görüşümüzü sınırladığımızda herkes acı çekiyor.

Dâhiler her zaman dışarıda kalır, ortalamadan farklıdırlar. İnsanları bir cinsiyet kategorisine sokmaya çalışmayı bırakınca dâhilerin yeteneklerinin tamamını tüm ihtişamıyla görebilirsiniz. Columbia İşletme Fakültesi'nde çeşitlilik üzerine çalışan öğretim görevlisi Katherine Phillips kuruluşları "cinsiyeti arka plana itmeye" davet ediyor. İnsanlara "temelde hepimiz aynıyız" fikrinin kanıtını sunan bir makale okuttuğunda kadınların daha özgüvenli olduğunu, erkeklerin de onlara daha çok fırsat vermeye yöneldiğini ortaya koydu. Cinsiyeti vurguladığınızda ise tam tersi oluyor. İnsanlar doğuştan gelen farklılıklardan beklentilerine odaklanıyor (bunlar genellikle yanlış olsa da), bu da stereotipleri güçlendiriyor. Stereotipler ise kalıpların dışına çıkıp bir yıldız olması için kimseye yardımcı olmuyor.

Cesur ve özgün olmanın, kendi yolundan gitmenin zorluğunu küçümsemiyorum. Matematikçi Karen Uhlenbeck 2019'da uluslararası matematik alanında en büyük onurlardan biri olarak görülen Abel Ödülü'nü kazanan ilk kadın olduğunda çığır açmıştı. Ödül daha yeniydi, 2003'ten beri (Norveç Kralı'nın da geldiği bir seremoniyle) veriliyordu. O yüzden ilerleme kaydediyoruz gibi görünüyor, bu sefer bir kadının fark edilmesi yalnızca 16 yıl sürdü. Ödülü aldıktan sonra yaptığı konuşmada ve sohbetlerde Uhlenbeck, matematikçi olup akademik pozisyonlara gelebilen ve böylece kendisinin yaptığı türden keşifleri yapabilen* ilk kadın jenerasyonunun bir parçası olduğunu söyledi. Bunu ilham vermek ve ne kadar ilerlediğimizi

* Uhlenbeck geometrik analiz denilen bir alana öncülük etti ve sabun köpüklerinin minimal yüzeylerine odaklandı. Bunun ötesinde açıklama yapamıyorum ama sizi bununla ilgili çevrimiçi araştırma yapmaya davet ediyorum.

göstermek için söylediğine hiç şüphem yok; ama ben bunu aynı zamanda dayanılmaz derecede üzücü buldum. Biraz durup, dünyanın en çok hayranlık duyulan matematikçilerinden birinin, matematik alanında normal bir kariyer yapabilen “ilk kadın jenerasyonunun” bir parçası olmasının ne kadar trajik olduğunu düşünün. Kadınların beyni ya da yetenekleri bir jenerasyon önce büyüdü bir şekilde değişmedi. Eskiden Uhlenbeck’in dehasına sahip bir kadının yeteneğini geliştirmek için bir yolu ya da yanında onu destekleyecek insan ya da insanlar yoktu. Böyle kadınların içindeki itici gücü yöneltmek bir yeri, hatta resmi bir ortamda çalışabileceği bir işi bile yoktu. Bir kadının “doğuştan” neler yapabileceği hakkında bir fikrimiz olmamasına kanıt ararsanız bunu kullanabilirsiniz.

Dr. Uhlenbeck kariyerinin büyük kısmını Austin’de Tek-
sas Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak geçirdi. Sonra
70’lerinin ortalarında emekli olup, Princeton İleri Araştırmalar
Enstitüsü’ne geçerek ilgi çekici problemler çözmeyi sürdürdü.
Abel Ödülü’nü kazandıktan sonra meslektaşlarının hazırlıksız
düzenlediği bir kutlamada birçok insan konuşmalar yaptı ve
onun çalışmalarının değerine övgüler yağdırdı. Sıra ona gel-
diğinde alaycı bir şekilde şu anki gelişmiş perspektifiyle o da
kendini etkileyici görebiliyordu. Bu alanda çalışmaya başladığı
zaman örnek alacağı hiçbir kadın olmadığı için rol modelinin
şef Julia Child olduğunu söyledi. “Hindiyi nasıl yerden alıp
servis edeceğini biliyordu” dedi Dr. Uhlenbeck.

Buradan alınacak derse bayılıyorum. Dâhilik hiçbir zaman
düz bir yol değil ve bir şeyler ters gittiğinde, kadınların ikinci
bir şans elde etme ihtimali erkeklere nazaran çok daha az. Ve
bir şeyler her zaman ters gider. Engellerle nasıl başa çıkacağını
öğrenirken Julia Child gerçekten iyi bir rol model. Child bu
işe başladığında herkes Fransız mutfağının Amerikalılar için
fazla karmaşık olduğunu düşünüyordu. Özellikle de 1960’lar-
da Betty Friedan’dan önceki dönemde her akşam yemek pi-
şiren sevimli kadınların yeteneklerinin çok üstündeydi. Ama

Julia Child TV programlarında hatalar yapıp yoluna devam ediyor, sonra da hatalarına gülüyordu. Çünkü onun için yemek yapmak eğlenceli ve heyecanlıydı, bu sanata bağlılığını gösteriyordu. Hindiyi yerden alıp yoluna devam ettiğin sürece onu yere düşürmen önemli değil. Kimse her seferinde her şeyi doğru yapamaz ama insanların cesaretini kırmasına izin vermezsen, sonunda leziz bir şeyler yaratabilirsin. Bence bu dâhi kadınlar için çok iyi bir tanım.

Yalnız dâhi imajına rağmen kendi başına dâhi olmak zordur. Birilerinin alışveriş yapması, yatağı toplaması, (varsa) çocuklarla ilgilenmesi gerekiyor ki siz özgürce yeteneklerinizi gösterebilirsiniz.

Muhteşem ressam Sally Michel 1902’de doğdu ve 6 yaşından beri ressam olmak istiyordu. Resimleri ve suluboya çalışmaları harikaydı. Resmi en temel anlamda gösteren basit şekillerle dolu özgün, duygulara hitap eden ve akıllıca eserlerdi. Bunların sıcaklığı ve rahatlığı sizi hemen kendine çekiyor, ayrıca bu stilin modern sanat üzerinde önemli bir etkisi var. Tanıdığım en deneyimli resim koleksiyoncuları ancak yakın zamanda erişilebilir hale gelen resimlerinin peşinde. Ancak yakın zamanda Boston’da bir galeride gittiğim, resimlerinin yer aldığı bir sergide neredeyse tüm eserlerinin altmış yaşından sonra yapıldığını fark ettim. Yani geç denilebilecek bir yaşta, ama Michel 100 yaşına kadar yaşadı. Peki, en üretken zamanları olabileceği yıllar boyunca neden bu kadar az resim yapmıştı?

Michel, yirmili yaşlarının başlarında akranı bir ressam olan Milton Avery ile evlendi ve muhtemelen Michel’in stili Avery’yi etkiledi (ya da tam tersi). Birlikte resim yapmayı çok seviyorlardı ama Michel’in daha sonra ifade ettiği gibi “birilerinin para kazanması gerekiyordu.” Sally, dâhi olanın Milton olduğunu düşünüyordu ve maddi baskılar olmadan “kendini

tamamen resme adayabilmesini” sağlamak istiyordu. Sally kendi arzularının peşini bırakıp ticari sanat alanına geçti. Bir yandan kızını büyütürken bir yandan da reklam ajansları için moda çizimleri ve *New York Times Magazine* için bir köşede çizimler yapmaya başladı.

“Gerçekten Milton’ın eserlerinin benimkilerden çok daha önemli olduğunu düşünüyordum” diyordu.

Milton’ın işi daha mı önemliydi? Açıkçası ben Michel’in eserlerini daha çok beğeniyorum. Ama Milton Avery şu an sanat dünyasında dev bir isim ve muhtemelen Sally Michel’in adını daha önce duymadınız. (Tıpkı Vikipedi’de göz ardı edilen Nobel ödüllü Donna Strickland’in adını duymadığınız gibi). Koleksiyon yapmayı düşünüyorsanız, Michel’in eserleri Avery’nin eserlerinin satıldığı milyonların küçük bir yüzdesi fiyatlardan satılıyor. Hem de bahse girerim bazı eserlerin aralarından hangisine ait olduğunu ayırt bile edemezsiniz. Michel’in işlerini o kadar sevdim ki bir sandalyede oturan bir kadının yer aldığı sulu boya çalışmalarından birini satın alıp yatağımın yanına astım. Şimdi her sabah ve akşam ona bakıyorum. Huzur verici ve çok güzel; ayrıca bana kadınların hayatlarındaki dengeyi bulup dehalarını ortaya koyabilmek için ne kadar çok çalışmak zorunda olduklarını hatırlatıyor. MiltonAvery kesinlikle eşinden daha çok eser verdi ki ondan 40 yıl önce başladığını düşünürsek bu çok mantıklı. Michel resmin “hayatı boyunca en büyük ilgi kaynağı” olduğunu itiraf etti ama on yıllar boyunca yalnızca Milton ile yaz tatillerine çıktıklarında ara sıra resim yapabildi. Geri kalan zamanda faturaları ödemek için iş peşinde koşuyordu. Başlangıçta ne kadar yeteneğiniz olursa olsun bunları geliştirmek için fırsatınız yoksa bir yıldıza dönüşemezsiniz. Ya da Michel’in onayladığı gibi “Resim, resimden doğup büyümeli; resim hakkındaki konuşmalardan değil.”

Toplumsal mesajlar çok güçlü ve Sally Michel’in eşini destekleme seçimini anlamak kolay. Yüzde 90’ımızın deha-

ların erkek olduğunu düşündüğünü ortaya koyan anketi hatırladınız mı? Herhangi bir koşulda ataerkil beklentilere karşı koymak zor. 20. yüzyılın başlarında yaratıcı bir çiftten kadın olanın kendisinin ünlü olmayı talep etmesi için neler yapması gerektiğini hayal etmek zor. Yine de kadın dâhileri yetiştirebilseydik dünyadaki sanat, bilim ve birçok şeyin ne kadar farklı olacağını bir düşünün. Güçlü bir çiftten erkek olanın ABD başkanlığına aday olduğu ve eşinin de aynı pozisyon için çabaladığı bir oyununda, oyun yazarı Lucas Hnath'ın kadın kahramanı bir gece eşiyle rolleri konusunda düşüncelere dalıyor. “Şu andan yüz, iki yüz, üç yüz yıl sonra insanlar adını gökyüzündeki yıldızlar kadar iyi bilecekler” diyor kocasına. “Ama ya tam tersi olsaydı? Ya ben seni desteklemeseydim de sen beni destekleseydin ne olacaktı? Hiç bu olasılığı düşündük mü?”

Sally Michel, eşi öldükten kısa süre sonra Smithsonian arşivleri için yaptığı ve ses kaydı alınan bir röportajda “Sally Michel ya da Bayan Milton Avery” olarak tanıtılıyor. Michel gülererek araya gidip “ikisi de aynı şey” diyor. Ama değil. Biri diğerini yıllarca içinde barındırdı. Bayan Milton Avery kendi dehasını duraklatıp kocasının yeteneğini beslemek için ticari sanat yaptı. Muhtemelen rollerin değiştirilebileceği hiç aklına gelmedi. Dâhilerin beslenmesi ve tanınması gerekir. Sally Michel gibi harika bir kadın ressam ancak 1965'te Milton Avery öldükten sonra ortaya çıkıp kendi dehasını sergileyebildi.

Tina Fey bir şakasinda “yetenek cinsel yolla bulaşmaz” diyor. Ama bu şakadan daha fazlası çünkü hâlâ çok fazla kadın kimliklerini evlendikleri, çıktıkları ya da takıldıkları erkeklerden alıyor. Başka birinin yeteneklerinin size yansımalarını umarak değil, ancak kendi eşsiz becerilerinizi geliştirerek muhteşem olabilirsiniz. Partnerinizin dehanızı desteklemesi ve kutlaması gerekir, aksi takdirde dehanızın büyümesi zordur. Ama bir

kadının dehası kenara atıldığında her zaman erkekleri suçlamazsınız. Toplumsal baskıları göz ardı etmek herkes için zordur ve en yetenekli kadınlar bile dâhilerin erkek olduğu efsanesine takılı kalabilir. Kendilerini aile dinamiklerinde ikinci plana (ya da üçüncü ya da dördüncü plana) atarlar ve partnerlerinin dehasının gelişmesine yardım ederken kendi yeteneklerini yitirirler.

Sally Michel’in sulu boya çalışmasını çerçeveletip astıktan sonra “Bayan Milton Avery” fikrini düşünüp durdum. Bu ifadenin kendisi bile bir kadının varlığının ne kadar kolay silinip atılabildiğini gösteriyordu. Bu isimde Sally Michel nerede? Hiç yok. İnsanlara hitap etme şeklimiz gibi basit bir şey bile kendimizi ve birbirimizi nasıl gördüğümüz üzerinde büyük bir etkiye sahip. “Bay ve Bayan Milton Avery” çiftini düşünlerimize davet ettiğinizde büyük sanatçının gelmesini istiyorsunuz, o da koluna aksesuar olarak eşini takıp geliyor. Karısının önemi smokini ya da parlak ayakkabılarıyla aynı seviyede. Buradaki korkunç cinsiyetçilik, çok eskilerde kaldığını düşündüğüm ama bariz bir şekilde önümde duran bir şey. Ama sonra eşimle, süslü ekru bir zarf içinde bir düğün davetiyesi aldık. Üstünde yalnızca eşimin adıyla “Dr. Ve Bayan...” yazıyordu.

“Ben de bir insanım” dedim davetiye fırlatarak.

“Gelenek böyle” dedi eşim beni sakinleştirmeye çalışarak.

Anlıyorum. Ama gelenek bir kadını yok etmek için bir mazeret değil. Adını bile söyleyemiyorsan nasıl yeteneğini, dehasını ya da bireyselliğini tanıyabilirsin ki? Birilerinin hâlâ bu formatı kullanıyor olmasını dehşet verici, terbiyesizce ve iğrenç buluyorum (bilmem anlatabildim mi?). Eşimi seviyorum. Onunla düğünlere ve diğer etkinliklere katılmaktan mutluluk duyuyorum. Ama kadın isme gelen bir ek değildir, tamam mı? Kadınların dehasını tanımak istiyorsak önce kadınların var olduğunu tanımamız gerekiyor.

Kadınları küçümseyen gelenekler bırakılmalı. Kuzey Carolina’da bir özel okuldaki kızlar 2019’da federal hâkim poli-

tikanın anayasaya aykırı olduğu kararı verilene dek etek giymek zorundaydı. Okul, kızlara pantolon yasağının“geleneksel değ erleri” s urd rmek için olduğunu savundu; fakat mahkeme temelde bu geleneksel değ erlerin kızlara zarar verdiği kararına vardı. Eteğini düzeltmekle uğraşırken çalışmaktan dikkatin dağılır ve “teneffüste tırmanma veya spor yapma gibi belirli etkinliklerden tamamen ka ınırsın.” Bir kıyafet kuralının zorla ortaya koyduğu “geleneksel değ er” saygı değildir, kızları erkeklerle eşit bir temelde rekabet etmekten alıkoymaktır. Mahkemenin bu kararını cesaretlendirici bulabilirdim ama 1960’larda okullarda pantolon-etek konusunda benzer kavgalar oldu ve fiziksel özgürlüğün eşitliğin bir parçası olduğu kavramı çok daha eskilere dayanıyor. Kadınlara oy hakkı verilmesini savunanlardan erken dönem aktivistler, daha az kısıtlayıcı kıyafetler getirmek için korseleri ve tarlatanları kaldırdılar.  zg rce düşünmek için özgürce hareket edebilmen gerekiyor. Sıklıkla elbise giyiyorum ama biri dolabımı gözetlemeye kalksaydı buna sinirlenirdim. Buradaki daha büyük sorun, kadınların ne giydiğini ya da vücutlarıyla ne yaptığını kontrol etmenin küçük düşürücü olması ve bahanesi ne olursa olsun nihayetinde kadınları sınırlamak ve yeteneklerinin, potansiyellerinin, g   lerinin altını oymak için bir çabanın mevcudiyeti.

MIT Media Lab’den robotik uzmanı Cynthia Breazeal bana “Binlerce yerden d rt klendiğimiz bir çağda yaşıyoruz” dedi. Size nasıl hitap edildiği, ne giydiğiniz,  ğretmenlerinizin size söyledikleri, hepsi sizi belirli bir alandan d rt kl yor. Breazeal’in ebeveynleri bilgisayar bilimciydi ve onu bilim alanında d rt klediler. Ama birçok genç kadın d rt klenerek dehalarını tanımak ve potansiyellerini gerçekleştirmekten uzaklaştırılıyor. Kadınları şu an robotik, bilim ya da başka herhangi bir alandan uzak tutan şey, açık cinsiyetçilikten çok, üstü kapalı cesaret eksikliği. “Açıkça ortada olmadığı ve her zaman kasten yapılmadığı için bununla baş etmek daha zor” dedi Breazeal. “Bir erkek

çocuğuna matematikte çok iyi olduğu ve buna devam etmesi söyleniyor olabilir. Bunun yanında kız çocuğu bunu çok sık duymadığı için farklı bir yola kayabilir.”

Dilimize, kıyafetlerimize ve başkalarını görüş şeklimize nüfuz eden bilinçaltındaki önyargılar, dâhi kadınların fark edilmesini zorlaştırmanın ötesinde yankılar yaratıyor. Bebeklerin nasıl meydana geldiğini anlamamızı bile zorlaştırıyor. Bunu yedinci sınıfta çözdüğünüzü sanıyorsunuz, değil mi? Ama şaşırtıcı bir şekilde en temel sperm-yumurta hikâyesi bile kadın ve erkek hakkındaki cinsiyetçi görüşlerimizden etkilenmiş. Antropolog Emily Martin üreme üzerine yıllarca yapılan araştırmalara bakınca, ilk dönemdeki akademik makalelerin, enerjik spermin güçlü bir şekilde yüzerek pasif şekilde bekleyen yumurtaya gittiğini açıkladığını buldu. İlk önce gelmek için yarışan binlerce sperm arasından en güçlü ve sağlamı öne atılıyor, engeli aşıyor ve zaferi kazanıyor. Benim anladığım ve çoğu biyoloji ve seks eğitimi dersinde öğretilen buydu. Spermi mızrağını çekmiş dörtına koşan zırhlı bir savaşçı gibi görebilirsiniz, bekleyen yumurta ise yelpazesini sallar ve kırıpkıklarını kıvrır.

Ancak bu açıklamanın inanılmaz şekilde yanlış olduğu ortaya çıktı. Dişinin (yumurta) pasif, erkeğinse (sperm) agresif olduğu insan şekline bürünmüş bu varsayım, muhtemelen bilim insanlarını gerçek etkileşimi anlamaktan uzun süre alıkoymuştu. Çoğu sperm aslında uyuşuk birer yüzücüdür, yumurtaya geldiklerinde içeriye girmek yerine oraya tutunurlar. Yumurtanın kalın dış çeperi olan zona pellucida, hangisinin içeri gireceğine karar verir. Bu yeni bilgiyle araştırmacılar ve bilim yazarları yazdıkları makalelerde basitçe farklı bir stereotipe döndüler. Antropolog Martin şu an bu daha aktif yumurtanın tehlikeli ve agresif bir femmefatale olarak algılandığını ortaya koydu. Oyunbaz ve hilekâr yumurta spermeleri kendine çekip hapsediyor, tıpkı Palm Beach sokaklarında dolaşan dul bir para avcısı gibi.

İşin gerçeği; sperm ve yumurta fertilizasyon sürecinde birlikte çalışan hücresel partnerlerdir. Ortak şekilde etkileşimde bulunuyorlar, dişi ve erkek hücreler ikisinin de yararına eşit şekilde dans ediyor. Sürecin bu şekilde açıklanmaması bilinçaltı önyargıların en büyük örneği olabilir. Pasif ve agresif davranışlara atfettiğimiz cinsiyet beklentilerinden o kadar etkileniyoruz ki bunları hücrelere uyarlıyoruz. Martin cinsiyet özelliklerini hücre seviyesinde atfetmenin (hiç cinsiyeti bulunmayan bir seviyede) bu özelliklerin değiştirilemez olduğunu gösterdiğini söylüyor. Bu hücreler toplanıp yaşayan, nefes alan bir kadına dönüştüğünde, erkek bilim insanlarının onu kendilerinden farklı görmeleri şaşırtıcı mı? Bir iğne ucundan küçükken bile onun hakkında karakter özellikleri uyduruyorlardı. Bir yumurta ve spermin uyumlu bir şekilde birlikte çalıştıklarını hayal edemiyorsanız farklı cinsiyetten birini iş arkadaşı ya da arkadaş olarak gördüğünüzde zorlanırsınız.

Cinsiyet stereotipi tuzağına düşmek, pozitif bir etki yaratmak için yapıldığında bile tehlikeli ve zarar vericidir. Güzel günlerde Emily Martin'in ortaya koyduğu (a) boş ve pasif ya da (b) tehlikeli şekilde agresif dişi stereotipinin ötesine geçtiğimize inanmak istiyorum. Ama kötü günlerde yumurta ve sperm açıklamasında olduğu gibi yalnızca stereotipleri bir kere daha güncellediğimizi fark ediyorum. Şu an kadınların eşit oranda sorumluluk alan, işbirlikçi, doğuştan besleyip büyüten, kendini öne atmak yerine çözüm bulmakla ilgilenen varlıklar olduğunu duyuyoruz. Bu özellikler, neden politika, akademide veya kurumsal şirketlerde daha çok kadına ihtiyaç duyduğumuzu açıklarken kullanılıyor. Eskiden siyasi pozisyonlara gelmeye çalışan kadınlar cinsiyeti tamamen göz ardı ederken şimdi birçoğu çeşitli platformlarda “kadınlar daha iyi” diyor. *The New York Times*'ta köşe yazarı olan Michelle Cottle, 2018'de kendini ve diğer kadınları annelik içgüdülerinin yardımıyla herkesin iyiliği için çalışacak arabulucu-

lar ve problem çözücüler olarak kutsal bir şekilde tanımlayan bir kongre üyesi kadından bahsetti.

Cottle'ın yorumu şöyledi: “Ne kadar neşe verici. Ne kadar kışkırtıcı. Ne saçma.”

Evet, ne saçma. 2018’de Kongre’ye seçilen kadınların çoğu savaşçı, sözünü esirgemeyen ve partinin standartlarını korumaya çalışanlarla aynı noktaya düşmek istemeyen insanlar olduklarını ispatladılar. Yani eşit oranda sorumluluk alan kadın stereotipine uymuyorlardı. Kadın politikacıların “daha az öfkeli ve hırslı, daha çok ortayol bulucu ve daha az partizan olması bir hakaret ve gerçeği yansıtmıyor” dedi Cottle. Politikada, akademide ve kurumsal şirketlerde daha çok kadına ihtiyacımız var ama buradaki amaç deneyim çeşitliliği, Mükemmel Kadının hepimizi kurtaracağı üzerine uydurulmuş bir efsane değil. Aynı şekilde sizi yeni uydurulmuş eşit derecede sorumluluk alan/besleyen/mükemmel anne şeklinde bölen stereotiplere uymaya çalışarak bilim, mühendislik, sanat ya da başka bir alanda dâhi olamazsınız. Bu özelliklere sahip olabilirsiniz ya da olmayabilirsiniz. Kadınların ne olduğunu beyan ettiğinizde ne olmadığını da beyan ediyorsunuz. Cesaretiniz varsa tanıştığım dâhi kadınlardan birine ne olamayacağını söyleyin bakalım.

Her öncü ya da alanında ilk olan her kadın dâhi değildir ama camdan zeminleri kırmak deha seviyesinde güç, cüret ve akıl gerektirir. Dâhiler dünyayı görme şeklimizi değiştirir ve mümkün olan şeyler hakkında yeni algılar kazandırır. Hillary Clinton 2016’da seçimleri kaybetti ama halkın oyunu alarak 2018’de kendini öne atabilen (ve seçilen) birçok kadın adaya ilham verdi. 2020’nin ilk Demokrat başkanlık münazarasında sahneye 6 kadın çıktığında bir şeylerin değiştiğini hissettik. Bu gruptan çıkan Elizabeth Warren ve Kamala Harris, Kadın Aday şeklinde stereotiplere aldırmıyordu. Özgüvenleri, getirdikleri taze kan ve farklı fikirleriyle politikadaki yeni kadın dâhileri onlar tanımlayabilir. Harris, bir pozisyonu

ne zaman istese onun gibi görünen kimsenin bunu daha önce yapmadığını duyduğunu söylüyor. Ne olmuş yani? Onda kuralları değiştirecek politik deha, yani zekâ, yetenek ve ün var.

Warren ve Harris bana işlerini büyük bir tutkuyla yapan, görüştüğüm birçok dâhi kadını hatırlatıyorlar; başarmak istedikleri şeye o kadar odaklılar ki yollarındaki engelleri göz ardı ediyorlar. Amerikalıların erkek ve kadın başkan adayları için farklı kriterlerinin olup olmadığı sorulan Kamala Harris, kampanyasının başlarında buna çok dikkat etmediğini söyledi. “Bana kıyasla erkeklerin nasıl muamele gördüğü... Bunun dikkatimi dağıtmasına izin vermiyorum” dedi. Warren da kadın aday olmasının dikkatini dağıtmasına izin vermedi. Bunun yerine sağlıktan silahlanma kurallarına kadar, birçok konuda öneriler sunmakla, mitinglerine binlerce insan toplamakla ve TV’de seyircileri kendine çekmekle meşguldü. Bu yaklaşımı kesinlikle bir dâhi göstergesi olarak oyları toplamasına yol açtı. Bir sonraki seçimi kazanıp kazanamayacağı farklı bir soru. Kadın dâhiler tarih boyunca erkeklerin gücü konusuyla ve tam potansiyellerine ulaşmalarını engelleyen yapısal caydırıcılarla savaştı. İster Fanny Mendelssohn Hensel’i ister Rönesans’taki kadın ressamı ister Lise Meitner’ı, isterseniz Hillary Clinton’ı düşünün, başarılıları şeye olan hayranlığımız, neler olabileceğini hayal edince hissettiğimiz kederle birleşiyor. Şu an sanat, bilim ve politikada büyük dönüm noktaları yaratan kadın dâhilere hayranlık duyuyorum, aynı zamanda onların peşini bırakmayan devamlı kadın düşmanlığına karşı da hayretler içinde kalıyorum.

Geçenlerde Florida’da gittiğim bir partide kadın dâhileri araştırdığımdan bahsedince, aşırı bronzlaşmış bir erkek bana kendini beğenmiş bir bakış attı. “Buldun mu bari?” dedi. Erkek dâhi arıyor olsaydım bu adamın kesinlikle listemde olmayacağını düşünüyorum. Ama sırf erkek olduğu için kendini üstün hissedebiliyor. Belki de Simone de Beauvoir’ın yaptığı yorumu

tekrarlamalıydım: “Kimse kadınlara karşı iktidarından endişelenen erkekler kadar küstah, agresif veya kindar davranmaz.”

Partinin sonunda kendini beğenmiş adamın yanına gidip son yıllarda kaç ülkenin kadınlar tarafından yönetildiğini bilip bilmediğini sordum. Şaşırmış görünüyordu ama sonra parmaklarıyla bir hesap yaptı. Almanya’da Angela Merkel seçilmişti, Britanya’da Theresa May vardı (“Ondan önce de Margaret Thatcher vardı” dedim.) Bir de Liberya’da ünlü bir kadın vardı, değil mi? “Yani 3 ülke var” dedi küçümseyerek.

“Avustralya ve Yeni Zelanda’daki harika liderleri de unutma” dedim.

“O zaman 5. Hatta ikiyle çarpıp 10 diyorum” dedi.

“Son kararın mı?” dedim.

“Evet.”

“Çok uzaksın” dedim onun gibi kendini beğenmişlik yapmamaya çalışarak. “60 ülke var.”

“Olamaz” dedi.

“Ama oldu” dedim keyifle.

Evet, oldu. Bu kendine hayran erkeği bilmediği için suçlamam, aynı soruyu birçok insana sordum kimse ondan fazla sayı söylemedi. Ayrıca kimse dünyada en büyük nüfusa sahip 6 ülkeden yarısının geçmişte veya şimdi kadın liderleri olduğunu da bilmiyordu (evet, ABD kadın lideri olmayanlar arasında). Siyasi liderlerin güzel yanı gerçekten oyları sayıp liderlerin yükselmesini izleyebiliyor olmamız. Ama bu konuşma beni daha da rahatsız etti, çünkü dünyanın diğer bölgelerinde yıldız ve yenilikçi olan ama sayımı yapan erkekler olduğu için hakkını alamayan kadınları düşündüm. Belki artık hepimiz farklı saymaya başlayabiliriz.

Geçenlerde Kaliforniya’da Southern Üniversitesi’nde bir kadın zirvesinde açılış konuşmacısı olarak davet edildiğimde bunun harika olduğunu ama çok meşgul olduğum için gele-

meyeceğimi kibarca belirttim. Beni davet eden üçüncü sınıf üniversite öğrencisi hemen yanıt verdi, belli ki reddedilme gibi küçük bir engelin onu engellemesine izin vermeyecekti. Farklı bir açı ve yaklaşım denedi, enerjisi ve tutkusu beni gülmüştü. Birkaç yazışmadan sonra “hayır” cevabım “evet”e dönüştü. Onu desteklemezsem olmazdı. Vazgeçmeyi reddetmek asırlar boyunca kadın dâhilerin değişmeyen bir özelliği oldu, bu kız da doğru yoldaydı.

Gün boyu sürecek olan ve hayattaki tüm olasılıklar üzerine ilham veren genç kadınlar üzerine bu etkinlik için uçağa bindim. Organizasyonu yapan öğrenciler uzaktan oldukları gibi etkileyici ve sıcaktı. Odaklı çalışmaları sayesinde binden fazla kadın (ve aralara serpiştirilmiş erkekler) oditoryumu doldurdu. Genellikle tek cinsiyetli etkinliklerden kaçınıyorum, ama diğer zamanlarda iyi bir dağılıma sahip olan bu kampusta “kadınlara ilham veren kadınlar” fikrinin içgüdüsel bir gücü vardı. Ruth Bader Ginsburg’e Yüksek Mahkeme’de kaç kadın olmasının doğru olacağı sorulduğunda dokuz cevabını verdiği zamanı hatırladım. Dokuz erkek olduğunda kimse bunu tuhaf bulmuyor, neden dokuz kadın için durum farklı olsun?

Konuşmadan önce odada kendi şirketlerini kuran kadınlar hakkında bir panelde yer alacak iki genç girişimciyle tanıştım. Biri başarılı bir kozmetik şirketi kurmuş, diğeri de ülke genelinde dondurmacılar zinciri yaratmıştı. İkisi de otuz yaşın altındaydı ve daha da genç görünüyorlardı. Onlarla konuşurken gelecek nesillerde kadın dâhilerin yeni şekillerde ifade edileceğine dair bir umut ışığı hissettim. Dondurma şirketinin CEO’su Maryellis Bunn beyaz bir tulum giymişti ve ayağında kırmızı arkası açık mokasenler vardı. Uzun koyu renkli saçları omuzlarına dökülüyordu. Minyon ve ince haliyle bir pop yıldızı gibi görünüyor ama konuşmaya başladığımızda kıvrak zekâlı olduğunu ve işletmesinin tüm adımlarını düşündüğünü fark ettim. Kot pantolonlu kozmetik müdürü Karissa Bodnar’ın

ise ürünleri hakkında o kadar çok bilgisi vardı ki hemen sipariş vermek istedim.

Onlara kadın dâhilere olan ilgimden bahsedince hemen istekli bir şekilde başlarını salladılar. Şirketlerini kurarken özgün yollara yönelmişlerdi, mevcut modelleri bozmaya ve yeni topluluklar yaratmaya odaklanmışlardı. Kadın olmak engel teşkil etmişti ama negatif mesajların etrafından dolanmanın bir yolunu bulmuşlardı. Bunn ilk mağazasını kiralamakta zorlanmış, çünkü erkek emlakçılar onu ciddiye almamış. Artık başarılı olup güç dengeleri değişince emlakçıların “arayıp mülk satın alması için yalvardığını” söylüyor tatmin olmuş bir şekilde. Bodnar ürünlerini başlangıçta mutfakta kendisi yaratmış. Kimya bilgisine dayanarak tam istediği gibi rujlar ve maskaralar oluşturmuş. Hiçbir yerden sermaye bulamadığı için sermayesi olmadan başlamış.

“Sizce kira sözleşmesi yapmak ya da sermaye bulmak, kadın olduğunuz için mi, genç olduğunuz için mi yoksa insanlar işinizi anlamadığı için mi sorun yarattı?” diye sordum.

“Üçü de” dediler aynı anda.

İkisi de onlardan şüphe edenlere kulak asmadı. Kendilerine güvendiler ve kaybeden, onlara sermaye vermeyenler oldu, çünkü artık birçok çalışma kadınların yönetimindeki şirketlerin daha iyi yatırım getirisi sağladığını gösteriyor. Böyle planlamamışlar, ama hızla büyüyen şirketlerinde çalışanların neredeyse tamamı kadınmış.

“Yalnızca kadınları işe almaya çalışmıyorum, ama kadınlar daha iyi” dedi Bunn. Duraksadı ve Bodnar başıyla onaylayınca devam etti: “Ama erkek de arıyoruz. Çeşitlilik önemli.”

Güldüm. Carol Anderson üniversitelerde halen erkekler için pozitif ayrımcılık olduğunu söylemişti, bunun işyerinde gerekli olduğu (en azından birkaç şirkette) noktaya geldiğimizi görmek ilginçti. Ama aynı zamanda birçok şeyi açıklıyordu. Kadınlar “sadece daha iyi” değillerdi, erkekler de öyle. Ama Bunn’in kadınların daha zeki, daha çalışkan ve daha bil-

gili olduğu konusundaki hissi, kadınları yüzyıllardır geride tutan sorunun diğeri yüzüydü. Güç sahibi insanlar, doğal olarak kendileri gibi insanlara yönelir. Erkeklerin gücü elinde tuttuğu yıllar, on yıllar ve yüzyıllar boyunca, erkekler kendilerinin aynası olan insanları işe aldı. Onlarla aynı okula giden, squash oynayan, onlar gibi giyinen insanları aradılar ve onların “en iyisi” olduğunu düşündüler. Onlar gibi olmayan birine şans vermek için bir neden yoktu.

Yapısal değişim mi istiyorsunuz? Erkekleri kadınların da onlar kadar iyi olduğuna ikna etmeyeceksiniz. Bunu ne duymak ne de bilmek istiyorlar. Güçlerini bırakmaları için herhangisi bir sebep yok. New York’tan büyük ve prestijli bir hukuk firması 2018’in sonunda yeni ortaklarını çevrimiçi yayımladı, fotoğraflarda on bir beyaz erkek ve bir beyaz kadın vardı. İnsanlar sosyal medyada buna büyük tepki gösterince, firmanın yönetim kurulu başkanı halen diğeri büyük firmalardan daha çok kadın ortakları olduğunu açıkladı. “Zaten birini çağırdık” sendromuna o kadar çok benziyordu ki bu. *The New York Times* buna “Terfi kararları... ağırlıklı olarak üzerimize beyaz erkek yağdıran insanların ellerine kalınca neler olabileceğini tüm çıplaklığıyla gösteren bir olay” adını verdi. Güç sahibi erkekler yalnızca kendileri gibi görünen dâhiler istiyorsa ne kadar akıllı olduğunuzun bir önemi yoktur.

Bodnar ve Bunn gibi kadınlar işe alım yapmaya başlayınca onları kadınların değeri konusunda ikna etmeniz gerekmez. Doğal olarak dünyayı sallarlar çünkü onları rahat hissettiren ve güvenmeye hazır oldukları insanlar kendileri gibi olanlar. Güzel, genç ve şık bir kadına bakıp aynı zamanda hırslı, akıllı ve ticari dehaya sahip olabileceğini anlayabilirler. Yeni aynalar sunarlar. “Kadınlardan” bahsederken genç yaşlı, şık ya da rüküş, farklı yetenek ve becerilere sahip geniş bir insan yelpazesini kastettiğimizi anlarlar. Bu büyük ve değişken grupta bir yerlerde sayılarla arası çok iyi, işin ticari kısmını götürmesi gereken ve şirketi tüm dünyaya tanıtacak

pazarlama dehasına sahip birileri var. Bu işi aynı şekilde iyi yapabilecek bir erkek var mı? Belki vardır. Ama işi şansa bırakmak istemezsiniz.

Nesiller boyunca dehayı araştırırken belirli zaman ve yerlerde deha merkezleri oluşmuş; Rönesans'ta İtalya'da, 1970'lerde Silikon Vadisi'nde, yüzlerce yıl önce Antik Yunan'da. Ayaklanma dönemleri kadın dâhilerin yeteneklerinin gelişmesinin yolunu açabilir ve seslerini duyurmak için onlara cesaret verebilir. 18. yüzyılın sonlarında salonlar kurup Napolyon'a karşı çıkan Madame de Staël'i hatırladınız mı? Bir dâhiydi ve korkusuzdu, ama Fransız Devrimi'nin enerjik kıvılcımının ona dünyanın değişmek üzere olduğu hissini verdiği de kesin. Aynı durum dönemin nefes kesen yaratıcılığının bir parçası olan Rönesans'ın kadın ressamı için de geçerli. Kimya alanında Nobel Ödülü alan Dr. Frances Arnold, Pittsburgh'un taşrasında büyüdü ama ergenlik döneminde 1970'lerin savaş karşıtı protestolarına katılmak için Washington DC'ye gitti ve bu aykırı ruh onu hiç terk etmedi.

Kadınların dehası her dönemde ve her yerde yeşerdi ama endişe ve sıkıntı anlarında erkeklerin kaybetme kaygısı kadınları suçlu gibi gösterdi, güçlü kadınlar hedef haline geldi. Bugün sağcı eleştirmenlerin kadınlara giderek daha çok düşman olması veya alternatif sağcı web sitelerinin güçlü ve başarılı kadınlar hakkında zehir zemberek teoriler çıkarması tesadüf değil. Oğlunun oynadığı futbol takımındaki kızların daha iri ve güçlü olması nedeniyle, çocukların karma spor takımlarında yer almasına karşı çıkan bir politikacının makalesini okudum. Gol atan kızların özgüveninin erkeklerden daha fazla gelişeceğinden kaygılıydı. Ama bunun neresi yanlış? Daha iyi bir toplum yaratmanın yolu tam da bu; kadınların gücünü desteklemek. Çünkü Dr. Arnold'ın dediği gibi, çeşitlilik olmazsa soyumuz tükenir.

Hayatımızın içine işlemiş derin önyargıları ve sosyal beklentileri fark edince dehasını ortaya koyabilen kadınlara daha da hayranlık duyuyorsunuz. Bana dâhinin tanımını sıra dışı yetenekle ünün birleştiği nokta olarak yapan Cambridge öğretim üyesi kesinlikle haklıydı. Harika yetenekleri olan kadınlar, sıklıkla hak ettikleri görünürlük ve ilgiye sahip olamadıkları için kadınların sıra dışı, çeşitli ve güçlü dehaları çok büyük ölçüde göz ardı edildi. Ama anketör arkadaşım Michael Berland, dâhiler üzerine bir anket daha yaparsa, belki dâhilerin yaygın olarak erkek olduğunu söyleyen önceki yüzde 90'lık kesim değişmeye başlar. Mike'la karşılaşırsanız dâhilerin hem kadın hem erkek olabileceğini söyleyin. Bir kadın dâhinin adını sorduğunda vereceğiniz ilk isim Marie Curie olsun. Ama sonra ondan bir yer bulup oturmasını isteyin, çünkü paylaşılabilecek uzun bir listeniz var.

Dâhi Kadınların Kartları Yeniden Dağıtan Gücü

Bu kitap için onlarca dâhi kadınla röportaj yaparken ortak özelliklerinin ne olduğunu arayıp durdum. Dâhiler tanımları gereği farklı ve kendilerine özgüler ama tutarlı olarak görülen bazı özellikleri doğru gibiydi. Çoğunun hayatlarının bir noktasında onları destekleyen ebeveynleri ya da cesaretlendiren kadın ya da erkek akıl hocaları oldu. Hepsinde istedikleri şeyin peşinden gitmelerini sağlayacak azim ve kararlılık vardı ve çoğu, zorlukları olimpiyat koşucularının engellere yaklaşımında olduğu gibi altın madalyaya giderken üzerinden süzülecekleri bir şey olarak gördüler. Etiketleri ya da sınırları kabul etmediler ve genellikle dehaları bir alana özgüydü, cinsiyete bağlı değildi. Astronomi, fizik, resim, beste, mikrobiyoloji, felsefe, nörobilim, tiyatro ve daha birçok alanda çalışan harika kadınlarla tanıştım. Bu alanların arasında bir ilişki bulamadıysanız, tüm mesele bu zaten. Kadınların yetenekleri birçok farklı yönde ilerler. Kadın bilim insanlarının, kadın sanatçı ya da bestecilere kıyasla erkek bilim insanlarıyla daha çok ortak özelliği vardır.

Kişisel anlamda tanıştığım birçok dâhi kadın evliydi ve çocuklar vardı. Eşlerinin ya da partnerlerinin evde eşit sorumluluk, hatta bazen daha çok sorumluluk aldığından hayranlıkla bahsediyorlardı. Hırslarından vazgeçmeden kendilerini ço-

cuklarına adamaktan memnunnardı. Biraz farklı olmak, stereotiplere direnmek ve kendi kurallarını koymak onları rahatsız etmiyordu. Herhangi birinin çocuğuna prenses kostümü giydireceğini sanmam. Çoğu kariyerlerinin başında cinsiyeti dikkate almadı; hem erkek hem de kadın meslektaşlarıyla rahatça çalıştılar. Cinsiyetçi önyargılara gözlerini kapadılar ya da onları göz ardı edip alternatif yollar buldular. Nihayet yerleşen cinsiyetçilikle savaşıp diğer kadınları destekleyecek konuma geldiklerinde tam olarak bunu yaptılar. Birkaçı dâhi çocuktu, dâhi çocuk olsun ya da olmasın hepsi yeteneğin sıkı çalışma, kararlılık ve azim gerektirdiğini anladı.

Onlara direnen dünyaya mizahla, pozitif bakış açısıyla ya da güçle karşı koymalarını sağlayan sihir neydi? Çoğu başarısızlıktan korkmuyordu ve hepsi zor durumlardan sonra ayağa kalkma konusunda iyiydi. Tekrar tekrar denemenin dâhilik oyununun bir parçası olduğunu ve kimsenin ilk seferde ya da her seferinde başarılı olmadığını biliyorlardı. Bunu kabullenmek başarının ilk adımı. Bir sene en iyi oyuncu Oscar Ödülü alan, birkaç yıl sonra da Altın Ahududu, yani en kötü oyuncu ödülünü alan aktris Halle Berry'yi düşünün. Ahududu ödülünü gidip bizzat alacak cesarete ve mizah anlayışına sahipti. “Teşekkür edeceğim o kadar çok insan var ki. Çünkü birçok insanın yardımı olmadan bu ödülü alamazsınız!” diye şaka yaptı. Oscar'ını havaya kaldırarak bunu geri vermek zorunda olmadığını söyledi.*

Dâhilik, tanıımı gereği sizi farklı, özel ve özgün kılan yetektir; dâhi kadınları yetiştiren şey zaman içinde değişebilir. Fakat dâhi kadınların herhangi bir yerde ve zamanda gelişmesi için benim keşfettiğim unsurlar şunlar:

1. Sizi destekleyen bir insan:

Dehanın beslenmesi gerekir, deha tamamen gelişmiş bir şekilde ortaya çıkmaz. Tarihsel açıdan kadınların potansiyeli

* Oscar Ödülü *Kesişen Yollar*, Ahududu ise *Kedi Kadın* filmi içindi.

yok edildi, çünkü kimse bunu tanımaya veya cesaretlendirmeye istekli değildi. Ama sosyal değişim güçlü sonuçlar getirdi. Robotik uzmanı Cynthia Breazeal'in ailesi onu küçükken bilim müzelerine götürdü ve bilgisayarlarla oynaması için teşvik etti. Anne Wojcicki ona başarılı olabileceğini söyleyen destekleyici bir akademik çevrede büyüdü. Bu çevre Wojcicki'ye kendi yolunda gitmesi ve *23andMe* adlı çığır açan şirketi kurması için gerekli özgüveni verdi. Matematikçi Helen Wilson'ın hocalarından biri objektif bir değerlendirme yaparak yeteneği olduğunu söyledi; Wilson da onun söylediğini kanıtlamak için yoluna devam etti. Daha eski yüzyıllarda Sofonisba Anguissola ve Artemisia Gentileschi gibi kadın sanatçılar, parlamaları için kendilerine bir fırsat verecek olan eşlerine ya da ebeveynlerine güvendiler. Dâhi kadınlar tüm dünyayı yanlarında görmek zorunda değil, dünya da neredeyse hiç yanlarında olmadı. Ama cesaret veren bir akıl hocası, öğretmen ya da ebeveyn olmazsa olmaz.

2. Önyargılara gözünü kapatmak:

Her yerde önyargı gören kadınlar haklı olabilir ama aynı zamanda kendilerini engellerler. İşlerine odakları ve işleri konusundaki heyecanları sayesinde, yollarına çıkan şüpheleri göz ardı eden dâhi kadınlar zafere gider. 1930'larda çalışan Lise Meitner, bilim laboratuvarlarına kadınların alınmamasına rağmen yoluna devam etti. Daha yakın zamanda yaşayan astrofizikçi Jo Dunkley, Oxford'daki fizik derslerinde ne kadar az kadın olduğunu hiç fark etmedi. Meg Urry ise NASA'da ve Yale'de "ilk kadın" pozisyonlarını ardı ardına alırken tüm yolların açık olduğuna ve her şeyi yapabileceğine inandı. Dunkley ve Urry mesleklerinde zirveye ulaştıklarında geri dönüp karşı karşıya kaldıkları engelleri görebildiler; şimdi de bu engelleri peşlerinden gelen diğer kadınlar için kaldırmaya gayret ediyorlar. Bazen bu konuda bir şey yapabilecek pozisyona gelene kadar yapısal problemleri göz ardı etmeniz gerekebilir.

3. Cinsiyetin ötesini görmek:

Dâhi kadınlar kendilerini sınırlamay ve kategorize etmeyi reddeder, kadınların yapması gerekenleri azaltan ya da sınırlayan cinsiyet düzenlerini de kabul etmezler. Fei-Fei Li çocukken ailesi hiçbir zaman onun sınırlayıcı kadın stereotiplerine uymasını beklemedi ve bağımsız düşünce şeklini desteklediler. Li'nin yapay zekâdaki dehası biraz da geniş ve sınırsız şekillerde düşünebilme yetisinden kaynaklanıyor. Princeton Rektörü Mikrobiyolog Shirley Tilghman, kendine gözlerini kapatıp bir bilim insanı düşünmeyi öğretti. Bu insanın erkek olduğu kadar kadın da olmasını amaçladı. Kadın dâhiler toplumsal mesajların kontrolden kolayca çıkabilen ayrımlar yarattığını ve bunların kadın ve erkek beynini oluşturan birbiriyle örtüşen mozaiklerle açıklanamadığını bilir.

Kadın dâhi olarak kendinizi cinsiyet stereotiplerinin sınırları dışında bir birey olarak tanımlamalı ve eşsiz yeteneğinizin tek başına var olabileceğini bilmelisiniz. Kadın erkek bölünmesini aşabilmeli, başkaları gibi olmamak konusunda endişelenmemeli ve olasılıklar dünyasını daraltan beklentilere uymayı reddetmelisiniz.

4. Pozitif yaklaşım:

Hangi saygısızlıkla, retle ya da önyargıyla karşılaşırca karşılaşsın, konuştuğum neredeyse tüm dâhi kadınlar sorunları farklı bir çerçeveye koyup fırsata çevirmenin bir yolunu buldu. Diğer herkesten daha az şikâyet ediyorlardı. Kimyacı Frances Arnold, kadınları dünyaya karşı negatif ve korku dolu bir yaklaşım yerine pozitif ve güçlü bir yaklaşım benimsemeye teşvik ediyor. Her durumda bir iyilik görme yeteneği kişisel hayatında zor zamanları atlatmasını sağladı ve sonunda İsveç'e gidip Nobel Ödülü'nü almasına yardımcı oldu. Afro-Amerikan çalışmaları uzmanı Carol Anderson kadınlara ikinci bir şans verilmediğini fark etti. Bu bir haksızlık olsa da coşkusunu kaybetmedi ve çalışmalarının tüm suçlamalardan

uzak olduğundan emin oldu. Dâhi kadınlar işlerinden keyif alır ve güçlü ve anlamlı katkılarıyla kadınların yetenekleri hakkındaki olumsuz toplumsal mesajları aşabilecek bir iyimserlikle yaşarlar.

5. Oraya ait olduğuna dair temel bir inanış:

Diğer insanların dehanızı görmesini ve kutlamasını istiyorsanız yeteneklerinizi küçümsemek ya da sizi kenara atmak isteyenlerden gözünüz korkmamalı. Oyunun içinde olma hakkınız olduğuna inanmalısınız. Broadway'in yetenekli ismi Tina Landau bir kadın yönetmen değil, yönetmenlik yapan bir kadın olduğunu söylüyor ve kadın olmanın kimliğinin yalnızca bir parçası olduğunu açıklıyor. Monica Mandelli, daha güzel bir hayata sahip olmak için korkusuzca İtalya'daki küçük kasabasını terk etti. Başarılı olma konusunda bir tutkusu ve farklı olmanın bir sorun yaratmadığına dair bir tutumu vardı. Fransız Devrimi zamanında yaşayan Madame de Staël kadın olarak hiçbir hakka sahip değildi, ama eşitlik ve özgürlük konusundaki duruşuna tam anlamıyla güveniyordu; sesini duyurmanın bir yolunu buldu. Durmak için bir neden bulmak her zaman kolaydır. Kadın dâhiler dışarıya itildikleri gibi pop kültürün verdiği mesajları reddettiler ve ana akım olabileceklerini büyük bir güçle hissettiler.

6. Çok yönlü bir hayat:

Dâhi kadınları, tıpkı Barnard Rektörü Sian Beilock'un ortaya koyduğu gibi, bazen dünyayı değiştiren araştırmalar yapan insanlar, bazen de çocuğunun beslenme çantasını hazırlamayı unutan anneler olduklarını anlıyorlar. Mühendis Andrea Goldsmith ve Daphne Koller alanlarına çığır açan yenilikler getirdi, aynı zamanda kendi çocukları için rol model ve anne oldular. Dâhi kadınlar birçok karmaşa yaşıyorlar ve birçok seviyede farklı benlikleri var. Kadınların yapabileceklerini küçümseyen beklentiler onları sınırlayamaz. Aktris Geena

Davis'in yaptığı gibi, kendi seslerini bulmanın ve kendilerini tanımlamamanın ya da sınırlamamanın gücünü keşfettiler. Kadın olmanın gerçek keyfinin, içinde kalabalıkları barındırmak olduğunu biliyorlar.

Tanıştığım dâhi kadınların çoğu, hayran kaldığım azimli ve güçlü karakterlere sahipti. Fakat bireysel dayanıklılığın tüm sorunları çözdüğünü düşünmek (benim için bile) aşırı iyimserlik olur. Özgüvenli olabilir, kendinize inanabilir ve işinize o kadar odaklanabilirsiniz ki engelleri ve önyargıları görmezsiniz. Yine de yapısal adaletsizliklere, toplumsal mesajlara ve üstü örtülü önyargılara takılırsınız. Ama dâhi kadınlar hem şimdi hem de geçmişte bu hikâyeyi değiştirmeye yardımcı oldular. Dünyaya farklı şekillerde yaklaşmamız için rol modellere dönüştüler. Toplumsal beklentilere uymayı reddetmeleri, bu varsayımların ne kadar saçma olabileceğini vurgulamaya yardımcı oldu. Kadınlar bilimde iyi değil mi? Lütfen Nobel ödüllü Frances Arnold ile tanışın. Annelik harika bir kariyeri engeller mi? Tanıştığım tüm dâhi kadınların çocukları ve bir ailesi vardı. Kadınlar çığır açan icatlar yapamaz mı? Bunu sosyal robot Jibo'ya sorabilirsiniz, yaratıcısı Cynthia Breazeal'e küçük bir selam verecektir.

Tanıştığım tüm dâhi kadınlar erkeklerle aynı alanlarda rekabet etti ve yıldız oldu. Onlarla konuşmak kızlar ve erkeklerin erken yaşlardan itibaren birlikte çalışmasının ve birbirlerine güvenmesinin ne kadar önemli olduğunu fark etmeme neden oldu. Bir kıza “istediğin her şey olabilirsin” deyip ona pembe legolar verirsiniz ve güzellik ürünleri yapması için kimya seti alırsanız verdiğiniz daha büyük mesaj kızların ayrı bir kategoride yer aldığı olur. Gerçek amaç yeteneğin ayrımcılık yapmadığı ve kendimizi nasıl gördüğümüzün önemli olduğudur. Aktris Mayim Bialik ne olduğunuzu görene kadar ne olacağınızı her zaman bilemeyeceğinizi söyledi. Kızlarına

prenses kostümü alan her ebeveynin bunu bir astronot kıyafetiyle değiştirmesini (ya da en azından desteklemesini) umuyorum. Kadınlar bunu yapmanın normal ve beklenen bir davranış olduğunu düşündüğünde en tepelere tırmanıyor.

Kadınların dehasının sergilenmesini beklemeye başlayınca bunun eksikliği yanlış ve açıklanamaz geliyor. *New York Times*'ta yazan bir eleştirmen, *Museum of Modern Art*'taki (Modern Sanatlar Müzesi) ana galeriler hakkında yazdığı bir yazıda, kadın sanatçıların eksikliğini "nefes kesici" olarak nitelendirdi. Picasso'nun eserlerinden daha çok satarak kadınların yaptığı daha önemli eserleri satın almayı önerdi. Eleştirmenlerin kadın sanatçıların müze duvarlarında "sergilenmediği" konusunda yazdığını görmek gerçekten nefes kesici. Buradaki amaç politik doğruculuk değil, erkek hiyerarşisinin tanımlamadığı yeteneklerin gücünü tanımak. Bu güç, New York'taki başka bir müze olan Guggenheim, 2019'da sanatçı Hilma af Klint'in bireysel bir sergisini açtığında açıkça görüldü. Hilma af Klint 1900'lerin başlarında resim yapıyordu ve eserlerinin, ölümünün üzerinden yirmi yıl geçene dek kimseye gösterilmemesini istedi. Umduğu şey, kadın sanatçıların yirmi yıl sonra daha farklı bir muamele göreceği yönündeyse haklıydı. Cesur, radikal ve soyut, spiritüel tabloları o kadar çarpıcıydı ki sergisi müze tarihindeki en geniş kalabalığı topladı. Büyük ressamlar Clara Peeters, Judith Leyster ve Artemisia Gentileschi'nin bir yerlerde haklarını aldıklarını hissettiklerini düşünmek istiyorum.

Bilgisayar çağının başlamasına yardımcı olan Ada Lovelace ve Grace Hopper gibi kadın dâhilere, ayrıca Lise Meitner dahil bilimde çığır açan kadınlara çok şey borçluyuz. Yeteneği olan ama ünlenemeyen daha birçok kadın var. 1900'lerin başlarında Harvard Gözlemevi'nde çalışan Henrietta Swan Leavitt yıldızların parlaklıkları hakkında keşifler yaparak evreni daha kesin bir şekilde ölçmeyi mümkün hale getirdi. O zamanlar keşfi hakkında övgü almadı ama Edwin Hubble ga-

laksiler arası uzaklıkları ölçmek için onun çalışmalarını kullandı ve o kadar ünlü oldu ki adı Hubble Uzay Teleskopu'na verildi. Herhangi bir astronom adı duydunuzsa bu muhtemelen Hubble'dır. Hubble, Leavitt'e çok şey borçlu. Belki aya gönderilen bir sonraki roketle Leavitt'in adı verilir.

Kadınların keşifleri bize dünyayı açtı, açmaya da devam ediyor. Bu kitap için araştırmamın sonlarına yaklaştığımda ve insanların önünde bundan bahsetmeye başladığımda, tanıştığım insanlar bana değeri yalnızca yıllar sonra bilinen muhteşem dönüm noktaları yaratan ya da zaferler kazanan kadınlar hakkında makaleler göndermeye başladı. Ya da müzik, sanat veya bilim alanlarında bir dalga yaratan tanındıkları (ya da duydukları) sıra dışı kadınlar hakkında hikâyeler anlattılar. Onları da eklemek istemez miydim?

Hepsini eklemek isterdim ve daha genel bir şekilde bunu yaptığımı umuyorum. Kadınların dünyanın yarısı olduğunu anlamaya başlıyoruz ve tek tek bu hikâyelerden asıl ortaya çıkan şey, kadınların yeteneklerinin ve dehalarının bir araya gelmesiyle ne kadar güçlü olabilecekleri. Geçmişte çok fazla yetenek gözden kaçmış ya da teşvik edilmemiş. Bunları şu an tanırıyorsak, potansiyelleri hakkında heyecanlanıyorsak dünyanın önümüzdeki yıllarda daha farklı olmaya başlayacağını düşünüyorum.

Değişim yavaşça olur ama olur. Kadınların yapabileceği şeyler hakkındaki algımız dönüşüyor, geçmişteki kadınların kaybettikleri hakkındaki anlayışımız da öyle. Bu kitabı bitirmek üzereyken bir akşam eşim Metropolitan Operası'na bilet almıştı, Verdi'nin Rigoletto'sunun harika bir versiyonunu keyifle izledik. Operadan çok anladığım söylenemez ama bu 19. yüzyıl şaheserinin her dakikasına bayıldım. Üçüncü perdede Duke o meşhur aryasını söylerken çalan müziği hemen tanıdım (İnanın siz olsanız, siz de tanırdınız). The Met'te çevirileriyle birlikte yayımlanıyor, bu çarpıcı ve baştan çıkarıcı şarkıda söylenenleri görünce şaşkına döndüm. O akşam eşimle yatarken sözlerden bahsettim.

“Kadın rüzgârdaki bir tüy gibi kararsız, sürekli yalan söyler, sürekli sefil” diye söyledim sözleri hatırlayabildiğim kadarıyla.

“O harika aryada bunlar mı söyleniyor?”

“Ne söylenmesini isterdin?” diye sordu.

“Kadınlar güçlüdür, her zaman cesurdur, en iyileriye dâhilerdir, gibi bir şey” diye omuz silktim. Belki mükemmel değildi ama Met her zaman yapımlarını günceller. Bu yapım, 16. yüzyıl İtalya’sından 1960’ların Las Vegas’ına aktarılmıştı. Birkaç kelimeyi de düzeltemezler miydi? Umut, olasılık ve ilerlemeyi yansıtan farklı bir dünya istiyorsak eski stereotipleri bırakıp yeni bir hikâye yazmalıydık.

Eşim aylardır kadınlar ve dâhiler üzerine araştırmam hakkında bilgiler alıyordu. Mozart’ın kız kardeşine hiç şans verilmediği için duyduğum hisleri ve öfkeyi, Claire Foy’un kendi değerini fark edemediğini, Lise Meitner’ı ve daha birçok harika kadın bilim insanının hak ettikleri Nobel Ödülü’nü alamadıklarını biliyordu. Yüzyıllar boyunca ne kadar büyük potansiyellerin kaybedildiğini, unutulduğunu ve terk edildiğini görüyor; dâhi kadınları kutlayarak ve cesaretlendirerek neler kazanabileceğimizi anlıyordu.

Şimdiyse arkasını döndü. Opera akşamları uzundur, o da yorulmuştu. Gece yarısı sanatsal tasvirleri tartışmak yerine uyumak istiyordu. Kollarını bana sardı ve beni yanına çekti. Gözlerini kapatırken şunları mırıldandı:

“Asıl ihtiyacımız olan Verdi’nin kız kardeşinin yazdığı bir opera.”

O gece güzel uyudum. İlerleme kaydettiğimizi hissediyordum.

Teşekkür

Yayıncılık alanındaki iki dâhi kadının desteği ve cesaretiyle bu kitabı yazabilmek ne büyük zevk. Akıllı, cesur ve ilk günden beri bu konuyu savunan Alice Martell'e sonsuz teşekkürler. Ayrıca her zaman çalışmalarımı daha iyi hale getiren sıra dışı ve bilgili editör Jill Schwartzman'e de teşekkür ediyorum. Christine Ball, John Parsley, Emily Canders, Rebecca Odell, Natalie Church, Marya Pasciuto ve Alice Dalrymple de dahil olmak üzere Dutton'daki harika gruba minnettarım. Muhteşem bir ekibi yöneten Madeline McIntosh, Allison Dobson ve Ivan Held'e de ayrıca teşekkürler.

Yetenekleri ve başarılarıyla Susan Fine da bu kitapta yer almayı hak eden dâhi kadınlardan. Ama kendisi aynı zamanda yakın arkadaşım ve danışmanım; dördüncü sınıftan beri benim rehber yıldızım oldu. Chris Darwall ve Bob Kaplan fikirleri, arkadaşlıkları ve destekleriyle cömertçe beni desteklediler; akraba olmamız da cabası. Robert Masello beni hep güldürdü ve yazar ilhamı verdi. Uzun zamandır tanıdığım dâhi arkadaşım ve akıl hocam Henry Jarecki ise her zaman içgörülerini ve özgün fikirlerini benimle paylaştı. Liderlik ve güçlü olmak konusunda Anthea Disney'den çok şey öğrendim; hem kariyerimin başlarında bir model olarak hem de şimdi arkadaş olarak yanımda olduğu için minnettarım. Fikirlerimi geliştirirken verdikleri cesaret ve güzel yorumları için Lisa Dell, Jean Hanff Korelitz, Karen Capelluto, Candy Gould, Lynn Schnumberger, Wendy Hashmall, Beth Schermer, Leslie

Berman, Nancy Kaplan ve Marsha Edell dahil birçok arkadaşına teşekkür ederim.

ABD ve Britanya’da birçok akademisyen, bilim insanı, sanatçı, yazar ve dâhi hikayelerini benimle paylaştı; ayırdıkları zaman ve verdikleri bilgiler için minnettarım. Hem yazdığım hem de yazmadığım birçok insanın dürüstlüğü, zekâsı ve kararlılığı beni kendilerine hayran bıraktı. Stanford’daki dâhi Stephen Boyd düşünceli bir davranışla beni birçok sıra dışı kadınla tanıştırdı, yardımı ve yüce gönlü için ona teşekkür ederim. Beni dâhiler ve kadınlar hakkında yazmam için teşvik eden stratejik danışmanım Michael Berland’a teşekkürler. Kitapta da belirttiğim anket sonuçları bu konuya duyduğum ilk ilgide kilit rol oynadı; ayrıca onun heyecanı ve bakış açısı da çok yardımcı oldu. Yale Club’daki kütüphaneci Christina Kasman’a ve asistan Debbie Nugent’a referans bulmak ve beni neşelendirmek için her zaman müsait olduklarından ötürü teşekkürler.

Jacob ve Eli’ye minnettarım, çünkü tüm gün boyunca yazdıktan sonra onların hikâyelerini dinlemekten daha iyisi yok. Dehayı keyifle bir araya getirme konusunda bana ilham verdikleri için Zach, Annie, Matt ve Pauline’e hayranlığımı ve sevgilerimi iletiyorum. Eşim RonDennett beni dinledi ve fikirlerimi geliştirmeme yardım etti, ona okuduğum onlarca taslaktan sonra bana bilgece önerilerde bulundu ve cesaret verdi. Diğer kitaplarımı okuyanlar onu yakışıklı kocam olarak tanır ama kendisi aynı zamanda eşitliğe inanacak kadar güçlü erkeklere bir örnek. Yazar Tillie Olsen, erkek yazarların bir kitabı “o olmadan asla... yapamayacağı eşlerine” armağan edebildiklerini ama kadın yazarların böyle bir desteği hiç görmediğini yazmıştı. Ben o desteği gördüm. O yüzden bu kitap eşim Ron’a, o olmadan... başka hiçbir şeyin önemi yok.

Notlar

ÖNSÖZ

Temel Eserler, 1920’lerde bir grup erkek akademisyenle başladı. Bu akademisyenlerin başında eğitimli bir insanı tanımlayacak bir kitap listesi oluşturacağına inanan Columbia öğretim üyesi John Erskine vardı. Seçtikleri eserler edebiyat, felsefe ve tarih alanlarında Homeros, Chaucer, Thomas More, Shakespeare, Adam Smith gibi isimlere aitti. Fakat ilk 100 eserde kadın yazarların kitapları yoktu. O zamandan itibaren 100 yıl boyunca birçok lisede bu listelerin etrafında sınıflar oluşturuldu ve Columbia ve Chicago üniversiteleri, Temel Eserler’i baz alarak tüm öğrenciler için bu gerekli “temel müfredat” a devam etti. İki üniversiteden öğretim üyeleri bu listeyi güncellemek için savaşların 1980’lerde başladığını ve şu ana dek sürdüğünü söyledi. 2019’da Columbia lisans öğrencileri için güz dönemindeki edebiyat programında, kadınları bir tek Sappho’nun temsil ettiği 13 kitap yer alıyor. Bahar dönemi ise JaneAusten, Virginia Woolf ve Toni Morrison olmak üzere üç kadının yer aldığı 11 kitapla biraz daha iyi. Daha yaşlı bir öğretim üyesi bu listede kadınların olmasının önemli olduğunu ama Kral Lear, Gılgamış ve Kral Oedipus gibi eserlerin çıkarılmasının çılgınlık olacağını açıkladı. Otuz yıldır temel müfredatı öğretiyordu ve bölüm toplantılarında kitap seçimi tartışmalarının gürültülü ya da kısır döngü şeklinde sürdüğünü söyledi.

Vikipedi’yi yöneten kâr amacı gütmeyen kuruluşun genel müdürü Katherine Maher, 18 Ekim 2018’de Los Angeles

Times için bir makale yazdı. Bu yazıda Donna Strickland konusunu ve Vikipedi sayfalarında kadınların yeterince temsil edilmemesini ele aldı. Strickland'ın Nobel Ödülü alana kadar neden Vikipedi sayfasının oluşturulmasına izin verilmediğini açıklarken Maher şunu itiraf etti: “Katkı sağlayanların çoğunluğu Batılı ve erkek. Vikipedi'nin kapsamındaki önyargıları düzeltmek üzerine çalışıyoruz.”

Peter Schjeldahl'ın Berthe Moristo'nun Barnes Foundation'daki sergisini ele aldığı değerlendirmesi 29 Ekim 2018'de *The New Yorker*'da yayımlandı.

BÖLÜM 1: Neden Daha Önce Lise Meitner Adını Duymadınız?

2009 yapımı Alejandro Amenábar'ın yönetmenliğini yaptığı Agora filminde Rachel Weisz, Hypatia karakterini canlandırıyor.

Kıyamet günü tarikatının ve fikirlerini değiştirmeyi reddeden insanların tam hikâyesi, Leon Festinger, Henry Riecken ve Stanley Schachter tarafından yazılan *When Prophecy Fails* kitabında yer alıyor. 1956'da çıkan kitap 2009'da Martino Fine Books tarafından tekrar basıldı.

Dilime dolanan şarkının Hamilton'dan olması normal, çünkü gösterinin yaratıcısı ve orijinal yıldızı Lin-Manuel Miranda modern dâhi ünlünün tanımı. Tony, Grammy ve Pulitzer ödüllerine ek olarak, MacArthur'dan hibe aldı (buna sıklıkla Dâhi Ödülü denir) ve Mary Poppins: Sihirli Dadı filminde rol aldı.

Lise Meitner cinsiyeti yüzünden Nobel Komitesi tarafından saygısızca göz ardı edilmiş olsa da bilimde ödülü ilk kazanan kadın olmayacaktı. Marie Curie radyasyon alanındaki keşifleri için 1903'te fizik dalında Nobel Ödülü aldı ama bu ödül biraz yardımla geldi. Marie eşi Pierre ile çalışıyordu ve Nobel Komitesi başlangıçta ödülü Pierre Curie ve Henri Becquerel'e vermeyi planlamıştı. Pierre bunu duyunca eşinin adının ek-

lenmesinde ısrarcı oldu. Marie 1911’de tekrar kimya alanında ödöl kazandı. O zamanlar Meitner’ı böyle savunan biri yoktu.

Meitneriyum periyodik tabloda ilk kez gerçek (mitolojik karakter olmayan) bir kadının adını alan element. Küriyum diye bir element de var ama bu element adını hem Marie Curie hem de eşi Pierre’den alıyor. Periyodik tablodaki elementlerin isimlendirilmesi hakkında çok bilgi edindim. Bu bilgileri ve “bilimdeki en ikonik varlık” olması yorumunu bilim yazarı Sam Kean tarafından yazılan ve Slate’te 12 Temmuz 2010’da yayımlanan “Bloggging the Periodic Table” isimli bir köşe yazısından aldım.

BÖLÜM 2: Mozart’ın Kardeşine Duyulan Acımasız Önyargı

The Atlantic’te Olga Khazan tarafından 7 Ekim 2013’te yayımlanan “Negative Physiological Impacts? Why Saudi Women Aren’t Allowed to Drive” isimli makalede Suudi Arabistan Şeyhi Saleh bin Saad al-Lohaidan’ın araç kullanmak ve doğurganlık arasında kurduğu tuhaf bağdan alıntı yapılıyor. Kendisi “medikal çalışmaların [araç kullanmanın] yumurtalıkları otomatik olarak etkilediğini ve pelvisi içeri doğru ittiğini... Düzenli olarak araç kullananların çeşitli derecelerde klinik sorunları olan çocuklar doğurduğunu” iddia ediyor. Yazar bu şeyhin “medikal çalışma” tanımını konusunda kafasının karışmış olabileceğini öne sürüyor.

Madame de Staël üzerine yazılan birçok harika kitap arasından *Francine du Plessix Gray’in Madame de Staël: The First Modern Woman* (Atlas and Company, 2008) kitabını ve *Angelica Goodden’in Madame de Staël: The Dangerous Exile* (Oxford University Press, 2008) kitabını öneriyorum. Goodden’dan yapılan alıntılar bu kitabından.

Darrin McMahon’dan yapılan alıntılar 2013’te Basic Books tarafından yayımlanan muhteşem kitabı *Divine Fury: A History of Genius*’tan.

Perakendenin başarısını ölçmenin geleneksel yolu metre-kare başına kazanılan doları ölçmektir. Bu ölçüte göre Apple mağazaları dünyanın en başarılı perakende mağazaları. 2017’de e-Marketer ve CoStar tarafından yayımlanan bir raporda foot kare başına 5.500 dolar ile Apple bir numarada. Bu sayı lider kıyafet perakende mağazasının kazandığının üç katı ve benzer şekilde fiyatlı ürünler satan ve yaklaşık 3.000 dolarla gelen Tiffany&Co.’nun da çok ötesinde. Belli ki Genius Bar dışında birçok şey Apple’ın olağanüstü perakende başarısına katkıda bulunuyor.

Francis Galton hakkında yazıları okurken özellikle University College London’da Galton and Pathology Collections’ın küratörü olan Subhadra Das’ın Kasım 2015’te UCL sitesinde yayımlanan yazısı ilgimi çekti. Galton’ın “saçmalığın daniskası” alıntısının kaynağı kendisi ve “asıl sindirmesi zor olan, kendisinin ne kadar etkili olduğu” şeklinde bir yorumu da var.

Birçok çalışma IQ testlerinin doğru tahmin vermediği konusundaki iddiaları destekliyor. Terman deneyi yalnızca bir başlangıçtı. BK’de 2012’de yapılan ve *Neuron* dergisinde yayımlanan bir çalışmada 110.000 kişi çevrimiçi bir zekâ testi yaptı. Araştırmacılar mantık, hafıza ve sözlü beceriler olmak üzere en az üç farklı tür zekâ türü buldu. Tek başına hiçbir testin bunların üçünü de ölçemeyeceği sonucuna vardılar. Bu gerçeğin bir örneği de 20. yüzyılın büyük dâhilerinden biri olan Richard Feynman’dan geliyor. Zeki, özgün ve bir şeyleri başkalarının görmediği şekilde gören Feynman genellikle Einstein’la eşit görülüyor. 1986’da Challenger kazasına neden olan bulmacayı çözdü, ayrıca kendisi hayli açık fikirli ve yaratıcıydı. Gerçek bir dâhinin bizlerden farklı düşündüğünü gösteren “Surely You’re Joking Mr. Feynman!” isimli ilgi çekici ve eğlenceli anısını öneririm. Bir hayli zor olan ünlü bir matematik testinde kaydedilen en yüksek puanı aldı. Ama okulda yapılan bir IQ testinde sonucunun ortalama olan 125 puan olduğunu bildirdi.

BÖLÜM 3: Einstein'ın Eşi ve İzafiyet Teorisi

Princeton Üniversitesi kampusunda olsam da Albert Einstein aslında Princeton Institute for Advanced Study'nin birkaç kilometre ötesinde çalıştı.

Filozof ve roman yazarı Rebecca Newberger Goldstein birçok kitabında dâhi konusunda çok güzel bir şekilde değindi. Buradaki alıntı 2016'da Edge.org çevrimiçi sitesi için yazdığı makalesinden. “Son zamanlarda en ilgi çekici bulduğunuz bilim haberi nedir?” sorusuna yanıt olarak dâhinin kadın-erkek algılarını yazıyor. “En-Gendering of Genius” isimli çalışmasında Sarah-Jane Leslie ve Andrei Cimpian'ın çalışmalarından alıntı yapıyor ve “tarihin büyük bir kısmında türümüz üyelerinin yarısının yaratıcı potansiyelini hiçe sayarak insan sermayesini sistemli şekilde israf etti” diyor.

Jo Dunkley'nin 2019'da Belknap Press'ten çıkan kitabı *Our Universe: An Astronomer's Guide*'ı öneriyorum. Kozmolojiye muhteşem bir giriş niteliğindeki bu kitap, aynı zamanda gözden kaçan birçok kadın bilim insanının hikâyelerini de anlatıyor. “Astronomi alanında büyük etki yaratan büyük başarılar kazanan kadınların önemli bir geçmişi var” dedi bana. “Ama kadınların keşifleri alanın dışında yaygın olarak bilinmiyor.”

Shirley Tilghman 2001'den 2013'e kadar Princeton Üniversitesi'nin rektörüydü. Fen fakültesinde araştırma komitesi temsilcisi seçildikten ve aylarca adaylarla görüşme yaparak komite üyeleriyle seyahat ettikten sonra pozisyon için fakülte tarafından oylandığını söyledi. Onu tanımaları gerekiyormuş ve uzaklarda aramamaları gerektiğini fark etmişler. “Açıkçası bir insan olarak benim yanımda onca ay rahatlamış olmasalardı seçilme şansımın sıfır olduğunu düşünüyorum” dedi.

Chimamanda Ngozi Adichie'nin alıntıları 2012 TEDx Konuşması “We Should All Be Feminists”ten. Aynı isimle bir kitapa dönüştürülen konuşma Anchor Books tarafından 2014'te basıldı.

Amos Tversky'nin benzerlikler ve farklılıklar üzerine çalışması Hebrew University of Jerusalem'de yapıldı. Tversky davranışsal ekonomi üzerine önemli bir çalışmada Daniel Kahneman ile birlikte çalıştı ve 2002'de Nobel Ödülü kazandı. Ne yazık ki Tversky 1996'da 59 yaşındayken öldü, bu yüzden ödülü paylaşamadı. Çalışmalarına ve fikirlerine genel bir bakışı Kahneman'ın 2011'de Farrar, Straus and Giroux tarafından yayımlanan *Thinking, Fast and Slow* kitabında bulabilirsiniz.

BÖLÜM 4: Son Akşam Yemeği Tablosunun Genç Bir Rahibe Tarafından Resmedilmesi

Guerrilla Girls'ün sözlü tarihi üzerine güzel bir yazı Ağustos 2015'te The New York Times'ta "The Guerrilla Girls, After 3 Decades, Still Rattling Art World Cages" adıyla yayımlandı. Kendilerine Frida Kahlo ismini veren grubun yorumu bu makaleden.

Erkeklerin sanat tarihi üzerindeki gücü o kadar yayılmış ki müzeler ve galeriler harika oldukları için alkışlanan cinsiyetçi görüntüleri henüz yeniden değerlendirmeye başlıyor. Komedyen Hannah Gadsby, Netflix yapımı gösterisi Nanette'de birçok müzede çok fazla kadın nü eserin bulunduğunu söylüyor. "Eski tabloların bulunduğu bir galeriye giderseniz, kadınların çok uzun süredir var olduğunun bolca kanıtını görebilirsiniz. Kıyafetlerden önce kadınlar varmış" diyor.

Linda Gordon'ın 2009'da W. W. Norton and Co. tarafından yayımlanan *Dorothea Lange: A Life Beyond Limits* kitabını öneriyorum.

Uffizi Gallery'nin müdürü hakkındaki bilgi 26 Aralık 2017'de USA Today'de yayımlanan "In Florence They're Bringing the Works of Women Artists Out of the Basement" adlı yazıdan alındı. Müdür Eike Schmidt 2020'de Viyana'da bir müzenin başına geçmek için Uffizi'den ayrılmayı planlıyor. Belki orada da bodrum katından daha çok kadın çıkarır.

Ruth Asawa sergisi 2017’de New York City’de David Zwirner galerisindeydi. 9 Ekim 2017’de The New Yorker’da-ki değerlendirme Andrea K. Scott tarafından yazılan “Ruth Asawa Reshapes Art History” başlıklı yazıydı.

Claudia Goldin ve Cecilia Rouse’un çalışmasının adı “Orchestrating Impartiality: The Impact of ‘Blind’ Auditions on Female Musicians” ve çalışma American Economic Association tarafından Eylül 2000’de *American Economic Review* (sayfa 715-741) dergisinde yayımlandı.

Müzik eleştirmeni Alex Ross’tan alıntılar 31 Ekim 2016 sayısında The New Yorker’da yayımlanan “The Oceanic Music of Kaija Saariaho” başlıklı makaleden.

BÖLÜM 5: İtalyan Kadınlar Neden Matematikte Sizden Daha İyidir?

Irene Adler, 1892’de çıkan Sherlock Holmes’ün Maceraları kitabındaki ilk hikâye “Bohemya’da Bir Skandal”da yer alıyor ve o zamandan beri övgü alıyor. Irene Adler ekranda Charlotte Rampling’den Rachel McAdams’a kadar farklı aktisler tarafından canlandırıldı.

Kadınlar bir çalışma alanına girdiğinde maaş skalalarında olanları gösteren en kapsamlı çalışma New York Üniversitesi’nde Fen Edebiyat Fakültesi’nde “Silver Professor” ve sosyoloji öğretim üyesi Paula England tarafından yapıldı. 1950’den 2000’e kadar nüfus verilerine bakan England, bir alanda çok sayıda kadın çalışmaya başlayınca maaşların düştüğünü gördü. İş deneyimi, eğitim ve konum gibi faktörlerle kontroller yapsa da sonuç fark etmedi. Verilen maaşla ilgili tek sabit değişken, kaç kadının bu alanda çalıştığıydı.

BÖLÜM 6: Rosalind Franklin ve Kadın Beyni Hakkındaki Gerçekler

Rosalind Franklin’in X-ışınları hakkındaki alıntı, mikrobiyolojide X-ışını kullanımına öncülük eden John Desmond Bernal’dendi.

Daphna Joel araştırması üzerine birçok bilimsel makale yayımlandı. Bunlar arasında İsrail ve Almanya'dan altı meslektaşıyla yazdığı 18 Ekim 2018'de in *Frontiers of Human Neuroscience*'ta yayımlanan "Analysis of Human Brain Structure Reveals that the Brain 'Types' Typical of Males Are Also Typical of Females, and Vice Versa" ve 15 Aralık 2015'te *PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America)* yayımlanan "Sex Beyond the Genitalia: The Human Brain Mosaic" yer alıyor. Makale 1400'den fazla beyin MRI görüntüleri analiz edildi ve "gri madde, beyaz madde ve bağlantıların kadın ve erkeklerdeki dağılımının kapsamlı örtüşmesi" bulundu.

Joel ve Cordelia Fine 3 Aralık 2018'de The New York Times'ta "Can We Finally Stop Talking About 'Male' and 'Female' Brains?" isimli bir makale yayımladı.

BÖLÜM 7: Fei-Fei Li Neden *Vanity Fair* Dergisinin Kapağına Çıkmalı?

Fei-Fei Li 2017'den 2018'e kadar bir yıl boyunca Google Cloud'ın Yapay Zekâ bölümünü yönetti. Buluştuğumuzda Stanford'a geri dönmüştü ve Google'la bir bağı yoktu. Şu an Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence (hai.stanford.edu) biriminin eş direktörü.

Mary Wollstoncraft'ın alıntıları ilk kez 1792'de yayımlanan Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi kitabından. Kitabın birçok baskısı var.

Carolyn Gold Heilbrun'un alıntıları 1973'te yayımlanan *Toward a Recognition of Androgyny* (Alfred A. Knopf) kitabından. Ayrıca *Writing a Woman's Life* (W. W. Norton, 1988) kitabını ve Amanda Cross takma adıyla yazdığı gizem romanlarını öneriyorum, ikisi de hem eğlenceli hem de bir kadın akademisyenin hayatı hakkında çok şey anlatıyor.

BÖLÜM 8: Tom Cruise’a İhtiyacı Olmayan Bir Astrofizikçi

Fanny Mendelssohn ve sessiz kalmak yerine sesini duyurmaya çalışan diğer kadınlar üzerine ilgi çekici bir perspektif için 2005’te Jewish Museum, New York ve Yale University Press tarafından yayımlanan *Jewish Women and Their Salons* kitabını öneriyorum.

Elizbeth Friedman’ın kriptanalisti olarak maceralarını Jason Fagone’un 2017’de HarperCollins tarafından yayımlanan *The Woman Who Smashed Codes* isimli harika kitabından öğrendim. Enigma makineleri hakkında yaptığım açıklama kitaptan uyarlandı.

Meg Urry’nin organize ettiği Women in Astronomy konferansı 1992’de Baltimore Charter for Women in Astronomy’yi kurdu.

Lera Boroditsky harika çalışmalarını 2017’de TED Women’da “How Language Shapes the Way We Think” isimli bir konuşmada açıkladı. TED web sitesinden izleyebilirsiniz.

BÖLÜM 9: Broadway’den Tina Landau Kalabalıkları İçinde Barındırıyor

Annelerinin 11 aylık çocuklarının yapabileceklerini yanlış değerlendirmesi üzerine araştırma Aralık 2000’de Emily R. Mondschein, Karen E. Adolph ve Catherine S. Tamis-LeMonda tarafından *Journal of Experimental Child Psychology*’de yayımlanan “Gender Bias in Mothers’ Expectations about Infant Crawling” makalesinden.

BÖLÜM 10: RBG ve Sevimli Bir Keçinin Dehası

Ruth, Bader ve Ginsburg adı verilen keçilerin hikâyesini 21 Ekim 2008’de *The New Yorker*’da yayımlanan Jill Lepore’un “Ruth Bader Unlikely Path to the Supreme Court” adlı haberinde okudum. Lepore’un verdiği bilgiler, özellikle de şu yorumu, bakış açımı geliştirmeme çok yardımcı oldu: “Ginsburg muhteşem bir sofistike güce, karmaşıklığa sahip, asla

karşı gelinemez ve sınırlanamaz bir akademisyen, hak savunucusu ve hâkimdi; öyle de kalacak. Onu kâğıttan bir bebeğe indirgeyip taraflı bir ticari ürün olarak satmak incelik değil.”

BÖLÜM 11: Kadın Bilim İnsanlarını Öldürmeye Çalışan Karanlık Lord

Christia Mercer Columbia’da genç öğretim üyesi olarak işe alındı ve felsefe bölümünde yükselip kadro alan ilk kadın oldu. Columbia daha önce dışarıdan başka kadrolu kadınlar işe almıştı.

Adından bahsetmediğim tarihçi Ernst Cassirer. 1900’lerin başlarında Rönesans’tan Kant’a kadar modern felsefe tarihini yazdı ve hiçbir kadından bahsetmedi. Sonra fizikteki büyük gelişmeleri yazdı ve Émiliedu

Châtelet’yi bu konunun dışında tutmak için çok çalışması gerekse de başardı.

BÖLÜM 12: Ariel-Külkedisi Kompleksi ile Mücadele

Mary Beard’ın dersleri 2017’de Liveright Publishing Corporation tarafından yayımlanan harika bir kısa kitap olan *Woman&Power*’ın temelini oluşturdu.

BÖLÜM 13: Oprah Neden Güzellik Kraliçesi Olmak İstedi?

“Oprah’s Letter to Her Younger Self” isimli Oprah’nın kendi gençliğine yazdığı mektup Oprah.com’da. Oprah Winfrey’nin ilk siyahi kadın milyarder şeklinde adlandırılması Forbes’tan alındı.

Jill Lapore, *The Chronicle of Higher Education*’da çıkan karikatüre karşı öfkesini aynı yayında *These Truths* isimli tarih kitabından bahsettiği 13 Kasım 2018’de yayımlanan yazıda anlattı.

Kate Manne alıntısı 2017’de Oxford University Press tarafından yayımlanan *Down Girl: The Logic of Misogyny* kitabından alındı.

Deborah Rhode burada sözü geçen konuları 2000 yılında Oxford University Press tarafından yayımlanan kitabı *The Beauty Bias*'ta ele aldı. Aynı zamanda 18 Ekim 2000 tarihli "Step, Wince, Step, Wince" adlı New York Times makalesinden de alıntı yaptım.

BÖLÜM 14: Geena Davis ve İyi Olma Sorunu

Daphne Koller ile tanıştığımda, kurduğu şirket Coursera dünya çapında kırk milyon kullanıcıya sahipti ve şirketin değeri bir milyar doların üzerinde görülüyordu. Coursera hâlâ likidite edilmediği için bolca para kazanmadığını söyledi.

Good Girls Revolt'un popülaritesi 9 Kasım 2017'de Deadline'da yayımlanan Nellie Andreeva yazısı "Good Girls Revolt TV Series Eyes Season 2 Comeback As Its Relevance Rises"tan geliyor. Beklenen ikinci sezon yayımlanmadı.

#MeToo akımından sonra işlerini kaybeden önde gelen erkek sayısı 29 Ekim 2018'de The New York Times'ta yayımlanan "#MeToo Brought Down 201 Powerful Men. Nearly Half of Their Replacements Are Women" başlıklı haberden alındı. Haber Audrey Carlsen, Maya Salam, Claire Cain Miller, Denise Lu, Ash Ngu, Jugal K. Patel ve Zach Wichter tarafından hazırlandı.

Maggie Gyllenhaal'dan alıntı 6 Mart 2019'da İngiliz Independent gazetesinde yayımlanan ve Patrick H. J. Smith tarafından gerçekleştirilen "Maggie Gyllenhaal Interview: 'We Live in a Misogynistic World, As Much As We'd Like to Believe Otherwise'" röportajından alındı.

Carol Anderson'ın *White Rage* kitabı 2016'da Bloomsbury USA tarafından yayımlandı ve ayrımcılık üzerine muhteşem ve özgün bir perspektif sunuyor.

BÖLÜM 15: Frances Arnold Haklı Olduğunu Biliyordu (Sonra Nobel Ödülü'nü Kazandı)

Alice Waters alıntısı Harvard Business Review Mayıs-Haziran 2017 sayısında yayımlanan Alison Beard'ın "Life's Work: An Interview with Alice Waters" yazısından alındı.

Anne Wojcicki'nin tüm alıntıları kişisel röportajımızdan ve görüşmemizden alındı. Sergey Brin ve parkinson hastalığı hakkındaki bilgi 22 Haziran 2010'da *Wired* dergisinde yayımlanan Thomas Goetz'in "Sergey Brin's Search for a Parkinson's Cure" başlıklı makalesinden alındı. Makaleye göre bir araştırmada kahve içmenin genç erkeklerde parkinson hastalığı riskini düşürdüğü ortaya konuldu.

BÖLÜM 17: Neden Sally Michel Dâhi Bir Ressamdı ve Milton Avery Değildi?

Tina Fey alıntıları 2010'da Kennedy Center'da yaptığı, Amerikan Mizahı alanında Mark Twain Ödülü kabul konuşmasından ve çok satan kitabı *Bossypants*'ten. Referans verdiğim kapak görüntüsü 2013'te Reagan Arthur/Little Brown'ın yayımladığı ciltsiz basımı. Bahsettiğim üniversitedeki benzer renkli Kate Chopin'in *Uyanış* kitabını şu an bulmak zor olabilir, ama başka bir baskısını okumanızı öneririm. Kitabın ilk baskısı 1899'da çıktı.

Karen Uhlenbeck alıntıları 9 Nisan 2019'da The New York Times'ta yayımlanan Siobhan Roberts'ın "The Bubble Verse" yazısından.

Sally Michel röportajı Smithsonian Archives of American Art'ın "Oral History Interview with Sally Michel Avery, 1967 November3."ten. Röportajı Dorothy Seckler gerçekleştirdi.

Lucas Hnath'ın oyunu Hillary and Clinton Chicago'da 2016'da ve Broadway'de 2019'da sergilendi. Oyun 2006'da Hillary'nin Demokrat Parti'den aday olmaya çalıştığı dönemde geçiyor ama oyunun başında bunu bildiğimiz şekilde başkanlık adayı olan Hillary'den farklı, alternatif evrenden bir Hillary ile izlediğimiz anlatılıyor. Hnath temaların evrensel olmasını istedi. Alıntı yaptığım kısımda kimin kimi desteklediği politik inançlarınızdan (ya da bulunduğunuz evrenden) bağımsız olarak herkes için bir anlam ifade ediyor.

Kuzey Carolina'daki mahkeme hakkındaki bilgiyi 20 Mart 2019 tarihli Kayla Epstein tarafından yazılan "Girls Were Forced to Wear Skirts at School to 'Preserve Chivalry.' So They Sued-and Won" başlıklı haberden aldım.

Cinsiyetçiliğin üreme hakkındaki görüşümüzü nasıl etkilediğini anlatan çarpıcı araştırma Emily Martin tarafından yapılan "The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles" başlıklı araştırma. Makale Signs'ın Bahar 1991 sayısında sayfa 485-501'de yayımlandı.

Michelle Cottle'ın muhteşem makalesi "TheOutspoken Women of the House" 22 Mart 2019'da The New York Times'ta yayımlandı.

Dünyanın en fazla nüfusa sahip 6 ülkesi Çin, Hindistan, ABD, Endonezya, Brezilya ve Pakistan. Bunlardan kadın liderine sahip olan üçü Hindistan (Indira Ghandi), Brezilya (Dilma Rousseff) ve Pakistan (Benazir Bhutto). Altmış ülkenin kadınlar tarafından yönetildiğini söylediğim ifadem yaklaşık bir ifade. Kadın liderlerin yönettiği ülkelerin listesini CNN Politics'te bulabilirsiniz. "All the Countries That Had a Woman Leader Before the U.S." başlıklı haber Amanda Wills, Jacque Smith ve Casey Hicks tarafından yapıldı ve 28 Ocak 2019'da güncellendi. Bir başka bilgi de Pew Research Center'ın Mart 2017 tarihli "Number of Women Leaders Around the World Has Grown, but They're Still a Small Group" başlıklı makalesinden geliyor. Makalede 56 devletin başında en az bir yıl boyunca kadın liderler olduğu ve diğer 13 ülkede kadın liderlerin bir yıldan az bu pozisyonlarda kaldığı yazıyor.

Karissa Bodnar, 2015'te saf malzemelerle güzellik ürünleri üretmeyi ve satılan her bir ürün için bir ürün bağışlamayı planlayarak Thrive Causemetics şirketini kurdu. 2019'da Forbes'un "Amerika'nın En Zengin Sıfırdan Başlayan Kadınları" listesine girdi ve o yıl otuzuncu yaş gününde şirket kadın hakları için 30 milyon dolarlık bağış yaptı.

BÖLÜM 18: Dâhi Kadınların Kartları Yeniden Dağıtan Gücü

Roberta Smith The New York Times'ta eş yönetici olan sanat eleştirmeni ve bu pozisyona gelen ilk kadın. ("İlk" ifadesi bu kadar çok kadının unvanında yer almasa çok daha güzel olacak). 6 Haziran 2019 tarihli "Last Call: MoMA's Closing, and Changing" isimli makalesinde Smith "İlk altı galerideki kadın sanat eserlerinin eksikliği nefes kesici. Sonu gelmeyen erkeklerin tek istisnası Sonia Delanua-Terk [isimli sanatçının bir tablosu]" diyor.

Umarım MoMA'da ve diğer önemli müzelerde yeni ve daha iyi sergiler olur. Çünkü Smith ve diğerlerinin anladığı üzere artık kadın dâhileri eklemeden modern sanatın ya da herhangi başka bir şeyin gerçek hikâyesini anlatamayız.

Yazar Hakkında

Janice Kaplan dergi editörü, TV yapımcısı, yazar ve gazeteci olarak tanınmaktadır ve önemli yayıncılık başarılarına imza atmıştır. ABD'nin etkili yayınlarından *Parade* dergisinin eski baş editörü olan Kaplan'ın çeşitli kitapları *New York Times* gazetesinin çok satanlar listesinde yer alırken çeşitli dillere de çevrilmiştir.

The Gratitude Diaries kitabı **Hayat Sana Teşekkür Ederim** adıyla, *How Luck Happens?* adlı kitabı da **Şansını Nasıl Yaratırsın?** adıyla Türkçe olarak *Kuraldışı Yayınları* tarafından yayımlanmıştır.

Kaplan, New York City'de ve Kent, Connecticut'ta yaşıyor.

— insan kurallara sığmaz —

DÂHİ KADINLAR

Dâhiler dünyayı sarsan yenilikler yapan ve vizyonlar geliştiren kişilerdir. Muhtemelen, Leonardo da Vinci, Galileo, Michelangelo, Albert Einstein veya Isaac Newton'u tanıyorsunuz. Peki, Emmy Noether, Émiliedu Châtelet, Clara Peeters ya da Ada Lovelace'i tanıyor musunuz? Tüm bu isimler önlerindeki engellere rağmen olağanüstü özgün fikirler geliştirdi ve dünyaya yeni bir bakış açısı getirdi. Amedeus Mozart'ı bilirsiniz ama ondan daha yetenekli olduğu söylenen ablası Anna Maria Mozart'ın nasıl kaybolup gittiğini de biliyor musunuz? Ya da Albert Einstein'ın ilk karısı Mileva Marić'in onun çalışmalarına katkısını ve Nobel Ödülü gelirini eski kocasının kendisine verdiğini duydunuz mu?

Bir kadın dâhi adını vermesi istendiğinde neredeyse herkesin aklına gelen tek isim Marie Curie oluyor. Cinsiyet konusunda daha bilinçli olduğumuzu varsaydığımız bugün nasıl hâlâ böylesi bir eşitsizlik ve adaletsizlik sürüyor?

Bu kitap için onlarca matematikçi, fizikçi, sanatçı, yazar, filozof ve Nobel Ödülü sahibiyle görüşen, röportaj yapan *Janice Kaplan*, kadın ve erkeği ayıran asıl konunun yetenek, başarı, doğuştan gelen zekâ ya da sıkı çalışma olmadığını söylüyor. Kadın ve erkeği asıl ayıran şey, kuralları koyanın kim olduğu? Şimdiye kadar erkekler bu gücü elinde tuttu. Neyin iyi ve değerli olduğuna onlar karar verdi; erkeklerin önyargıları herkes için geçerli ve kabul edilen etik kurallar haline geldi.

Kadın dâhiler hakkında şaşırtıcı keşifler yapan Kaplan bu etkileyici ve eğlenceli kitapta kadınlar ve deha hakkında fikrinizi değiştiren kendi yolunu bulmak ve tutkuyla ilerlemek isteyen herkese ilham verecektir.

İLİŞKİLER / ARAŞTIRMA

ISBN 978-975-275-525-3

9 789752 755253

45 ₺

KDV'den muaftr

www.kuraldisi.com

www.kuraldisi.net

Kuraldışı size kendinizi kazandırır.